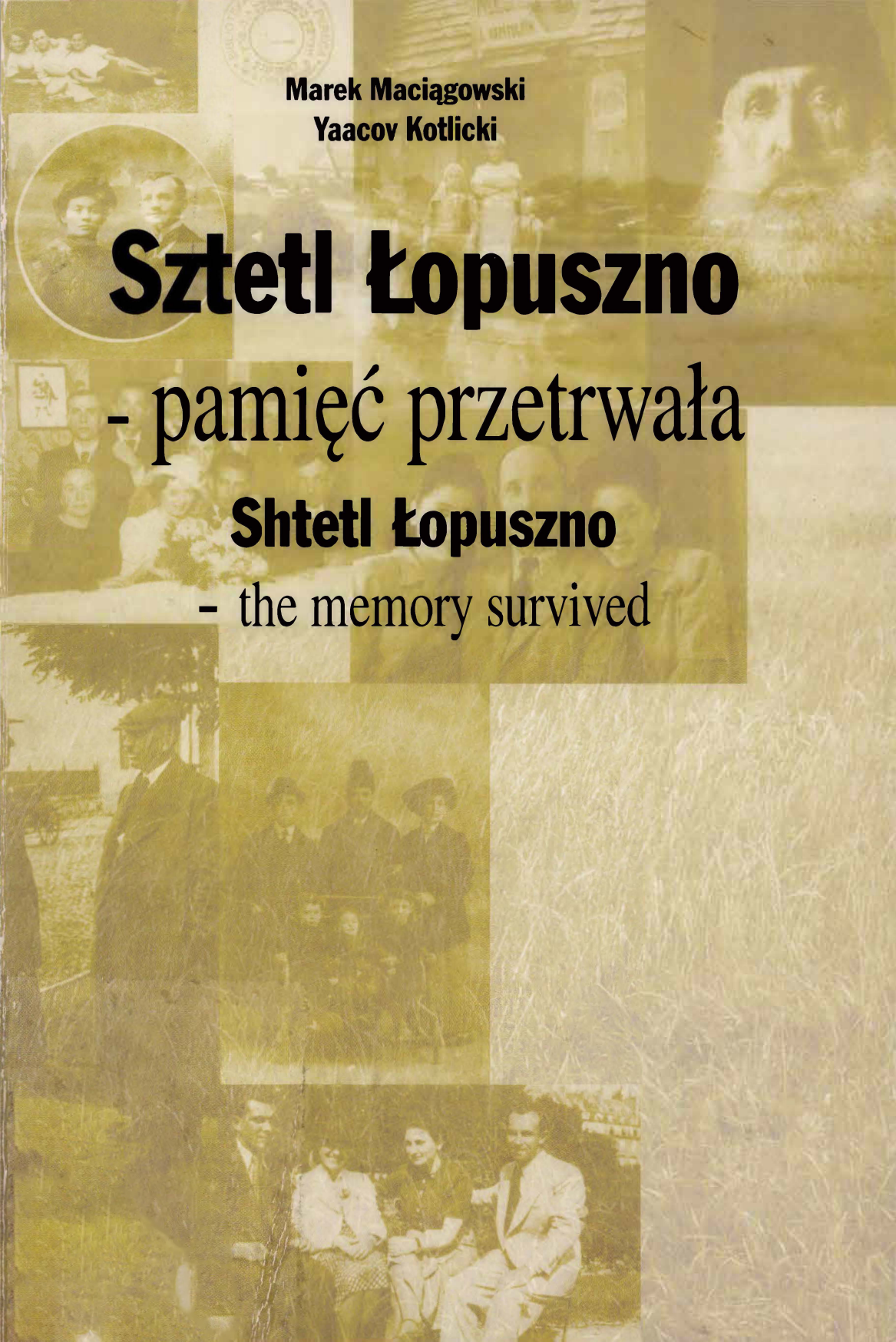
Marek Maciągowski
Yaacov Kotlicki

Sztetl Łopuszno

- pamięć przetrwała

Shtetl Łopuszno

- the memory survived

Sztetl Łopuszno
- pamięć przetrwała

Shtetl Łopuszno
- the memory survived

Marek Maciągowski
Yaacov Kotlicki

KIELCE 2004

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

projekt okładki
Michał Obiedziński

Copyright 2004 © by Yaacov Kotlicki
Copyright 2004 © by Marek Maciągowski

skład i łamanie:
Michał Obiedziński

tłumaczenie na język angielski:
Ewa Wzorek

FUH Galeria Kielce

Druk i oprawa
Drukarnia „Jawist"
Kielce ul. Warszawska 109

ISBN 83-921086-0-4

In memory and honor of

my great-grandmother Lea Goldszajd;
my grandmother Chaya Kotlicki (nee Garfinkel)
and grandparents Jacub & Rywka Goldszajd;
my uncles and aunts Haim Goldszajd, Chana Goldszajd,
Chana Kotlicki, Israel Kotlicki, and their families;
my family members Izrael Kapitulnik, Fishel & Brandl Wikinski,
Jankel & Sura Kalmowitz and their families;
and our relatives of families Goldszajd, Goldszajder, Kotlicki,
Wikinski, Garfinkel, Weltman, Kenigstein and Sosnowski

who lived in Lopuszno and were murdered in the Holocaust

and
In honor of my parents

Sara (nee Goldszajd)
and Zwi (Hershel) Kotlicki
(survivor of the Kielce Pogrom of 1946)

Let this book be a monument to the Honorable Jewish Community of Lopuszno, obliterated from earth about 60 years ago and in honor of our ancestors, the Jewish founders and inhabitants of Lopuszno.

Yaacov Kotlicki

(great-grandson of Abraham Kotlicki, Berek Goldszajd and Aba Wikinski who lived in Lopuszno during the 19th century and the beginning of the 20th century; great-grandson of two of Izrael Zajwel Weltman's daughters - the administrator of Lopuszno during the first half of the 19th century; grandson of Jacub & Rywka Goldszajd (nee Wikinski) and Moshe Kotlicki; son of Sara (Sura) Kotlicki (nee Goldszajd) - all born and lived in Lopuszno during the 19th and 20th century.)

FOREWORD

'Two sons and four daughters! What will good God give us now?', wondered tailor Izrael Zaawel Weltman when his wife Rywka was about to give birth to their seventh child. He didn't expect that in a few days' time in his wooden cottage in Łopuszno by Chęciny, in the gouvernment of Kielce, twins Berek and Małka would see the light of day.

It was February 1862. The oldest son of the tailor – Herszel was fifteen years old. The youngest - Chaskiel - only four. Rachel was already a beautiful girl and Estera was only six. Chaja-Łaja – a twelve-year-old young lady was already helping her mother in the household but Chana, who was three years younger, would still like to play with dolls.

Happy is a house where there are children – thought tailor Izrael wondering at the same time, how he would now settle his children. Would they stay in Łopuszno? But what would they be doing there? Would they leave home? Away from home is not good either. Eight children – eight joys. But also eight worries...

Such could be the beginning of a story about Jewish Łopuszno – a small village in the district of Kielce, one of the hundreds of Jewish 'shtetls' scattered all around Poland, where life was going on its own way and the Jews and the Poles lived next to each other. Not hindering one another they suffered from equal sorrows and – in most cases – equal poverty. Maintaining their distinct religion and culture, the Jews became an inherent element in the landscape of Polish villages and towns, and their links with the place they lived were so strong that today the history of a Polish town or village is incomplete when we don't mention its Jewish inhabitants. 'Shtetl' Łopuszno doesn't exist any more. Just like there are no more Jewish towns in Poland. Wiped out by the winds of wars, condemned to extermination, they are alive only in Jewish and Polish memory.

Tailor Izrael Weltman, born on December 11, 1811 in Łopuszno, the son of Herszel Weltman and Łaja Bakalarz is an authentic person. He was the husband of Rywka Rybowska, born also in Łopuszno on April 7, 1817, the daughter of Chaskiel and Frajdla, née Topor. In 1869 he owned the house that was marked on the map of Łopuszno with number 11. In the whole village

WSTĘP

Dwóch synów i cztery córki! Co też teraz da dobry Bóg? - zastanawiał się krawiec Izrael Zajwel Weltman, gdy jego żona Rywka miała urodzić siódme dziecko z kolei. Nie spodziewał się, że za kilka dni w jego drewnianym domu w Łopusznie, niedaleko Chęcin, w kieleckiej guberni, przyjdą teraz na świat bliźniaki Berek i Małka.

Był luty roku 1862. Najstarszy syn krawca Izraela - Herszel - miał piętnaście lat. Najmłodszy - Chaskiel - dopiero cztery. Rachela była już piękną dziewczyną, ale Estera miała przecież tylko sześć lat. Chaja-Łaja, dwunastoletnia panna, pomagała już mamie w domu, ale trzy lata młodsza Chana chętnie jeszcze bawiłaby się gałgankami.

Szczęśliwy dom, gdzie są dzieci - myślał krawiec Izrael i zastanawiał się, jak też teraz przyjdzie zapewnić swoim dzieciom przyszłość. Zostaną w Łopusznie? Ale co tu będą robić? Pójdą w świat? Od domu daleko, też niedobrze. Ośmioro dzieci - osiem radości. Ale i także osiem zmartwień...

Tak mogłaby się zacząć opowieść o żydowskim Łopusznie - niewielkiej osadzie w powiecie kieleckim, jednym z setek rozsianych po całej Polsce żydowskich „sztetl", gdzie przez lata życie toczyło się własnym rytmem, a Żydzi i Polacy mieszkali obok siebie. Nie wadząc sobie wzajemnie, dzielili jednakowe troski i, najczęściej, jednakową biedę. Żydzi, zachowując swoją odrębność religijną i kulturową, stali się nieodłącznym elementem pejzażu polskich osad i miasteczek, na tyle mocno z nim związanym, że dziś historia polskiego miasta czy osady jest niewiele warta, jeżeli pominie się w niej udział ich żydowskich mieszkańców.

Nie ma już „sztetl" Łopuszno. Tak jak nie ma już w Polsce żydowskich miasteczek. Zmiecione wichrem wojny, skazane na zagładę trwają już tylko w żydowskiej i polskiej pamięci.

Krawiec Izrael Weltman, urodzony 11 grudnia 1811 roku w Łopusznie, syn Herszla Weltmana i Łai Bakalarz, to postać autentyczna. Był mężem urodzonej także w Łopusznie 7 kwietnia 1817 roku Rywki Rybowskiej, córki Chaskiela i Frajdli, z domu Topor. W roku 1869 był właścicielem domu oznaczonego na planie wsi Łopuszno numerem 11. W całej wsi Łopuszno żyło wtedy 351 Żydów: 173 mężczyzn i chłopców i 178 kobiet i dziewcząt.

there lived at that time 351 Jews - 173 men and boys and 178 women and girls. There were 226 Christians in Łopuszno. The Weltmans consisted one of a dozen or so Jewish families indissolubly linked to the history of the village.

It would be futile now to look for material signs of the Jewish past of Łopuszno. Those who don't know that for a few hundred years Jews lived in the village will not find any prove of their existence.

And still, the Jewish presence lasts in people's memory. Every older inhabitant of Łopuszno will show you the way to the place where there was once a Jewish cemetery. It is now a young forest outside the village, which would be difficult to find among similar copses. I was shown the way to the cemetery by a woman from the first house I went to. 'It's difficult to find. I'll show you', she said. 'My dad knew the Jews, he used to trade with them, and he has been talking about them till now.

She got into the car and drove down the way through the woods.

I was walking among the trees. I could only imagine that I was walking on graves. Today there is only one stone left, a broken piece of gravesite somewhere in the bushes at the Jewish cemetery. During the war the Germans destroyed Jewish graves to make a pavement in front of the gendarmerie station and used the broken rests to build roads. Around the cemetery there are remains of wooden poles that the commune enclosed the cemetery with in the 1970s.

There is not a trace of a synagogue. The first one was burnt during the First World War and the other was located in an old wooden house that doesn't exist any more, either. The only material sign of the Jewish past of Łopuszno constitute carefully preserved in the communal Registry Office certificates of births, deaths and marriages of the local Jews who lived in the years 1903-1939. This is the last trace of those who were part of the village history.

When I was looking in the State Archive in Kielce for remaining signs of the Jewish presence and was step by step collecting facts of the forgotten past in an attempt to reconstruct the history of the local religious department I met, first through the Internet and then in person Yaacov Kotlicki. His parents had been born in Kielce and they were both descendants of Jews from Łopuszno. Yaacov's father - Herszel Kotlicki once drew his family tree, the roots of which were coming from the already mentioned tailor – Izrael Weltman. During a meeting in Warsaw, where Yaacov came on business, we talked about his family – about those who survived and those who remained in memory. Yaacov told me among others about his mothers' grandfather – Berek Goldszajd from Łopuszno who was called Berek Lejre by his family, which means Berek 'teacher'. He was a very educated person and knew perfect Polish,Rus-

Chrześcijan w Łopusznie mieszkało 225. Rodzina Weltmanów była jedną z kilkunastu żydowskich rodzin trwale wpisanych w dzieje osady.

Dziś w Łopusznie próżno szukać materialnych śladów żydowskiej przeszłości. Ktoś, kto nie wie, że w osadzie przez kilkaset lat żyli Żydzi, nie znajdzie tu żadnego dowodu ich obecności.

A jednak żydowska obecność trwa tu w ludzkiej pamięci. Każdy starszy mieszkaniec Łopuszna wskaże miejsce, gdzie był niegdyś żydowski cmentarz. To porośnięty młodym lasem teren poza osadą, który trudno byłoby znaleźć wśród podobnych zagajników.

Drogę na cmentarz wskazała mi mieszkanka pierwszego domu, do którego zapukałem.

- To trudno trafić - ja zaprowadzę - powiedziała. Mój tato znał Żydów, handlował z nimi, do dziś o nich jeszcze opowiada.

Wsiadła do samochodu i poprowadziła drogą wśród lasków.

Chodziłem wśród drzew. Mogłem tylko domyślić się, że chodzę po grobach. Dziś na żydowskim cmentarzu pozostał wśród krzaków tylko jeden kamień, ułamany fragment macewy. W czasie wojny Niemcy z żydowskich macew kazali zrobić chodnik przed posterunkiem żandarmerii, a potłuczone resztki wykorzystali do budowy dróg. Wokół cmentarza zostały jeszcze tylko resztki drewnianych żerdzi, którymi gmina ogrodziła cmentarz w latach 70-ych.

W Łopusznie nie ma śladów po bóżnicy. Pierwsza - spalona została w czasie I wojny światowej, druga mieściła się w starym drewnianym domu, który też nie przetrwał do dzisiejszych czasów. Jedynym materialnym śladem żydowskiej przeszłości Łopuszna są pieczołowicie przechowywane w gminnym Urzędzie Stanu Cywilnego akta urodzeń, zgonów i ślubów ludności żydowskiej z lat 1903 -1939. To ostatni ślad po tych, którzy współtworzyli historię osady.

Kiedy w ocalałych w kieleckim Archiwum Państwowym dokumentach szukałem śladów żydowskiej obecności w Łopusznie i krok po kroku zbierałem fakty z zapomnianej przeszłości, starając się odtworzyć historię miejscowej gminy wyznaniowej, poznałem najpierw przez Internet, a potem osobiście Yaacova Kotlickiego. Jego rodzice pochodzili z Kielc, a oboje byli potomkami łopuszańskich Żydów. Ojciec Yaacova - Herszel Kotlicki stworzył drzewo genealogiczne rodziny, której korzenie wywiódł właśnie od wspomnianego już krawca Izraela Weltmana. W czasie spotkania w Warszawie, gdzie Yaacov przyjechał w sprawach biznesowych, rozmawialiśmy o rodzinie Yaacova- o tych, którzy ocaleli i o tych, którzy przetrwali w pamięci. Yaacov opowiedział mi, między innymi, o dziadku swojej mamy Berku Goldszajdzie, z Łopuszna, który w rodzinnych opowieściach określany był mianem Berek Lejre, czyli Berek nauczyciel. Znany był z tego, że pięknie pisał podania

sian and Yiddish. He was famous for his calligraphic handwriting and excellent letters and petitions written on behalf of illiterate people to the authorities and the court. He gave me also a photo of Berek – a dignified old Jew with a fur cap, disheveled beard and wise eyes. Towards the end of the meeting I received a copy of the Kotlickis' family tree. At that time I didn't know yet that I would find records written with Berek Goldszajd's hand, and the names of the Kotlickis-Goldszajds' family tree would often figure in the files. Since then the rummage through the dusty files had changed into an adventure. The names on the old gray certificates revived and became familiar. It wasn't a pure reconstruction of the history of a Jewish community in Łopuszno. It was tracing the people I was acquainted with and who were becoming closer and closer to me. It was just as if I had started to look into the Wikinskis', Goldszajds', Weltmans', Razjmans', Wajsblums', Miodowniks', Marksons', Frajmans', Rozenwalds', Tajtelnbaums', Aleksandrowicz's, Ryngs', Zylbersztajns', Gołębiowskis', Kenigsztajns' windows and into the windows of several dozens of other Jewish families from Łopuszno, as if I had started to live their lives, their trubles, worries and their joys.

This is the origin of this book, which does not claim a right to be a full scientific monograph of the Jewish religious department in Łopuszno; it only presents people who inhabited that place on earth. All the presented facts can be proved in the registers. My purpose was to waken memories of those who once formed 'shtetl' Łopuszno but who were pushed by the dismal and tragic fate into the abyss of non-existence.

The reader must, however, realize that the Jewish Łopuszno presented in this book is very selective and limited for one reason: little information originates from the memories of direct witnesses of the history, the majority of the facts has been reconstructed from official documents, which are as a rule selective and incomplete and hardly ever refer to the life of the society. Official documents usually don't mention the richness of the family life, customs, celebrations, cultural activity and social problems.

Meanwhile, it results from the memories that Łopuszno was for its Jewish inhabitants an excellent place on earth, which they loved despite its poverty. Even after thy left the village and emigrated to Kielce or Łódź, they would willingly come to Łopuszno to visit their relatives or send their children on holidays. Sura Kotlicka, who used to visit her uncle Fiszel Wikiński every year, often mentioned that.

It was also confirmed by born in Łódź Rosita Kenigstein, whose parents, natives of Łopuszno, Meir Kenigsztajn and Lea Sosnowska first left for Łódź and then immigrated to Argentina. She remembers that her children enjoyed the annual visits in Łopuszno very much.

do władz. Yaacov wręczył mi też fotografię Berka - dostojnego starego Żyda w futrzanej czapie, z rozwichrzoną brodą i mądrymi oczami. Na zakończenie spotkania otrzymałem też ksero drzewa genealogicznego rodziny Kotlickich.

Nie wiedziałem wtedy jeszcze, że w aktach archiwalnych znajdę dokumenty pisane ręką Berka Goldszajda, a nazwiska z drzewa genealogicznego Kotlickich - Goldszajdów będą często pojawiać się w dokumentach. Odtąd szperanie w zakurzonych aktach stało się przygodą. Nazwiska z poszarzałych akt ożyły i stały mi się bliskie. To już nie było odtwarzanie historii gminy żydowskiej w Łopusznie. To było stąpanie śladami znanych mi już i coraz bliższych osób i postaci. Jakbym zaczął zaglądać w okna domów Wikińskich, Goldszajdów, Weltmanów, Rajzmanów, Wajsblumów, Miodowników, Marksonów, Frajmanów, Rozenwaldów,Tajtelnbaumów, Aleksandrowiczów, Ryngów, Zylbersztajnów, Gołębiowskich, Kenigsztajnów i kilkudziesięciu innych łopuszańskich rodzin żydowskich, jakbym zaczął żyć ich kłopotami, troskami i radościami.

Tak powstała ta książka, która nie rości sobie prawa bycia pełną naukową monografią żydowskiej gminy wyznaniowej w Łopusznie, ale przedstawia ludzi żyjących w tym właśnie ich miejscu na ziemi. Wszystkie przedstawione w książce fakty znajdują pełne potwierdzenie w dokumentach. Moim zamiarem było bowiem przywrócenie pamięci o tych, którzy niegdyś „sztetl" Łopuszno tworzyli, a których ponury i tragiczny los zepchnął w otchłań niebytu.

Czytelnik tej książki musi jednak zdawać sobie sprawę z faktu, że spojrzenie na żydowskie Łopuszno w tej książce jest bardzo selektywne i ograniczone z jednego powodu: niewiele informacji pochodzi z relacji bezpośrednich świadków historii, zdecydowana większość została odtworzona z dokumentów urzędowych, a te z reguły są wybiórcze i niepełne, i w znikomym stopniu odnoszą się do wewnętrznego życia społeczności. Oficjalne dokumenty z reguły pomijają bogactwo życia rodzinnego, nie wspominają o obrzędach, świętach, działalności kulturalnej, problemach socjalnych.

Tymczasem z przekazów i wspomnień wynika, że Łopuszno było dla jego żydowskich mieszkańców wspaniałym miejscem na ziemi, które mimo ubóstwa i biedy pokochali. Nawet kiedy opuścili wieś, emigrując do Kielc czy Łodzi, bardzo chętnie przyjeżdżali do Łopuszna do krewnych, przysyłali tu swoje dzieci na wakacje. Wspominała o tym Sura Kotlicka, która co roku spędzała wakacje u swojego wujka Fiszela Wikińskiego, potwierdza to także urodzona w Łodzi Rosita Kenigstein, której pochodzący z Łopuszna rodzice, Meir Kenigsztajn i Lea Sosnowska, wyjechali najpierw do Łodzi, a potem wyemigrowali do Argentyny. Pamięta, że coroczne przyjazdy do Łopuszna były dla dzieci bardzo przyjemnym przeżyciem.

W Łopusznie już przed I wojną światową osiedliła się staraniem gminy żydowska położna. Była znana i ceniona na tyle, że do porodów przyjeżdża-

Already before the First World War, thanks to the intervention of the commune, a Jewish midwife settled in Łopuszno. She was so known and respected that former inhabitants of Łopuszno now living in Kielce, Chęciny or even from Łódź used to come to deliver their babies.

The Jews who were leaving Łopuszno were well educated. They made a success in many fields in the whole world. Szmul Kapitulnik, who immigrated to Argentina, acquired his religious knowledge about Judaism in the cheder in Łopuszno. His son Haim Kapitulnik recollects that his father could speak and write Hebrew, which he had learnt in cheder, he also spoke very good Yiddish. Szmul Kapitulnik sent his son to a Jewish school and then to a seminary for Jewish teachers. Professor Haim Kapitulnik is convinced that his father's decision had been influenced by his own education in Łopuszno. In Łopuszno there surely existed a Jewish library on the name of Perec, a non religious institution. Szmul Kapitulnik knew many Jewish books, he may have read them in Łopuszno. In Argentina he even kept a seal from that library and this is the only proof of its existence.

But for personal memories of the former inhabitants' families we wouldn't know anything about these aspects of Jewish life in Łopuszno.

The more precious are these personal complements to official archives.

This book is the "last stone' of the Jewish gravesite that survived and testifies about the Jewish past of Łopuszno. It is dedicated to memory of those who aren't among us any more. It wouldn't have been created in this shape if it hadn't been for the friendliness of Yaacov Kotlicki, who is a co-author of this book in the part concerning traces of the memory of scattered around the world Jewish Łopuszno and of people whose roots are here. Professor Sinai Leichter from Jerusalem, born in Kielce, contributed to the creation of this book with his invaluable advice, knowledge and help, willingly sharing his memories of the facts concerning Łopuszno. I am grateful for his help. Also the management and the staff of the State Archive in Kielce deserve an acknowledgement of their kindness in rendering accessible the collections, as well as Professor Krzysztof Urbański, Jadwiga Muszyńska and Marta Meducka for their friendly advice and help.

MAREK MACIĄGOWSKI

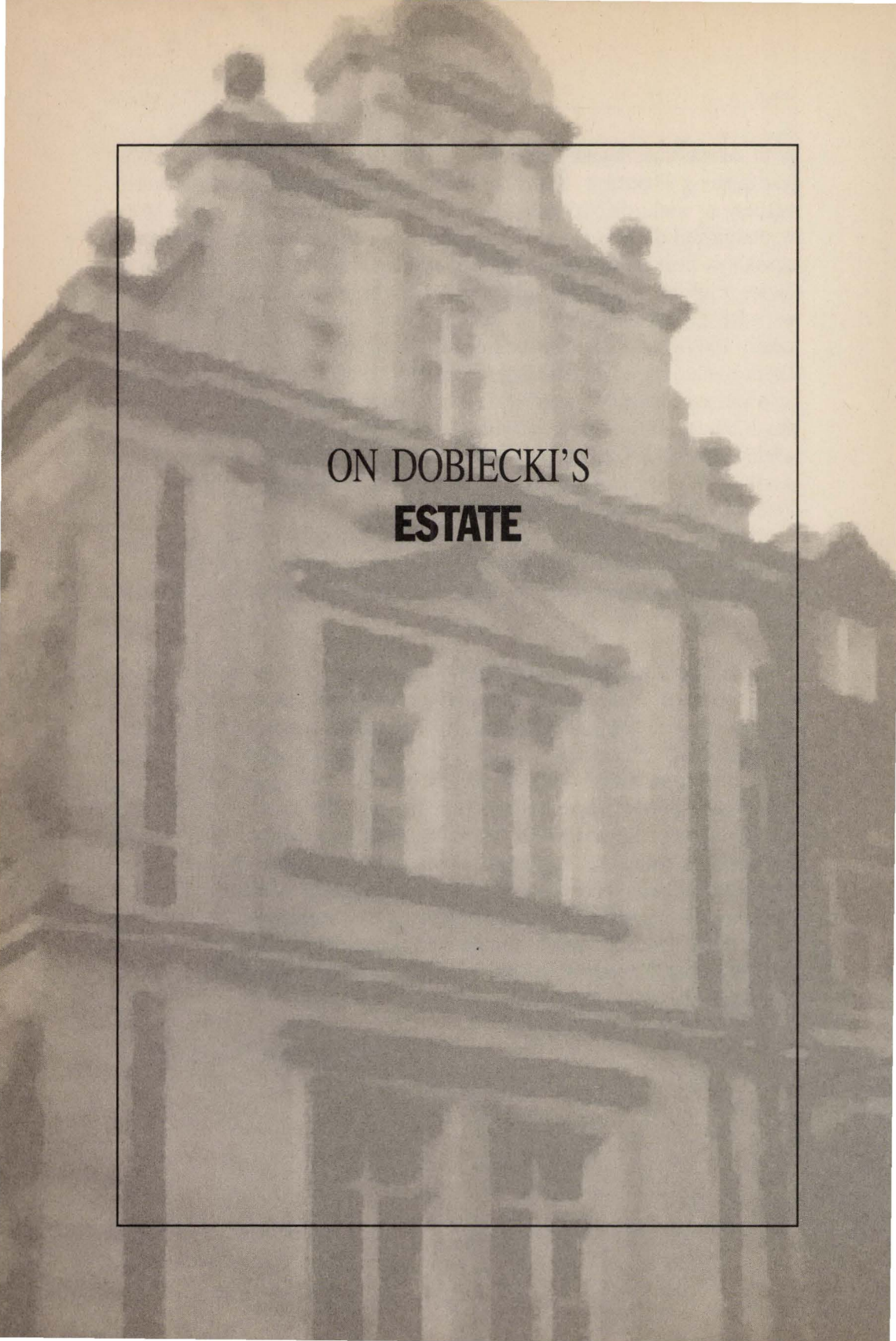
ły tu dawne mieszkanki Łopuszna z Kielc, Chęcin czy nawet Łodzi.Wyjeżdżający z Łopuszna Żydzi byli dobrze wykształceni. Osiągali potem sukcesy w wielu dziedzinach, w całym świecie. Szmul Kapitulnik, który wyemigrował do Argentyny, wiedzę religijną i bogatą wiedzę o judaizmie uzyskał w hederze w Łopusznie. Jego syn Haim Kapitulnik wspomina, że ojciec znał też w mowie i piśmie język hebrajski, którego nauczył się w hederze, doskonale znał też jidisz. Szmul Kapitulnik wysłał syna do szkoły żydowskiej, a potem seminarium dla nauczycieli żydowskich. Prof. Haim Kapitulnik jest przekonany, że na decyzję ojca wpłynęła z pewnością jego własna edukacja w Łopusznie. Istniała tam także z pewnością żydowska Biblioteka im. Pereca, instytucja niereligijna. Szmul Kapitulnik znał wiele żydowskich książek, najprawdopodobniej przeczytał je właśnie w Łopusznie. W Argentynie zachował nawet stempel z książki z biblioteki im. Pereca i jest to jedyny ślad jej istnienia.

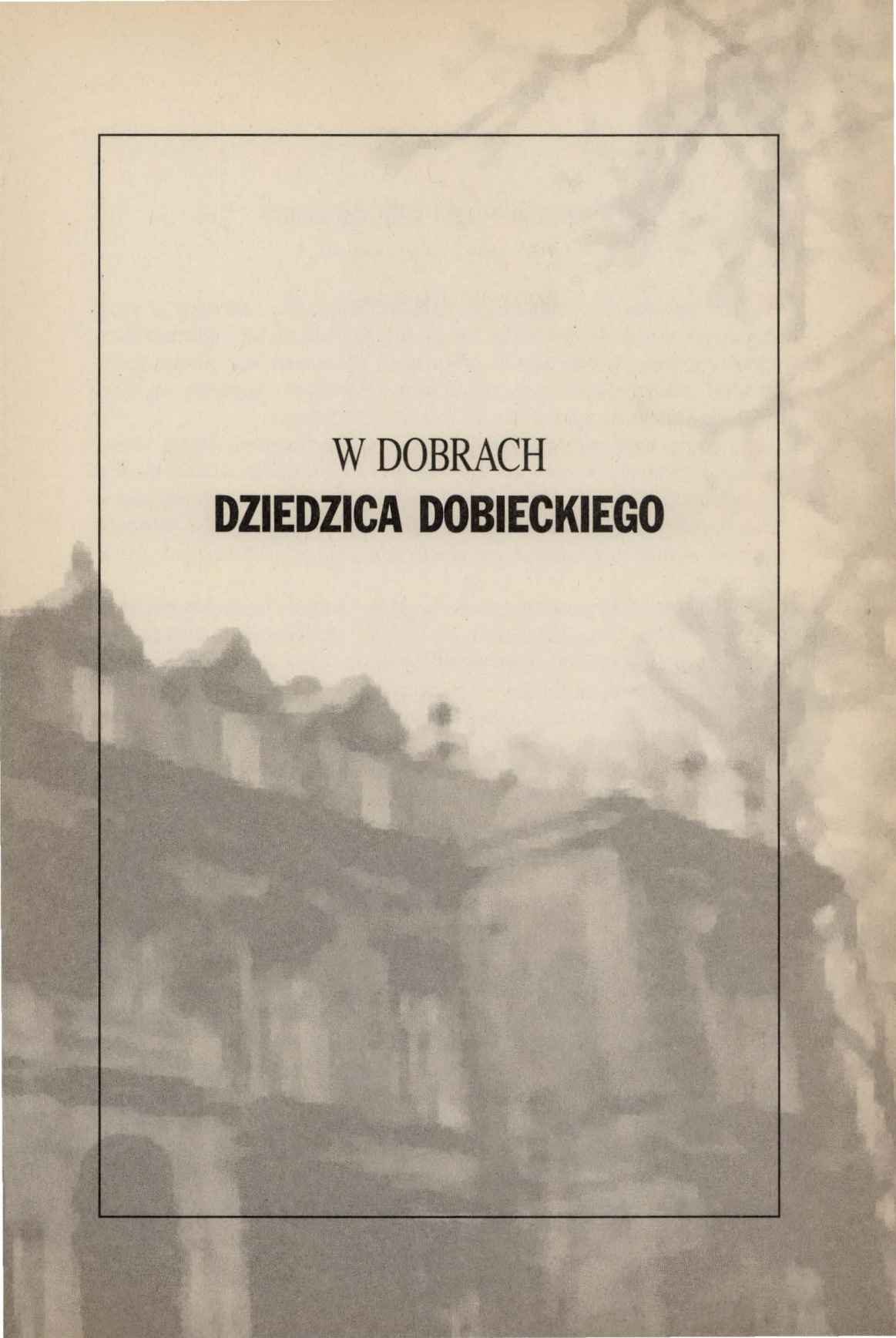
Gdyby nie osobiste wspomnienia rodzin dawnych mieszkańców, nic byśmy o tych aspektach żydowskiego życia w Łopusznie nie wiedzieli.

Tym cenniejsze są więc te osobiste uzupełnienia oficjalnych archiwaliów.

Ta książka jest także tym „ostatnim kamieniem" z żydowskiej macewy, który przetrwał i zaświadcza o żydowskiej przeszłości Łopuszna. Poświęcona jest pamięci tych, których już nie ma. Nie powstałaby w tym kształcie, gdyby nie życzliwość Yaacova Kotlickiego, który jest jej współautorem w części dotyczącej rozsianych w świecie śladów pamięci o żydowskim Łopusznie i ludziach, którzy stąd wywodzą swoje korzenie. Do powstania tej książki przyczynił się swoją radą, wiedzą i pomocą prof. Sinai Leichter z Jerozolimy. Kielczanin z urodzenia, zachował w swojej pamięci wiele faktów związanych z Łopusznem i chętnie się z nimi ze mną podzielił. Serdecznie im za to dziękuję. Słowa podziękowania za życzliwość w udostępnianiu zbiorów należą się także dyrekcji i pracownikom Archiwum Państwowego w Kielcach oraz prof. prof. Krzysztofowi Urbańskiemu, Jadwidze Muszyńskiej i Marcie Meduckiej za życzliwą radę i pomoc.

MAREK MACIĄGOWSKI

ON DOBIECKI'S
ESTATE

W DOBRACH
DZIEDZICA DOBIECKIEGO

Memorable fight with the guards

On Saturday, the August 29, 1842 at about 2 p.m. orthodox Jews of Łopuszno were gathering at the afternoon's Sabbath prayer in Abram Zyndlewicz's house, known also as Aleksander. There were also Abram Gołębiowski, Nusym Janklewicz and Mosiek Miodownik. Suddenly, as later on during the interrogation Abram Zyndlewicz testified,

Into the room stormed Żołądkowski and four customs guards whose names were unknown to me and required us to light candles so as to make a search and ordered us to yield. As I couldn't light the candles because it was Saturday and the orthodox Jews didn't want to yield to them, they took off their swords and began to hit mercilessly all those who were present in the room.

The visit of the customs guards checking whether the Jews weren't trading with goods smuggled to the Kingdom of Poland ended up with an overall fight of the Łopuszno Jews with the guards. A few Jews were seriously battered. However, since they were in majority and Abram Gołębiowski with his bare hands snatched guard Krysiński's sword away, the guards went for help and support to the heir of Łopuszno, the owner of lands in Łopuszno and the nominal chief of the commune – Eustachy Dobiecki – who, irritated by the incident in the village and by the fact that the guards brought about the outrage without his knowledge, not only refused to help them but also made them leave the village immediately. What is more, he ordered the communal writer – Ząbkowski – to find six men to watch the guards and prevent them from plundering fields and destroying potatoes.

The fight didn't put an end to the whole incident. The guards made a report in which they accused the heir of Łopuszno of not helping them, of hindering them from doing their duties and of undermining the authorities in the face of the Jews. In his report the commissioner of the Excise Treasure Income (Dochody Skarbowe Tabaczne) Żołądkowski wrote:

The heir of Łopuszno refused to help and hindered the guards from searching for the goods in the garden. He sent six people under the mask of watching the potatoes and threatened to bind the guards. The Jews, incited by the heir, attacked the observing guards with poles, stones, broke the windows of the houses and beat and murdered the people and threw a part of the goods out of the window and carried away a part of them and locked in a cubbyhole of the house"

Pamiętna bitwa ze strażnikami

W dzień sobotni 29 sierpnia 1842 roku, około godziny 14, starozakonni mieszkańcy Łopuszna schodzili się na popołudniową modlitwę szabasową do domu Abrama Zyndlewicza, znanego też pod nazwiskiem Aleksander. Byli tam już Abram Gołębiowski, Nusym Janklewicz i Mosiek Miodownik. Nagle, jak zeznał potem w czasie przesłuchania Abram Zyndlewicz:

Wpadł Żołądkowski i czterech strażników tabacznych, z imienia i nazwiska mi niewiadomych i zażądali, aby im zapalić świece do czynienia rewizyi i aby wspomniani starozakonni ustąpili. Kiedy z powodu dzień sobotni świece im zapalić nie mogłem i starozakonni wspomniani ustąpić ich zamiarom nie chcieli, wyrwali pałasze i bez względu na ostrożność wszystkich w tej izbie będących bić zaczęli...

Wizyta strażników celnych, sprawdzających czy Żydzi nie handlują towarami sprowadzanymi nielegalnie z zagranicy Królestwa Polskiego, zakończyła się ogólną bójką łopuszańskich Żydów ze strażnikami. Kilku Żydów zostało solidnie poturbowanych. Ponieważ jednak było ich więcej, a Abram Gołębiowski gołymi rękami wyrwał nawet pałasz strażnikowi Krysińskiemu, strażnicy udali się po pomoc i asystę do dziedzica, właściciela dóbr Łopuszno i nominalnego wójta gminy - Eustachego Dobieckiego. Ten, zdenerwowany zajściem we wsi i tym, że strażnicy uczynili gwałt bez jego wiedzy, nie tylko pomocy strażnikom odmówił, ale kazał im natychmiast ze wsi wyjeżdżać. Mało tego - kazał pisarzowi gminnemu Ząbkowskiemu wziąć sześciu chłopów by pilnowali strażników, aby ci nie śmieli po polach buszować i niszczyć kartofli.

Rzecz nie zakończyła się tylko na bójce. Strażnicy sporządzili raport, w którym oskarżyli dziedzica, że odmówił im pomocy, utrudniał wykonanie obowiązków i wobec Żydów naraził na szwank autorytet władzy.

Prowizor Dochodów Skarbowych Tabacznych Żołądkowski w raporcie napisał:

Dziedzic pomocy odmówił i przeszkodził w wyszukaniu towarów w ogrodzie. Wysłał sześciu ludzi pod pozorem by pilnowali ziemniaków i zagroził związaniem strażników. Żydzi podpuszczeni przez dziedzica rzucili się na straż obserwującą z drągami, kamieniami, okna w domu powybijali i tam tychże bili i mordowali, a towaru część oknem wyrzucili i unieśli, a część do komory tego domu unieśli i zamknęli...

The investigation into the case of *smuggling committed by the orthodox Jews in Łopuszno* lasted for six years and ended with a verdict of three months and fifteen days' arrest for the most active Jews participating in the incident and Eustachy Dobiecki had to pay a fine of 7 ruble and 50 kopeck. The heir of Łopuszno, a righteous and loyal citizen, master of law, judge and the president of the board of the Kielce province, had no intention to give in. Indignant, he described the incident in his appeal:

The guards carried out a raid. They were beating the Jews till blood was drawn. Only after the fight had started one of them came supposedly to ask for help while a quarter before an injured Jew with torn beard had come and complained about the violations in the village. I replied that my help was unnecessary since they had started the search with violence and where there was already blood and fight there was no need for a righteous citizen.

The guards, supported by the Russian authorities, tried everything to make the court punish the insolent Jews. The guards' suspicions that the Jews were trading with smuggled goods were not baseless either, according to what the guard Michał Krysiński said to justify the search:

I know the boisterous temper of the Jews living in this village because they violently retook the goods I had confiscated before.

In spite of the guards' testimony before the court that *A great number of Jews are unemployed and they surely earn their living on doing things that cause damage to the treasure*, the Jews were supported by other witnesses – the Poles, among others by Ferdynand Kentye a policeman from Łopuszno, born in France – who claimed that they had neither seen any illegal goods nor heard about smuggling committed by the Jews.

Such an active reaction of the Jews and the riot with the authorities was rare in the Kingdom of Poland. And snatching the guard's sword and injuring one of them was a sign of a real revolt. Fortunately, the sword was immediately handed to the heir. It is probable that Dobiecki's active attitude and the resolute defense of the Jews from Łopuszno by the Polish witnesses resulted in mild sentences for three participants of the riots. Any act of rebellion was usually punished by the czar's authorities much more severely.

At this point it's worth considering the situation of Jews in the Kingdom of Poland. The Jews from Łopuszno, a provincial village, were subject to all the rules imposed on the Jewish population by strict laws of the czar's Russia. The Jews were treated like in the former Republic as a separate class, they didn't enjoy the political and civil rights, they weren't allowed to do the civil service, to work in the education and the health service, they couldn't be members of guilds, had a limited legal capacity and they were harassed with different taxes. The authorities developed a system of restrictions, intro-

Śledztwo w sprawie *Defraudacji przez starozakonnych we wsi Łopusznie spełnionych"* trwało sześć lat i skończyło się wyrokiem aresztu na trzy miesiące i piętnaście dni dla najaktywniejszych w zajściu Żydów oraz grzywną 7 rubli 50 kopiejek nałożoną na Eustachego Dobieckiego. Dziedzic Łopuszna, prawy i bardzo lojalny wobec władzy obywatel - magister prawa, sędzia i przewodniczący Rady Powiatu Kieleckiego, nie zamierzał sprawy odpuścić. W odwołaniu oburzony opisał jak wyglądały zajścia:

Strażnicy najazd zrobili. Żydów pobili i pokrwawili. Dopiero po rozpoczętej bitwie jeden przybył niby po pomoc, gdy w kwadrans czasu wprzód przybył Żyd z wyrwaną brodą i pokaleczony ze skargą, że się gwałty we wsi odbywają. Odpowiedziałem, że pomocy niepotrzebnie dodawać, kiedy gwałtem sami rewizyję rozpoczęli, bo gdy już były krew i bicie, tam obecność prawego obywatela nie była konieczna.

Strażnicy, mający za sobą autorytet rosyjskiej władzy, robili wszystko, by butnych starozakonnych mieszkańców Łopuszna sąd ukarał. Nie był to bowiem pierwszy przypadek, zdecydowanej postawy łopuszańskich Żydów. Podejrzenia strażników o handel szmuglowanym towarem też nie były bezzasadne, skoro strażnik Michał Krysiński uzasadniając rewizję zeznawał:

Znam burzliwość Żydów w tej wsi zamieszkałych, bo zabrany przeze mnie dawniej towar gwałtownym sposobem odbili.

Mimo iż strażnicy argumentowali przed sądem, że:

Znaczna ilość Żydów jest przecież bez zatrudnienia i zapewne z nie innych zatrudnień utrzymuje się, jak tylko z takich, które szkody dla skarbu przywodzą, Żydów zdecydowanie poparli inni świadkowie - Polacy, w tym łopuszański policjant, urodzony we Francji, Ferdynand Kentye, którzy zeznali, że nigdy u Żydów nielegalnych towarów nie widzieli i nic o defraudacjach nie wiedzą.

Tak aktywne wystąpienie Żydów i bójka z przedstawicielami władzy była w Królestwie Polskim rzadkością. A już odebranie strażnikowi pałasza i nawet zranienie jednego, było oznaką prawdziwej rewolty. Na szczęście pałasz został złożony natychmiast w depozyt dziedzicowi. Można przypuszczać, że aktywna postawa dziedzica Dobieckiego i zdecydowana obrona Żydów łopuszańskich przez świadków - Polaków, spowodowały, że sprawa zakończyła się tylko łagodnymi wyrokami aresztu dla trzech uczestników zajść. Przypadki buntu carska władza karała zwykle o wiele bardziej surowo.

W tym miejscu warto zdać sobie sprawę z sytuacji ludności żydowskiej w Królestwie Polskim. Żydzi z Łopuszna, wsi prowincjonalnej podlegali jednak wszystkim rygorom, jakie narzucały na ludność żydowską surowe prawa carskiej Rosji. Żydzi, traktowani jak dawniej w Rzeczypospolitej jako odrębny stan, nie korzystali z praw politycznych i obywatelskich, nie byli dopuszczeni do służby publicznej, do pracy w oświacie i służbie zdro-

duced injunctions hindering the liberty of movement, and trade, which deprived the Jews of their traditional sources of income. This situation persisted till 1862, when steps were undertaken towards the equality of rights.

On the background of this situation it is easier to comprehend the need for a protector who would sympathize with the Jews. Such protectors in Poland were usually representatives of the nobility. The towns belonging to the king and the clergy had privileges that banned the Jews from settling there, whereas owners of private towns willingly supported Jewish settlers seeing in them a factor of industrial development. Also the Polish nobility used the service of Jewish bartenders and tenants. This context clarifies the attitude of the heir of Łopuszno – Dobiecki, whose estate was developing thanks to the settlers, among others thanks to the Jewish craftsmen who lived in Łopuszno.

Thanks to the riot with the guards and the long-lasting investigation there are some records in the files. There is a particularly precious record: *„A nominal list of the Jews living in Łopuszno"*, made by Eustachy Dobiecki in 1842, thanks to which we have an exact register of the Jewish inhabitants of the village. Eustachy Dobiecki enumerates 31 names of heads of families. Assuming that an average Jewish family had 4-5 children (which can be proved in the register of Jewish inhabitants of Łopuszno of 1869) there lived probably 120-150 Jews in Łopuszno.

The names on the list represent the oldest Jewish families from Łopuszno and they appear in the records of the village history till the tragic year 1942. Thanks to this register we know what were the occupations of the Jews in Łopuszno.

On the list figure the following names:

1. Mosiek Miodownik - oilman,
2. Izrael Rays - workman,
3. Haskiel Rybowski - small merchant and baker,
4. Icyk Żarnowski - furrier,
5. Izrael Weltman - tailor,
6. Szulim Gruszka - tailor,
7. Nusym Janklowicz - workman,
8. Icyk Ghutman - workman,
9. Zsyma Gołębiowski - stone-mason,
10. Cherśla Albird (Herszel Albert) - teacher,
11. Mortka Lejerman - oilman,
12. Szlama Wolsztain - wheelwright,
13. Berek Weltman - tailor,

wia, nie mogli należeć do cechów, mieli ograniczoną zdolność prawną, nękani byli podatkami. Władze rozbudowały system ograniczeń, wprowadzano zakazy utrudniające swobodę poruszania się, prowadzenie handlu, pozbawiające ich tradycyjnych źródeł utrzymania. Sytuacja taka utrzymała się aż do roku 1862, kiedy to podjęto działania na rzecz równouprawnienia.

Na tle tej sytuacji bardziej zrozumiała staje się potrzeba istnienia sprzyjającego Żydom protektora. W Polsce takimi protektorami byli z reguły przedstawiciele szlachty. O ile miasta należące do króla i duchowieństwa dysponowały przywilejami zabraniającymi osiedlania się w nich Żydów, o tyle chętnie właściciele miast prywatnych popierali osadnictwo żydowskie, widząc w Żydach czynnik rozwoju gospodarczego. Polscy szlachcice chętnie też korzystali z usług żydowskich karczmarzy i dzierżawców. W tym kontekście zrozumiałą się staje postawa dziedzica Dobieckiego, który mądrze rozwijał swój majątek dzięki osadnikom, w tym także dzięki osiadłym w Łopusznie rzemieślnikom żydowskim.

Dzięki bójce ze strażnikami zachowały się raporty ze śledztwa. Jest wśród nich *Lista imienna starozakonnych zamieszkałych w Łopusznie*, sporządzona ręką dziedzica wsi Eustachego Dobieckiego w 1842 roku. Dzięki tej liście mamy dokładny wykaz żydowskich mieszkańców wsi. Dobiecki wymienia 31 nazwisk głów rodzin. Przyjmując, że średnio żydowska rodzina miała 4 - 5 dzieci (co znajduje potwierdzenie w księdze ludności stałej Łopuszna z 1869 roku) możemy stwierdzić, że w 1842 roku mieszkało w tej wsi 180 - 200 Żydów.

Wymienione przez Eustachego Dobieckiego po nazwisku osoby to przedstawiciele najstarszych rodzin żydowskich z Łopuszna, których nazwiska przewijają się potem przez całą historię wsi, aż do tragicznego roku 1942. Dzięki tej liście wiemy też, czym zajmowali się łopuszańscy Żydzi.

Na liście Eustachego Dobieckiego znaleźli się: (pisownia oryginalna)

1. Mosiek Miodownik - olejarz,
2. Izrael Ray - wyrobnik,
3. Haskiel Rybowski - okupnik i piekarz,
4. Icyk Żarnowski - kuśnierz,
5. Izrael Weltman - krawiec,
6. Szulim Gruszka - krawiec,
7. Nusym Janklowicz - wyrobnik,
8. Icyk Ghutman - wyrobnik,
9. Zysma Gołębiowski - kamieniarz,
10. Cherśla Albird (Herszel Albert) - szkulnik,
11. Mortka Lejerman - olejarz,
12. Szlama Wolsztain - kołodziej,
13. Berek Weltman - krawiec,

14. Szmul Zylberberg - printer,
15. Szmul Ciapa - tailor,
16. Icyk Linker - undertaker,
17. Jankiel Potasiewicz - potash maker,
18. Abram Balicki - farmer and painter,
19. Lejzor Ghutman - workman,
20. Icyk Frajman - tailor,
21. Abram Cymerman - bricklayer,
22. Mortka Tenenbaum - workman,
23. Mojsiek Rozenwald - comb maker,
24. Abram Gołębiowski - stone-mason,
25. Josek Kamiński - cart-wright,
26. Majer Wolsztein - tailor,
27. Kalman Szmulewicz - school-teacher,
28. Josek Wajsblum - bartender,
29. Abram Zyndlowicz - farmer,
    (He used the name Aleksander)
30. Icio Wajsblum - farmer,
31. Gawryl Felchendel - kosher butcher.

Eustachy Dobiecki put onto the list only the names of those heads of families who at the same time owned or rented houses. He didn't mention for example 26-year-old Dawid Zylbersatz -Abram Aleksander's brother-in-law, who lived with them or 24-year-old Zelik Syczewski, who was then a barber-surgeon. However, it is surely a reliable list. The incident with the guards and the active resistance of Jews testifies to the fact that a well-organized Jewish community existed already in 1842 and was able to fight for their interest and enjoyed support of the Polish heir. We can also see that craftsmen dominate among the professions and that there are representatives of rare among the Jews professions: stone-mason, bricklayer, painter, potash maker or cart-wright, who produced pieces of chaises and carts. It also means that the Jewish craftsmen found in Łopuszno good conditions for their activity and the neighboring villages and towns constituted a natural market for the goods that they produced.

It's remarkable that the list doesn't name a rabbi, which means that at that time the Jews in Łopuszno didn't have their own rabbi yet. Otherwise, it would have been impossible not to mention the most significant person in every Jewish community in description of the most important incident with the guards and the trial. The list contains names of teachers, which surely means that there were already melammeds teaching Jewish children (remember

14. Szmul Zylberberg - drukarz,
15. Szmul Ciapa - krawiec,
16. Icyk Linker - garbarz,
17. Jankiel Potasiewicz - potaśnik
(potażnik - zajmował się wyrobem potażu - MM),
18. Abram Balicki - rolnik i malarz,
19. Lejzor Ghutman - wyrobnik,
20. Icyk Frajman - krawiec,
21. Abram Cymerman - mularz,
22. Mortka Tenenbaum - wyrobnik,
23. Mojsiek Rozenwald - grzebieniarz,
24. Abram Gołębiowski - kamieniarz,
25. Josek Kamiński - stelmach,
26. Majer Wolsztein - krawiec,
27. Kalman Szmulewicz - bakalarz,
28. Josek Wajsblum - szynkarz,
29. Abram Zyndlowicz - rolnik (używał nazwiska Aleksander)
30. Icio Wajsblum - rolnik,
31. Gawryl Felchendel - rzezak.

Na liście tej Eustachy Dobiecki ujął tylko Żydów będących jednocześnie właścicielami bądź dzierżawcami domów. Nie znaleźli się bowiem na niej choćby mający 26 lat Dawid Zylberszatz, szwagier Abrama Aleksandra i mieszkający z nim w jednym domu, czy 24-letni Zelik Syczewski, który w Łopusznie był wówczas felczerem.

Z pewnością jednak jest to lista wiarygodna. A zajście ze strażnikami i czynny opór Żydów świadczą, że w Łopusznie istniała już w roku 1842 dobrze zorganizowana społeczność żydowska, umiejąca walczyć o swoje interesy i mająca poparcie polskiego dziedzica. Widzimy również, że wśród zawodów dominują rzemieślnicy, w tym przedstawiciele rzadkich wśród Żydów zawodów, jak: kamieniarz, murarz, malarz, potażnik czy stelmach, zajmujący się wyrobem części do bryczek i wozów. Oznacza to, że w Łopusznie żydowscy rzemieślnicy znaleźli miejsce sprzyjające ich działalności, a okoliczne wsie i miasta stanowiły naturalny rynek dla produkowanych przez nich towarów.

Warto jednak zauważyć, że na liście tej nie ma wymienionego rabina, co oznacza, że w tym czasie Żydzi łopuszańscy jeszcze swojego rabina nie mieli. Nie sposób bowiem wyobrazić sobie sytuacji, że w bardzo ważnej dla Żydów sprawie bójki ze strażnikami i podczas procesu sądowego pominięto zdanie najważniejszej osoby w każdej żydowskiej społeczności. Na liście jest już nato-

that in 1842 there were about 120 children in Łopuszno). There is also a kosher butcher who was occupied with ritual slaughter. It signifies that in Łopuszno was developing a society that could possibly become a commune – a religious department. The Jews from Łopuszno couldn't, however, afford a rabbi yet. They still asked the rabbi from Chęciny to supervise the kosher butchering. The prayers were taking place in Abram Aleksander's home. But they were already within a step of organizing their own commune.

When did Jews settle in Łopuszno?

Łopuszno is an old village dating back to the times of the Piast dynasty. It is situated near Chęciny – a former district town in the Sandomierz province. After the third partition of Poland and the loss of sovereignty the territories of the Sandomierz province were in the Austrian sector and afterwards, after the defeat of Napoleon and the abolition of the Duchy of Warsaw - in the Russian sector. Due to administrative changes in 1815 Łopuszno was in the Krakow province and the Kielce district and - after the names of provinces were changed into gouvernments – in the gouvernment of Kielce just like after the following changes that took place in 1842.

As early as in the first half of the 14th century there existed a small parish in Łopuszno and the church of Łopuszno is mentioned in the records of 1418. The estate of Łopuszno belonged to noble families. It had had many owners till 1721, when Jan Dobiecki received Łopuszno as a dowry from his wife – Anna, daughter of the staroste of the district of Radoszyce – Stanisław Derszniak. Since then it belonged to the Dobieckis for 220 years. After Jan's death Łopuszno was owned by Andrzej Dobiecki, a warrant officer of Chęciny and an owner of lands in Sandomierz, who also acted as a judge in disputes concerning the estate lands of the nobility. For his family's sake he managed to obtain from king August III the privilege of organizing three markets yearly. He was succeeded by his son Franciszek, born in 1761, a speaker of regional councils in Kielce. The next heir was already mentioned Eustachy Dobiecki, born in 1805.

Although Łopuszno had a rich history it never became a significant industrial center. It was an out-of-the-way village, far from trade routes. Life was going on its own way centering around the heir. Due to the fact that Łopuszno was a tenement village, where people only had to pay a rent to the heir and were released from doing the serf service and that the court was located there, the seat of Dobiecki became the focal point of the neigh-

miast wymieniony bakalarz i szkulnik - co oznacza z pewnością mełamedów, zajmujących się nauką żydowskich dzieci (pamiętajmy, że było ich tu w 1842 r. około 120). Wymieniony jest też rzezak zajmujący się ubojem rytualnym. Oznacza to, że zaczynała się już kształtować w Łopusznie zorganizowana społeczność mogąca się przekształcić w gminę - w Królestwie Polskim w dozór bóżniczy. Na utrzymanie własnego rabina nie było jednak grupy Żydów z Łopuszna jeszcze stać. Korzystali więc nadal z usług rabina z Chęcin, chociażby w zakresie nadzoru nad ubojem koszernym. Modlitwy odbywały się w domu Abrama Aleksandra. Do zorganizowania własnej gminy było już jednak blisko.

Od kiedy Żydzi zamieszkali w Łopusznie?

Łopuszno to stara wieś o piastowskim jeszcze rodowodzie. Leży niedaleko Chęcin - w dawnej Polsce miasta powiatowego w województwie sandomierskim. Po trzecim rozbiorze Polski i utracie przez Polskę niepodległości ziemie województwa sandomierskiego znalazły się do 1809 roku w granicach zaboru austriackiego, a później, po klęsce Napoleona i likwidacji Księstwa Warszawskiego - w zaborze rosyjskim. W wyniku zmian administracyjnych w 1815 roku Łopuszno znalazło się w województwie krakowskim i powiecie kieleckim, a potem po zmianach nazw województw na gubernie - w guberni radomskiej, a od 1842, po kolejnych zmianach administracyjnych - w guberni kieleckiej.

Już w I połowie XIV w. istniała w Łopusznie niewielka parafia, a o kościele łopuszańskim wspominają akta z roku 1418. Dobra łopuszańskie były własnością rodzin szlacheckich. Miały wielu właścicieli, przechodziły z rąk do rąk, aż w roku 1721 dostały się Janowi Dobieckiemu jako posag żony Anny, córki starosty radoszyckiego Stanisława Derszniaka. Odtąd przez ponad 220 lat należeć będą do rodu Dobieckich. Po Janie Łopuszno i okolice objął Andrzej Dobiecki, chorąży chęciński i podkomorzy sandomierski, który dobra rodziny znacznie jeszcze powiększył i zdołał uzyskać od króla Augusta III przywilej zezwalający wsi Łopuszno na organizację trzech jarmarków w roku. Po nim schedę odjął urodzony w 1761 roku syn Franciszek, marszałek sejmików kieleckich.

Następnym dziedzicem został, wspomniany już, urodzony w 1805 roku Eustachy Dobiecki.

Aczkolwiek Łopuszno miało bogatą historię, nigdy nie stało się znaczącym ośrodkiem gospodarczym. Wieś położona była na uboczu szlaków handlowych. Życie toczyło się tu ustalonym rytmem i koncentrowało się wokół dworu dziedzica. Ze względu na to, iż Łopuszno było wsią czynszo-

boring towns. In 1820s Łopuszno was inhabited by only about 300 people and that number prevailed till the half of the 19th century. Franciszek and then Eustachy Dobiecki were making efforts to develop Łopuszno. One of these activities constituted an active colonization policy. They immigrated German settlers, who were occupied in agriculture and became protectors of the Jewish inhabitants seeing in them an industrially active group that could contribute to the development of the village.

Eustachy Dobiecki – master of law of the Warsaw University, judge, secretary of the Land Credit Society (Towarzystwo Kredytowe Ziemskie) and a bank clerk, president of the Poviat Board of Kielce (Rada Powiatowa Kielecka), after inheriting his father's estate consciously supported Jewish settlers in Łopuszno. In spite of formal hindrances (the czar's legislation impeded Jewish settlements in villages – for example, they were deprived of the right to sell alcohol and the prices of licenses to run a bar were rapidly increasing), as early as in the middle of the 19th century more Jews than Poles lived in Łopuszno.

But when did the Jews start settling in Łopuszno?

It is not easy to answer this question. The Jews surely owned bars with alcohol in Łopuszno already in the 18th century. These were single families in some villages. In the registers we can find names of Jews born at the end of the 18th century in Łopuszno and these are usually repeating names of a few Jewish families. However, the reliability of the dates and place of birth is questionable because the register doesn't contain names taken from the certificates of birth but from the so called 'acts of acquaintance', which means that two witnesses who knew a person appeared before the Court of Peace (Sąd Pokoju) and confirmed the approximate date and place of birth of the person. In the records from the first half of the 19th century in the register of marriages there are no certificates of birth of Jews from Łopuszno. They are usually replaced with '*acts of acquaintance*' and the witnesses were as rule two Jews from Chęciny: Moszek Honigman and Hindel Lax. There is an example of the dating back to 1820 '*act of acquaintance*' of Tauba Kisril, born in 1880, whose *father Kisril Mendlowicz died and was buried in the cemetery in Chęciny and whose mother lives in Łopuszno*. There is also the '*act of acquaintance*' of Szul Heymowicz. In both cases it was stated that they were b*orn under the Austrian government and didn't figure on any certificate of birth.*

We should remember that the Jews were reluctant to register.

In the 18th century in villages belonging to Łopuszno there lived only a few Jewish families that rented bars and sold alcohol. There were no bigger Jewish settlements and the nearest Jewish community was in Chęciny. So-

wą, gdzie ludność musiała płacić dziedzicowi tylko czynsz, a zwolniona była z odrabiania pańszczyzny, i że tu właśnie mieścił się dwór, siedziba Dobieckich stała się centrum życia okolicznych miejscowości.

Jeszcze jednak w latach 20-ych XIX wieku Łopuszno liczyło tylko około 300 mieszkańców i taka liczba utrzymała się aż do połowy stulecia. Franciszek, a potem Eustachy Dobiecki zaczęli prowadzić starania zmierzające do rozwoju Łopuszna. Jednym z działań była aktywna polityka kolonizacyjna. Sprowadzali oni osadników niemieckich, którzy zajmowali się głównie uprawą roli, stali się też protektorami Żydów, widząc w nich grupę aktywną gospodarczo, która może przyczynić się do rozwoju wsi.

Eustachy Dobiecki - magister prawa Uniwersytetu Warszawskiego, sędzia, sekretarz Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego i bankowiec, prezes Rady Powiatowej Kieleckiej, gdy objął dobra łopuszańskie, świadomie, tak jak jego ojciec Franciszek, popierał osadnictwo żydowskie w Łopusznie. Mimo przeszkód formalnych (ustawodawstwo carskie utrudniało osadnictwo Żydów na wsiach - m.in. odebrano im prawo szynkowania alkoholu, a ceny zezwoleń na prowadzenie szynków rosły w szybim tempie), już w połowie XIX wieku w Łopusznie mieszkało więcej Żydów niż Polaków.

Od kiedy jednak Żydzi zaczęli osiedlać się w Łopusznie? Na to pytanie niełatwo jest znaleźć odpowiedź. Z pewnością szynki z gorzałką dzierżawili Żydzi w dobrach łopuszańskich jeszcze w XVIII wieku. Były to pojedyncze rodziny w poszczególnych wsiach. W aktach spotyka się nazwiska łopuszańskich Żydów z datą urodzenia z końca XVIII wieku, z podaną miejscowością urodzenia Łopuszno i są to z reguły powtarzające się nazwiska kilku rodzin. Jednak wiarygodność tych dat i podanej miejscowości urodzenia jest problematyczna, ponieważ wynikają one nie z zapisów aktów stanu cywilnego, ale z tzw. *aktów znania*, co oznaczało, że przed Sądem Pokoju stawiało się dwóch świadków znających daną osobę i zeznawało o przybliżonym roku i miejscu jej urodzenia.

W aktach stanu cywilnego z I połowy XIX wieku przy zapisach ślubnych brak jest metryk urodzin Żydów łopuszańskich i wszędzie one tam zastąpione są z reguły *aktem znania*, przy czym świadkami byli z reguły dwaj Żydzi z Chęcin: Moszek Honigman i Hindel Lax. Z 1820 roku pochodzi np. *akt znania* Tauby Kisrila, urodzonego w Łopusznie w roku 1800, którego *ojciec Kisril Mendlowicz zmarł i jest pochowany na cmentarzu w Chęcinach, a matka żyje i mieszka w Łopusznie* oraz akt Szula Heymowicza. W obu przypadkach zeznano, że *urodzony za rządu austryjackiego w żadnych świadectwach chrztu zapisany nie był.*

Trzeba także pamiętać, że Żydzi bardzo niechętnie poddawali się rygorom rejestracji w oficjalnych aktach stanu cywilnego.

metimes the registrations were done there it involved traveling and the people registered so to say when the opportunity occurred. It is not until 1810 that the Code Civil concerning the obligation of keeping civil records came into force. Then the Jews turned their attention to the compulsory registration of births, although it was still not taken seriously. The clergy who was in charge of a parish was obliged to run the registers therefore it is possible to trace back the Jewish settlers in the records of ... Roman-Catholic parishes. The parish records do not, however, reflect the natural mobility of the Jewish residents of Łopuszno because for a long time they used to register their children not only in the parish of Łopuszno but also in Małogoszcz, which belonged to the religious department of Sobków. The deaths were recorded also for example in Chęciny, where the dead were buried. An independent religious department in Łopuszno, comprising the villages of the commune of Łopuszno and Snochowice was created fairly late. The registers had been run since 1874 and only since then one could precisely reconstruct the records of births, marriages and deaths.

The conclusions resulting from the number of recorded in the registers births, marriages and deaths signify that a larger Jewish community of more than a few families of bartenders began to develop in Łopuszno about in 1820. Why?

On December 31, 1810 a vicar in Łopuszno and a clerk of the registry office - priest Tadeusz Stodułkiewicz for the first time in the history of Łopuszno recorded in the parish register the names of new-born Jewish children. The first child was Taiba Salomonowicz, the daughter of Herszel Salomonowicz, a bartender from Łopuszno. The witness was a bartender from Fanisławice - Lejba Szlamowicz, who on the same day registered his son Icyk, also born in December.

In 1811 only one child was recorded in the register - the daughter of Mendel Aronowicz, a bartender from Wielebnów, Haja Aronowicz, who died in the same year. The witnesses on the presbytery were Icyk Zendlowicz – a butcher and Mosiek Zendlowicz – a bartender from Wielebnów. In 1812 Mosiek Zendlowicz, a bartender from Jasień, registered his son Abraham. The witnesses were: Mosiek Zendlowicz and Boruch Jakubowicz.

The second child born in 1812 was Josek Herszlowicz - the son of bartender Salomonowicz. Both boys died in the same year and were recorded in the register of deaths.

Till 1817 all the records concerning the Jews in the parish registers of Łopuszno refer to a few families of bartenders from Łopuszno and the neighboring villages. In 1817 the first marriage was recorded; of Abraham Dawidowicz from Czartoszowe and Dwojra Ejzykiewicz - the daughter

W XVIII wieku we wsiach dóbr łopuszańskich mieszkały tylko pojedyncze rodziny żydowskie, zajmujące się dzierżawą karczem i wyszynkiem trunków. Nie było tu większego skupiska żydowskiego, a najbliższy kahał był dopiero w Chęcinach. Tam też czasami dokonywano rejestracji, ale wiązało się to z koniecznością podróży i wpisów w księgi kahalne dokonywano niejako przy okazji. Dopiero w 1810 roku zaczął obowiązywać Kodeks Napoleona, dotyczący prowadzenia cywilnych aktów stanu cywilnego. Wtedy też zaczęto zwracać uwagę na obowiązek rejestracji urodzeń przez Żydów, choć przymus ten społeczność żydowska traktowała nader pobłażliwie. Obowiązek prowadzenia zapisów nałożono na duchownych, przełożonych parafii, dlatego też i żydowskie osadnictwo w Łopusznie można odtworzyć wertując księgi stanu cywilnego... parafii rzymskokatolickiej. Zapisy metryk parafialnych nie dają jednak pełnego obrazu naturalnego ruchu ludności, bowiem Żydzi łopuszańscy bardzo długo zapisywali dzieci nie tylko w parafii Łopuszno, ale także np. w aktach miasta Małogoszcza, leżącego w okręgu bóżniczym w Sobkowie. Zgony rejestrowano także np. w Chęcinach, gdzie chowano zmarłych. Samodzielny okręg bóżniczy w Łopusznie, obejmujący wsie gminy Łopuszno i Snochowice, powstał dość późno. Akta stanu cywilnego tego okręgu prowadzone były tu dopiero od roku 1874 i od tego roku precyzyjnie można odtworzyć zapisy urodzeń, małżeństw i zgonów, z zastrzeżeniem iż wpisy w księgi niekoniecznie oznaczają faktyczne daty urodzeń, zawarcia małżeństw czy zgonów.

Wnioski, jakie wynikają z zestawienia liczby rejestrowanych w księgach stanu cywilnego urodzeń, małżeństw i zgonów, wskazują, że większa społeczność żydowska, przekraczająca liczbę kilku rodzin karczmarzy z okolicznych wsi, zaczęła się kształtować w Łopusznie około roku 1820. Co uprawnia do takiego stwierdzenia?

Otóż 31 grudnia 1810 roku pleban łopuszański i urzędnik stanu cywilnego, ksiądz Tadeusz Stodułkiewicz, po raz pierwszy w historii Łopuszna wpisał w akta parafialne nazwiska nowo narodzonych dzieci żydowskich. Pierwszą była Tauba Salomonowicz, córka Herszli Salomonowicza, arendarza karczmy w Łopusznie. Świadkiem był karczmarz ze wsi Fanisławice Lejba Szlamowicz, który w tymże samym dniu zapisał w księgi urodzonego w grudniu swego synka Icyka.

W 1811 roku w księgi zapisano tylko jedno dziecko - Hają Aronowicz, córkę karczmarza z Wielebnowa Mendla Aronowicza, która w tymże samym 1811 roku zmarła. Świadkami na plebanii byli Icyk Zendlowicz, rzeźnik i Mosiek Zendlowicz, arendarz z Wielebnowa.

W roku 1812 Mosiek Notkowicz, arendarz z Jasienia, zapisał w aktach urodzin syna Abrahama. Świadkami byli: Mosiek Zendlowicz i Boruch Jakubowicz.

of Ejzyk Manela - a bartender from the same village. Icyk Zendlowicz, a bartender from Łopuszno was the witness.

The next record from 1817 concerns the marriage of Markus Spira and Ewa Ferenson. The witnesses were again Josek and Icyk Zendlowicz. It was, however, surely a registration of a previously contracted religious marriage because Markus Spira was already 36 years old and his wife 32 and they had seven children.

It is clear then that there aren't many records before 1819, which means that the Jews were still reluctant to record their names on the official list and therefore the registers do not reflect the natural mobility of the inhabitants as there were surely more children born.

One more thing is worth mentioning while we talk about the demographic data: in the registries the Jewish names were recorded according to the Russian rule of *otczestwo*: the surname was derived from father's name.

For example, Dwojra Ejzykiewicz means Dwojra, the daughter of Ejzyk, although her father's surname was Manela. Analogically, Abraham Dawidowicz signifies Abraham, the son of Dawid, whereas the father's name – a farmer from Czartoszowa – was Zelmanowicz.

Taking into consideration the Polish tradition, where the family name is the father's surname and there is no rule of *„otczestwo"*, it is sometimes difficult to trace back the genealogy of Jewish families.

Moreover, we should bear in mind that the Jews used different names, which makes difficult a precise identification. For example, the members of one of the oldest Jewish families from Łopuszno - the Zendlewiczes (spelled also Zyndlewicz) used later on other names: Aleksander and Rybowski.

On reading the registers we can draw the conclusion that the Jewish settlements developed thanks to the heir of Łopuszno. He was interested in development of his own villages and supported both German and Jewish colonization on his lands.

Łopuszno was a tenancy village; therefore the only duty of the tenants who signed a contract with the heir was to pay annual land rents.

My theory that the Jewish settlements in Łopuszno began not earlier than in 1820s is supported by the following fact: The first reliable register of the Jewish families that I found dates back to 1820. It was then that the authorities ordered a general registration of all Jews living in villages that were occupied with craftsmanship and trade.

The register contains only 11 names of heads of Jewish families – the inhabitants of Łopuszno:

1.Markus Spira - tenant, came from Chęciny, head of a 9-member family
2.Boruch Dudkiewicz - from Włoszczowa, rented cows, married

Drugim dzieckiem, urodzonym w 1812 roku, był Josek Herszlowicz, syn arendarza Herszli Salomonowicza. Obaj chłopcy zmarli w tym samym roku i zostali zapisani w księgach zgonów.

Aż do 1817 roku wszystkie wpisy dotyczące ludności żydowskiej w aktach stanu cywilnego parafii Łopuszno odnoszą się do kilku rodzin arendarzy karczem z Łopuszna i pobliskich wsi.

W 1817 roku wpisano pierwszy ślub Abrahama Dawidowicza z Czartoszowych i Dwojry Ejzykiewicz - córki Ejzyka Maneli, arendarza z tej samej wsi. Świadkiem był również Icyk Zendlowicz - karczmarz z Łopuszna.

Następny wpis z 1817 roku dotyczy ślubu Markusa Spiry i Ewy Ferenson. Świadkami są również Josek i Icyk Zendlewicze. Była to jednak z pewnością tylko rejestracja dużo wcześniejszego ślubu religijnego, ponieważ Markus Spira miał już wtedy 36 lat, jego żona - 32 i mieli siedmioro dzieci.

Widzimy więc, że aż do 1819 roku wpisów w księgi metrykalne jest niewiele, co oznacza, że Żydzi nadal niechętnie dokonywali rejestracji w aktach stanu cywilnego i zapisy nie odnotowują pełnego ruchu naturalnego ludności, gdyż z pewnością urodzeń było więcej.

Przy okazji warto zwrócić uwagę na bardzo ważny fakt przy ustalaniu danych demograficznych.

Otóż w księgach nazwiska żydowskie wpisywano według rosyjskiej zasady *otczestwa*. Oficjalne nazwisko żydowskie pochodziło więc bardzo często po prostu od imienia ojca. Np. Dwojra Ejzykiewicz oznacza Dwojrę, córkę Ejzyka, choć ojciec nazywał się Ejzyk Manela. Podobnie Abraham Dawidowicz to Abraham, syn Dawida, gdy tymczasem ojciec - rolnik ze wsi Czartoszowy, nazywał się Dawid Zelmanowicz, czyli był synem Zelmana. Przy takim zapisie rodzice i dzieci nosili inne nazwiska.

Biorąc pod uwagę tradycję polską, gdzie nazwisko rodowe jest trwałe i nie stosuje się zasady *otczestwa*, trudno jest tej sytuacji ustalić genalogię rodzin żydowskich. Ponadto trzeba pamiętać, że Żydzi używali zamiennie różnych nazwisk, co bardzo utrudnia precyzyjną identyfikację. Na przykład członkowie jednej z najstarszych rodzin żydowskich z Łopuszna - Zendlewiczów (pisani byli również jako Zyndlewicz) używali później także nazwisk Aleksander i Rybowski.

Wnioski, jakie się nasuwają po prześledzeniu ksiąg metrykalnych, wskazują jednoznacznie na fakt, że osadnictwo żydowskie rozwinęło się za sprawą dziedzica Łopuszna. To on, zainteresowany rozwojem własnych wsi, popierał we własnych dobrach kolonizację niemiecką, jak i żydowską. Łopuszno było wsią czynszową, więc jedynym obowiązkiem posesorów, którzy podpisali umowę z dziedzicem, było płacenie mu rocznego czynszu dzierżawnego.

3.Szlama Zelman - from Pilczyca, provided for 5 people, workman
4. Mortka Fiszlewicz - from Chmielnik, provided for three people, workman,
5. Kalman Szmulewicz - workman, provided for four people,
6. Nusym Jarosewicz - from Chęciny, corn tradesman, married,
7. Mortka Szmulewicz - from Radoszyce, married, workman,
8. Moszek Chaymowicz (Heymowicz) - from Chmielnik, provided for 2 people, workman,
9. Josek Zendlewicz - provided for 5 people, bartender,
10. Icyk Zendlewicz - provided for three people, tradesman,
11. Mendel Szmulewicz - workman, single.

In 18th century several Jewish families lived also in the villages surrounding Łopuszno. In Czartoszowe the family of Ejzyk Manela run a bar (7 people in the family), in Jedle – Herszla Rottenbaum (4 people), in Wielebnów Berek Mendlewicz had a farm (7 people). Also Lejba Koplowicz was a farmer in Huta Stara (family of 5 people). In Jasień Lejba Dawidowicz produced potash (5 people) and bars were run by Moszek Szjewicz (6 people) and Fajzel Szlamowicz (6 people). In the villages there lived also two workmen: Jankiel Mendlewicz in Huta Stara (6 people) and Icyk Lewkowicz in Czałczyn (5 people).

It results from the register that in 1820 Łopuszno was inhabited by Jews 47 (11 families). The majority were the immigrants from the neighboring towns and only the Zendlewiczes and Szmulewiczes had lived in Łopuszno for a longer time. The fact that three settlers didn't have children yet and two other had only one child each means that they were young, working so as to make a good start and that they had settled in Łopuszno relatively recently. This list isn't, however, complete. It doesn't include the name of Joska Wajsblum, a bartender and tenant from Łopuszno, who had run his bar since 1808 and Izrael Weltman, born in Łopuszno 1811. Thus, the register might have not included some other families.

The year 1820 opens a more complete record in the registers. Mejer Szlamowicz – a farmer from Józefin married Gitla Mochymowicz (the daughter of Nochym Dawidowicz, a farmer from Józefin). One of the witnesses was Lejba Majerowicz – a wheelwright from Łopuszno (He doesn't figure on any reliable official list!). That year seven children had already been registered: Rywka Abraham, Ajzyk Manela, Małka Boruchowicz, Fawid Heymowicz (the son of Moszek Heymowicz, an barber-surgeon from Łopuszno; Marek Jakubowicz was the witness – a flour merchant from Łopuszno – both names don't figure on the list of 1819), Zendel Markowicz (the son of Marek Jakubowicz and Ruchla Zendlewicz, Icyk Zendlewicz's

Moją tezę, że osadnictwo żydowskie w Łopusznie rozpoczęło się dopiero w latach dwudziestych XIX wieku potwierdza jeszcze jeden fakt.

Otóż pierwszy odnaleziony przeze mnie wiarygodny spis rodzin żydowskich z Łopuszna pochodzi z roku 1820. Wówczas to władze nakazały dokonać powszechnego spisu wszystkich Żydów mieszkających na wsiach, trudniących się rzemiosłem i handlem. Spis wymienia tylko 11 nazwisk głów rodzin żydowskich - mieszkańców Łopuszna. Byli nimi:

1. Markus Spira - dzierżawca, który do Łopuszna przybył z Chęcin, ojciec dziewięcioosobowej rodziny,
2. Boruch Dudkiewicz, przybył z Włoszczowy, zajmował się pachtem krów, żonaty,
3. Szlama Zelman, przybył z Pilczycy, na utrzymaniu miał pięć osób, wyrobnik,
4. Mortka Fiszlewicz - przybył z Chmielnika, głowa trzyosobowej rodziny, wyrobnik,
5. Kalman Szmulewicz, wyrobnik, cztery osoby na utrzymaniu,
6. Nusym Jarosewicz, przybył z Chęcin, zajmował się handlem zbożem, żonaty,
7. Mortka Szmulewicz, przyjechał z Radoszyc, żonaty, wyrobnik,
8. Moszek Chaymowicz (Heymowicz), z Chmielnika, miał dwie osoby na utrzymaniu, wyrobnik,
9. Josek Zendlewicz - pięć osób na utrzymaniu, szynkarz,
10. Icyk Zendlewicz, trzy osoby na utrzymaniu, handlarz,
11. Mendel Szmulewicz, wyrobnik, samotny.

W końcu XVIII w. kilka rodzin żydowskich mieszkało we wsiach w okolicach Łopuszna. W Czartoszowych szynk prowadziła rodzina Ejzyka Maneli (siedem osób). W Jedlach karczmarzem był Herszla Rottenbaum (cztery osoby w rodzinie). W Wielebnowie gospodarstwo rolne miał Berek Mendlewicz (rodzina liczyła siedem osób). Rolnikiem był także Lejba Koplowicz, mający gospodarstwo w Hucie Starej (rodzina pięsioosobowa). W Jasieniu Lejba Dawidowicz zajmował się wyrobem potażu (rodzina liczyła pięć osób), a szynki prowadzili Moszek Szajewicz (rodzina sześcioosobowa) i Fajzel Szlamowicz (rodzina także sześcioosobowa. We wsiach mieszkało także dwóch wyrobników: Jankiel Mendlewicz w Hucie Starej (z rodziną liczącą sześć osób) i w Czałczynie Icyk Lewkowicz (rodzina pięcioosobowa).

Ze spisu wynika więc, że w Łopusznie w 1820 roku mieszkało jedenaście rodzin żydowskich, liczących 47 osób. Z tego większość, była nowymi przybyszami z pobliskich miast, a tylko rodziny Zendlewiczów (Zyndlewiczów) i Szmulewiczów były od dawna mieszkańcami Łopuszna. Fakt,

daughter's), Abraham Zendlewicz (the son of Joska Zendlewicz – a bartender from Łopuszno. The witnesses were: Joachim Lewkowicz – a teacher and Lejba Lewkowicz – a baker), Rachel Spiro, Herszla Szmul (the son of Szmul Ickowicz, a farmer from Podlesie).

Since 1821 there are more records in the parish registers. Szmul Heymowicz with Tauba Mendlewicz and Herszla Nochen with Ryfka Zendlowicz registered their marriages. Nine children were born: Dawid Boruch, Abraham Frylowicz, Szmul Heymowicz, Naftali Salomon Herszkowicz, Herszek Lefkowicz, Estera Lefkowicz, Blama Szlamowicz, Jachym Perz, and Abraham Zendlowicz.

Five people were recorded in the register of deaths: Fryma Herszlowicz, Mechela Joskowicz, Sara Szmulewicz, Rachel Zendlowicz and Małka Boruchowicz. In 1824 there were three marriages contracted, eleven children were born and three people died.

The number of Jewish inhabitants was visibly increasing.

Comparing the registers and the list from 1820 with the list made by Eustachy Dobiecki in 1842 we may observe that the influx of Jews into Łopuszno began after 1820 and a significant development of this community – the number of the Jewish population was at least tripled (from 47 to about 150 or even more inhabitants) - took place in years 1820-1842. It was surely due to the fact that in 1822 there was introduced a law prohibiting the Jews from renting bars and keeping bars in villages so the families that lost their source of income moved to the neighboring bigger towns.

What is remarkable about Łopuszno is that despite being only a small village it became a place where the Jews decided to settle. In spite of the formal ban, the bar was still run by a Jewish family. Łopuszno was either regarded by the authorities as a settlement or the owner of the estate was able to win for the people the right to disregard the car's ban on selling alcohol by the Jews in villages. In the tax files from 1828 there is the following note:

There appeared a bartender from Łopuszno, who confessed: 'My name is Josek Waisblum, 40 years old, married. I testify under oath that as a bartender from Łopuszno I have been selling vodka under concession for twenty years /.../ I am obliged to sell 1200 gallons of frothy vodka annually, which sometimes sells well but sometimes, to my loss, it's impossible to sell the required amount. I sell vodka for 3 grosz for gallon...

Josek Waisblaum was still running his bar in 1842.

Only in the neighboring Czartoszowe vodka was sold by Herszel Rottensztajn, while other villages bars were run by the Poles and the Jewish bartenders moved to Łopuszno.

że trzech osadników nie miało jeszcze dzieci, a dwóch miało tylko po jednym dziecku, świadczy, że byli ludźmi młodymi, na dorobku i że w Łopusznie osiedlili się stosunkowo niedawno.

Lista ta, jak się okazuje, nie jest jednak kompletna. Nie ma bowiem na niej choćby nazwiska łopuszańskiego szynkarza i dzierżawcy Joska Wajsbluma, który na pewno prowadził w Łopusznie szynk od roku 1808 i Izraela Weltmana , urodzonego w Łopusznie w 1811 roku. Spis więc mógł pominąć jeszcze kilka rodzin.

Rok 1820 otwiera także pełniejszy zapis metrykalny w aktach stanu cywilnego. W tym roku bierze ślub Mejer Szlamowicz - rolnik z Józefina i Gitla Nochymowicz (córka Nochyma Dawidowicza, rolnika z Józefina). Świadkiem jest, m.in., Lejba Majerowicz - kołodziej z Łopuszna (uwaga: nie jest on wymieniony na urzędowej liście mieszkańców).

W tymże roku w księgach urodzin zapisano już siedmioro urodzonych dzieci: Rywkę Abraham, Ajzyka Manelę, Małkę Boruchowicz, Dawida Heymowicza (syna Moszka Heymowicza, felczera z Łopuszna, świadkiem był Marek Jakubowicz - kupiec mączny z Łopuszna - obu nazwisk także nie było na liście z 1820 roku), Zendela Markowicza (syna Marka Jakubowicza i Ruchli Zendlewicz, córki Icyka Zendlewicza), Abrahama Zendlewicza (syna Joska Zendlewicza - karczmarza z Łopuszna. Świadkami byli Joachim Lewkowicz- szkolnik i Lejba Lewkowicz - piekarz), Rachelę Spiro, Herszla Szmulewicza (syn Szmula Ickowicza, rolnika z Podlesia).

Od roku 1821 przybywa zapisów w aktach parafialnych. Śluby rejestrują: Szmul Heymowicz i Tauba Mendlewicz oraz Herszla Nochen i Ryfka Zendlowicz. Zapisano dziewięcioro dzieci: Dawida Borucha, Abrachama Frylowicza, Szmula Heymowicza, Naftalego Salomona Herszkowicza, Herszka Lefkowicz, Estera Lefkowicza, Blamę Szlamowicz, Jachyma Perza i Abrachama Zendlowicza.

Pięć osób odnotowano w spisie zmarłych. Są to: Fryma Herszlowicz, Mechela Joskowicz, Sara Szmulewicz, Rachel Zendlowicz i Małka Boruchowicz. W 1824 roku zarejestrowano już trzy śluby, jedenaście urodzin i trzy zgony. W Łopusznie ludności żydowskiej zaczyna wyraźnie przybywać.

Porównując więc akta stanu cywilnego oraz listę z roku 1820 z listą sporządzoną przez Eustachego Dobieckiego w 1842 roku widzimy, że napływ Żydów do Łopuszna rozpoczął się po roku 1820, a znaczący rozwój tej społeczności nastąpił właśnie w latach 1820 -1842 . Liczba ludności żydowskiej wzrosła wówczas co najmniej trzykrotnie. Było to z pewnością spowodowane faktem, że w 1822 roku wydane zostało prawo zakazujące ludności żydowskiej dzierżawy karczem i szynkowania na wsiach i rodziny, które straciły źródło utrzymania, musiały osiedlić się w pobliskich większych miejscowościach.

The right to an own house

Protocols of the commission determining taxes of the estate in Łopuszno testify to the fact that Franciszek Dobiecki approved of the Jewish settlements in Łopuszno because he profited financially from them.

The protocols include records of mortgages concerning the houses rented by the Jews.

By the strength of the mortgage deed of March 25, 1823 Lejba Zendlewicz had the right to own house number 15 and paid to the manor a rent of 36 zloty a year. In 1824 Lejba Zendlewicz (sometimes spelled Zyndlewicz) bought for 18 zloty also the right to own the house number 8 *with the right to bake bread, sell pudding and use the pastures and forests.* In the same year Haskiel Zendlewicz-Rybowski obtained the right to a house, bake bread and sell pudding.

The right to rent the house number 30 in Łopuszno with the right to bake bread and trade had also Abraham Balicki by the strength of a contract signed in 1824. He paid for this right 30 zloty a year and a commune tax. In 1824 Josek Zendlewicz bought for 18 zloty the right to a house with the right to bake bread and sell pudding and by the strength of a contract signed with Dobiecki he obtained in 1828 the right to a life lease in the colony Józefina near Łopuszno.

The foregoing records show that the development of Jewish settlements was accompanied by growing popularity of baking bread, which was surely sold not only on the local market but in the neighboring villages as well. Since then Łopuszno had been famous in the vicinity for excellent quality of bread.

The fact that heir Dobiecki protected Jews from the czar's belligerent customs guards signifies that Łopuszno was a place where they could settle and develop their activity. They occupied themselves above all with craftsmanship and in the vicinity there was demand for their goods and services. One of the dominating professions among the Jews was baker but there were also oilmen, who pressed oil, stone-masons, furriers, comb makers, printers, tanners, and painters, producers of potash, tailors and farmers.

It's worth taking note of the fact that in the years 1820-1840 the occupation of the Łopuszno Jews was characteristic more for a little town than

Co ciekawe - Łopuszno, choć było wsią, stało się miejscem osiedlenia ludności żydowskiej. W dalszym ciągu, mimo formalnego zakazu, szynk prowadziła tu rodzina żydowska. Albo więc Łopuszno traktowane było przez władze jako osada, albo też właściciel dóbr potrafił wywalczyć prawo nierespektowania carskiego zakazu szynkowania przez Żydów gorzałki we wsiach. W aktach podatkowych z 1828 roku czytamy, m.in:

Stawił się karczmarz ze wsi Łopuszno, który wyjawił: Nazywam się Josek Waisblum, lat mam 40, żonaty. Zeznaję pod przysięga, iż od lat 20 jako karczmarz we wsi Łopuszno szunkuję wódkę za konsensem (wykupionym pozwoleniem - przyp. MM) /..../ Obowiązany jestem wyszynkować rocznie wódki szumowki garncy 1200, które czasem się wyszynkuje, a czasem z moją szkodą trunku wyszynkować oznaczonej ilości nie idzie. Wódkę sprzedaję po złotych 3 groszy 6 garniec...

Josek Waisblum prowadził szynk kilkanaście lat, na pewno jeszcze jeszcze w 1842 roku

Tylko w sąsiednich Czartoszowach wódkę szynkował jeszcze Herszel Rottensztajn, w pozostałych wsiach wyszynk prowadzili już Polacy. Karczmarze Żydzi przenieśli się do Łopuszna.

Prawo do własnego domu

O tym, że już dziedzic Franciszek Dobiecki chętnie widział osadnictwo Żydów w Łopusznie i miał z tego faktu gospodarczą korzyść, świadczą protokoły komisji, mające ustalić wymiar podatku należnego z dóbr Łopuszno. Są w nich zapisy hipoteczne mówiące o dzierżawach domów przez Żydów. Na mocy aktu hipotecznego z 25 marca 1823 roku prawo posiadania domu nr 15 miał Lejba Zendlewicz (spotyka się pisownię Zyndlewicz), który płacił 36 zł czynszu rocznie. Lejba Zendlewicz miał też wykupione za 18 zł czynszu roku prawo posiadania domu nr 8 *z wolnym pieczeniem chleba, szynkowaniem legominy, tudzież pastwiska i zbiórki z lasu używania.* W tym samym roku roku prawo do domu, pieczenia chleba i szynkowania legominy zyskał też Haskiel Zendlewicz-Rybowski.

Prawo dzierżawy domu nr 30, także *z wolnym pieczeniem chleba i handlu,* miał na mocy kontraktu podpisanego również w 1824 roku Abraham Balicki. Płacił za to prawo 30 zł rocznie oraz podatek gminny. Za 18 złotych czynszu prawo do domu, z prawem *pieczenia chleba i szynkowania legominy* miał także od 1824 roku Josek Zendlewicz, który w 1828 roku uzyskał także prawo wieczystej dzierżawy ziemi w kolonii Józefina.

for a village. The Jews earned their living above all as craftsmen and merchants, unlike the Polish inhabitants of Łopuszno, who were mostly farmers. Thanks to this factor Łopuszno was perceived not as a village but as a small town, a fact that was to play a role in the future history of Łopuszno.

The description of the peasants' duties to the heir, which was made by the gouvernment authorities in 1846, gives an exact statistical description of the village. Every peasant owned a house and a parcel, called garden, of about 2500 square meters given for life lease. On these parcels the inhabitants of Łopuszno grew mostly potatoes. The tenants didn't have any duties to the heir but they also didn't have the traditional privileges to collect brushwood and to graze their cattle in the forest. They built and repaired houses at their own expense. They also couldn't count on the manor's help in case of fire or any disaster. By the strength of the purchase contract, life lease, which were signed officially or privately with the heir, the tenants didn't have any duties to the clergy.

All the inhabitants paid taxes: hearth-taxes – 75 kopeck a year, road-taxes – 75 kopeck and a fire premium.

According to a registry officer 'because of the distance from the towns the residents of Łopuszno have in their homes rooms where they sell their wares'.

In 1846 there were 39 houses in Łopuszno, including the manor houses. Of the remaining 34 houses 20 belonged to the Jews and 14 to the Poles.

The Jewish owners of houses were:

1. Moszek Miodownik - baker,
2. Haskiel Rybowski - workman, (He was a baker a few years before)
3. Izrael Weltman - tailor,
4. Estera Wajsblum - (after her husband's death owned a possession in the Ludwik's colony),
5. Szulim Gruszka - tailor,
6. Abraham Gołębiowski - stone-mason,
7. Icek Linker - undertaker (owner of two houses),
8. Kalman Gołębiowski - workman,
9. Szmul Ciapa - tailor,
10. Wolf Potasiewicz - potash maker,
11. Abraham Balicki – workman (earlier a baker)
12. Icek Linker - oilman,
13. Szmul Frajman - tailor,
14. Abraham Cymerman - bricklayer,
15. Mojsiek Rozenwald - comb maker,
16. Zysman Gołębiowski - stone-mason,

Z powyższych zapisów widać, że wraz z silniejszym osadnictwem żydowskim najpopularniejszym zawodem stał się w Łopusznie wypiek pieczywa, sprzedawanego nie tylko na miejscowym rynku, ale także w pobliskich miasteczkach. Odtąd Łopuszno do dziś słynąć będzie na okolicę z doskonałej jakości chleba.

Przytoczony na początku fakt obrony Żydów łopuszańskich przez dziedzica Dobieckiego przed napastliwością carskich strażników akcyzy, świadczy o tym, że znaleźli oni w Łopusznie dobre miejsce do osiedlenia i rozwijania swojej aktywności. Zajęli się przede wszystkim rzemiosłem, a w okolicy mieli zbyt na swoje towary i usługi. Wśród wykonywanych zawodów dominują piekarze, ale mamy także olejarzy, zajmujących się tłoczeniem oleju, kamieniarza, kuśnierza, grzebieniarza, drukarza, garbarza, malarza, potażnika, zajmującego się wyrobem potażu. Są krawcy, a także rolnicy.

Warto zwrócić uwagę na wymowny fakt, że właśnie w latach 1820 - 1840 w Łopusznie ukształtowała się struktura zawodowa ludności żydowskiej charakterystyczna bardziej dla małego miasta niż dla wsi. Żydzi, wprzeciwieństwie do ludności polskiej, utrzymywali się przede wszystkim z rzemiosła i handlu, nie zaś z uprawy ziemi. Jest to wyróżnik, który zadecydował o tym, że Łopuszno zaczęło być postrzegane nie jako wieś, ale małe miasteczko i fakt ten będzie miał znaczenie w historii miejscowości.

Opis powinności włościan Łopuszna wobec dziedzica, sporządzony przez rząd guberni w roku 1846, daje dokładny opis statystyczny wsi. Każdy z włościan wsi Łopuszno miał dom i przynależną do każdego domu działkę zagrodową, zwaną ogrodem, wielkości 130 prętów (około 2500 m kw.), oddaną na wieczystą dzierżawę. Na działkach tych mieszkańcy Łopuszna sadzili przeważnie kartofle. Dzierżawcy nie mieli żadnych powinności wobec dziedzica, ale nie mieli też tradycyjnych praw zbierania chrustu na opał i wypasania bydła w lesie. Domy budowali i remontowali na własny koszt. Nie mogli też liczyć na pomoc dworu w czasie klęski czy pożaru. Na mocy kontraktów kupna lub wieczystej dzierżawy, zawieranej urzędowo lub prywatnie z dziedzicem dzierżawcy nie mieli żadnych obowiązków wobec duchowieństwa.

Wszyscy mieszkańcy płacili tylko podatki: podymny - rocznie 75 kopiejek i drogowy - 75 kopiejek oraz składkę ogniową.

W 1846 roku w Łopusznie było łącznie 39 domów, w tym pięć dworskich. Spośród pozostałych 34 domów 20 należało do Żydów, a 14 - do Polaków.

Żydowskimi właścicielami domów byli:

1. Moszek Miodownik - piekarz,
2. Haskiel Rybowski - wyrobnik (kilka lat wcześniej był piekarzem),
3. Izrael Weltman - krawiec,

17. Izrael Albert - oilman,
18. Gołda Cukrowicz - workwoman,
19. Majer Zylbersztajn - tailor.

Thus, we can see that it was craftsmen who owned houses. A typical Jewish profession in Łopuszno was tailor – there were 5 Jewish tailors (no Polish one), and a typical Polish profession was shoemaker – there were 3 Polish shoemakers and not a single Jewish one. In 1846 there were already no Jewish bartenders, either in Łopuszno, or in the vicinity. The bar in Łopuszno was run at that time by a Pole.

It's worth pointing out that in the years 1819-1842 in Łopuszno settled a kosher-butcher, because the Jews, whose population was growing, couldn't do without the kosher meat. Also two melammeds settled in Łopuszno because the Jewish children needed elementary religious education. The Jews gathered in private houses to pray – in the house of Abram Zyndlewicz and of Joska Wajsblum.

Although the community was already clearly developed, a few dozen of years were to pass before the creation of a religious department with its own rabbi. It was, however, in the first half of the 19th century that the foundations of the Jewish community of Łopuszno were laid. It was in Łopuszno where a few dozens of Jewish families formed their 'shtetl'. Łopuszno became their home.

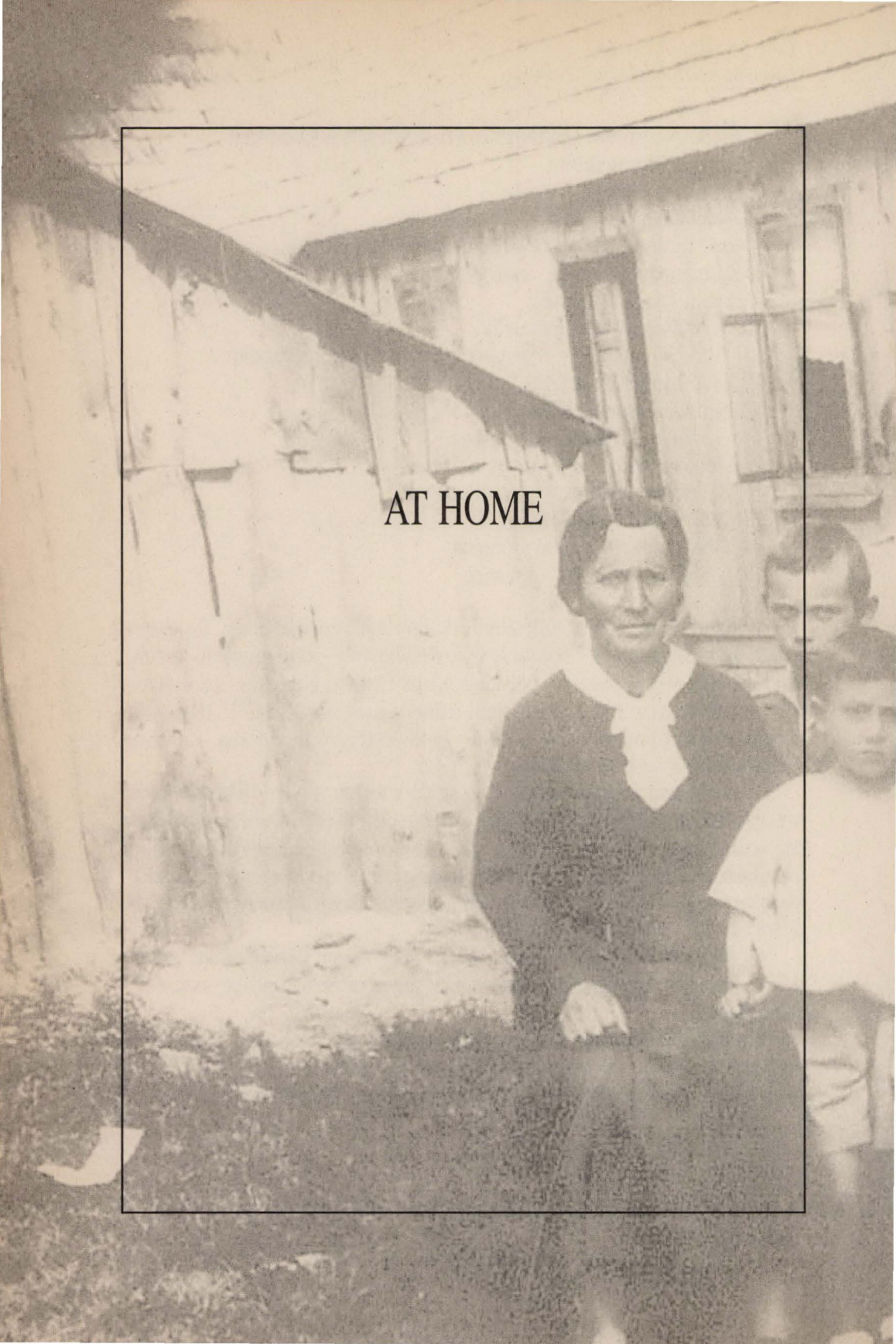
4. Estera Wajsblum (po mężu również właścicielka posesji w kolonii Ludwików),
5. Szulim Gruszka - krawiec,
6. Abraham Gołębiowski - kamieniarz,
7. Icek Linker - garbarz (właściciel dwóch domów),
8. Kalman Gołębiowski - wyrobnik,
9. Szmul Ciapa - krawiec,
10. Wolf Potasiewic - potażnik,
11. Abraham Balicki - wyrobnik (wcześniej był piekarzem),
12. Icek Linker - olejarz,
13. Szmul Frajman - krawiec,
14. Abraham Cymerman - mularz,
15. Mojsiek Rozenwald - grzebieniarz,
16. Zysman Gołębiowski - kamieniarz,
17. Izrael Albirt - olejarz,
18. Gołda Cukrowicz - wyrobnica,
19. Majer Zylbersztajn - krawiec.

Widzimy więc, że właścicielami domów byli rzemieślnicy. Typowym żydowskim zawodem w Łopusznie było krawiectwo - żyło tu pięciu żydowskich krawców (ani jednego polskiego), zaś typowo polskim - szewstwo - było tu trzech szewców Polaków (ani jednego szewca - Żyda. W 1846 roku nie ma już w Łopusznie ani okolicy żydowskiego karczmarza. Karczmę w Łopusznie prowadzi już Polak.

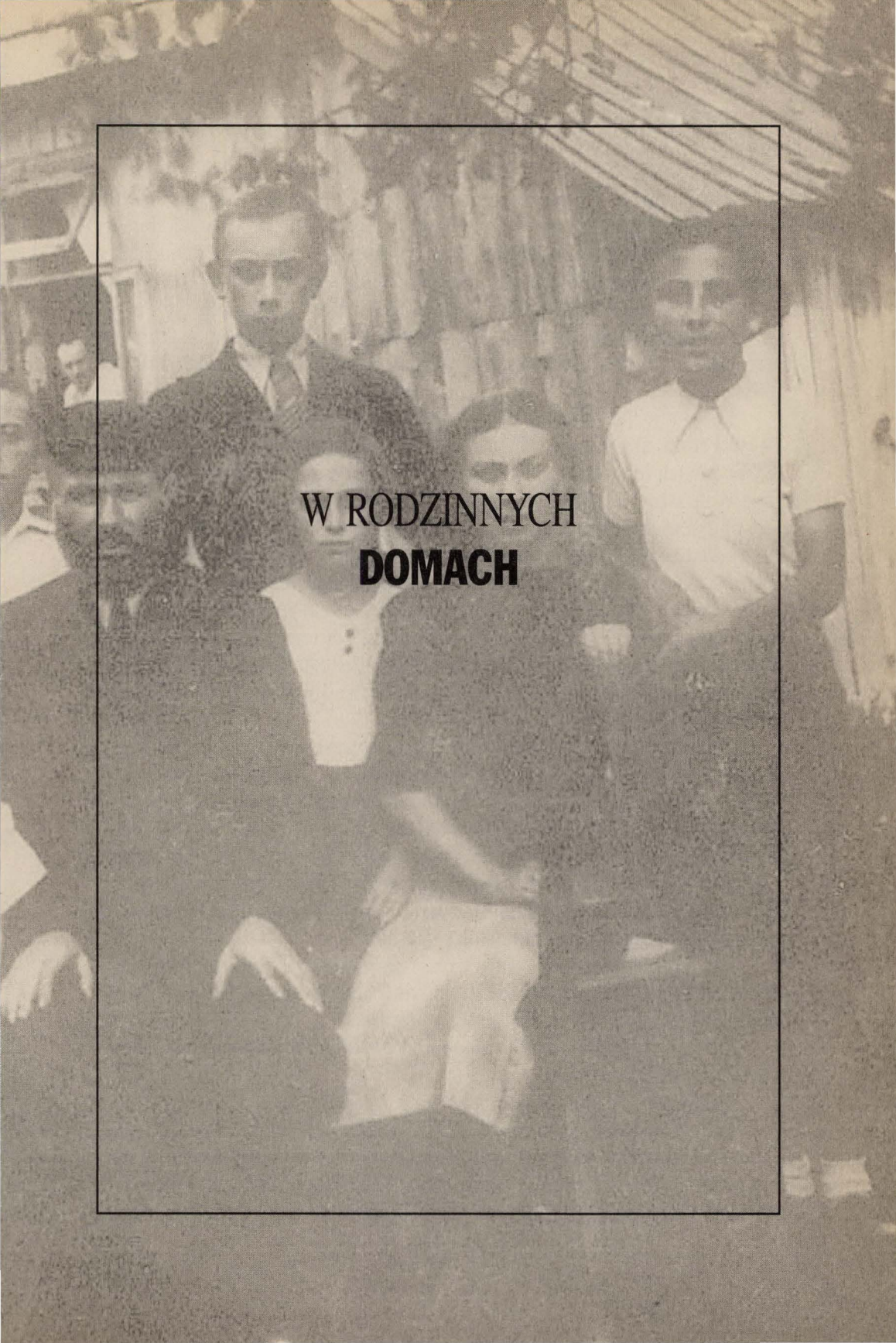
Trzeba w tym miejscu zauważyć, że między rokiem 1819 a 1842 osiedlił się w Łopusznie rzezak, bo Żydzi, których jest już coraz więcej, nie mogą obejść się bez koszernego mięsa. Przyjeżdżają także do Łopuszna i osiedlają się tu dwaj mełamedzi, bo żydowskie dzieci muszą przecież dostać podstawowe wykształcenie religijne. Na modlitwę Żydzi zbierają się w prywatnych domach Abrama Zyndlewicza-Aleksandra i Joska Wajsbluma.

Społeczność żydowska w Łopusznie jest już wyraźnie ukształtowana. Zanim jednak powstanie tu gmina wyznaniowa z własnym rabinem, upłynie jeszcze kilkadziesiąt lat.

Warto jednak podkreślić że to właśnie w I połowie XIX wieku budowały się zręby żydowskiej społeczności Łopuszna. Kilkadziesiąt żydowskich rodzin stworzyło tu właśnie swoje *sztetł*. Łopuszno stało się ich miejscem na ziemi.

AT HOME

W RODZINNYCH
DOMACH

It was 1869. A few years before near Łopuszno insurgent battles of the Polish uprising of 1863 had taken place. The Jewish inhabitants hadn't participated in the fights. The uprising was suppressed and life in the remote village of Łopuszno returned to its normal course. The economic situation in the Kingdom of Poland deteriorated. Especially for people in the country it was difficult to earn their living. Jews, who – with few exceptions – didn't own any lands, could live only on trade and craftsmanship.

Thanks to the *Book of permanent residents of Łopuszno* of 1869, preserved in the State Archive in Kielce, we have detailed information about Jewish inhabitants of Łopuszno. Short, casual - as they might seem – records allow us, however, to look into the houses of the Jewish families and sometimes to learn about their joys and sorrows. Reading can be compared to walking around the old Łopuszno, casting furtive glances into people's houses. And though, basing on the records we can learn many family stories: how many children one had got, whom one married, who was widowed, who lived long and had grandchildren and who died very young. This book is an invaluable historic material. It is a trace of those who had their 'shtetl' there and whose life was connected to that place.

Let's look into the Jewish houses in Łopuszno, then; into the ordinary, wooden, one-storied, shingle-roofed houses, which usually consisted of two rooms. In one of the rooms there was usually a small shop with one entrance from the street and a door into the habitable room. In the houses that didn't have a shop there was a craftsman's workshop or a room of a cheder, where children were taught by a melammed. When there were several rooms in a house they were rented to other families. In the yard there was usually a small storehouse, a small shed or a hen-cote..

The houses obviously don't exist any more. The numbers below are taken from the book of residents. These are old numbers of all houses in the village, given for administrative purposes.

The house number 10. (The manorial buildings that belonged to Eustachy Dobiecki had numbers from 1 to 9).

The owner - Szmul Aleksandrowicz - Zyndlewicz - a tailor.He used also the name Rybowski.Born in 1928 in Łopuszno. The son of Lejba and Gitla nee Jaklewicz.He got married late - not until 1863. He married Chana Hajnchaus and six years afterwards they were happy parents of four children: Mortka Chil, Rywka Chana, Berek and Bajla.

Jest rok 1869. Kilka lat wcześniej w okolicach Łopuszna toczyły się powstańcze walki polskiego zrywu narodowego 1863 roku. Ludność żydowska nie brała w tych walkach udziału. Powstanie upadło, a życie na odległej wsi, jaką było Łopuszno, wróciło na swe dawne spokojne tory. Sytuacja ekonomiczna w Królestwie Polskim pogorszyła się. Zwłaszcza na wsi trudno było o utrzymanie. Żydzi, nie mający, z małymi wyjątkami, ziemi, żyć mogli tylko z handlu i rzemiosła.

Dzięki *Księdze ludności stałej gminy Łopuszno* z roku 1869, jaka zachowała się w kieleckim Archiwum Państwowym, możemy dziś dokładnie przyjrzeć się żydowskiej społeczności Łopuszna.

Krótkie, zdawkowe, zdawałoby się, zapiski, pozwalają jednak zajrzeć do domów żydowskich rodzin, a czasem także poznać ich smutki i radości. Ich lektura to jakby spacer po starym Łopusznie i ukradkowe zaglądanie do okien.

Jakże wiele rodzinnych historii można odtworzyć na podstawie urzędowych zapisków. Dowiemy się ile kto miał dzieci, kto z kim się ożenił, kto został wdowcem, kto żył długo i cieszył się wnukami, a kto umarł bardzo młodo.

Ta księga to bezcenny materiał historyczny. Ślad po tych, którzy w tym miejscu mieli swoje *sztetl* i z tym miejscem związali swój los.

Zajrzyjmy więc do żydowskich domów w Łopusznie. Zwykłych, drewnianych, parterowych, przeważnie dwuizbowych chałup, krytych gontem, jak wszystkie domy w Łopusznie. W jednej z izb z reguły był mały sklep z drobnym towarem, a tam gdzie nie było sklepu, był prosty warsztat rzemieślniczy lub pokój chederu, gdzie nauczał dzieci któryś z mełamedów. Czasem domy składały się z kilku izb. Wówczas wynajmowano je innym rodzinom.

Te domy już nie istnieją. Stare, przytoczone numery zostały nadane w XIX wieku dla celów administracyjnych . Wszystkie cytowane są za ***Księgą mieszkańców.***

Dom numer 10 (numery od 1 do 9 mają zabudowania dworskie Eustachego Dobieckiego).

Właściciel Szmul Aleksandrowicz - Zyndlewicz, krawiec. Używa także nazwiska Rybowski. Urodzony w 1828 roku w Łopusznie. Syn Lejby i Gitli z Janklewiczów. Późno się ożenił, bo dopiero w 1863 roku. Wziął za żonę Chanę Hajnchaus, ale szczęśliwie po sześciu latach małżeństwa miał już z nią czworo dzieci: Mortkę Chila, Rywkę Chanę, Berka i Bajlę.

The house number 11.

The owner: Izrael Weltman, a tailor; a serious, dignified village administrator. In 1869 he was 58 years old. He lived happily with his wife Rywka, née Rybowska, who was mother of his 8 children. His oldest daughter, Rachela, married Aba Wikiński five years before and lived with him in nearby Sochowice. They had already two daughters: Estera and Frajndla. In the tailor's house were frisking his 7-year-old twins: Berek and Małka. The oldest son Herszel was already 22 years old and was to get married soon. His daughter Chaja was 19 and also got married soon afterwards. Chana was 16, Estera 12 and Chaskiel was 11.

Izrael had 48 grandchildren, who later on left their homes. One of his grandsons, Chaim, the son of Rachela - Aba Wikiński's wife - had 5 children. Chaim's daughter, Dwora, married Menachem Barlev. Their son, a great-great-grandson of Izrael, Chaim Barlev, born in 1924 became many years later the Chief of Staff of the Israeli Army and the Israeli ambassador in Russia.

And what about of Rywka, the daughter of Rachel and Aba?

She married Jakob Goldszajd, the son of Berek, the melammed. Berek was an outstanding personality in Łopuszno.

And his son Jacob? He had two buses in Kielce and ran a transporting company in Kielce before WW2. And what about Jacob's grandson - the son of his daughter Sura - who was named Yaacov after his grandfather? Together with his brother Moshe he started in 1972 an electronic company in Tel Aviv, which had its branches in many countries including in Warsaw, Poland.

Who could have known that in Łopuszno in 1869?

The house number 13, (In the house number 12 lived Pole Agnieszka Perzowa).

The owner: Szmul Zylberberg - Szmelke and his son Zelik. Szmul is 71 years old, Zelik - 22 .

The house number 15. (In the house number 14 lived the priest of the parish)

The owner: Mortka Hofman, a farmer. In 1866 he moved to Chęciny with his wife and their 4 children. In 1869 nobody was registered there as permanent residents.

The house number 21. (Houses from 16 to 20, as well as other houses, the numbers of which have been skipped, belonged to the Poles).

The owner: Herszel Strawczyński, or actually his father-in-law Łejba Pięta, born in 1842, in 1863 was in the Russian army. After his return he married Baśka Pięta and received the house as her trousseau. Lejba had two grandchildren.

Dom numer 11.

Właściciel Izrael Weltman, krawiec. Poważny, dostojny, sołtys Łopuszna. W 1869 roku ma już 58 lat. Szczęśliwie żyje jego żona Rywka, z domu Rybowska, z którą dzieci mają ośmioro. Najstarsza córka Izraela, Rachela wyszła pięć lat temu za mąż za Abę Wikińskiego, mieszkają niedaleko w Snochowicach, mają już dwie córeczki Esterę i Frajndlę.

W domu krawca biegają siedmioletnie bliźnięta Berek i Małka. Najstarszy syn Herszla ma już 22 lata i wkrótce się ożeni. Córka Chaja ma 19 lat, też wkrótce wyjdzie za mąż. Chana ma 16 lat, a Estera 12. Chaskiel ma lat 11.

Krawiec Izrael doczeka się 48 wnuków. Pójdą w świat. Wnuczek Izraela Weltmana, Chaim, syn Racheli, żony Aby Wikińskiego, będzie miał pięcioro dzieci. Córka Chaima, Dwora, wyjdzie za mąż za Menachema Barleva. Ich syn, a praprawnuk krawca Izraela, urodzony w 1924 roku Chaim Barlev, zostanie po latach szefem sztabu armii Izraela i ambasadorem tego państwa w Rosji. A wnuczka Rywka, córka Racheli i Aby? Wyjdzie za mąż za Jakoba Goldszajda, syna Berka, mełameda. Berek był w Łopusznie wielką postacią. A jego syn Jacob? Doszedł do tego, że miał w Kielcach dwa autobusy i prowadził przed II wojną światową firmę przewozową. A wnuk Jacoba, syn jego córki Sury - Yaacov, który wziął po dziadku imię? Wspólnie z bratem Moshe założą w 1972 roku Tel Awiwie firmę elektroniczną, która będzie miała swoje filie w całym świecie, także w Warszawie? Kto to mógł wiedzieć w Łopusznie w roku 1869?

Dom numer 13, (pod 12. mieszka Polka Agnieszka Perzowa).

Tu mieszka Szmul Zylberberg, zwany Szmelke i jego syn Zelik. Szmul ma już 71 lat, Zelik 22 .

Dom numer 15, (pod 14. mieszka ksiądz proboszcz).

Właściciel Mortka Hofman - rolnik. W 1866 roku przeniósł się do Chęcin z żoną i czwórką dzieci. W 1869 nikt nie jest tu zameldowany na stałe.

Dom numer 21, (w domach od 16 do 20 mieszkają Polacy, inne domy, których numery pominięto też należą do Polaków).

Właściciel - Herszla Strawczyński, a właściwie jego teść Lejba Pięta. Herszla, urodzony w 1842 roku poszedł do rosyjskiego wojska w 1863. Wrócił, ożenił się z córką Lejby - Baśką Piętą i dostał dom w posagu. Teraz Lejba cieszy się z dwójki wnucząt.

Dom numer 25.

Właściciel domu Ejzyk Oblęgorski, szewc. Sam urodzony w Rykoszynie za żonę wziął Rajzę z Gruszczuńskich z Radoszyc. W Łopusznie wiedzie im się nieźle. Przyjechali tu po ślubie w roku 1862. Po siedmiu latach mają czwórkę dzieci: Nusyma, Całela, Szmula i Dwojrę.

The house number 25.

The owner: Ejzyk Oblęgorski, a shoemaker. Born in Rykoszyn, married Rajza, née Gruszczuńska form Radoszyce. They were doing quite well in Łopuszno. They moved in there just after their wedding in 1862. After 7 years they had four children: Nusym, Całel, Szmula and Dwojra.

The house number 26.

The owner: Jankiel Chucki (since recently Sosnowski), a shoemaker. With them lived the oldest resident of Łopuszno, Chana Sosnowska, born in 1780. Jankiel married Chaja Gruszka in 1862. They had 2 children. Also Herszel's bother and sister – Maryen and Kałman, who didn't have their own families - lived with them.

The other part of the house was rented to Josek Gutman, a 36-year-old shoemaker. He married Chana Feldsztajn and they had 3 children.

The house number 27.

The owner: Abram Ciapa, a 25-year-old workman. Son of Szmula and Frajdla, née Pięta. Frajdla's mother died in 1865. They had a housemaid, 48-year-old Chana Gruszka.

The house number 29.

The owner: Abram Zyndlowicz, born in 1820 in Łopuszno. He married Elka Gotesman from Przedborze. We remember Abram Zyndlowicz from the memorable fight with the guards (Abram also used the name Aleksander). His daughter Pesla got married in 1865, although she was just 17 years old. In that big house lived also related to them family of Moszka Wajsblum – with his 7 children and the family of workman Wolf Kasza: his wife Małka née Wajsblum and their 4 daughters.

The house number 30.

The owner: Herszel Dutkiewicz, a baker. He moved to Łopuszno after his wedding in 1849. He had a wife and 6 children.

The house number 31.

The owner: Judka Wajsblum – a tradesman who rented houses. He rented a flat to Benjamin Ainhort – a kosher butcher, who moved to Łopuszno from Przysucha. He was a 28-year-old father of 4 children. Another flat was rented by Lejba Miodownik, a workman and a reservist, who had 3 children. Earlier, in this house had lived the daughter of Judka Wajsblum – Hana but she decided with her husband Symcha Balicki to move to Diałdoszyce.

The house number 32.

The owner: Majer Rechtman. He received that house after he had married Cyrla née Gołębiowska. They had 3 children. Their fourth child – 1-year-old Dwojra – died in 1866. The other flat was rented by Herszel Charęzowski. His year-old son Mortka also died in 1866.

Dom numer 26.

Właściciel Jankiel Chucki (do niedawna nazywał się Sosnowski), szewc. Mieszka z nimi sędziwa babcia Chana Sosnowska, urodzona w 1780 roku, najstarsza mieszkanka wsi. Jankiel ożenił się z Chają Gruszką w 1862 roku. Mają dwójkę dzieci. Mieszkają też z nimi Maryen Sosnowska i Kałman Sosnowski, brat i siostra Herszla, którzy nie założyli własnych rodzin.

W drugiej części domu mieszkanie wynajmuje Josek Gutman, szewc, lat 36. Ożeniony z Chaną Feldsztajn. Mają trójkę dzieci.

Dom numer 27.

Właściciel Abram Ciapa, wyrobnik, lat 25. Syn Szmula i Frajdli z Piętów. Matka Frajdla zmarła w 1865 roku. Domem zajmuje się służąca 48-letnia Chana Gruszka

Dom numer 29.

Właściciel Abram Zyndlowicz, urodzony w 1820 roku w Łopusznie. Ożeniony z Elką z Gotesmanów z Przedborza. Abrama Zyndlowicza znamy z już z pamiętnej bitwy ze strażnikami (używał też nazwiska Aleksander). Córka Abrama Pesla wyszła za mąż w 1865 roku, choć miała dopiero 17 lat. W tym dużym domu mieszkała także spokrewniona rodzina Moszka Wajsbluma - z siedmiorgiem dzieci - oraz rodzina wyrobnika Wolfa Kaszy: żona Małka z Wajsblumów i cztery ich córeczki.

Dom numer 30.

Właściciel Herszla Dutkiewicz, piekarz. Do Łopuszna sprowadził się po ślubie w 1849 roku. Na utrzymaniu ma żonę i sześcioro dzieci.

Dom numer 31.

Właściciel Judka Wajsblum, handlarz, dzierżawca, wynajmuje mieszkania. Mieszka u niego: Beniamin Ainhort - rzezak rytualny, który do Łopuszna przybył z Przysuchy. Ma 28 lat i czwórkę dzieci na utrzymaniu. Drugie mieszkanie wynajmuje Lejba Miodownik, wyrobnik, rezerwista mający trójkę dzieci.

Wcześniej w domu tym mieszkała córka Judki Wajsbluma Hana, ale z mężem Symchą Balickim zdecydowali się wyjechać do Działoszyc.

Dom numer 32.

Właściciel Majer Rechtman. Dom otrzymał po ożenku z Cyrlą z Gołębiowskich. Mają trójkę dzieci. Czwarte - Dwojra zmarła w 1866, choć miała zaledwie rok. Drugie mieszkanie wynajmuje Herszla Charęzowski. Jego syn Mortka też umarł w 1866 roku. Też miał zaledwie rok.

Dom numer 33.

Właściciel Perec Medman, bakalarz. Urodzony w Chęcinach w 1835 roku. Ożenił się z młodszą od siebie o 4 lata Chaną z Gruszków z Łopuszna i tu się osiedlił. Mają pięcioro dzieci. Perec Medman prowadzi cheder.

The house number 33.

The owner: Perec Medman, a teacher. He was born in Chęciny in 1835 and married four years older Chana, née Gruszka from Łopuszno. They had 5 children. Perec Medman ran a cheder.

The second flat was rented by Szlama Zylbersztajn. In 1859 he married Rajza Gruszka, who died 6 years later. In 1867 Szlama married Gitla Winogard. The third flat was rented to Szmul Wolfsztajn, a wheelwright born in Łopuszno in 1808 and his wife Sara Żarnowska, also born in Łopuszno in 1812. Their first son, Izrael Icyk, wasn't born until 1859.

The house number 34.

The owner: Icyk Fajwel Gołębiowski, born in Łopuszno in 1831, son of Abram, a stonemason, and Chana Aleksander. With his wife Łaja he had 5 children: Rywka, Aron, Chana, Chaim Josek and Majer.

The house number 35.

It was a big house, full of children, where lived several families. The owner: Abram Rybowski, a tailor born in Łopuszno in 1821, the son of Haskiel, a baker. He had 6 children with Frajdla Fiszer: Frajndla , Jankiel, Załma, Jakub Josek, Zendel and Moszek.

The second flat was rented by Jankiel Borensztajn, a workman. He had only two children with his wife Bajla: Gitla and Dawid, who was just born at that time.

In the neighboring flat lived Załma Hersz Okowita with his wife Rywka Frajman and their 4 children: Rachela, Gitla, Sura and Szmul Berek and next to them – Jankiel Szosnowski, a shoemaker with his wife and their 3 children: 7-year-old Chaja, 4-year-old Lejzor and 3-year-old Liba.

In Abram Rybowski's house lived also Szmula Abram Zylberberg, a workman. He had only two children: 7-year-old Lejbuś and 4-year-old Gitla.

The house number 36.

The owner: Lejba Aleksandrowicz vel Aleksander, a shoemaker born in 1830 in Łopuszno. With his wife Gitla he had 6 children. First 3 girls were born: Rywka, Chana and Frymel and then 3 boys: Moszek, Icek and Izrael. The other flat was rented by Szaja Szanfrucht, a 30-year-old tradesman from Warsaw. He married Myren Wajsblum in 1867 and they settled in Łopuszno together with their 6 children: Dwojra, Estera, Szlama, Chana, Cyryl and Małka.

The house number 37.

The owner: Rywen Manela, a tradesman born in 1828 in Chęciny. In 1849 he married Pesla - Gołębiowski's widow. They were bringing up Hanka Gołębiowska - a little daughter of Pesla. In 1869 Hanka got married and moved to Kielce. With their parents stayed 20-year-old Dawid Eliasz and 10-year-old Bajla.

Drugie mieszkanie zajmuje Szlama Zylbersztajn. W 1859 roku ożenił się z Rajzą z Gruszków, która zmarła po 6 latach małżeństwa. W 1867 r. Szlama ożenił się z Gitlą z Winogradów.

Szmul Wolfsztajn, kołodziej, urodzony w Łopusznie w 1808 roku i jego żona Sara z Żarnowskich, urodzona także w Łopusznie w 1812 , wynajmują trzecie pomieszczenie w domu Medmana. Dopiero w 1859 roku przychodzi na świat ich pierwszy syn, któremu dają imię Izrael Icyk.

Dom numer 34.

Właściciel Icyk Fajwel Gołębiowski, urodzony w Łopusznie w roku 1831. Syn Abrama kamieniarza i Chany Aleksander. Z żoną Łają maja pięcioro dzieci: Rywkę, Arona, Chanę, Chaima Joska i Majera.

Dom numer 35.

To duży dom. Mieszka w nim kilka rodzin. To dom pełen dzieci.

Właściciel Abram Rybowski, krawiec, syn Haskiela, piekarza. Urodzony w Łopusznie w 1821 roku. Z żoną Frajdlą z Fiszów mają szóstkę dzieci: Dorosłą Frajndlę oraz Jankiela, Załmę, Jakuba Joska, Zendla i Moszka.

Drugie mieszkanie wynajmuje Jankiel Borensztajn, wyrobnik. Z żoną Bajlą ma tylko dwójkę dzieci: Gitlę i Dawida, który niedawno się urodził.

W sąsiedniej izbie mieszka Załma Hersz Okowita z żoną Rywką z Frajmanów i czwórką dzieci: Rachelą, Gitlą, Surą i Szmulem Berkiem, a obok - Jankiel Szosnowski, szewc, z żoną Rajzlą i swoją trójką: siedmioletnią Chają, czteroletnim Lejzorem i trzyletnią Libą.

W domu Abrama Rybowskiego mieszka jeszcze Szmula Abram Zylberberg, wyrobnik. Ma tylko dwójkę maluchów - siedmioletniego Lejbusia i czteroletnią Gitlę.

Dom numer 36.

Właściciel Lejba Aleksandrowicz vel Aleksander, urodzony w 1830 roku w Łopusznie, szewc. Z żona Gitlą Albert ma sześcioro dzieci. Najpierw urodziły się dziewczynki: Rywka, Chana i Frymel, a potem trzech chłopców: Moszek, Icek i Izrael.Drugie mieszkanie wynajmuje Szaja Szanfrucht, trzydziestotrzyletni handlarz z Warszawy. Ożeniony z Maryen Wajsblum w 1867 r. osiadł w Łopusznie z żoną i szóstką dzieci: Dwojrą, Esterą, Szlamą, Chaną, Cyrlą i Małką.

Dom 37.

Właściciel Rywen Manela, handlarz, urodzony w 1828 roku w Chęcinach. W 1849 roku ożenił się z wdową po Gołębiowskim, Peslą. Wychował małą córkę Pesli - Hankę Gołębiowską. W 1869 roku Hanka wyszła już za mąż i wyjechała do Kielc. Z rodzicami mieszkają: dwudziestoletni Dawid Eliasz i dziesięcioletnia Bajla.

TUTTLEMAN LIBRARY OF GRATZ COLLEGE
Melrose Park, PA

The house number 39.

The owner: Abram Aleksandrowicz, born in Łopuszno in 1821. With his first wife Estera Lipa he had 2 children: Moszek and Lejbuś. When Estera died he married Kajla Okowita, with whom he had 4 children: Jankiel, Icek, Boruch and Chana Estera. The neighboring flat was rented by Icio Wajsblum, a speculator born in Łopuszno in 1821, husband of Szyfra Ajzenberg. With him lived his children: Pesla, Estera, Mnyl and Frymel with her husband Gecel and their daughter Esterka. It was the permanent address also of 24-year-old son of Icio Tonchin, who was a minor, which was an unusual occupation among the Jews.

The house number 41.

The owner: Wigdor Ryng. He married Pesla Linker in 1848. He run an oil factory after his father-in-law Icek Linker. They had 5 children: Rajza, Jankiel, Gołda, Estera and Ruchla.

The house number 42.

In that house lived two families. The first one – of Chaim Gotfrid, a teacher, or rather a melammed and the informal first rabbi of the Jews from Łopuszno. Chaim married Łaja Linker, daughter of Icek. They had 7 children: Lejba, Rajza, Rywka, Jankiel, Brandla, Icek and Szlama, who was born in 1869.

The other family was the one of Aba Gołębiowski. Aba, born in 1809, married Chaja – Icek Linker's widow. He was bringing up Chaja's children: Rywka, Hilela, Berek and Abram. He had also his own children with Chaja: Szweila, Chana and Grendla.

The house number 43.

The owner: Izaak (Icyk) Markson. He was born somewhere in Russia. He produced potash. He had 4 children with Bajla Potasiewicz: Moszka, Chaja, Ruchla and Rywka. After Bajla's death he married Gołda Linker. He had 3 children with her: Jankiel, Uszer and Estera.

The house number 44.

The owner: Gdala Frajman, a tailor. He married Gitla Minz. They waited for a long time for their first child – Icek Pinkus, who was born in 1850. They also had a daughter – Małka.

The house number 45.

The owner: Szmul Frajdman, Gdala's brother. He was born in Łopuszno in 1805 and died in 1869. He widowed his wife Mindla, with whom he had 3 children: Wolf, Dwojra and Małka, who was 15 years old when her father died. Wolf Frajman, who was a tailor like his father, lived with his mother. He was born in Łopuszno in 1833 and in 1858 he married Estera Żarnowska, with whom he had 4 children: Icek, Tauba, Rachel and Eliasz.

Dom numer 39.

Właściciel Abram Aleksandrowicz, urodzony w Łopousznie w roku 1821. Z pierwszą żoną Esterą z Lipów miał dwóch synów: Moszka i Lejbusia. Gdy Estera zmarła, ożenił się drugi raz z Kajlą Okowitą. Ma z nią czwórkę dzieci: Jankiela, Icka, Borucha i Chanę Esterę.

Sąsiednie mieszkanie wynajmuje Icio Wajsblum, spekulant, urodzony w Łopusznie w 1821 roku, mąż Szyfry z Ajzenbergów. Mieszkają z nimi dzieci: Pesla, Estera i Mnyl oraz Frymel z mężem Gecelem i ich córeczką Esterką. Zameldowany tu jest także dwudziestoczteroletni syn Icia - Tonchin, który ma niecodzienny u Żydów zawód górnika.

Dom 41.

Właściciel Wigdor Ryng. Ożeniony z Peslą Linker w 1848 roku. Prowadzi olejarnię po teściu Icku Linkerze. Na utrzymaniu ma pięcioro dzieci: Rajzę, Jankiel, Gołdę, Esterę i Ruchlę.

Dom 42.

W domu mieszkają dwie rodziny.

Pierwsza - Chaima Gotfrida, nauczyciela, a właściwie mełameda oraz nieformalnego pierwszego rabina łopuszańskich Żydów. Chaim ożenił się z Łają Linker, córką Icka. Mają siedmioro dzieci: Lejbę, Rajzę, Rywkę, Jankiela, Brandlę, Icka i Szlamę, który na świat przyszedł w opisywanym roku 1869.

Druga - Abrama Aby Gołębiowskiego. Aba, urodzony w roku 1809, wziął ślub z wdową po Icku Linkerze - Chają. Wychowuje dzieci Chai i Icka: Rywkę, Hilela, Berka, Abrama, a z Chają ma jeszcze troje: Szweila, Chanę i Grendlę.

Dom 43.

Właściciel Izaak (Icyk) Markson. Urodzony gdzieś w Rosji. Trudni się wyrobem potażu.Ma czwórkę dzieci z Bajlą z Potasiewiczów: Moszka, Chaję, Ruchlę i Rywkę. Po śmierci Bajli żeni się z Gołdą Linker. Ma z nią trójkę dzieci: Jankla, Uszera i Esterę.

Dom 44.

Właściciel Gdala Frajman, krawiec. Ożeniony z Gitlą z Minzów. Długo czekali na dziecko po ślubie. Icek Pinkus urodził się w dopiero roku 1850. Potem na świat przyszła jeszcze Małka.

Dom 45.

Właściciel Szmul Frajman, brat Gdali. Urodzony w Łopusznie w 1805 roku. Zmarł w roku 1869. Pozostawił żonę Mindlę. Miał z nią Wólfa, Dwojrę i Małkę. Małka zmarła, gdy miała 15 lat.Z matką mieszka syn Szmula Wólf Frajman, też, jak ojciec, krawiec. Urodzony w Łopusznie w roku 1833, w roku 1858 wziął ślub z Esterą Żarnowską. Mają czwórkę dzieci: Icka,

In 1869, the year that is being described here, Estera died. She was 30 years old. Her children were brought up by their grandmother.

The other flat was inhabited by Icek Guterman, a tailor from Włoszczowa, who married Dwojra – daughter of Szmul and Mindla. They got married in 1864. Their first child didn't live even a year. Their son Fajwel lived for 3 years.

The house number 48.

The owner: Abram Charęzowski, born in Łopuszno in 1809. His wife Szajndla Rybowska was born in Łopuszno in 1817. There they brought up their 6 children: Frajndla, Chana, Rywka, Izrael, Chaja and Moszka.

In the other flat lived Herszel Gutman with his wife Lejwa Sułkowska from Włoszczowa and their three little children: Chaja, Rywka and Icek. Herszel's mother Fryma and his 20-year-old sister Chaja Gutman lived with them.

The house number 50.

The owner: Szmul Janklowicz, a shoemaker. He lived with his wife and their 6 children: Maryen, Lejba, Mortka, Estera, Icek and 3-year-old Perla. With them lived also the family of his oldest son – 23-year-old Josek, who already had a 2-year-old son Uryś. The neighboring room was occupied by Wolf Żarnowski with his wife Cyrla and their son Mendel.

The house number 51.

There lived the children of Moszek Miodownik – his son Szaja with his wife and 3 children: Sara, Izrael and Chand; and Estera Miodownik, who married Abram Wolf Żarnowski and had 2 children: son Lejbuś and daughter Itla.

The house number 52.

The first room was rented by workman Nuta Podliński, his wife Nacha Zaltman and their 2 children: Załman and Łaja. In the second room lived workman Izrael Borensztajn with his wife Chana and their children: Icek and Chaja. The third room was occupied by workman Szmul Szajbowski and the fourth one – by workman Fiszel Chmielnicki, his wife Dyna and their children: Berek and Gołda.

The house number 53.

The owner: Majer Rozenwald, a comb maker, like his father Mojsiek. He was born in Łopuszno in 1836. He had 3 children with his wife Rywka: Majer's brother and sister lived with them: Szmul and Łaja. The other flat was rented by Lewek Borensztajn, a tailor. With his wife Chaja Borkowska he had 6 children: Szmul, Izaak, Estera, Joska, Ruchla and 2-year-old Szlomek.

The house number 54.

Belonged to Zsyman Gołębiowski. In 1869 his son Berek lived there with his wife Chana Szkło and their daughter Tauba. Chana was his second

Taubę, Rachel i Eliasza. W opisywanym tu roku 1869 Estera umiera. Ma 30 lat. Dzieci wychowuje babcia.

Drugie mieszkanie zajmuje Icek Guterman, krawiec z Włoszczowy, ożeniony z córką Szmula i Mindli - Dwojrą. Ślub wzięli w roku 1864. Ich pierwsze dziecko nie przeżyło roku. Synek Fajwel żył zaledwie dwa lata.

Dom 48.

Właściciel Abram Charęzowski, urodzony w Łopusznie w roku 1809. Żona Szajndla z Rybowskich urodziła się w Łopusznie w roku 1817. Tu wychowali szóstkę swoich dzieci: Frajndlę, Chanę, Rywkę, Izraela, Chaję i Moszka.

Drugie mieszkanie zajmuje Herszel Gutman z żoną Lejwą Sułkowską z Włoszczowy i trójką małych dzieci: Chają, Rywką i Ickiem. Mieszka też z nimi matka Herszli - Fryma i dwudziestoletnia siostra Chaja Gutman.

Dom 50.

Właściciel Szmul Janklowicz, szewc. W domu są żona Rywka i sześcioro dzieci: Maryen, Lejba, Mortka, Estera, Icek i trzyletnia Perla. Razem z nimi mieszka także rodzina najstarszego syna - dwudziestotrzyletniego Joska, który ma już dwuletniego synka Urysia.Sąsiednią izbę zajmuje Wolf Żarnowski z żona Cyrlą i synkiem Mendlem.

Dom 51.

Mieszkają tu dzieci piekarza Moszka Miodownika - syn Szaja z żoną i trójką dzieci: Saą, Izraelem i Chaną oraz Estera Miodownik, która wyszła za mąż za Abrama Wolfa Żarnowskiego i ma z nim synka Lejbusia i córeczkę Itlę.

Dom 52.

W pierwszym wynajętym pomieszczeniu mieszka na komornym wyrobnik Nuta Podliński z żoną Nachą Zaltman i dwójką dzieci: Załmanem i Łają

W drugim pomieszczeniu mieszka wyrobnik Izrael Borensztajn z żoną Chaną i dziećmi: Ickiem i niedawno urodzoną Chają, w trzecim - wyrobnik Szmul Szajbowski, a w czwartym - wyrobnik Fiszel Chmielnicki z żoną Dyną i dziećmi Berkiem i Gołdą.

Dom 53.

Właściciel Majer Rozenwald, grzebieniarz, podobnie jak jego ojciec Mojsiek. Urodzony w 1836 roku w Łopusznie. Z żoną Rywką ma trójkę dzieci. Z rodziną mieszkają brat i siostra Majera: Szmul i Łaja.

Drugie mieszkanie wynajmuje Lewek Borensztajn, krawiec. Z żoną Chają z Borkowskich mają szóstkę dzieci: Szmula, Izaaka, Esterę, Joska, Ruchlę i dwuletniego Szlomka.

wife. The first one, Chawa died in 1867, four years after they had got married. They didn't have any children.

The other flat was occupied by Zsyman's daughter – Chaja, who married Abram Tajtelbaum from Końskie. They got married in 1859 and had 3 children: Zsyman, Ruchla and Etla.

The house number 55.

The owner: Izrael Albert, an oilman. With his wife Zysla Manila he had 6 children. Icek and Berek were already married. Berek lived with his wife, Bajla Manela and their two little children.

In the house lived also: Bajla, Mosiel, Sara and Chaim.

The house number 56.

The owner: Zendel Zendlowicz (Aleksander), a tailor. He lived with his wife Anna Zylbersztajn and their 5 children: Rywka, Brandla, Icyk, Moszek and Mnyl.

Another flat was rented by widow Gołda Miodowik, née Harendorf and her 2 children: 9-year-old Berek and 5-year-old Moszek. Her husband Szlama Miodownik died in June 1868. Six months after him died their third son, Mnyl. He was 5 months old.

Their neighbor was Sura Miodownik, Szlama's sister. She married Symcha Miodecki. They had 5 children: Chaskiel, Rajza, Szmul. Moszek and Chemja. With them lived old Gitla Miodownik, born in Łopuszno in 1790.

The house number 57.

The owner: Josek Zendlowicz. His other surname was Cukier. He had 2 children with his wife Hendla Ickowicz. With them lived his mother Estera, born in Łopuszno in 1808 and his unmarried at that time 21-year-old sister Chaja.

The other flat was occupied by Lejba Charęzowski with his wife Chaja, his 20-year-old daughter Chana, 11-year-old Chaim and 4-year-old Berek and also Lejba's adult son Icio Charęzowski, who married a 10 year older widow Rajzla Waserman, with whom he had 2 children: Majer and Szyfra.

House number 59.

There lived only Mortka Zylbersatz with his wife Szyfra Rostkowska. Their children were already married and moved to their husbands or wives.

The other room was occupied by the Potasiewiczs.

This is what was recorded about the Jewish inhabitants of Łopuszno by a communal clerk in 1869. In 11 years' time Łopuszno, still a village, would become too small and too tight for the people and the children that have been presented by their names would start leaving Łopuszno. Some of them would

Dom 54.

Należał do Zysmana Gołębiowskiego. Teraz Mieszka tu jego syn Berek z żoną Chaną ze Szkłów i córeczką Taubą. Chana to jego druga żona. Pierwsza, Chawa, zmarła w 1867 roku, cztery lata po ślubie. Dzieci nie mieli.

Drugie mieszkanie zajmuje córka Zysmana Chaja, która wyszła za mąż za Abrama Tajtelbauma z Końskich. Ślub wzięli w 1859 roku. Mają trójkę dzieci: Zysmana, Ruchlę i Etlę.

Dom 55.

Właściciel Izrael Albert, olejarz. Z żoną Zyslą z Manelów mają sześcioro dzieci. Icek i Berek już się ożenili. Berek mieszka z żoną Bajlą z Manelów i dwójką swoich małych dzieci. W domu są jeszcze: Bajla, Mosiek, Sara i Chaim.

Dom 56.

Właściciel Zendel Zendlowicz vel Aleksander, krawiec. Mieszka w domu z żoną Anną z Zylbersztajnów i piątką dzieci: Rywką, Brandlą, Icykiem, Moszkiem i Mnylem.

Mieszkanie wynajmuje tu wdowa Gołda Miodownik, z domu Harendorf z dwójką dzieci - dziewięcioletnim Berkiem i pięcioletnim Moszkiem. Jej mąż Szlama Miodownik zmarł w czerwcu 1868 roku. Pół roku po ojcu zmarł też trzeci synek - Mnyl. Miał pięć miesięcy.

Po sąsiedzku mieszka Sura Miodownik, siostra zmarłego Szlamy. Wyszła za mąż za Symchę Miodeckiego. Mają pięcioro dzieci: Chaskiela, Rajzę, Szmula, Moszka i Chemję. Mieszka z nimi sędziwa Gitla Miodownik, urodzona w Łopusznie w 1790 roku.

Dom 57.

Właściciel Josek Zendlowicz. Drugie nazwisko - Cukier. Z żoną Hendlą Ickowicz ma dwójkę dzieci. Z nimi mieszka też jego matka Estera, urodzona w Łopusznie w roku 1808 i niezamężna jeszcze dwudziestojednoletnia siostra Chaja. Drugie mieszkanie zajmuje Lejba Charęzowski z żoną Chają, dwudziestoletnią córką Chaną, jedenastoletnim Chaimem i czteroletnim Berkiem, a także dorosły syn Lejby - Icio Charęzowski, który ożenił się z dziesięć lat od siebie starszą wdową Rajzlą Waserman i ma z nią dwójkę dzieci: Majera i Szyfrę.

Dom 59.

Mieszkają tu tylko we dwójkę Mortka Zylberszatz z żoną Szyfrą z Rostkowskich. Ich dzieci poszły już do żon i mężów w świat.

Drugi pokój zajmuje rodzina Potasiewiczów.

Tyle mówią o żydowskich mieszkańcach Łopuszna zapiski gminnego urzędnika z roku 1869. Za kilkanaście lat Łopuszno, które nadal pozostanie

move to nearby Chęciny, many would settle in Kielce, where Jews have only recently been allowed to settle, whereas some would move to other big cities, among others to Łódź, and still some others would emigrate abroad.

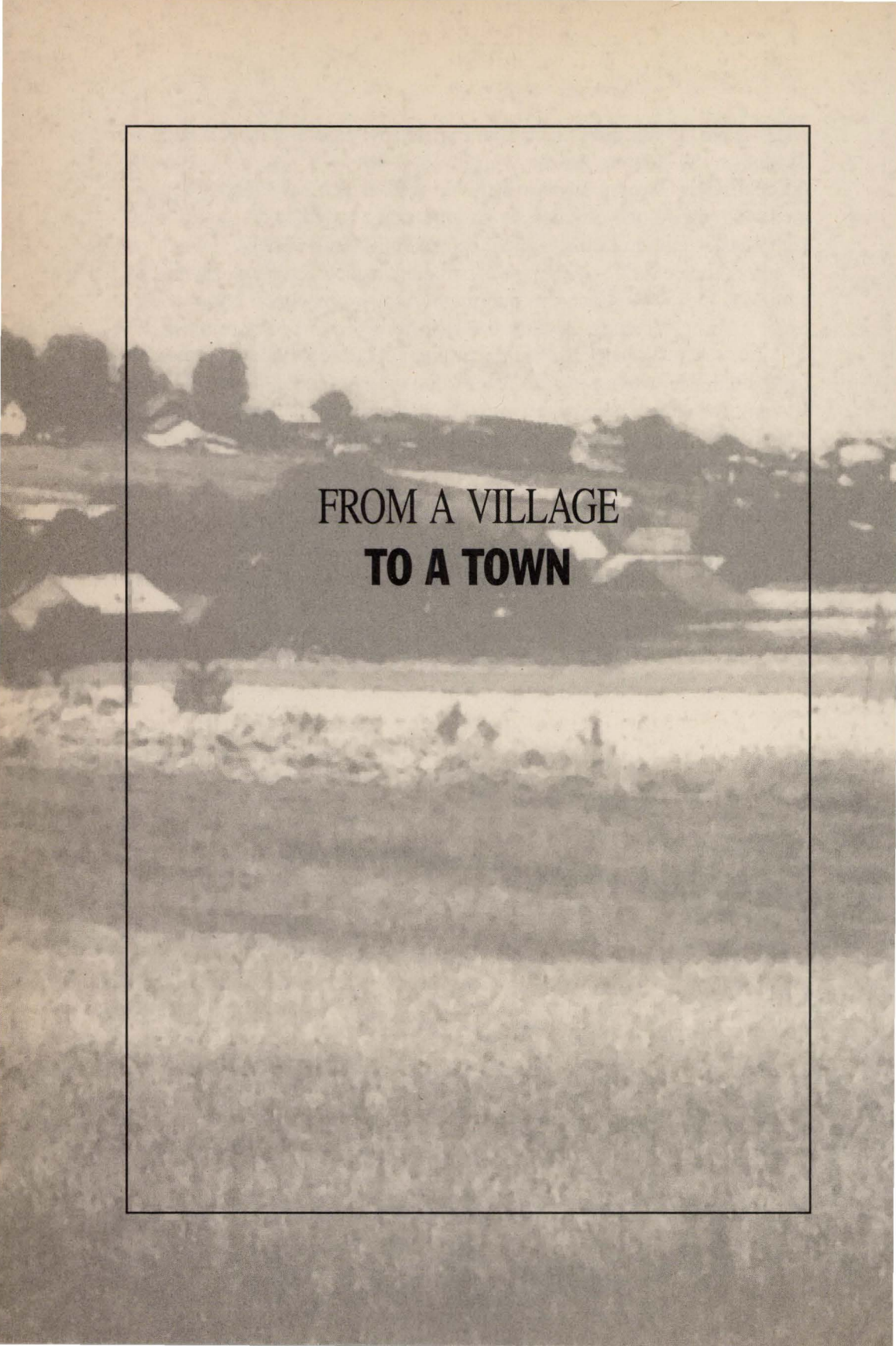
Towards the end of the 19th century more and more names of the Jews-from Łopuszno appeared in Kielce, because the city began to develop and more and more people hoped to find work there.

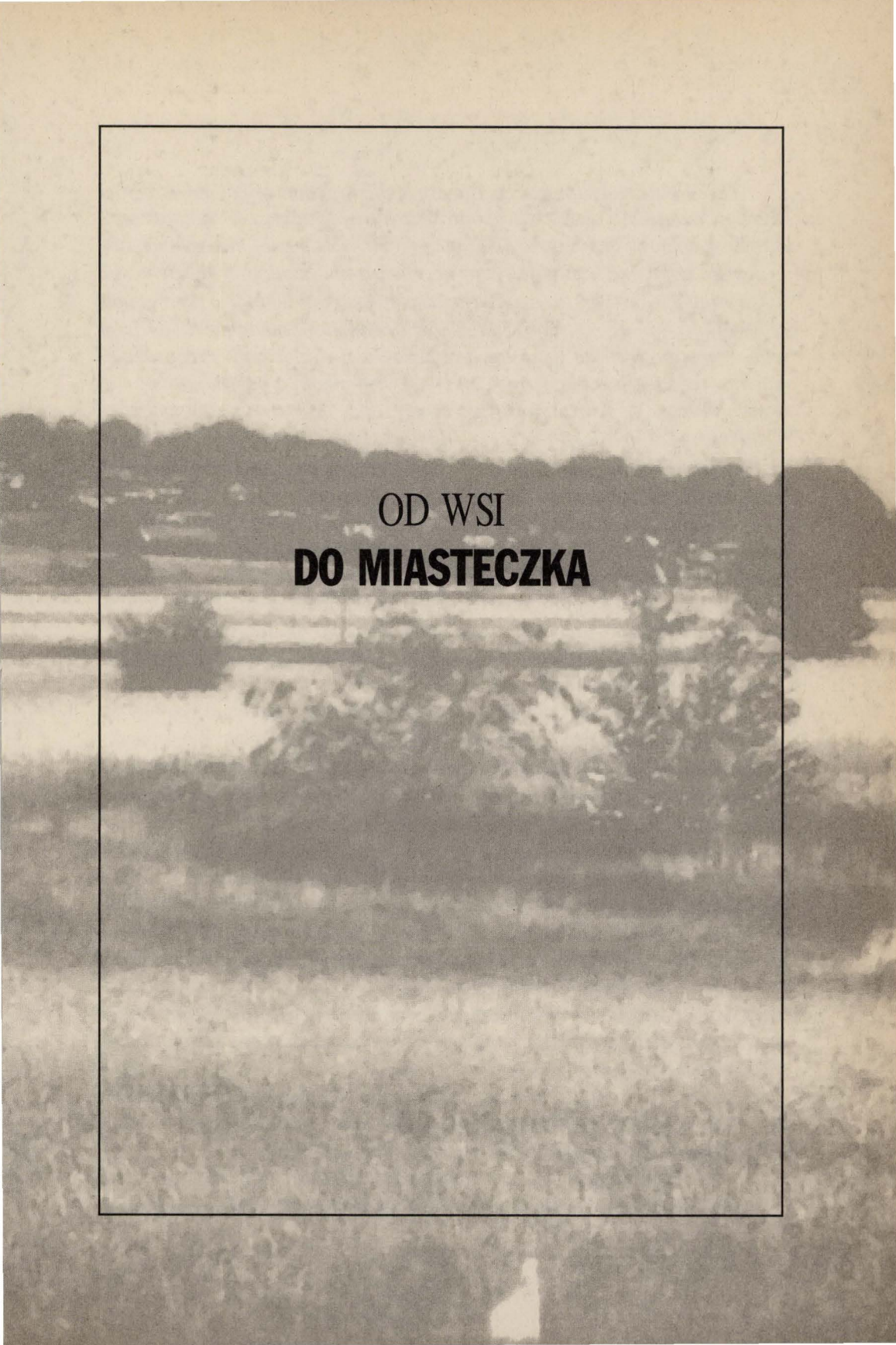
However, before the children grew up and started to look for a place to live somewhere else, till the end of the century and even till the First World War the industrious and resourceful Jewish community of Łopuszno would grow in size trying to improve their standing in the Polish village and their Jewish Community.

wsią, stanie się dla wszystkich zbyt małe i zbyt ciasne, a dzieci, które tu poznaliśmy z imienia, zaczną wyjeżdżać w świat. Część przeniesie się do pobliskich Chęcin, wielu osiedli się w Kielcach, w których dopiero niedawno pozwolono osiedlać się Żydom, część wyjedzie do innych wielkich miast, m.in. do Łodzi, a część będzie emigrować w świat.

Pod koniec XIX wieku nazwiska łopuszańskich Żydów pojawiają się coraz częściej w Kielcach, bo miasto zaczęło się rozwijać i coraz więcej osób z okolicy przenosi się tutaj szukając zarobku w większym mieście.

Zanim jednak dzieci dorosną i zaczną szukać sobie miejsca gdzie indziej, do końca wieku i jeszcze przez kilka następnych lat, aż do wybuchu I wojny światowej, pracowita i zaradna żydowska społeczność Łopuszna, będzie rosłą w siłę, starając się o podniesienie rangi i znaczenia swojej polskiej wsi i swojej żydowskiej gminy.

FROM A VILLAGE
TO A TOWN

OD WSI
DO MIASTECZKA

The Great Geographical Dictionary of the Kingdom of Poland and other Slavic Countries", issued in 1884 in Warsaw by Władysław Walewski, describes Łopuszno as follows: *A village in the Kielce poviat, a commune and a parish. Łopuszno is situated near the road from Przedborze to Kielce, 28 verst from Kielce (verst is an old Russian measure of length; 1 verst equals 1,0668 km). Łopuszno has 62 houses, 828 residents, among them 587 Israelis. Łopuszno seems a small town rather than a village and is regarded as such by the local people because of the Jewish inhabitants, who are in majority, because of its being a trade center, and because of the number of craftsmen settling there. However, officially Łopuszno has never been called a town. There is a parish church, a synagogue, a communal court and a communal office. Every Thursday there is a market.*

Thus, we can observe that as early as in 1884 Jews were known to have significantly contributed to the development of Łopuszno, which has been emphasized by the authors of *„The Great Dictionary..."* It resulted mainly from the economic activity of the Jewish craftsmen. They found in Łopuszno a wealthy protector – heir Dobiecki, who willingly gave them his lands for rent. Also the Polish craftsmen were allowed to run their own business in this tenancy village.

The owner of Łopuszno, as I have already mentioned, saw in the Jewish and in the German settlers an opportunity to stimulate the typically agricultural lands. His predictions proved correct because it was thanks to the Jewish trade and craftsmanship that Łopuszno changed during fifty years from a small insignificant village into a local trade center.

In 1840s, when the village began to develop, there were no markets in Łopuszno. They were abolished, like all village markets, after Poland had lost independence. In 1844 Dobiecki applied to the authorities of the Gouvernment of Kielce for restoring the right to organize three fairs a year, a privilege that had been given to Łopuszno by King August III on December 13, 1754 or alternatively, the right to organize 12 markets a year. He explained that *Łopuszno is 3 miles from the neighboring towns (the former Polish mile equals about 7160 m), 4 miles from Kielce, while there are more than 150 craftsmen's families and colonists who have a great amount of products and goods to sell, and find it difficult to cater for food and other articles necessary for their professions, which they have to purchase in towns 3 miles from Łopuszno and in this way they lose their time.*

Dobiecki's application was supported by the Head of the Kielce poviat. However, the Interior Commission of Kielce Gouvernment rejected the applica-

Wielki *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych Krajów Słowiańskich*, wydany w roku 1884 w Warszawie nakładem Władysława Walewskiego, opisuje Łopuszno następująco: *Wieś w powiecie kieleckim, gmina i parafia. Łopuszno leży przy trakcie szosowym z Przedborza do Kielc o 28 wiorst od Kielc (wiorsta to stara rosyjska miara długości równa 1,0668 km przyp. -MM). Łopuszno ma 62 domy, 828 mieszkańców, w tym 587 izraelitów. Znaczna przewaga ludności żydowskiej, koncentrujący się tutaj handel z okolicy oraz ilość osiadłych rzemieślników nadają Łopusznu charakter małego miasteczka i tak też pospolicie przez okolicznych mieszkańców jest mianowanem, chociaż urzędownie nigdy za miasteczko uznane nie było. Łopuszno posiada kościół parafialny, bóżnicę, sąd gminny i kancelaryą gminną. Co czwartek odbywają się targi.*

Widzimy więc, że już w 1884 roku było wiadomo, że do rozwoju Łopuszna przyczynili się Żydzi, co zaznaczyli twórcy *Słownika Geograficznego...* Spowodowane to było głównie aktywnością gospodarczą żydowskich rzemieślników. Znaleźli oni w Łopusznie możnego protektora - dziedzica Dobieckiego, który chętnie dzierżawił im ziemię. Także polscy rzemieślnicy mogli prowadzić swobodną działalność w tej czynszowej wsi.

Właściciel Łopuszna, jak już wspomniałem, widział w Żydach i kolonistach niemieckich, których osadzał na roli, szansę na ożywienie tych typowo rolniczych terenów. Jego przewidywania sprawdziły się, bowiem to właśnie za sprawą żydowskiego rzemiosła i handlu Łopuszno z niewiele znaczącej wioski w ciągu pół wieku stało się lokalnym centrum handlowym.

W latach 40-ych XIX wieku, kiedy wieś zaczęła się rozwijać, w Łopusznie jarmarków nie było. Zostały zlikwidowane po utracie przez Polskę niepodległości jak wszystkie jarmarki wiejskie. W 1844 roku dziedzic Dobiecki zwrócił się do władz guberni kieleckiej o przywrócenie prawa organizowania trzech jarmarków w roku, które były nadane wsi Łopuszno przywilejem króla Augusta III z 13 grudnia 1754 roku, lub też zamiennie - prawo organizowania 12 targów rocznie. Argumentował, że *...Łopuszno jest mil 3 od okolicznych miasteczek (dawna 1 mila polska to około 7160 m - przyp. MM), od Kielc mil 4, w dobrach jest przeszło 150 familii rękodzielników i kolonistów wielką ilość produktów i wyrobów do zbycia mających, trudność zaś zaopatrywania się w żywność i inne artykuły do ich profesyj potrzebnych, za któremi zmuszeni są udawać się do miasteczek 3 mile odległych, tracąc czas za bezużyteczny.*

Podanie dziedzica Dobieckiego poparł Naczelnik Powiatu Kieleckiego, jednak Komisja Spraw Wewnętrznych Rządu Gubernialnego prośbę za-

tion reasoning that villages weren't allowed to organize markets because it was against the financial regulations and there were enough markets in the neighboring towns. Although in the next application the heir promised to pay consumption tax for the market days, they still didn't obtain the permission. This time it was explained that markets had a bad influence on the inhabitants and the peasants, who took the opportunity to drink themselves dead drunk. The craftsmen from Łopuszno went therefore on selling their goods on the markets in Małogoszcz, Radoszyce, Włoszczowa, Chęciny and even in Kielce. The goods for the inhabitants of the vicinity were sold in private houses. Łopuszno became famous for the production of linen oil (produced by Moszek Miodownik and Dawid Zylbersatz) and for the production of ashlar used for house-building (produced by Abram Gołębiowski)

For a dozen or so years the authorities failed to regulate the matter of the markets and fairs in towns. The authorities tried to separate the fairs, where only unprocessed fruits of the earth and cattle were to be sold from the markets, as well as goods for direct consumption. It was also attempted to set one day of week for all types of markets, which would limit the tradesmen's earnings since they used to sell their products in several towns. The attempts of the authorities were unsuccessful and the markets had still been organized in the towns.

After the uprising of January 1861, which didn't affect the village, the number of the inhabitants of Łopuszno significantly increased. The peasants were affranchised and the lands they had previously used became their property, they were also exempted from their duties to the heir. The Jews in the Congress Kingdom of Poland obtained civil rights after 1862 and the right to move freely from town to town. The residents of the neighboring towns willingly settled in Łopuszno in hope to earn more money. According to the civil records the main cause for settling here was a marriage with a Jewish maid from Łopuszno.

In 1871, when the number of craftsmen and merchants in Łopuszno was already significant, the Jewish craftsmen applied to the authorities for the right to organize fairs or markets. It was one of the first applications for the organization of village markets in the gouvernment, moreover, the first one written by the Jews.

It was signed almost by all Jewish inhabitants of Łopuszno: Berek Albert, Ajzyk Dutkiewicz, Izrael Weltman, Jankiel Sosnowski, Abram Wajsblum, Godel Wajsblum, Judka Wajsblum, Perec Medman, Fajwel Gołębiowski, Perec Płuciennik, Rywen Manela, Abram Rybowski, Abram Aleksander, Icio Wajsblum, Szaja Miodownik, Majer Rozenwald, Josek Cukier, Izrael Albert, Nuta Podliński, Moszek Waldsztajn, Berek Gołębiowski, Gdala Fraj-

łatwiła odmownie, argumentując, że jarmarki nie mogą odbywać się we wsiach, bo godzi to w przepisy skarbowe, a targi odbywają się w wystarczającej liczbie w okolicznych miasteczkach.

Mimo że w kolejnym piśmie dziedzic zobowiązał się płacić podatek konsumpcyjny za dni, w których odbywają się jarmarki, nie zezwolono na ich organizację, argumentując tym razem, że jarmarki wywierają szkodliwy wpływ na mieszkańców i włościan, którzy korzystając z okazji piją na umór. Rzemieślnicy z Łopuszna w dalszym więc ciągu sprzedawali swoje wyroby na targach w Małogoszczu, Radoszycach, Włoszczowie, Chęcinach, a nawet w Kielcach. Własne wyroby dla mieszkańców okolicy mieli też zawsze do sprzedaży we własnych domach. Łopuszno zaczęło w okolicy słynąć z wyrobu oleju lnianego, czym zajmowali się Moszek Miodownik i Dawid Zylberszatz oraz z wyrobu kamienia ciosowego do budowy domów, czym zajmował się Abram Gołębiowski.

Przez kilkanaście lat władze nie uregulowały spraw jarmarków i targów w osadach. Próbowano rozgraniczyć jarmarki, na których powinny być sprzedawane płody rolne nieprzetworzone oraz bydło i konie od targów, na których sprzedawane miały być tylko towary służące bezpośredniej konsumpcji, jak również wyznaczyć jeden dzień w tygodniu na wszystkie targi, co znacznie ograniczyłoby możliwość zarobku przez kupców i rzemieślników sprzedających swoje towary w kilku miejscowościach. Starania władz nie powiodły się i targi odbywały się w miasteczkach jak dawniej.

Tymczasem po powstaniu styczniowym 1861 roku, które to wydarzenia ominęły osadę, znacznie wzrosła liczba mieszkańców Łopuszna. Chłopi zostali uwłaszczeni i grunty będące w ich posiadaniu przeszły na ich własność, zostali także oni uwolnieni od powinności wobec właściciela ziemi. Żydzi w Królestwie Kongresowym po roku 1862 zyskali prawa obywatelskie i prawo swobodnego przenoszenia się z miejscowości do miejscowości.

Mieszkańcy pobliskich miasteczek chętnie osiedlali się w Łopusznie, widząc tu szansę zarobku. Akta stanu cywilnego wskazują, że częstym powodem osiedlenia było małżeństwo z żydowską panną z Łopuszna.

W roku 1871, kiedy liczba rzemieślników i handlarzy była już w Łopusznie znacząca, z prośbą o zgodę na organizowanie jarmarków lub targów wystąpili do władz rzemieślnicy Żydzi.

Była to jedna z pierwszych w guberni petycji o zgodę na utworzenie targów wiejskich, w dodatku napisana przez Żydów. Na petycji do władz podpisali się niemal wszyscy żydowscy mieszkańcy Łopuszna: Berek Albert, Ajzyk Dutkiewicz, Izrael Weltman, Jankiel Sosnowski, Abram Wajsblum, Godel Wajsblum, Judka Wajsblum, Perec Medman, Fajwel Gołębiowski, Perec Płuciennik, Rywen Manela, Abram Rybowski, Abram Aleksan-

man, Icek Gutman and Abram Markson. The application was supported also by the Poles, among others by Jan Macander, Wojciech Bernat and by Biernacki – chief officer the commune of Łopuszno and the surrounding villages. They applied for permission to organize one fair on the first Thursday every month and a market every Thursday. The petition was supported by the fact that there were many craftsmen in Łopuszno, 11 stocks with goods to sell as well as a suitable market place. Also the village assembly applied twice – in September and in November 1872 – to the authorities for permission to organize markets and fairs. Finally, the authorities of the gouvernment agreed and on February 10, 1872 the first market took place in Łopuszno. It soon became one of the greatest and the best known markets in the Kielce poviat and even the tradesmen from remote towns came here with their goods and to buy cattle or corn. The market in Łopuszno was until the First World War the second market - after Bodzentyn – as far as the total turnover of the whole Kielce poviat was concerned. If was particularly famous for attractive corn prices.

A commune with a rabbi

In 1838 tailor Izrael Weltman married a daughter of Haskiel Rybowski (a baker form Łopuszno). As we remember, our story begins with him. He was industrious, resourceful and he was probably doing well because in the records, made by the authorities in 1858, according to the *registers of houses and buildings, on which there will be imposed a hearth-tax* he already owned two houses. He was not the only one. Two houses belonged also to Hana Bielicka (her husband Abraham, as we remember, was one of the first bakers in Łopuszno) and to Rubin Manela. The undertaker Icyk Linker owned three houses. Their own houses had also: Szmul Aleksander, Herszek Berkowicz, Lejba Pięta, Ajzyk Oblęgorski, Moszek Sosnowski, Szmul Ciapa, Abram Wajsblum, Szulim Gruszka, Aba Gołębiowski, Abram Rybowski, Lejba Aleksander, Icio Wajsblum, Abram Aleksander, Icyk Markson, Daniel Frajman, Moszek Miodownik, Icyk Cymerman, Majer Rozenwald, Izrael Albert and Zyndel Aleksander. It's the best proof that the craftsmanship was a profitable profession that allowed to provide for the family and to amass a fortune.

Although the number of inhabitants was growing, the Jewish community didn't constitute a religious department, yet. There was still no rabbi

der, Icio Wajsblum, Szaja Miodownik, Majer Rozenwald, Josek Cukier, Izrael Albirt, Nuta Podliński, Moszek Waldsztajn, Berek Gołębiowski, Gdala Frajman, Icek Gutman i Abram Markson. Pismo Żydów poparli także Polacy, m.in Jan Macander, Wojciech Bernat i wójt Biernacki.

Wnioskowano o pozwolenie na jeden jarmark w pierwszy czwartek miesiąca i targi w każdy dzień czwartkowy. Argumentowano, że w Łopusznie jest dużo majstrów i 11 składów z towarami do sprzedaży, a także odpowiedni plac targowy. Także zebranie wiejskie mieszkańców Łopuszna dwukrotnie, we wrześniu i listopadzie 1871 roku wystąpiło do władz o zgodę na jarmark i targi. W końcu władze guberni wydały pozwolenie i 10 lutego 1872 roku odbył się w Łopusznie pierwszy targ. Bardzo szybko stał się on jednym z największych i najbardziej znanych targów w powiecie kieleckim, a kupcy z towarem, jak też po bydło i zboże przyjeżdżali tu nawet z odległych miejscowości. Targ w Łopusznie aż do I wojny światowej był drugim pod względem wartości obrotów targiem w powiecie kieleckim po Bodzentynie. Słynął zwłaszcza z korzystnych dla kupców cen zboża.

Gmina z rabinem

W 1839 roku z córką łopuszańskiego piekarza Haskiela Rybowskiego bierze ślub krawiec Izrael Weltman. Od niego, jak pamiętamy, rozpoczęła się nasza historia. Jest pracowity i zaradny i powodzi mu się w Łopusznie chyba nieźle, bo w przygotowanym przez władze w 1858 *spisie domów i budowli do których pobór podatku podymnego przywiązany bydź ma* figuruje już jako właściciel dwóch domów. Nie on jeden. Po dwa domy należą też do Hany Bielickiej (jej mąż Abraham, jak pamiętamy, był jednym z pierwszych piekarzy w Łopusznie) i do Rubina Maneli. Właścicielem trzech domów jest garbarz Icyk Linker. Własnych domów dorobili się też: Szmul Aleksander, Herszek Berkowicz, Lejba Pięta, Ajzyk Oblęgorski, Moszek Sosnowski, Szmul Ciapa, Abram Wajsblum, Szulim Gruszka, Aba Gołębiowski, Abram Rybowski, Lejba Aleksander, Icio Wajsblum, Abram Aleksander, Icyk Markson, Daniel Frajman, Moszek Miodownik, Icyk Cymerman, Majer Rozenwald, Izrael Albert i Zyndel Aleksander.

To najlepszy dowód, że rzemiosło było zajęciem popłacalnym i pozwalało utrzymać rodzinę i pomnażać majątek.

Mimo że przybywa mieszkańców, w dalszym ciągu żydowska społeczność Łopuszna nie tworzy jeszcze samodzielnej gminy wyznaniowej.

in Łopuszno. The most important religious services, above all the function ofa cantor leading some prayers and the supervision of the ritual slaughter were done by Chil Godel Spira. Since 1840 he had several religious functions in the synagogue in Chęciny and then moved to Łopuszno. In 1872 he asked the authorities for permission to wear traditional Jewish clothes. (This right had only clerical Jews. The rest was forced to wear the same clothes as non-Jewish people. Fines were imposed on Jews for wearing yarmulkes. As early as in 1879 Abram Wajsblum was fined 1 ruble for wearing a yarmulke and Dawid Szkło was fined 3 rubles for wearing side curls). In the petition it was confirmed that he *moved to Łopuszno, where there is a Jewish colony which needs a religious service and he supervises all religious activities.* However, the authorities didn't find any certificates that Chil Spira had passed rabbi's exams and therefore didn't give him permission to wear Jewish clothes.

The Jewry in Poland had their own self-government. After abolishing traditional Jewish communities in the Kingdom of Poland there were created religious departments controlled by the authorities. The Jewish inhabitants were obliged to pay contributions to maintain the departments, mainly to provide for the rabbi, the synagogue and the communal officials. Until 1869 there existed 20 religious municipal departments with rabbis in the Gouvernment of Kielce. In the Kielce poviat there were only two ones: in Chęciny and in Bodzentyn. Then, there were created four other religious municipal departments. The Jews from Łopuszno, who didn't have their own department, used the services of the rabbi of Chęciny and then of the rabbi of Małogoszcz, which was part of the department of Sobków. There they registered the births and marriages. In the records of the parish of Łopuszno the registrations were done by the parish-priest, who at the same time was a registrar till 1826. Afterwards his duties were done by the clericals of other non-Christian confessions – the rabbis of Chęciny and Małogoszcz. Separate records of the Jewish residents of Łopuszno had been kept since 1874, when due to the increase of the Jewish population an independent religious municipal department was created in Łopuszno. Chaim Gotfrid, who settled in Łopuszno in 1840 after marrying Łaja Linker, worked as rabbi and registrar and taught religion. Because he didn't take the rabbi's exams for ten years, till his death in 1884, he could only be called as 'the one who performs rabbi's duties' and never became official rabbi of the community. For the next five years Jakub Feder 'performed rabbi's duties' in Łopuszno. In 1885 the chief officer of a group of villages wrote in his reports to the authorities that in Łopuszno there was no rabbi, or clericals, only members of the department and teachers.

The members of the religious department were at that time Berek Albert, Eliasz Manela and Fajwel Feldsztajn.

W Łopusznie w dalszym ciągu nie ma jeszcze na stałe rabina. Ważniejsze posługi religijne, przede wszystkim funkcję kantora prowadzącego niektóre modlitwy i nadzór na ubojem koszernym pełnił Chil Godel Spira. Od 1840 roku wykonywał on różne funkcje religijne przy bóżnicy w Chęcinach, a potem przeniósł się do Łopuszna. W 1871 roku zwrócił się on do władz o pozwolenie na noszenie tradycyjnej odzieży żydowskiej. (Prawo takie mieli duchowni. Innych Żydów władze carskie zmuszały do noszenia odzieży takiej, jak nieżydowskie otoczenie. Za noszenie jarmułek nakładano na Żydów kary pieniężne - przyp. MM. Jeszcze w 1879 roku mieszkaniec Łopuszna Abram Wajsblum został ukarany na zapłatę 1 rubla za noszenie jarmułki, a Dawid Szkło na 3 ruble za noszenie pejsów). W podaniu potwierdzono, że Spira... *przeniósł się do Łopuszna, gdzie istnieje żydowska kolonia do posługi religijnej i on pilnuje wszelkich czynności religijnych.* Ponieważ jednak władze nie znalazły oficjalnego potwierdzenia, iż Chil Spira miał zdane egzaminy rabinackie, nie otrzymał on zgody na noszenie odzieży żydowskiej.

Ludność żydowska w Polsce miała własny samorząd . Po zlikwidowaniu tradycyjnych gmin - tzw. *kahałów* w Królestwie Polskim utworzono *dozory bóżnicze*, które poddano kontroli władz. Ludność żydowska zobowiązana była płacić składki na utrzymanie dozorów, głównie na utrzymanie dla rabina, synagogi, urzędników gminnych.

Do roku 1869 w guberni kieleckiej istniało 20 okręgów bóżniczych, w których urzędowali rabini. W powiecie kieleckim istniały tylko dwa okręgi bóżnicze w Chęcinach i Bodzentynie. Potem utworzono w guberni jeszcze cztery okręgi. Żydzi z Łopuszna, nie mający swojego okręgu, żeby zaspokoić swoje potrzeby religijne korzystali z usług rabina Chęcin, a potem rabina Małogoszcza, należącego do okręgu w Sobkowie. Tam też dokonywali rejestracji ślubów i urodzeń. W aktach parafii Łopuszno wpisy metrykalne mieszkańców Żydów dokonywane są przez proboszcza, będącego równocześnie urzędnikiem stanu cywilnego, do roku 1826. Potem obowiązki te przejęli duchowni wyznań niechrześcijańskich - rabini Chęcin i Małogoszcza. Osobne akta stanu cywilnego dla ludności żydowskiej gminy Łopuszno zaczęły być prowadzone w roku 1874, kiedy na skutek wzrostu liczby ludności żydowskiej w Łopusznie powstał tu samodzielny okręg bóżniczy. Obowiązki rabina i urzędnika stanu cywilnego zaczął wtedy oficjalnie pełnić Chaim Gotfrid, który w Łopusznie osiadł w 1840 roku po ślubie z Łają Linker i zajmował się nauczaniem religii. Ponieważ nie miał on zdanych egzaminów rabinackich przez 10 lat, aż do swojej śmierci w 1884 roku, mógł posługiwać się tylko tytułem „pełniący obowiązki rabina" i nigdy nie został oficjalnym rabinem gminy. Podobnie tylko „pełnią-

April 24, 1888 on a meeting of the Jewish residents of Łopuszno, which was attended by 45 of the total 58 Jews having the right to vote, it was decided to give permission to hire a rabbi in the department.

In the department of Łopuszno that comprised administrative communes of Łopuszno and Snochowice lived at that time 543 Jews, including the 283 Jews in Łopuszno. In the villages belonging to this department lived already at that time: in Antonielów - 5 Jews, in Józefin - 10, in Olszówka - 37, in Czartoszowe - 6, in Krężołek - 7, in Sarbice - 10, in Jasień - 17, in Jedle - 10, in Snochowice - 39, in Korczyn - 19, in Dobrzeszów - 13, in Piotrowce - 7, in Wólka Kłucka - 19, in Kuźniaki - 33, in Strawczyn - 13 and in Ruda - 6.

Such society, which was relatively well-off, could already afford its own rabbi. We must bear in mind that the rabbi received a salary and an accommodation from the Jewish community.

Gabriel Abram Kopel, a 34 -year-old resident of Kielce, was elected rabbi of Łopuszno. Members of the religious department (board of the commune) were: Berek Albert, Fajwel Epsztajn and Chaskiel Blumenson.

Rabbi Gabriel Kopel passed the rabbi's exam before the commission of the gouvernment in March 1888 with a 'good' result proving his knowledge of the law and the written and spoken Russian. He was appointed rabbi of Łopuszno and soon moved to Łopuszno with his wife Perla Zylbersztajn and with their children: Boruch, born in 1876, Chinda Dwojra, born in 1878 and Majer-Chil, born in 1876.

Gabriel Kopel worked as a rabbi till his death in 1910. Already in the first year of his service the rabbi received, though very irregularly, a salary fixed at 120 rubles. In 1892 in the letter of complaint addressed to the authorities he wrote that the department owed him 100 rubles for the year 1890 and 120 for 1891 and he himself was in critical conditions. The members of the board argued that because of general high costs of living it was impossible to collect the required amount from the people and the rabbi received all the money that they managed to collect.

An income of the religious department, from which the rabbi and the synagogue were provided for, came mainly from contributions to the common fund and fees for religious services, such as marriages, funerals and circumcisions, as well as from fees for the ritual slaughter. The prices of services were comparable to the prices of the department of Kielce and Bodzentyn. The costs depended on the financial standing, there were three groups. For the circumcision the richest paid 18 kopecks, the less rich 12, 9 or 6 kopecks. A funeral cost 1 ruble, 75, 50 and 30 kopecks. The funerals of children under 13 were cheaper. The marriages

cym obowiązki" rabina okręgu bóżniczego w Łopusznie był przez następne pięć lat Jakub Feder. Jeszcze w 1885 roku w sprawozdaniach do władz wójt Łopuszna pisał, że rabina w Łopusznie nie ma, ani żadnych duchownych, prócz członków dozoru i nauczycieli. Członkami dozoru bóżniczego, czyli zarządzającymi organizacją życia religijnego i społecznego gminy, byli wówczas Berek Albert, Eliasz Manela i Fajwel Feldsztajn.

24 kwietnia 1888 roku, podczas zebrania ogółu żydowskiej ludności Łopuszna, w którym uczestniczyło 45 na 58 uprawnionych do głosowania, postanowiono wyrazić zgodę na zatrudnienie w gminie własnego rabina.

W łopuszańskim okręgu bóżniczym, obejmującym gminy administracyjne Łopuszno i Snochowice, mieszkało już wtedy 543 Żydów, z czego w samym Łopusznie 283. W poszczególnych wsiach należących do okręgu w Łopusznie mieszkało wówczas: w Antonielowie - 5 Żydów, Józefinie - 10, Olszówce - 37, Czartoszowych - 6, Krężołku - 7, Sarbicach - 10, Jasieniu - 17, Jedlach - 10, Snochowicach - 39, Korczynie - 19, Dobrzeszowie - 13, Piotrowcach - 7, Wólce Kłuckiej - 19, Kuźniakach - 33, Strawczynie - 13 i Rudzie - 6.

Taką społeczność, stojącą materialnie na stosunkowo dobrym poziomie, stać już było na utrzymanie własnego rabina - pamiętać trzeba, że rabin otrzymywał pensję i mieszkanie od ogółu żydowskiego gminy.

Na funkcję rabina Żydzi z Łopuszna wybrali 34-letniego mieszkańca Kielc Gabriela Abrama Kopla. Obowiązki członków dozoru bóżniczego (zarządu gminy) pełnili wówczas: Berek Albert, Fajwel Epsztajn i Chaskiel Blumenson.

Rabin Gabriel Kopel zdał egzamin rabinacki przed komisją gubernialną w marcu 1888 roku na ocenę dobrą, potwierdzając znajomość prawa i języka rosyjskiego w mowie i piśmie. Został zatwierdzony na funkcję rabina w Łopusznie i wkrótce sprowadził się do Łopuszna wraz z żoną Perlą Zylbersztajn oraz dziećmi: Boruchem, urodzonym w 1876 roku, Chindą Dwojrą, urodzoną w 1878 roku i Majerem Chilem, urodzonym w roku 1876.

Swoją funkcję Gabriel Kopel będzie pełnił aż do śmierci w roku 1910. Już od pierwszego roku po wyborze dozór bóżniczy wypłacał rabinowi należną, ustaloną na 120 rubli, pensję, bardzo nieregularnie. W 1892 r. w skardze do władz Gabriel Kopel pisał, że dozór bóżniczy jest mu winny jeszcze 100 rubli za 1890 rok i 120 rubli za 1891 rok, a on sam znalazł się w krytycznym położeniu. Członkowie zarządu argumentowali, że z powodu ogólnej drożyzny nie sposób jest zebrać od ludności należną składkę bóżniczą, a rabin dostaje tyle pieniędzy, ile wpłynie do kasy.

Dochody dozoru bóżniczego, z których płacono wszystkie zobowiązania, pensję rabina i utrzymywano synagogę pochodziły ze składek oraz opłat

were the most expensive in the whole Poviat and cost 6, 3, 1.5 and 1 ruble. The poorest didn't bear any costs. The prices persisted till the end of the century.

At that time the people also had to pay for the ritual slaughter. For killing an ox or a cow the kosher butcher was paid 82,5 kopeck, for a calf – 22,5 kopeck, for a goose - 6 kopeck and for a chicken 1,5 kopeck.

In spite of the disputes about the salaries, the rabbi and the members of the commune must have maintained friendly relationships since after his death the people decided that his son Majer-Chil should be the next rabbi. On October 12, 1910 the Jews decided on a meeting to wait 1,5 year till Majer-Chil finished his rabbi's exams. The members of the religious department asked the governor for permission to postpone the election of a new rabbi until the following year and they obtained the permission. Meanwhile, from August 1910 till December 1911 Szmul Różany, the rabbi of Małogoszcz, acted also as the rabbi of Łopuszno. On March 2, 1912, Majer Chil Kopel - the son of Gabriel - was officially confirmed the rabbi of Łopuszno.

Striving for a synagogue

The prayer house that belonged to Abram Gołębiowski became at about 1850 the property of the Jewish community in Łopuszno. For a long time it had been regarded as a synagogue of the whole society. The common prayers and the religious education had taken place there since 1813 that is since the times when Łopuszno was inhabited by a dozen or so Jewish families. In 1880 the synagogue was renovated. We also know that the prayers took place in Abram Aleksander's house.

In about 1850, when the number of Jewish inhabitants of Łopuszno increased, in Icio Wajsblum's house there was created another prayer house and apart from that several families prayed also in Jankiel Sosnowski's house. This situation persisted throughout the whole 19th century. The reports of the chief officer of a group of villages to the staroste of Kielce mention only one common prayer house.

In 1891 the members of the religious department – Majer Gołębiowski and Moszek Miodownik – applied to the authorities for permission to open a new prayer house in Abram Aleksandrowicz's home. Such permissions were given by the authorities rather reluctantly and for keeping unregistered prayer houses there were severe sanctions. In the communal court took place

za czynności religijne: śluby, pochówki oraz obrzezanie, a także opłat za ubój rytualny. Ceny za te usługi w okręgu łopuszanskim były porównywalne z cenami w okręgu kieleckim i bodzentyńskim. Ustalono je dla pięciu grup majątkowych. Za obrzezanie najbogatsi płacili 18 kopiejek, biedniejsi 12, 9 lub 6 kopiejek. Pogrzeb kosztował odpowiednio: 1 rubel oraz 75, 50 i 30 kopiejek. Za pochówek dzieci do lat 13 opłaty były niższe. Śluby w Łopusznie były najdroższe w powiecie i kosztowały odpowiednio 6, 3, 1,5 i 1 rubel. Najbiedniejsi za te usługi nie ponosili żadnych opłat. Ceny te utrzymywały się do końca wieku.

W tym czasie ludność ponosiła też koszty uboju rytualnego Za zabicie przez rzezaka wołu lub krowy trzeba było zapłacić 82,5 kopiejki, za cielę - 22,5 kopiejki, za gęś - 6 kopiejek, a za kurczę - 1,5 kopiejki.

Mimo sporów o wypłatę stosunki między rabinem a członkami gminy układały się poprawnie, skoro po jego śmierci ogół żydowski Łopuszna zdecydował się powierzyć funkcje rabina synowi Gabriela - Majerowi Chilowi. 12 X 1910 na zebraniu Żydzi zgodzili się nawet poczekać półtora roku, aż Majer Chil Kopelukończy egzaminy rabinackie. Z prośbą o odłożenie wyborów rabina o rok zwrócili się do gubernatora członkowie dozoru bóżniczego i zgodę taką uzyskali. Przez ten czas, od sierpnia 1910 do grudnia 1911 obowiązki rabina w Łopusznie pełnił rabin Małogoszcza Szmul Różany. 2 marca 1912 Majer Chil Kopel - syn Gabriela - oficjalnie został zatwierdzony na urząd rabina Łopuszna.

Starania o synagogę

Dom modlitwy należący do Abrama Gołębiowskiego około roku 1850 stał się własnością ogółu żydowskich mieszkańców Łopuszna. Od dawna był już traktowany jako synagoga całej społeczności. Wspólne modlitwy i nauka religii odbywały się w nim już od roku 1813, a więc od czasu, gdy w Łopusznie na stałe zamieszkało kilkanaście żydowskich rodzin. W latach 80-ych XIX wieku bóżnica została poddana remontowi. Wiemy też, że modlitwy odbywały się w domu Abrama Aleksandra. Około roku 1850, gdy wzrosła liczba zamieszkałych w Łopusznie Żydów, w domu Icia Wajsbluma powstał drugi dom modlitwy, a kilka rodzin modliło się także w domu Jankiela Sosnowskiego. Taka sytuacja trwa przez cały wiek XIX. Sprawozdania wójta do starosty kieleckiego wymieniały tylko jeden istniejący wspólny dom modlitwy. W grudniu 1891 roku członkowie dozoru bóżniczego Majer

for example the trial against Jankiel Sosnowski, accused of keeping a prayer house and a religious school without permission. Rabbi Kopel and the witnesses testified that the Jews didn't gather in Sosnowski's house in order to pray and that only the Torah roll was kept there. The communal court, under the leadership of Eustachy Dobiecki, ascertained that Sosnowski only rented a room to keep the Torah roll and cleared him from the charge.

Not earlier than towards the end of the 19th century, after several years of striving, the Jewish community decided to build a new synagogue. It was reasoned that the old one, insured against fire for 700 rubles, was dangerous for the praying people (although the chief officer of the group of villages belonging to the commune of Łopuszno reported to the authorities that the synagogue was in a good state and that it was possible to pray in there). At the end of May 1901 the board of the department including Berek Goldszajd, Eliasz Manela and Jakub Feldsztajn obtained permission to build a new synagogue. Earlier, in 1898 they had been allowed to build on the square a Jewish mikveh - a ritual bath with water, coming either from the rain or from a spring, where the Jews performed their religious ablution. Berek Albert and Fajwel Gołębiowski were to build it at their own expense in return for the right to charge fees for using the bath for the next six years. Afterwards the proceeds from the bath were to be given to the department. The cost of the new synagogue, which was built by the Jewish craftsmen from Łopuszno, amounted to 1705 rubles and 95 kopecks. The whole amount had been raised thanks to the contributions of Jews of the religious department of Łopuszno. Therefore a detailed list of the contributions was made. The residents were divided into 5 classes according to their financial standing and it was decided what amounts the members of the community should pay. The money was collected from 96 people - the heads of families. In the first group were the richest: Chaskiel Blumenson and Szoel Gołębiowski - the joint owners of the sawmill in Kuźniaki (including their partners they paid for the synagogue 300 rubles - an impressive amount for those times), as well as Moszek Epsztajn - 75 rubles, Szymon Rozen - 60 rubles, Herszel Mozes - 50 rubles, Zajnwel Wajnsztok - 44 rubles, Rywen Manela - 40 rubles, Berek Weltman - 37 rubles, Abram Markson - 42 rubles, Herszla Wajnryb - 42 rubles and Szmul Frajman - 36 rubles.

In the second group that had to contribute to the building of the synagogue were: Moszek Aleksander - 35 rubles, Jankiel Kenigsztajn - 32 rubles, Fajgla Cukier - 31 rubles, Josek Wrocławski - 25 rubles, Moszek Herszlikowicz - 25 rubles, Icek Frajman - 25 rubles, Szlama Markson - 25 rubles, Chaim Gancarski - 24 rubles, Szlama Aleksander - 20 rubles, Lejbuś Blumenson - 23 rubles,

Gołębiowski i Moszek Miodownik zwrócili się do władz z prośbą o pozwolenie otwarcia nowego domu modlitwy w domu Abrama Aleksandrowicza. Zgody takiej władze udzielały niechętnie, a za prowadzenie nie zarejestrowanych domów modlitwy istniały surowe sankcje. Przed sądem gminnym odbyła się, m.in., rozprawa przeciw Jankielowi Sosnowskiemu, oskarżonemu o prowadzenie modlitewni i szkoły religijnej bez pozwolenia. Rabin Kopel i świadkowie zeznali wówczas, że Żydzi na modlitwę w domu Sosnowskiego się nie zbierali, a jedynie w domu tym przechowywany był rodał. Sąd gminny, na czele którego stał dziedzic Eustachy Dobiecki, ustalił, że Sosnowski tylko wynajął pokój na przechowywanie rodału i od kary go uwolnił.

Dopiero pod koniec XIX wieku gmina żydowska zdecydowała się na budowę nowej synagogi. Starania o pozwolenie trwały kilka lat. Argumentowano, że stara bóżnica ubezpieczona od ognia na 700 rubli, jest w stanie zagrażającym modlącym się (chociaż wójt gminy w raporcie do władz donosił, że jest w stanie niezłym i modlić się w niej można). W końcu w maju 1901 roku dozór bóżniczy, w skład którego wchodzili Berek Goldszajd, Eliasz Manela i Jakub Feldsztajn, uzyskał zgodę na postawienie nowej bóżnicy. Wcześniej, w 1898 roku, uzyskano zgodę na budowę na placu gminy żydowskiej mykwy. Zbudować ją mieli Berek Albert i Fajwel Gołębiowski za własne pieniądze w zamian za prawo pobierania opłat od mykwy przez 6 lat. Potem dochody z mykwy przejść miały na rzecz dozoru bóżniczego.

Koszt budowy nowej synagogi, sposobem gospodarczym, a więc przez ogół rzemieślników żydowskich z Łopuszna, miał wynieść 1705 rubli, 95 kopiejek i sumę tę dozór miał zebrać ze składek Żydów okręgu bóżniczego w Łopusznie. Ustalono więc szczegółową listę składek. Mieszkańców okręgu podzielono na V klas według posiadanego majątku i ustalono jakie sumy będą płacić członkowie gminy. Do składki pociągnięto 96 osób - głów rodzin żydowskich, zamieszkałych w Łopusznie i okolicy.

W I grupie, najzamożniejszych, znaleźli się: Chaskiel Blumenson i Szoel Gołębiowski, współwłaściciele tartaku w Kuźniakach (razem ze wspólnikami mieli oni wpłacić na budowę synagogi 300 rubli - sumę na owe czasy niebagatelną), a także Moszek Epsztajn - 75 rubli, Szymon Rozen - 60 rubli, Herszel Mozes - 50 rubli, Zajnwel Wajnsztok - 44 ruble, Rywen Manela - 40 rubli, Berek Weltman - 37 rubli, Abram Markson - 42 ruble, Herszla Wajnryb - 42 ruble i Szmul Frajman - 36 rubli składki.

W grupie II - obciążonych składką - byli: Moszek Aleksander - 35 rubli, Jankiel Kenigsztajn - 32 ruble, Fajgla Cukier - 31 rubli, Josek Wrocławski - 25 rubli, Moszek Herszlikowicz - 25 rubli, Icek Frajman - 25 rubli, Szlama Markson - 25 rubli, Chaim Gancarski - 24 ruble, Szlama Aleksan-

Aba Kotlicki - 20 rubles, Abram Zylberberg - 20 rubles, Nachum Rajzman - 20 rubles, Szlama Osja - 18 rubles and Aba Wikiński - 14 rubles.

We can therefore see that from among 96 members of the community 26 richest craftsmen and tradesmen covered more than a half of the costs of the new synagogue in Łopuszno. The rest, the poorer were charged lower fees - from 10 to 15 rubles. We must, however, observe that also the poorest members of the community contributed to the building of the new synagogue: Jankiel Borensztajn - 1 ruble, Jankiel Płuciennik - 1 ruble, 59 kopecks, Moszek Miodownik - 2 rubles and Chaskiel Feldsztajn - 3 rubles.

In order to understand the value of the fees paid by the members of the community to the building of the synagogue it's worth giving the prices of some products. At that time bread cost 2 - 2,5 kopecks for a pound (old measure of weight equaling 350 to 560 g - in the old Russia 40 pounds gave 1 pood that is 16,38kg). A pound of the linen oil, butter or back fat cost 18 kopecks, a pound of beef - 6,5 kopecks, a bucket of vodka cost 2 rubles 20 kopecks and a bucket of spirit 3 rubles 70 kopecks. A good horse cost 95 rubles and a cow 25 rubles. A sheep on the market cost 3 rubles. A workman earned daily 30 kopecks. The comparison of the fees to the prices indicates that the contributions were considerable and constituted a strain on the families' budgets.

The money was collected by a member of the department board – Berek Goldszajd - who also supervised the building of the synagogue. He was a person above the ordinary, which we will yet have an opportunity to see. He treated his function really seriously. The collected money he located on an account, which bore interests. He was very constant and didn't even let anybody into the old synagogue who didn't pay a fee for the new one on time. But thanks to his attitude on the parcel on Przedborska Street a new, spacious, brick synagogue with a shingled roof was built in 1903. The money necessary to finish the building was raised thanks to selling sits near Torah(holy Ark). His attitude wasn't accepted by many residents of Łopuszno, who accused him of driving the town to poverty with his fees. They accused him of embezzling the money that he had raised for the building. There were organized meetings of the Jewish assembly that discussed the matter. Some people defended Berek, while others, on the contrary, figured out the amounts that had disappeared.

Although the majority of the Jews supported the activity of the members of the department board – Berek Goldszajd and Jakub Feldsztajn - 15 Jews wrote an official complaint about Goldszajd to the Head of the Kielce poviat and to the Governor. The letter was signed by: Majer Rechtman, Moszek Aleksander from Jasień, Emanuel Aleksander, rabbi Gabriel Ko-

der - 20 rubli, Lejbuś Blumenson - 23 ruble, Aba Kotlicki - 20 rubli, Abram Zylberberg - 20 rubli, Nachum Rajzman - 20 rubli, Szlama Osja - 18 rubli i Aba Wikiński - 14 rubli.

Widzimy więc, że 26 spośród 96 członków gminy, rzemieślników i najbogatszych kupców, pokryło ponad połowę kosztów budowy synagogi. Pozostali, biedniejsi, zostali obciążeni mniejszymi składkami - od 10 do 5 rubli. Warto zauważyć, że wkład włożyli także najubożsi członkowie gminy: Jankiel Borensztajn, który dał 1 rubla, Jankiel Płuciennik - 1 rubel 59 kopiejek, Moszek Miodownik - 2 ruble czy Chaskiel Feldsztajn - 3 ruble.

Dla lepszego zrozumienia wartości składki, jaką ponosili członkowie gminy na budowę synagogi, warto przytoczyć ceny kilku produktów. Chleb w tym czasie kosztował 2 - 2,5 kopiejki za funt (funt to dawna jednostka wagi licząca od 350 do 560 g - w dawnej Rosji 40 funtów tworzyło pud, czyli 16, 38 kg - przyp. MM). Funt oleju lnianego jadalnego, funt masła lub funt słonicy kosztowały po 18 kopiejek, funt mięsa wołowego - 6,5 kopiejki. Wiadro wódki kosztowało 2 ruble 20 kopiejek, zaś wiadro spirytusu - 3 ruble 70 kopiejek. Dobry koń roboczy kosztował 95 rubli, zaś krowa - 25 rubli. Owca na targu kosztowała 3 ruble. Robotnik zwany wyrobnikiem, pracujący na dniówkę, zarabiał dziennie 30 kopiejek.

Porównanie wartości składek do cen wskazuje, że wartość składek na budowę synagogi była niebagatelna i stanowiła znaczne obciążenie budżetów domowych.

Pieniądze zebrał i nadzorował budowę nowej synagogi członek dozoru bóżniczego, Berek Goldszajd, postać nietuzinkowa, o czym będziemy mieli okazję jeszcze się przekonać. Swą funkcję potraktował nader poważnie. Zebrane pieniądze lokował w bankach na procent. Był konsekwentny i nawet nie wpuszczał do synagogi tego, kto w terminie nie zapłacił składki na budowę nowej. Ale dzięki takiej jego postawie, na należącej do gminy działce przy ulicy Przedborskiej stanęła w 1903 roku nowa, przestronna, murowana, kryta gontem synagoga. Na wykończenie synagogi miały być zebrane pieniądze ze sprzedaży miejsc pod Torą. Konsekwencja Berka Goldszajda nie spodobała się wielu mieszkańcom Łopuszna. Zarzucili mu, że zbierając składki „doprowadził miasteczko do nędzy". Zarzucili mu malwersacje przy rozliczaniu pieniędzy na budowę. Odbyły się w tej sprawie dwa zebrania ogółu żydowskiego, na którym sprawę szeroko dyskutowano. Jedni Bronili Berka, inni, wręcz przeciwnie - wyliczali sumy, które miały być.

Choć ogół Żydów poparł członków dozoru bóżniczego - Berka Goldszajda i Jakuba Feldsztajna w ich działaniach, 15 Żydów napisało oficjalną skargę na Goldszajda do naczelnika powiatu i gubernatora. Pismo podpisali: Majer Rechtman, Moszek Aleksander z Jasienia, Emanuel Aleksander, ra-

pel, Lejzor Rechtman, Chaskiel Rybowski, Chaim Markson, Izrael Borensztajn, Wolf Grinbaum, Szlama Osa, Szoel Gołębiowski, Jankiel Sosnowski, Berek Weltman, Abram Żarnowski, Moszek Aleksander from Łopuszno. The complaint was sent by post and not officially by the chief officer of the villages in the commune of Łopuszno because, as they wrote, *Goldszajd was his acquaintance*. The investigation lasted for several years. It turned out that the accusations of defrauding the money were baseless. For example, the 240 rubles that were paid on the account brought a 10-ruble interest and were paid to finance the synagogue, just like 410 rubles from the insurance of the old ritual bath, which burnt in 1897. The members of the department board were freed of the charges by an official letter of the governor.

The question of cheders

As early as in 1886 the chief of the commune of Łopuszno wrote in his report to the authorities of the Poviat that there were no cheders in Łopuszno. It doesn't mean that the Jewish children weren't taught religion and the bases of the language. The Russian authorities ordered cheders to teach Russian, took those Jewish confessional schools under control and didn't allow the melammeds to teach without their permission.

In Łopuszno, like in any other traditional Jewish society religion and the alphabet were of the greatest importance. As we know, already in the first half of the 19th century there were teachers in the Jewish communities and the members of the communities admitted that the prayer house served also as a school. Several melammeds taught also in their houses, a fact we know about from proceedings against the melammeds for illegal according to the authorities teaching. For example there was an action brought against Szlama Zylbersztajn, who was caught by guard Pinczewski on teaching 40 boys in his house. The guard took 7 books that belonged to Zylbersztajn and prepared a report to the authorities. Zylbersztajn tried to explain that he was only teaching a prayer and not the grammar, because he didn't know it himself as he could read only Jewish writings and therefore he wouldn't be able to run an illegal school. He appealed that teaching prayers was his only source of income. The cheders in Łopuszno were run for a dozen or so years also by Perec Medman in Zajndel Alekszndrowicz's house, by Symch Miodecki in Joska Cukrowicz's house, by Albert Charenzowski in Jankiel Sosnowski's house, by Jankiel Ryng in Wigdor Ryng's house and by Icyk Markson in his own house.

bin Gabriel Kopel, Lejzor Rechtman, Chaskiel Rybowski, Chaim Markson, Izrael Borensztajn, Wolf Grinbaum, Szlama Osja, Szoel Gołębiowski, Jankiel Sosnowski, Berek Weltman, Abram Żarnowski, Moszek Aleksander z Łopuszna. Skargę wysłano pocztą, a nie oficjalnie przez wójta, gdyż jak pisano - *Goldszajd to wójta znajomy*. Śledztwo trwało przez kilka lat. Okazało się, że zarzuty o defraudowanie pieniędzy były nieprawdziwe i wynikały z niewiedzy Żydów. Na przykład wpłacone do banku na procent 240 rubli dało 10 rubli dochodu i poszło na bóżnicę, podobnie jak 410 rubli z ubezpieczenia starej mykwy, która spłonęła w 1897 roku. Oficjalnym pismem gubernatora członków dozoru bóżniczego od wszelkich zarzutów uwolniono.

Wokół chederów

Jeszcze w roku 1885 wójt Łopuszna w sprawozdaniu do władz powiatu pisał, że chederów w Łopusznie nie ma. Nie znaczy to, że w Łopusznie dzieci żydowskie nie uczyły się religii i podstaw języka. Władze rosyjskie nakazały nauczanie w chederach języka rosyjskiego oraz objęły te żydowskie szkoły wyznaniowe ścisłym nadzorem, zakazując prowadzenia nauki przez mełamedów bez zgody władz.

W Łopusznie, tak jak w każdym tradycyjnym środowisku żydowskim, nauka religii i pisma była rzeczą najważniejszą. Pamiętamy, że już w I połowie XIX wieku byli wśród żydowskich mieszkańców Łopuszna szkolnicy, a członkowie gminy przyznawali, że dom modlitwy od początku służył także za szkołę. W domach kilku mełamedów systematycznie odbywała się nauka, a wiemy o tym z postępowań administracyjnych przeciw mełamedom za nielegalne według władz nauczanie. Na przykład sprawę taką miał Szlama Zylbersztajn, który został przyłapany przez strażnika Pinczewskiego na nielegalnym nauczaniu w swoim domu 40 chłopców. Strażnik zabrał Zylbersztajnowi siedem książek i sporządził protokół do władz. Zylbersztajn tłumaczył się, że uczył tylko modlitwy, a nie gramatyki, bo sam jej nie zna, a umie tylko czytać drukowane po żydowsku, więc o nielegalnym prowadzeniu szkoły nie może być mowy. On utrzymuje się tylko z nauki modlitwy i za to ma skromne opłaty od rodziców. Chedery przez kilkanaście lat prowadzili też w Łopusznie: Perec Medman - w domu Zajndela Aleksandrowicza, Symcha Miodecki - w domu Joska Cukrowicza, Albert Charenzowski - w domu Jankiela Sosnowskiego, Jankiel Ryng - w domu Wigdora

The children were taught in primitive conditions, in private houses, where they didn't have a separate room for learning. After the controls the authorities responsible for education demanded closure of the cheders because of lack of room, tables, blackboards and the wrong light.

In 1887 a former resident of Chęciny settled in Łopuszno. It was Berek Goldszjd - the son of Szlama and Estera, née Wróblewska. He married Łaja Goldman from Łopuszno.

Berek had been a reservist of the 31 artillery brigade. He had worked as senior writer in the army and knew excellent Russian. On April 10, 1887 he was given permission to open a cheder, where 12 children were taught. The following year other cheders were officially registered by Symch Miodecki - he taught 13 children, by Icyk Markson - 6 children, Perec Medman - 15 children, Jankiel Ryng - 5 children and Szlama Zylbersztajn, who had the biggest cheder and taught 17 children. In order to obtain the permission they had to prepare separate rooms, tables and hang a portrait of the czar on the wall. The lessons took place according to the official directions from 8 a.m. till 12. After each hour the children had a 10-minute break. From 12 till 14 they had a lunch break and from 14 till 16 there were afternoon lessons. Children under 10 had classes only till 12. They had obligatory 2 hours of Russian every day. One lesson was in the morning and the other in the afternoon. In all cheders Russian was taught by Berek Goldszajd, which was the cause of constant conflicts between him and other melammeds. It was of course a question of remuneration.

In February 1893 Berek Goldszajd wrote a report to the heads of education informing that none of Zylbersztajn's 18 pupils attended Russian lessons, of Symcha Markson's 14 pupils – only two, one from Icyk Markson's cheder and three from Jankiel Ryng's cheder. The melammeds replied that the parents didn't want to pay for teaching their children Russian and therefore they couldn't afford to hire a teacher. After an intervention of the authorities, who threatened with closing the cheders Berek Goldszajd could still teach Russian there. There were also created more cheders because more children were born. In 1896 Aba Feder opened a cheder and in 1899 - Emanuel Majer, in 1900 - Boruch Weltman and in 1901 - Moszek Jankiel Sosnowski. We also know that there were also cheders existing without the official permission run among others by Mendel Borensztajn and Perec Lewkowicz, who opened an illegal cheder in 1903 in Abram Kotlicki's house. There is even preserved a protocol of a control of that cheder, in which a school inspector wrote: *there were 18 children but they escaped so that I couldn't write their names*. For illegal teaching of grammar Moszek Fridberg and Herszel Cherenzowski were fined 22,5 rubles.

Rynga i Icyk Markson - w domu własnym. Nauka prowadzona była w prymitywnych warunkach, w mieszkaniach, przy stołach gospodarzy, uczniowie nigdzie nie mieli osobnego pokoju do nauki. Po kontroli wszystkie chedery władze oświatowe nakazały zamknąć z powodu ciasnoty, braku ławek i tablicy, nieodpowiedniego oświetlenia.

W 1887 roku w Łopusznie osiedlił się mieszkaniec Chęcin Berek Goldszajd syn Szlamy i Estery z domu Wróblewskiej. Ożenił się z Łają Goldman z Łopuszna. Berek był rezerwistą 31 brygady artylerii. W wojsku służył jako starszy pisarz i znał doskonale rosyjski. 10 kwietnia 1887 roku otrzymał od władz pozwolenie na otwarcie chederu. W jego chederze uczyło się 12 dzieci. W rok później chedery zarejestrowali oficjalnie Symcha Miodecki - uczył 13 dzieci, Icyk Markson, u którego naukę pobierało sześciu uczniów, Perec Medman, mający 15 uczniów, Jankiel Ryng uczący pięciu chłopców i Szlama Zylbersztajn, prowadzący największy cheder dla 17 uczniów. Żeby otrzymać zgodę na prowadzenie nauki musieli wydzielić w domach osobne pokoje na szkołę, zrobić ławki dla uczniów i powiesić na ścianie portret cara. Nauka w chederach odbywała się zgodnie z zarządzeniem od godziny 8 rano do 12 w południe. Po godzinie nauki dzieci miały 10 minut przerwy. Od godziny 12 do 14 była przerwa na obiad i ponownie dzieci miały zajęcia od 14 do 16. Dzieci do 10 roku życia miały naukę tylko do godziny 12. Dziennie obowiązywały 2 godziny nauka języka rosyjskiego, przy czym jedna lekcja musiała być przeprowadzona do południa, a druga po południu. We wszystkich chederach języka rosyjskiego uczył Berek Goldszajd, co wywoływało ciągłe konflikty między nim a pozostałymi melamedami. Chodziło, oczywiście, o zapłatę.

W lutym 1893 roku Berek Goldszajd wystosował do dyrekcji szkolnej raport, w którym informował, że spośród 18 uczniów z chederu Zylbersztajna na lekcje rosyjskiego nie chodzi żaden, spośród 14 uczniów chederu Symchy Miodeckiego rosyjskiego uczy się tylko dwóch, a ponadto jeden uczeń z chederu Icyka Marksona i trzech z chederu Jankiela Rynga.

Melamedzi odpowiedzieli, że rodzice nie chcą posyłać dzieci na naukę rosyjskiego i płacić za to, więc i oni nie mogą zatrudniać nauczyciela. Po nakazie władz i groźbach zamknięcia chederów Berek Goldszajd nadal uczył w nich rosyjskiego. Z powodu wzrostu liczby dzieci powstawały też nowe chedery. W roku 1896 założył cheder Aba Feder, w 1899 - Emanuel Majer, w 1900 - Boruch Weltman, a w 1901 - Moszek Jankiel Sosnowski.

Wiadomo też, że działały chedery bez zezwolenia władz. Prowadzili je, m.in ., Mendel Borensztajn i Perec Lewkowicz, który otworzył nielegalny cheder w 1903 roku w domu Abrama Kotlickiego. Zachował się nawet protokół kontroli z tego chederu w którym inspektor szkolny napisał: ... *było 18 dzieci, ale uciekli i nie można było ich spisać*... .

Meanwhile, there had still been disputes concerning teaching of the Russian language. In 1902 melammeds wrote a letter of complaint about Berek Goldszajd for 'charging money without teaching', because he was still haggling and occupied with lawsuits. Berek's antagonists – Berek Weltman, Moszek Aleksander and Szaja Gołębiowski, who shortly before had written complaints to the authorities about the money spent on the new synagogue, wrote now an application to the school authorities for appointing a new Russian teacher. In response Goldszajd reported that there was disorder in the cheders and that Russian was still neglected. This accusation brought about a temporary closing of the cheders. In another application, signed by Eliasz Manela, Szlama Szyja, Berek Linker, Abram Żarnowski, Berek Weltman, Szlama Aleksander, Calel Gruszka, Szaja Weltman, Dawid Albert, Berek Dutkiewicz and Berek Gołębiowski, Goldszajd was accused not only of taking money without teaching but also of being an alcoholic and shouting at Jews with threats: *I'm your governor and your director.*

The conflict went so far that the school authorities asked the rabbi of Łopuszno – Gabriel Kopel – to prepare a report. In 1903 the rabbi wrote that there were about 90 -100 school children in Łopuszno and that it was impossible to give the exact number. There was one cheder of the first grade – for children aged 5-8, which was run by Berek Goldszajd, while actually three cheders were necessary. Similarly, they would also need three cheders of the second and the third grade - for children aged 8-10 and 10-13 so that there would be about 20 children in each cheder, since there weren't more spacious rooms in Łopuszno. Rabbi Kopel reported that Goldszajd was to blame for the conflict because he apparently wanted to open his own big cheder and therefore he informed the authorities that the melammeds didn't want Russian. They felt insecure and that's why they also started to write complaints.

The truth is that the parents were poor and they didn't want to pay both the melammeds and the Russian teacher. The rabbi appealed that the cheders should be opened again and that Goldszajd should continue teaching Russian for small fees. He asked for a prompt opening of cheders because the bored youth was hanging around the streets without any occupation while the melammeds had been left without any money.

After rabbi's mediation Berek Goldszajd announced that he didn't want to open any big cheder and that he would still teach Russian. The conflict was resolved and the rabbi committed himself to see to teaching of the Russian language according to the plan, for which Goldszajd received money from the melammeds.

As we can see, the Jews attached importance to the education of their children, at least at the elementary level. They financed several cheders,

Za nielegalne nauczanie dzieci gramatyki karami 22,5 rubla ukarani zostali Moszek Fridberg i Herszel Charenzowski.

Przez cały ten czas trwały spory o naukę rosyjskiego. W 1902 roku mełamedzi napisali skargę na Berka Goldszajda, że *bierze pieniądze i nie uczy*, bo ciągle targuje i zajęty jest sprawami sądowymi. Antagoniści Berka - Berek Weltman, Moszek Aleksander i Szaja Gołębiowski, którzy niedawno pisali do władz skargi, że nie rozliczył się z budowy synagogi, napisali teraz do władz szkolnych podanie o ustanowienie w gminie innego nauczyciela języka rosyjskiego. W odpowiedzi Goldszajd doniósł, że w chederach nie ma porządku i dalej nie prowadzi się nauki języka rosyjskiego. Taki zarzut spowodował czasowe zamknięcie chederów. W kolejnym piśmie, które podpisali: Eliasz Manela, Szlama Szyja, Berek Linker, Abram Żarnowski, Berek Weltman, Szlama Aleksander, Calel Gruszka, Szaja Weltman, Dawid Albert, Berek Dutkiewicz i Berek Gołębiowski, zarzucili Goldszajdowi, nie tylko, że bierze pieniądze i nie uczy, ale także, że wpadł w nałóg pijaństwa, a Żydów straszy i krzyczy: - *Ja wasz gubernator i wasza dyrekcja.*

Konflikt zaszedł tak daleko, że władze oświatowe poprosiły o sporządzenie raportu rabina Łopuszna Gapriela Kopla. W 1903 roku rabin napisał, że w Łopusznie jest 90 - 100 dzieci w wieku szkolnym, ale dokładnie zliczyć ich niepodobna. Jest jeden cheder I stopnia - Berka Goldszajda dla dzieci w wieku lat 5-8, a potrzebne były by trzy chedery. Podobnie potrzeba też trzech chederów II i III stopnia dla dzieci starszych 8 - 10 i 10 - 13 lat, tak by na każdy cheder przypadało około 20 dzieci, bo brak jest w Łopusznie bardziej przestronnych pomieszczeń. Rabin Kopel opisał, że konflikt wyniknął z winy Goldszajda, który ponoć chciał otworzyć własny duży cheder i dlatego napisał, że w Łopusznie nie chcą mełamedzi nauki rosyjskiego. Ponieważ poczuli się zagrożeni, na niego też zaczęli pisać donosy. Tymczasem prawda jest taka, że w Łopusznie rodzice dzieci są biedni i nie stać ich by płacić osobno mełamedom i osobno i nauczycielowi rosyjskiego. Rabin wnioskował, by otworzyć chedery i by dalej w nich uczył rosyjskiego Goldszajd za niewielką opłatą jak do tej pory. Prosił o szybkie otwarcie chederów, bo młodzież wałęsa się po ulicach i nie ma co robić, a mełamedzi zostali bez środków do życia.

Po mediacji rabina Berek Goldszajd oświadczył, że nie chce otwierać żadnego dużego chederu i nadal będzie uczył rosyjskiego. Konflikt zażegnano, a rabin zobowiązał się pilnować, by nauka rosyjskiego odbywała się w chederach według planu, a mełamedzi za nią płacili Goldszajdowi.

Jak widzimy Żydzi z Łopuszna przywiązywali wagę do nauki dzieci, przynajmniej na elementarnym poziomie. Utrzymywali kilka chederów posyłając tam dzieci po naukę. Była to jedyna możliwość kształcenia dzieci, bo w Łopusznie nie było szkoły elementarnej. Szkoła taka powstała dopiero w roku 1910.

where they sent their children. It was the only possibility to educate them because there was no elementary school in Łopuszno. Such a school was created not until 1910.

Wanting a town

The second half of the 19th century is the time of development of Łopuszno. More and more merchants and craftsmen settled there and Łopuszno became a center of the neighborhood. In the records 351 Jewish inhabitants were registered (173 men, 178 women) and 225 Catholic inhabitants (110 men and 115 women).

According to the statistical description of Łopuszno from 1877 there were 55 houses, one stone-house and 54 wooden ones with shingle roofs. There was also a church and a prayer house, 4 bakeries, 14 storehouses with different goods, including three ones with cereal and flour as well as an inn and a bar.

The report made by the authorities of the commune of Łopuszno to the head of the Kielce poviat in 1883 enumerates all trade and industrial undertakings in Łopuszno. It is a very interesting statistical material because all undertakings, apart from the windmills that belonged to heir Dobiecki, were run by Jewish merchants.

The greatest and the most profitable undertaking was the shop with textures from Łódź run by Eliasz Dutkiewicz. The owner had a turnover of about 8000 rubles and an annual income of 800 rubles. (As we remember it was the value of 40 cows). A similar turnover and income from his shop had Eliasz Manela, who also traded with textures of the factories from Łódź.. Judka Wajsblum, who traded with household tools produced in the nearby Ruda Malenicka, had in his store a turnover of 6000 rubles and an income of about 600 rubles annually. Also Rywen Manela traded with iron tools (plough shares, forks, rakes, scythes) produced in the ironworks in Ruda Malenicka. Moszek Waldsztajn, Izrael Albert (who imported goods also from Warsaw) and Perec Rozenberg had also a turnover of 4000 rubles and an income of 400 rubles annually. They all run stores with food products and also sold candles, tea, tobacco and sugar. The goods were bought mainly from wholesalers from Kielce. Abram Kotlicki had a turnover of 3000 in his grocers. There were also smaller shop like for example the one of another Izrael Albirt, who also lived in Łopuszno and traded with blacking (used for moustache and shoes) and with candles. He earned in his shop the net profit

Prośba o miasteczko

Druga połowa XIX wieku to czas rozwoju Łopuszna. Przybywa tu coraz więcej kupców i rzemieślników, a miejscowość staje się centrum życia okolicy. W księdze ludności stałej Łopuszna zapisanych zostało 351 mieszkańców Żydów (173 mężczyzn i 178 kobiet) oraz 225 katolików (110 mężczyzn i 115 kobiet).

Opis statystyczny Łopuszna z roku 1877 podaje, że było tu 55 domów, w tym jeden kamienny i 54 drewniane, kryte gontem. Był też kościół i drewniany dom modlitwy. We wsi było cztery piekarnie, 14 składów z różnym towarem w tym trzy z kaszą i mąką, a także zajazd i karczma.

Sprawozdanie, jakie władze gminy Łopuszno sporządziły dla naczelnika powiatu kieleckiego z 1883 roku, wymienia wszystkie istniejące w gminie Łopuszno przedsięwzięcia handlowe i przemysłowe. Jest to bardzo interesujący materiał statystyczny. Pokazuje, że wszystkie przedsięwzięcia, oprócz młynów należących do dziedzica Dobieckiego, prowadzili kupcy żydowscy.

Największym i najbardziej dochodowym przedsięwzięciem był prowadzony przez Eliasza Dutkiewicza sklep z tkaninami z Łodzi. Właściciel miał w nim około 8 tysięcy rubli obrotu i 800 rubli rocznego dochodu. (To jak pamiętamy, wartość około 40 krów). Podobny obrót i dochód ze swojego sklepu miał Eliasz Manela, także handlujący tkaninami z łódzkich fabryk.

Judka Wajsblum, handlujący narzędziami gospodarczymi wyrabianymi w pobliskiej Rudzie Malenieckiej, miał w swoim składzie żelaznym obrót 6 tysięcy rubli i dochód 600 rubli rocznie. Artykułami żelaznymi (lemiesze, widły, grabie, widły, kosy) z huty w Rudzie Malenieckiej handlował także Rywen Manela. Wartość obrotów jego sklepu wynosiła około 5 tysięcy rubli. Po 4 tysiące rubli obrotu i około 400 rubli dochodu rocznego mieli Moszek Waldsztajn, Izrael Albert, sprowadzający towar także z Warszawy i Perec Rozenberg. Wszyscy trzej prowadzili składy z towarem spożywczym, sprzedawali, m.in., świece, herbatę, tytoń i cukier. Towar sprowadzali głównie od hurtowników z Kielc. Trzy tysiące obrotu miał w swoim sklepie spożywczym Abram Kotlicki. Były też mniejsze sklepy, jak kantorek drugiego mieszkającego w Łopusznie Izraela Albirta, handlującego szuwaksem (czernidłem do butów i do wąsów) oraz świecami, który zarabiał na czysto w swoim sklepiku około 60 rubli rocznie. Według sprawozda-

of 60 rubles annually. According to the report all the shops were located in their owners' houses; they occupied only one room and had only one entrance each. As we can see, they brought an income of about 10% of the turnover, which testifies to the fact that the profit margin was fairly moderate.

The following report of 1891 enumerates already 24 shops, including the bakery of Abram Zylberberg, who had a very low income of 20 rubles annually. The shops were run by: Berek Dutkiewicz, Nuta Manela, Eliasz Manela, Judka Wajsblum, Moszek Herszlikowicz, Herszla Strawczyński, Moszek Goldmer, Majer Gołębiowski, Moszek Albert, Herszel Dutkiewicz, Łaja Urlecht, Chaskiel Blumenson, Chawa Gołębiowska, Abram Zylberberg, Szaja Fridman, Josek Gołębiowski, Moszek Waldsztajn, Moszek Manela, Fajwel Gołębiowski, Perec Rozenberg, Zysma Gutman, Szyja Segal, Rywen Manela and Lejzor Waldsztajn.

According to this report a turnover of the shops was much lower. The biggest shop, which belonged to Judka Wajsblum, had in 1891 a turnover of only 1300 rubles and brought an income of 130 rubles. We can therefore draw two conclusions: either the owners didn't give the true value of the turnover in order to avoid taxes or due to growing poverty of the Łopuszno residents the turnover was falling. The second conclusion seems more probable. The fact that there were as many as 24 shops of small trade in a settlement with only 55 houses means that it was difficult to find other source of income than a small trade with goods bought by the local people.

In comparison, the two inns in Łopuszno, which belonged to Eustachy Dobiecki, gave a net profit of about 180 rubles a year.

In 1892 there were two linen oil factories in Łopuszno. One belonged to Abram Kotlicki, who had earlier run a shop with small goods. In the oil factory he produced 264 poods of oil annually, which he sold for 6 rubles a pood. People from the vicinity purchased the oil. Abram Kotlicki bought every year corn for 726 rubles and hired two workmen. He earned about 300 rubles annually and it was probably more than he would earn from his shop, since he decided to change trade.

The other oil factory, which was slightly smaller, was run by Izrael Albert. These were the most important factories in the whole commune because apart from the oil factories there were in Łopuszno only three windmills belonging to heir Dobiecki. Only 29 Jewish people bought the certificates of trade but nobody was in the so called 1st guild – of the richest, only two were in the 2nd guild and 27 occupied themselves with small trade. In the commune of Łopuszno there were several dozen craftsmen, among others: 26 shoemakers, 16 tailors, 4 carpenters, 3 wheelwrights, 8 blacksmiths, 1 locksmith and 2 painters. The markets in Łopuszno became the center

nia wszystkie sklepy mieściły się w domach właścicieli, zajmowały jedno tylko pomieszczenie i miały jedno wejście. Jak widzimy przynosiły one dochód w wysokości około 10 procent obrotu, co świadczy iż stosowane marże handlowe były bardzo umiarkowane.

Kolejne sprawozdanie z 1891 roku wymienia już 24 punkty handlowe, w tym piekarnię Abrama Zylberberga, z bardzo niewielkim dochodem 20 rubli rocznie. Sklepy prowadzili: Berek Dutkiewicz, Nuta Manela, Eliasz Manela, Judka Wajsblum, Moszek Herszlikowicz, Herszla Strawczyński, Moszek Goldmer, Majer Gołębiowski, Moszek Albert, Herszel Dutkiewicz, Łaja Urlecht, Chaskiel Blumenson, Chawa Gołębiowska, Abram Zylberberg, Szaja Fridman, Josek Gołębiowski, Moszek Waldsztajn, Moszek Manela, Fajwel Gołębiowski, Perec Rozenberg, Zysma Gutman, Szyja Segal, Rywen Manela, Lejzor Waldsztajn.

To sprawozdanie wymienia znacznie mniejsze kwoty obrotów sklepów. Największy sklep - Judki Wajsbluma, miał w tym roku tylko 1300 rubli obrotu i dał 130 rubli dochodu. Można wysnuć więc dwa wnioski: albo właściciele celowo podali znacznie mniejsze obroty ze względów podatkowych, albo też z powodu ubożenia okolicznej ludności znacznie spadały obroty sklepów. Wydaje się, że ten drugi wniosek jest bardziej uprawniony. Istnienie aż 24 sklepików z drobnym handlem w niewielkiej miejscowości, w której jak pamiętamy jest w tym czasie 55 domów, świadczy także o braku możliwości znalezienia innego źródła dochodu, jak tylko drobny handel towarami kupowanymi przez okoliczną ludność.

Warto dla porównania podać, że dwie karczmy w Łopusznie, należące do Eustachego Dobieckiego, miały obrót około 4 tysiące rubli rocznie. Prowadził je dzierżawca Zysman Walc. Karczmy dawały czystego dochodu około 180 rubli rocznie.

W 1892 roku istniały w Łopusznie dwie wytwórnie oleju jadalnego, tłoczonego ze lnu. Jedna z wytwórni należała do Abrama Kotlickiego, który do niedawna jeszcze prowadził sklep z drobnym towarem. W olejarni produkował rocznie 264 pudy oleju, sprzedawanego po 6 rubli za pud. Nabywcą oleju była okoliczna ludność. Abram Kotlicki rocznie kupował ziarno za 726 rubli rocznie, zatrudniał dwóch robotników. Jego dochód z olejarni wynosił około 300 rubli rocznie i można sądzić, że to więcej niż przyniósłby mu sklep skoro zdecydował się na zmianę branży.

Drugą, nieco mniejszą olejarnię prowadził Izrael Albert. Były to dwa najpoważniejsze zakłady w całej gminie, bo obok olejarni istniały tu jeszcze tylko trzy młyny należące do dziedzica Dobieckiego. Świadectwa handlowe miało wykupione 29 osób tylko narodowości żydowskiej, przy czym nikt nie znalazł się w tzw. I gildii - najzamożniejszych, tylko dwóch zmieściło się

of the corn trade in the whole Poviat. The village was developing and its residents had growing aspirations.

Since the beginning of the 19th century Jews had been in majority. No wonder that for years a Jew – Izrael Weltman, whom we had met at the beginning of our story, was the village administrator. He acted his function carefully and enjoyed the support of both Poles and Jews. There were no greater incident between the Polish and the Jewish inhabitants and life was generally peaceful. There were only two important incidents. In September 1884 Herszel Weltman wrote on behalf of the Jews a complaint to the authorities about curate Ludwik Rusin for inciting the Christians against the Jews. The curate had presumably spread rumors that they would soon cut off the Jews' noses and he himself had received a letter from the rabbi, who confirmed the rumors. It's unknown how the incident ended since there were no more complaints about the curate.

The other incident was much more significant.

On Thursday, April 17, 1886, on a market day, barber-surgeon Mordka Krajskopf hit in the street guard Wasyl Opielczyn. According to the testimony of Antoni Mróz: *Krajskopf hit Opielczyn with his fist, tore off his shoulder board and the sword shouting that he would kill him because he had tried to rape his daughter.* Berek Weltman said in court that 'later on Opielczyn hit Krajskopf with a club and then with the sword in the sheath.' Lejb Aleksander, Kalma Wikiński and Lejzor Rachman testified that Opielczyn was shouting 'hit the Jew!' and Szaja Miodownik, Berek Weltman, Jankiel Sosnowski and Izrael Borensztajn added that they heard Opielczyn shouting that with the Jews one could do the same thing as in Warsaw and in Kiev (it was calling for a pogrom). The writer of the commune said: *Into the communal office rushed a crowd, guards and Krajskopf, who was shouting: I'll kill you, you bloody dog.*

It went so far that the gendarmerie had to deal with it. A week later guards Opielczyn and Onyszenko were dismissed from the Land Service by a decision of the governor for inciting the Catholics to hit the Jews, which could have brought about riots. There was a simultaneous investigation into the case of the attempt to rape 15-year-old Chawa Krajskopf. In January 1887 the district court discontinued the investigation against Onyszenka due to lack of the evidence for his prosecution.

The above incidents signify that the Jewish inhabitants saw in Łopuszno their homeland and had no intention to give in to any persecutions and fought for their rights.

The sign of their social aspirations constituted attempts to transform the village Łopuszno into a town, which would give its residents more rights, among others the right to choose the self-government and the mayor.

w II gildii, a 27 zajmowało się drobnym handlem. W gminie Łopuszno było kilkudziesięciu rzemieślników, m.in.: 26 szewców, 16 krawców, czterech stolarzy, dwóch kołodziejów, ośmiu kowali, jeden ślusarz, dwóch malarzy. Targi w Łopusznie stały się centrum handlu zbożem w całym powiecie. Miejscowość rozwijała się, a jej mieszkańcy mieli coraz większe aspiracje.

Żydzi od połowy XIX wieku stanowili znaczącą większość mieszkańców Łopuszna. Nic więc dziwnego, że przez lata sołtysem Łopuszna był Żyd - Izrael Weltman, którego poznaliśmy na początku naszej opowieści. Swój urząd pełnił starannie i cieszył się poparciem ludności żydowskiej i polskiej. Między ludnością żydowską i polską nie dochodziło do większych incydentów i życie na ogół toczyło się spokojnie, zakłócone tylko dwoma większymi incydentami.

We wrześniu 1884 roku Herszel Weltman w imieniu Żydów Łopuszna złożył do władz skargę na wikarego Ludwika Rusina o to, że podburza ludność chrześcijańską przeciw Żydom. Wikary miał jakoby rozpowiadać po wsi, że niedługo wszystkim Żydom będą obcinać nosy, a on sam dostał pismo od starszego rabina, który to potwierdził. Jak się skończyła sprawa nie wiadomo, więcej jednak skarg na wikarego nie było.

Kolejny incydent był o wiele bardziej znaczący. Oto w czwartek 17 kwietnia 1886 roku, w dzień targowy, felczer Mordka Krajskopf obił na ulicy strażnika ziemskiego Wasyla Opielczyna. Jak zeznał Antoni Mróz: *Krajskpof walnął Opielczyna pięścią, zerwał pagon i szablę i krzyczał, że go zabije, za to, że chciał zgwałcić jego córkę.* Berek Weltman zeznał z kolei, że potem Opielczyn udzerzył Krajskopfa pałką, a potem szablą, nie wyjmując jej z pochwy. Lejb Aleksander, Kalma Wikiński i Lejzor Rachman zeznali, że Opielczyn przy tym krzyczał: *bij Żyda*, a Szaja Miodownik, Berek Weltman, Jankiel Sosnowski i Izrael Borensztajn dodali, że słyszeli jak Opielczyn wołał że z Żydami można zrobić to, co w Warszawie i Kijowie (było to nawoływanie do pogromów - przyp. MM). Pisarz gminny zeznał: *Wpadła do gminy siła narodu, strażnicy i Krajskopf, który krzyczał : „Ja ciebie, sobacza krew, ubiju".*

Sprawa zaszła na tyle daleko, że zajęła się nią żandarmeria. Już tydzień później strażnik Opielczyn i strażnik Onyszczenko zostali decyzją gubernatora wydaleni ze służy w Straży Ziemskiej za to, że kazali katolikom bić Krajskopfa, od czego mogłyby zacząć się zatargi. Równocześnie trwało śledztwo w sprawie próby gwałtu na 15-letniej Chawie Krajskopf.

W styczniu 1887 roku Sąd Okręgowy umorzył śledztwo przeciw Onyszczence z powodu braku dowodów winy.

Incydenty powyższe świadczą, że ludność żydowska traktowała Łopuszno jako swoje miejsce na ziemi, nie zamierzała biernie poddawać się jakimkolwiek szykanom i walczyła o swoje prawa.

In 1904 Berek Goldszajd and Szlama Gołębiowski wrote the first petition to the authorities of the gouvernment with request to transform Łopuszno into a town. They supported their request with the arguments that Łopuszno already had the character of a town; there was a commune, a parish, a religious department, a post office and well developed trade. They wrote that there were 321 Christian and 1115 Jewish inhabitants; 70 families earned their living on trade, 60 on craftsmanship and 30 on renting houses. The Thursdays' markets in Łopuszno had a turnover of 50000 rubles a year and the shops – of 40000 rubles. The craftsmanship had a turnover of 10000 rubles. In Łopuszno there were 8 bakeries, a pharmacy, a bar and a pub. According to the petitioners, it created the possibility to transform Łopuszno into a town. However, because the petition wasn't supported by the chief of commune of Łopuszno – there was no reply to the letter.

In August 1913 Jews from Łopuszno wrote another petition to give the village municipal rights. They reasoned that Łopuszno was already a trade center with 45 different branches and that there were the institutions as the commune, communal court, post office, pharmacy and inns. Moreover, craftsmen and merchants from several other towns came to Łopuszno on weekly markets. Another argument was that the Jews weren't allowed to live in villages and that there were limitations imposed on them, whereas in a town they would have better opportunities of development, which would make Łopuszno a greater industrial center. They put forward above all arguments of the economic nature. Łopuszno was a village of merchants and craftsmen. There existed already three oil factories, a factory of soda water, a dye-house, and inn, bars, a wine bar and a pharmacy. There were also 6 bakeries, 4 butcher's shops and 45 different shops. 27 shoemakers produced their goods, 30 tailors, 6 carpenters, 2 cap makers, 2 wheel-wrights, mainly Jews.The petition was signed among others by: Abram Płuciennik, Chaskiel Blumenson, Aron Dutkiewicz, Berek Albert, Szlama Pakuł, Berek Cukier, Herszel Wikiński, Josek Amburski, Dawid Borensztajn, Chaim Gancarski, Izrael Rajzman, Mendel Dutkiewicz, Izrael Aleksander, Zajnwel Wajnsztok, Moszek Aleksander and Abram Luftman.

The petition of Jews was rejected by the authorities because they were afraid of Jewish domination and their free settling in Łopuszno. However, in February 1914 the petition was supported by Polish peasants, above all because in a town it would be easier to trade with the lands under house building.

The inhabitants of Łopuszno waited for the authorities' decision in vain.

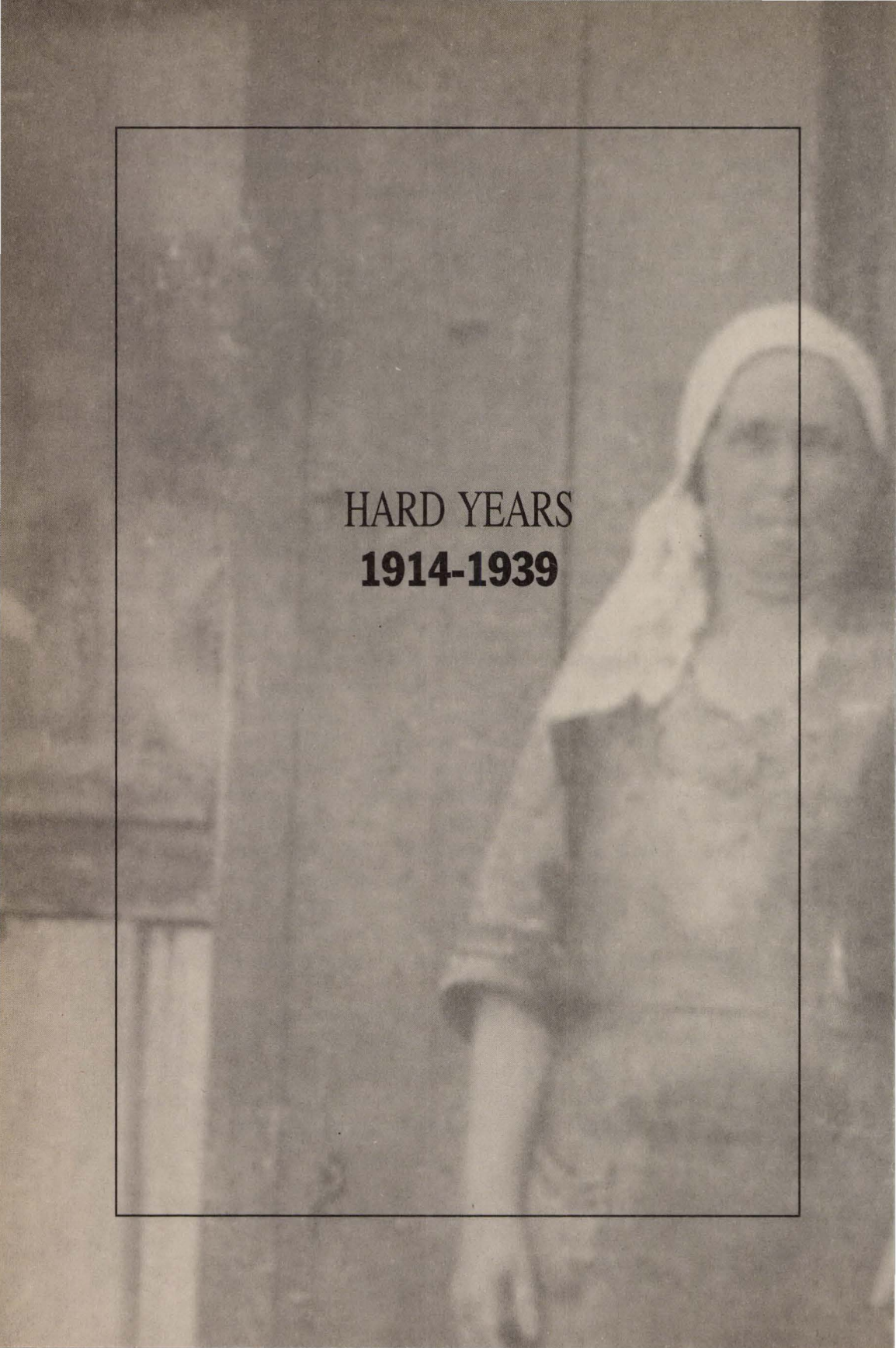
Wyrazem społecznych aspiracji stały się starania o przekształcenie wsi Łopuszno w miasteczko lub osadę, co dawało zamieszkałej ludności większe prawa, m.in. wybór samorządu i burmistrza.

W 1904 roku Berek Goldszajd i Szlama Gołębiowski wystosowali pierwszą petycję do władz gubernialnych z prośbą o formalne przekształcenie Łopuszna ze wsi w miasteczko lub osadę. Argumentowali, że Łopuszno ma charakter miasteczka, jest tu gmina, parafia, okręg bóżniczy, poczta i bardzo dobrze rozwinięty handel. Pisali, że mieszkańców chrześcijan jest tu 321, a Żydów 1115. 70 rodzin utrzymuje się z handlu, 60 z rzemiosła, a 30 z wynajmu mieszkań. Obroty łopuszańskich czwartkowych targów wynoszą 50 tysięcy rubli rocznie, a obroty sklepów i handlów - 40 tysięcy. Rzemiosło miało 10 tysięcy rubli obrotu. W Łopusznie było osiem piekarni, apteka, karczma, piwiarnia. To wszystko zdaniem wnioskodawców stwarzało możliwość przekształcenia Łopuszna w miasteczko. Ponieważ jednak prośby nie poparł wójt Łopuszna - sprawa pozostała bez odpowiedzi.

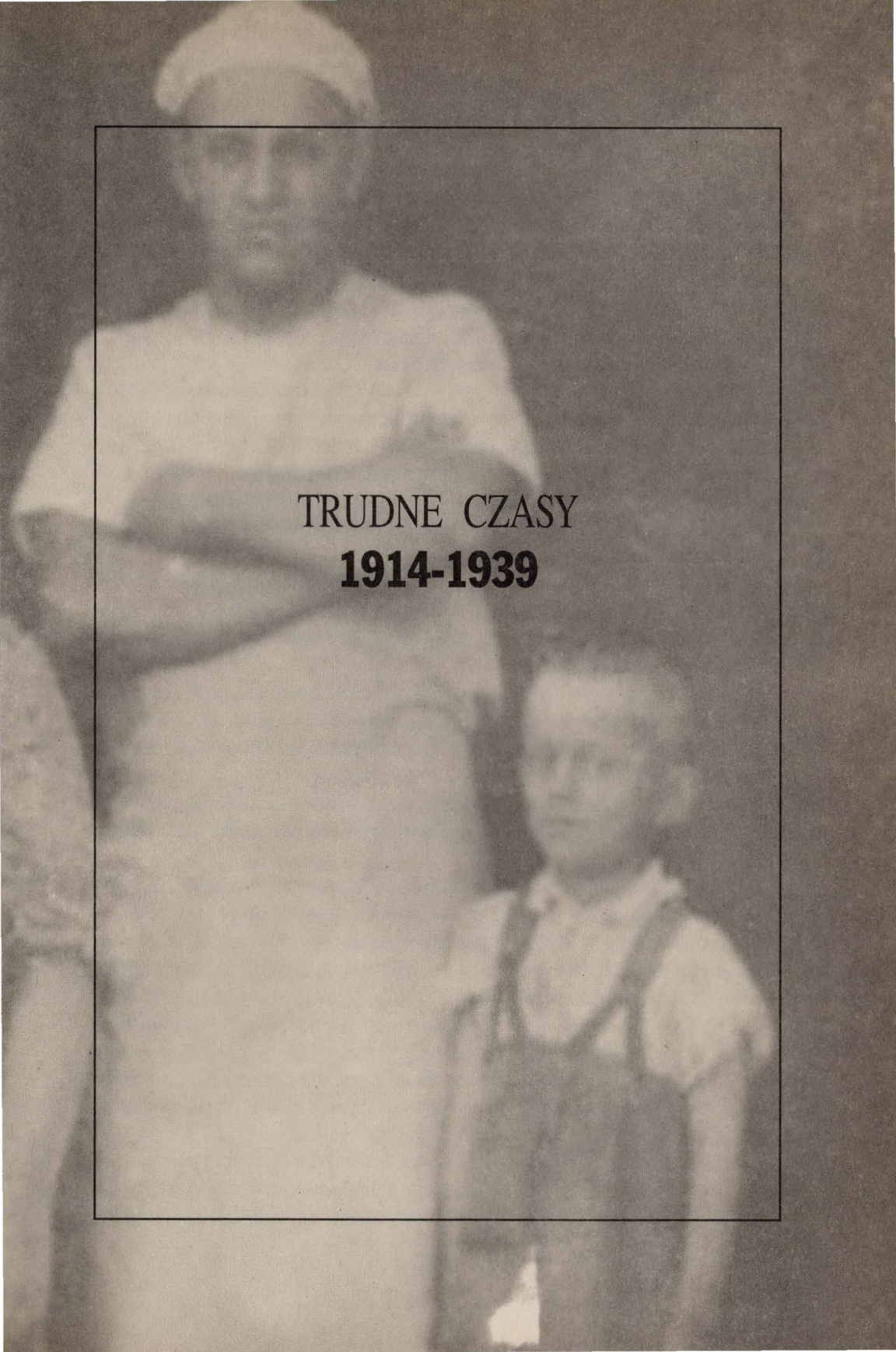
W sierpniu 1913 roku Żydzi z Łopuszna wystosowali kolejną petycję o nadanie wsi praw miasteczka. Napisali, że Łopuszno to centrum targowe, są tu takie instytucje jak: gmina, sąd gminny, poczta, apteka, karczmy. Na tygodniowe targi przyjeżdżają rzemieślnicy i handlarze z kilku miast. Argumentowali, że nie wolno im mieszkać na wsiach i podlegają ograniczeniom, a w miasteczku mieliby większe możliwości rozwoju i przekształciliby je w większy ośrodek gospodarczy. Wysuwano głównie argumenty natury ekonomicznej. Łopuszno było wsią kupców i rzemieślników. Istniało tu już trzy olejarnie, wytwórnia wody gazowanej, farbiarnia, dom zajezdny, karczma, winiarnia i apteka. Było też aż sześć piekarni, cztery masarnie i 45 różnych sklepów. Swoje wyroby wytwarzało, m.in., 27 szewców, 30 krawców, sześciu stolarzy , dwóch czapników , dwóch kołodziejów, głównie Żydów. Pismo podpisali, m.in: Abram Płuciennik, Chaskiel Blumenson, Aron Dutkiewicz, Berek Albert, Szlama Pakuł, Berek Cukier, Herszel Wikiński, Josek Amburski, Dawid Borensztajn, Chaim Gancarski, Izrael Rajzman, Mendel Dutkiewicz, Izrael Aleksander, Zajnwel Wajnsztok, Moszek Aleksander, Abram Luftman.

Petycję Żydów władze odrzuciły, ponieważ obawiano się dominacji żydowskiej i tego, że Żydzi będą się mogli w Łopusznie swobodnie osiedlać. W lutym 1914 roku petycję Żydów jednak poparli włościanie - Polacy, przede wszystkim dlatego, że w miasteczku łatwiejszy byłby obrót ziemią pod budowę domów.

Na decyzję władzy mieszkańcy Łopuszna czekali nadaremno.

HARD YEARS
1914-1939

TRUDNE CZASY
1914-1939

The First World War caused severe damage in Łopuszno. In the vicinity there was a front line of Austrian, German and Russian troops. From December 1914 to Mai 1925 there were battles fought for the area around Łopuszno and the village itself became a front line. In December 1914 the Germans occupied Łopuszno and till February they fought there against the Russians. In February 1915 Łopuszno was almost completely burnt by the artillery fire. The Jewish synagogue and a church were burnt at that time.

During the military operations the civil records of Jewish inhabitants from the years 1913-1919 were destroyed. Only the "Book of death" was preserved, in which barber-surgeons and "corpse observers" Mordka Krajskopf and Szaja Jakubwicz recorded the causes of death of Jews from Łopuszno. Thanks to that book we know that the military operations didn't cause losses of the Jewish inhabitants because according to the records the people died then in natural circumstances.

In 1916 in Łopuszno died the following Jews: Chaim Gancarski of "heart aneurysm", the baker Izrael Lewkowicz – of consumption (tuberculosis), Sura Frajman – of "old age" and Toba Grynbaum – of scrofula (lymphonodular tuberculosis).

In 1917 12 people died, among others: 100-year-old Laja Borensztajn, 93-year-old Jojne Oblęgorski, and also 18-year-old Icio Szkło and 2-year-old Herszla Brajbrot - of tuberculosis, 17-year-old Moszek Blumenson and 43-year-old Chaskiel Wikiński, who died of typhoid.

In 1918 three Jews died in Łopuszno: 32-year-old Jankiel Lewkowicz, 66-year-old Chil Linke and 45-year-old Moszek Strawczyński – of pneumonia.

Typhoid and pneumonia were the most frequent causes of death in 1919. Fifteen people died at that time, including two little children.

From the preserved certificates issued by the communal board we know that during the war there were also marriages contracted. In 1918 Haskiel Weltman married Idesa Podlińska and Judka Żelazo married Estera Cukier.

In 1919, after Poland had regained independence, life in Łopuszno began to return to normality. Five couples got married: Szlama Kenigsztajn with Sara Sosnowska, Moszek Podliński with Ruchla Borensztajn, Nuta Ścisłowski with Rajza Żarnowska, Syma Cukier with Krusa Aleksandrowicz and Calel Laskowski with Rachela Czerchowska.

On March 13, 1920 an incident took place in Łopuszno that shocked the Jewish inhabitants. In Piotrkowice, a village that belonged to the Jewish department, 9 Jews and 1 Pole were murdered and robbed. The investigation

I wojna światowa spowodowała ogromne zniszczenia Łopuszna. W okolicy przechodziła linia frontu austriacko-niemiecko- rosyjskiego. Od grudnia 1914 roku do maja 1915 trwały walki o zdobycie pozycji wokół Łopuszna, a sama wieś stała się linią frontu. W grudniu 1914 roku Łopuszno zajęli Niemcy i aż do lutego trwały tu walki z Rosjanami. W lutym 1914 roku Łopuszno spłonęło niemal doszczętnie od ognia artylerii. Spaliły się wówczas żydowska synagoga i kościół.

W czasie działań wojennych zniszczeniu uległy akta stanu cywilnego ludności żydowskiej z lat 1913 - 1919. Z pożaru uratowała się jedynie *„Księga śmierci"*, w której felczerzy i „oglądacze zwłok" - Mordka Krajskopf i Szaja Jakubowicz, zapisywali zmarłych łopuszańskich Żydów. Ponieważ odnotowywali również przyczyny śmierci, wiemy, że działania wojenne nie spowodowały strat ludności żydowskiej, a wszystkie odnotowane przypadki zgonów miały przyczyny naturalne.

W 1916 roku w Łopusznie zmarli: Chaim Gancarski na „anewryzm serca" (tętniak), piekarz Izrael Lewkowicz - „na suchoty" (gruźlicę), Sura Frajman - „na starość" i Toba Grynbaum - „na skrofuły" (gruźlicę węzłów chłonnych)

W 1917 roku zmarło 12 osób. Wśród nich byli: 100-letnia Łaja Borensztajn, 93-letni Jojne Oblęgorski, ale także 18-letni Icio Szkło i 2 - letni Herszla Brajbrot, którzy zmarli na gruźlicę i 17-letni Moszek Blumenson, który zmarł na tyfus. Ta choroba była także przyczyną śmierci 43-letniego Chaskiela Wikińskiego.

W 1918 roku w Łopusznie zmarło trzech Żydów: 32-letni Jankiel Lewkowicz, 66-letni Chil Linker i 45-letni Moszek Strawczyński - wszyscy na zapalenie płuc.

Tyfus, gruźlica i zapalenie płuc to najczęstsze przyczyny śmierci w roku 1919. Zmarło wówczas 15 osób, w tym dwoje maleńkich dzieci.

Z zachowanych zaświadczeń, wydawanych przez Urząd Gminy możemy dowiedzieć się, że w latach wojny zawierano też śluby. W 1917 roku Szaja Proszowski ożenił się z Rojzą Podlińską. W 1918 roku ślub zawarli Haskiel Weltman i Idesa Podlińska oraz Judka Żelazo i Estera Cukier.

W 1919 roku, po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, życie w Łopusznie zaczęło wracać do normy. Zawarto już pięć ślubów. W związki małżeńskie weszli: Szlama Kenigsztajn i Sara Sosnowska, Moszek Podliński i Ruchla Borensztajn, Nuta Ścisłowski i Rajza Żarnowska, Syma Cukier i Krusa Aleksandrowicz oraz Calel Laskowski i Rachela Czerchowska.

was conducted by the head of the investigating agency in Kielce – Zygmunt Krężel. The course of the robbery and the murderers – recognized by 9-year-old Cywia Piast - were soon found out. It turned out that the crime had been committed by three criminals together with Gypsies and the leader was a sergeant of a spare battalion who was later convicted by the military investigating magistrate. The other delinquents were convicted by a civil court. The murdered people were: Chaja Gromnicka, Fajgla, Chana and Jankiel Rozenzwajgl, Motel and Majer Zilbering, Moszek and Alter Szejer, Fajgla Pięta and Ludwik Smolarczyk.

Hardship and toil

The war caused great poverty among the inhabitants of Łopuszno. Its results were felt even long years after the war. In the whole commune the number of inhabitants significantly decreased – from 10038 people in 1913 to 6290 in 1921. Because of limits imposed on the local market many people lost their source of income, first of all craftsmen and Jewish merchants, who had to look for a job in other villages and towns. The number of Jewish inhabitants decreased over twice: from 1375 people in 1913 to 574 in 1921. During the whole 20 year-long period between the World War I and the World War II the commune didn't manage to reach the state of 1913. This process can be clearly seen in the table of the natural mobility of Jewish inhabitants of Łopuszno especially when analyzing the number of births from the years 1911-1912 and 1920-1921. Many families left Łopuszno in order to find a job in Kielce, Sosnowiec or Łódź. The census of 1921 showed that 5004 Catholics, 574 Jews and 716 Protestants lived in Łopuszno at that time. (Remember that in 1913 only in Łopuszno there lived 1115 Jews!)

Before WW I Berek Goldszajd and his family lived in Lodge. When the war started, Berek thought that it will be safer for the family to move back to Lopuszno and they so did. Unfortunately, he didn't realize that Lopuszno will be one of the worse places to stay, becouse the front and the havy battles happen in the Lopuszno area.

After the war Berek and his family moved from Lopuszno to Kielce. They lived in Berek's house on Place Leonarda 3. Jacub Goldszajd and his wife Rywka (nee Wikinska) lived there with theirs children: Aba born in Lodge 1911, Sura, who was born in Lopuszno in October 10, 1916, Chaskiel, born in Lopuszno in 1920, Haim and Chana, were probably born in Kielce.

13 marca 1920 roku miało miejsce wydarzenie, które wstrząsnęło żydowskimi mieszkańcami Łopuszna. W należącej do żydowskiej gminy wyznaniowej wsi Piotrowiec zostało zamordowanych dziewięcioro Żydów i jeden Polak. Mord miał charakter rabunkowy. Śledztwo poprowadził osobiście kierownik ekspozytury śledczej w Kielcach Zygmunt Krężel. Szybko ustalono przebieg napadu i sprawców mordu, których rozpoznała 9-letnia Cywia Piasta. Okazało się, ze mordu w Piotrowcu dokonało trzech bandytów wspólnie z Cyganami, a prowodyrem był sierżant baonu zapasowego, skazany potem przez Wojskowy Sąd Śledczy. Pozostali sprawcy zostali skazani przez sąd cywilny. W Piotrowcu zostali zamordowani: Chaja Gromnicka, Fajgla, Chana i Jankiel Rozencwajgowie, Motel i Majer Zilbering, Moszek i Alter Szejer, Fajgla Pięta oraz Ludwik Smolarczyk.

W biedzie i znoju

Wojna doprowadziła do niemal całkowitego zubożenia mieszkańców. Jej skutki odczuwane były jeszcze przez długie lata. W całej gminie znacznie zmniejszyła się liczba ludności - z 10038 mieszkańców w roku 1913 do 6290 w roku 1921. Z powodu znacznego ograniczenia rynku lokalnego źródła utrzymania stracili zwłaszcza rzemieślnicy i handlarze żydowscy, którzy musieli szukać możliwości pracy w innych miejscowościach. Liczba ludności żydowskiej w gminie zmniejszyła się ponaddwukrotnie - z 1375 osób w 1913 do 574 w 1921 roku. Przez cały okres XX- lecia międzywojennego nigdy nie osiągnęła już stanu z roku 1913 roku.

Proces ten doskonale widoczny jest w tabeli ruchu naturalnego ludności żydowskiej Łopuszna - zwłaszcza przy analizie liczby urodzeń z lat 1911-1912 i 1920-1921. Wiele rodzin w poszukiwaniu pracy wyjechało z Łopuszna do Kielc, Sosnowca czy Łodzi. Spis ludności z roku 1921 wykazał, że w całej gminie Łopuszno mieszkało 5004 katolików, 574 Żydów i 716 ewangelików. (Przypomnijmy że w 1913 roku w samym tylko Łopusznie mieszkało 1115 Żydów).

Jeszcze przed I wojną światową do Łodzi przeniósł się Berek Goldszajd wraz z rodziną. Kiedy zaczęła się wojna, myślał, że w Łopusznie będzie bezpieczniej i wrócił tu z bliskimi. Nie przewidział, że Łopuszno z powodu przebiegającego w pobliżu frontu i prowadzonych działań wojennych będzie jednym z najgorszych miejsc osiedlenia. Rodzina przeżyła jednak wojnę bez strat. Po wojnie Berek z bliskimi przeniósł się na stałe do Kielc. Zamieszkali

Berek passed away before WW2. His wife, Lea was murdered by the Germans with the whole family (except Sura and her brother Aba - that escaped to Russia and their brother Chaskiel that went to Palestine 1936 at the age of 16 only)

Lea Goldszajd, Jacub Goldszajd and his wife Rywka, and their children Haim and Chana were all murdered in Treblinka in August 1942.

597 Jews from the commune of Snochowice also belonged to the Jewish religious department of Łopuszno. Those who stayed in Łopuszno occupied themselves first of all with rebuilding their houses. With a lot of effort, a new temporary wooden synagogue was built at the expense of the whole Jewish community on the place of the burnt one.

The religious and social life deteriorated almost completely. The duties of rabbi were still performed by Majer Chil Kopel. The life of the religious department during the war was organized by a board, whose members were: Berek Feldsztajn, Zajnwel Wajnsztok, Ardorf Borensztajn, Godel Cukier, Moszek Aleksander and Emanuel Weltman, confirmed by the Austrian authorities on July 12, 1918. Because after Poland had regained independence Berek Feldsztajn went to Łódź and Ardorf Borensztajn died, the board continued its work in a limited committee and wasn't very active. In June 1920 there was a conference on organizing Jewish Communities in free Poland. From Łopuszno nobody participated in the meeting, neither the rabbi, nor any member of the board.

Such situation prevailed until the following elections of the board of the Jewish religious department, which took place on Mai 19, 1924. There were at first two lists of candidates presented but later on one was cancelled for formal reasons. On 26 September 1924 a new board led by cap maker Lejzor Rusinek took over the duties and the properties of the commune, which consisted of: a wooden synagogue, the rebuilding of which wasn't completed, rabbi's wooden house, the commune's stamp and seal, seven Pentateuch rolls and a velvet cover for the Pentateuch rolls. The board had 11 members. Apart from the president of the board – Rusinek other board members were: Herszel Rajzman, Dawid Borensztajn, Godel Cukier, Jakub Lewkowicz, Herszel Kenigsztajn, Szlama Zajączkowski, Moszek Aleksander, Chaim Weltman, Mnyl Waldsztajn and Chaim Lejbuś Żarnowski.

The budget of the commune for 1924 was particularly low. On the list of the fees paid for the maintenance of the commune figured 103 people who were to pay 755 zloty. The remaining source of income constituted fees for the kosher butchering – 876 zloty, for the cemetery – 20 zloty and for the ritual bath – 40 zloty. The most important expenses were: the salary of rabbi

we własnym domu przy Placu Leonarda 3. Z Berkiem i jego żona Leą mieszkał także ich syn Jakub Goldszajd z żoną Rywką (z domu Wikińska) oraz ich dziećmi: Abą, urodzonym w Łodzi w 1911 roku, Surą, urodzoną w Łopusznie 10 października 1916, Chaskielem, urodzonym w Łopusznie w 1920 roku oraz Haimem i Chaną, urodzonymi prawdopodobnie już w Kielcach.

Berek Goldszajd zmarł przed wybuchem II wojny światowej. Jego żona Lea została zamordowana przez Niemców wraz całą rodziną z wyjątkiem Sury, jej brata Aby, którzy uciekli do Rosji oraz ich brata Chaskiela, który wyjechał do Palestyny w 1936 roku, w wieku zaledwie 16 lat.

Lea Goldszajd, Jakub Goldszajd i jego żona Rywka oraz ich dzieci Chana i Haim zostali zamordowani w Treblince w sierpniu 1942 roku.

Do żydowskiej gminy wyznaniowej w Łopusznie należeli też Żydzi mieszkający w pobliskiej gminie Snochowice - było ich 597. Ci, którzy zostali w Łopusznie, zajęli się przede wszystkim odbudową własnych domów. Nie bez trudu, prowizorycznie, w miejscu spalonej postawiono kosztem całej żydowskiej społeczności drugą drewnianą synagogę.

Niemal całkowicie zamarło życie religijne i społeczne. Obowiązki rabina pełnił nadal Majer Chil Kopel. Życie gminy w tym czasie organizował zarząd w składzie: Berek Feldsztajn, Zajnwel Wajnsztok, Ardorf Borensztajn, Godel Cukier, Moszek Aleksander i Emanuel Weltman, zatwierdzony przez władze austriackie 12 lipca 1918 roku. Ponieważ po odzyskaniu przez Polskę niepodległości Berek Feldsztajn wyjechał do Łodzi, a Ardorf Borensztajn zmarł, zarząd pracował w ograniczonym składzie i nie przejawiał większej aktywności. W czerwcu 1920 roku w Kielcach odbyła się narada w sprawie organizowania gmin żydowskich w wolnej Polsce. Z Łopuszna na naradę nie przyjechał ani rabin, ani nikt z zarządu.

Taka sytuacja utrzymała się aż do następnych wyborów do zarządu gminy wyznaniowej, które odbyły się 19 maja 1924 roku. Zgłoszono początkowo dwie listy kandydatów, z których jedna została unieważniona z przyczyn formalnych. 26 września 1924 roku nowy zarząd, któremu przewodniczył czapnik Lejzor Rusinek, przejął obowiązki i majątek gminy. Cały majątek stanowiły: drewniana bóżnica, w której nie skończono remontu i drewniany dom dla rabina, stempel i pieczęć gminy, siedem rodałów i zasłona na rodał, z aksamitu. Zarząd gminy stanowiło 11 osób. W jego skład, obok przewodniczącego Rusinka, weszli: Herszel Rajzman, Dawid Borensztajn, Godel Cukier, Jakub Lewkowicz, Herszel Kenigsztajn, Szlama Zajączkowski, Moszek Aleksander, Chaim Weltman, Mnyl Waldsztajn i Chaim Lejbuś Żarnowski.

Budżet gminy na rok 1924 był wyjątkowo skromny. Na liście składek na utrzymanie gminy znalazły się 103 osoby, mające zapłacić 755 złotych. Pozostały dochód stanowić miały opłaty za rzeź koszerną - 876 złotych,

Majer Kopel – 720 zloty, of the ritual butcher Abram Luftman – 480 zloty, the salary of the secretary Roman Przeniosło – 200 zloty. Only 30 zloty was reserved for the repairs of the synagogue and for its heating and lightning – 50 zloty.

To the poverty of the residents of Łopuszno testifies the fact that great majority paid the annual fees of 2 to 5 zloty, which still constituted considerable amounts for many of them. The highest fees – 50 zloty were imposed on Lejzor Rozenberg – a sawmill owner in Ruda and on farmers and tradesmen from Snochowice and Wólka. The highest annual fee of all residents of Łopuszno had to pay Lejzor Rapport -15 zloty.

The following prices of the basic groceries illustrate the standard of life in August 1924 in the Kielce poviat:

Name of the article	**price**	**unit**
Herring	20 grosz	unit
Egg	5 grosz	unit
pearl barley	50 grosz	kg
Rice	75 grosz	kg
Wheat	24 zloty	100 kg
wheat bread	60 grosz	kg
whole-meal bread	20 grosz	kg
Butter	2 zloty	kg
cheese	1 zloty	kg
Hen	3 zloty	unit
chicken	2 zloty	unit
turkey	10 zloty	unit
Duck	2 zloty	unit
Beef	40 grosz	kg
Soap	1,10 zloty	kg
Salt	20 grosz	kg
Sugar	1,10 zloty	kg
coffee	5 zloty	kg
Cacao	2, 50 zloty	kg
Onion	40 grosz	kg
potatoes	4 zloty	100 kg
notebook	5 grosz	unit
newspaper	10 grosz	unit
kerosene	30 grosz	liter
Shoes	19 zloty	a pair

z cmentarza - 20 zł i z łaźni - 40 zł. Najważniejsze pozycje wydatków to: pensja rabina Majera Kopela - 720 złotych, pensja rzezaka Abrama Luftmana - 480 złotych, pensja sekretarza Romana Przenioso - 200 złotych. Na remont bóżnicy przeznaczono tylko 30 złotych, zaś na światło i opał w bóżnicy - 50 złotych.

O ubóstwie mieszkańców świadczy fakt, że zdecydowana większość płaciła składki roczne w wysokości od 2 do 5 złotych rocznie, a i tak dla wielu były to kwoty znaczące. Największymi składkami - po 50 złotych - obciążono właściciela tartaku w Rudzie - Lejzora Rozenberga oraz rolników i handlarzy ze Snochowic i Wólki. Największą składkę roczną wśród mieszkańców Łopuszna miał zapłacić Lejzor Rapoport - 15 złotych.

Dla zobrazowania poziomu życia warto przytoczyć ceny podstawowych artykułów żywnościowych w sierpniu 1924 roku w powiecie kieleckim:

Nazwa artykułu	**Cena**	**Jednostka**
Śledź	20 gr	sztuka
Jajko	5 gr	sztuka
Kasza jęczmienna	50 gr	kg
Ryż	75 gr	kg
Pszenica	24 zł	100 kg
Chleb pszenny	60 gr	kg
Chleb razowy	20 gr	kg
Masło	2 zł	kg
Ser	1 zł	kg
Kura	3 zł	sztuka
Kurczę	2 zł	sztuka
Indyk	10 zł	sztuka
Kaczka	2 zł	sztuka
Żywiec wołowy	40 gr	kg
Mydło	1,10 zł	kg
Sól	20 gr	kg
Cukier	1,10 zł	kg
Kawa	5 zł	kg
Kakao	2,50 zł	kg
Cebula	40 gr	kg
Ziemniaki	4 zł	100 kg
Zeszyt	5 gr	sztuka
Gazeta	10 gr	sztuka
Nafta	30 gr	litr
Buty	19 zł	para

Six years after the war there were only 14 registered craftsman's workshops in Łopuszno. There were no machines there and the products were hand made. Only tailor Calel Gruszka and shoemaker Icek Cukier employed 3 workers each. The following shoemakers employed 2 workers each: Jankiel Kenigsztajn, Lejzor Szczerba, Herszla Fruchta and Iser Trawa. Other shoemakers worked alone in their workshops. Surely there were also craftsmen who didn't register their activity. As late as in 1925, when the controls became stricter, they registered their workshops. In the first half of 1925 there were already over 40 registered workshops, 3 of which belonged to the Jews.

Their own workshops had among others:
1. Mordka Karjskopf - hairdresser,
(or actually the commune's barber-surgeon)
2. Szaja Jakubowicz - hairdresser,
3. Samuel Rot - butcher,
4. Izrael Kapitulnik - baker,
5. Abram Luftman - butcher (or actually kosher butcher),
6. Abram Ryng - glazier,
7.Manela Aleksander - glazier,
8.Szmul Szczerba - leather-stitcher,
9.Aba Goldberg - rope maker,
10. Lejbuś Promnicki - shoemaker,
11. Herszlik Frucht - shoemaker,
12. Szmul Cukier - shoemaker,
13. Iser Trawa - shoemaker,
14. Icek Aleksandrowicz - shoemaker,
15. Nuchym Zylberberg - shoemaker,
16. Lejbuś Borensztajn - shoemaker,
17. Berek Żarnowski - shoemaker,
18. Majloch Sosnowski - shoemaker,
19. Jankiel Kenigsztajn - shoemaker,
20. Aron Promnicki - shoemaker,
21. Aron Laskorczyński - shoemaker,
22. Mordka Grinbaum - shoemaker,
23. Chawa Aleksander - tailor,
24. Szlama Zajączkowski - dyer,
25. Calel Gruszka – tailor,
26. Szmul Frajmna - tailor,
27. Lejzor Rusinek - cap maker,
28. Izrael Weltman - leather-stitcher,

W Łopusznie 6 lat po wojnie funkcjonowało tylko 14 zarejestrowanych zakładów rzemieślniczych. Nie było w nich maszyn, a praca odbywała się ręcznie. Tylko krawiec Calel Gruszka i szewc Icek Cukier zatrudniali po trzy osoby. Po dwie osoby pracowały u szewców Jankiela Kenigsztajna, Lejzora Szczerby, Herszla Fruchta i Isera Trawy. Pozostali pracowali w swoich warsztatach sami. Z pewnością część rzemieślników nie rejestrowała swojej działalności. Dopiero w 1925 roku, gdy nasiliły się kontrole, zalegalizowali swoje warsztaty. W I półroczu tego roku w Łopusznie było już ponad 40 zarejestrowanych warsztatów.

Swoje warsztaty prowadzili, m.in.:
1. Mordka Karjskopf - fryzjer (a właściwie felczer gminy),
2. Szaja Jakubowicz - fryzjer,
3. Samuel Rot - masarz,
4. Izrael Kapitulnik - piekarz,
5. Abram Luftman - rzeźnik (a właściwie rzezak rytualny),
6. Abram Ryng - szklarz,
7. Manela Aleksander- szklarz,
8. Szmul Szczerba - kamasznik,
9. Aba Goldberg - powroźnik,
10. Lejbuś Promnicki - szewc,
11. Herszlik Frucht - szewc,
12. Szmul Cukier - szewc,
13. Iser Trawa - szewc,
14. Icek Aleksandrowicz - szewc,
15. Nuchym Zylberberg - szewc,
16. Lejbuś Borensztajn - szewc,
17. Berek Żarnowski -szewc,
18. Majloch Sosnowski - szewc,
19. Jankiel Kenigsztajn - szewc,
20. Aron Promnicki - szewc,
21. Aron Laskorczyński - szewc,
22. Mordka Grinbaum - szewc,
23. Chawa Aleksander- krawcowa,
24. Szlama Zajączkowski - farbiarz,
25. Calel Gruszka - krawiec,
26. Szmul Frajmna - krawiec,
27. Lejzor Rusinek - czapnik,
28. Izrael Weltman - kamasznik,
29. Sima Cukier - krawiec,

29. Sima Cukier - tailor,
30. Mendel Żarnowski - tailor,
31. Chaskiel Weltman - tinsmith,
32. Majer Sosnowski - tailor.

After the death of rabbi Majer Kopel on August 17, 1925 the Jews of the religious department in Łopuszno didn't have a rabbi for over a year and the commune didn't have permission to hold elections. The board consisting of Lejzor Rusinek, Godel Cukier, Herszla Rajzman and Dawid Borensztajn led the economy in a very inefficient way. The president of the board – Rusinek used to leave Łopuszno for long periods of time. Irregular meetings of the board took place in his house because the commune didn't have its own seat. The records were kept by the Polish secretary of the communal office – Józef Przeniosło, who received a modest fee for his work. The only source of the board's income constituted fees for the kosher butchering and membership fees and as the Jews living in Łopuszno couldn't afford to pay the collector's salary, this function was performed by 3-month-long turns by each member of the board. The members of the commune were very reluctant to pay fees, mainly because of their poverty. In 1925 the amount of only 336 zloty was collected from fees whereas the amount of 1550 zloty was expected. Even the members of the board didn't pay fees. Out of the 3000 zloty expected from the kosher butchering 2705.25 came in. There wasn't any proof of illegal kosher butchering and the low income from slaughter was caused by conflicts between the board and the butchers, who for a few months sold kosher meat imported from Kielce, as a protest against too high prices for the kosher butchering in Łopuszno.

For slaughtering oxen and cows the butchers paid to the commune a tax of 6 zloty, for a calf and sheep – 2,50. For the kosher slaughter of a goose the inhabitants paid 40 grosz and for a hen 20 grosz. The money from the kosher butchering and the fees constituted actually the only source of the communal income. The money paid for the ritual bath and the fees for cemetery didn't come in to the board of the commune but was kept by the undertaker, the religious attendant and the manager of the mikveh Berek Żarnowski. The fees for marriages (40 zloty in 1925), for circumcising (20 zloty) and for koshering stoves 920 zloty) constituted the rabbi's income.

No wonder that the buildings that belonged to the commune that is mikveh and the prayer house, were in miserable conditions and needed an immediate renovation.

The function of rabbi was informally performed by religious attendant Majloch Ejbuszyc. He received from the commune a salary of 150 zloty

30. Mendel Żarnowski - krawiec,
31. Chaskiel Weltman - blacharz,
32. Majer Sosnowski - krawiec.

Żydzi gminy wyznaniowej w Łopusznie po śmierci rabina Majera Kopela 17 sierpnia 1925 roku przez przeszło rok nie mieli rabina, a gmina nie uzyskała jeszcze pozwolenia na przeprowadzenie wyborów. Zarząd gminy w składzie: Lejzor Rusinek, Godel Cukier, Herszla Rajzman i Dawid Borenstein, prowadził gospodarkę bardzo nieudolnie. Przewodniczący Rusinek bardzo często przebywał poza Łopusznem. Zebrania odbywały się nieregularnie w domu przewodniczącego Rusinka, ponieważ gmina nie miała własnego lokalu. Dokumentację prowadził za niewielkim wynagrodzeniem sekretarz Urzędu Gminy w Łopusznie, Polak Józef Przeniosło. Jedyne dochody zarządu pochodziły z opłat za rzeź koszerną i niewielkiej składki członków, a ponieważ nie stać było łopuszańskich Żydów na zapłacenie pensji inkasenta i kasjera, funkcje te pełnił po kolei przez trzy miesiące każdy z członków zarządu. Członkowie gminy płacili składki bardzo niechętnie, głównie z powodu ubóstwa. Z 1550 złotych składek, jakie miały wpłynąć za rok 1925, udało się zebrać tylko 336 złotych. Składek nie wpłacili nawet sami członkowie zarządu. Z rzezi koszernej, z założonych 3000 złotych, wpłynęło 2705 zł 25 gr. W Łopusznie nie stwierdzono, by rzezak prowadził tajny ubój koszernego mięsa poza zezwoleniami z zarządu, zaś małe wpływy z rzezi spowodowane były konfliktem między zarządem gminy a rzeźnikami, którzy przez kilka miesięcy sprzedawali mięso koszerne sprowadzane z Kielc, protestując w ten sposób przeciw zbyt wysokim opłatom za rzeź koszerną w Łopusznie.

Za ubój wołu i krowy rzeźnicy w Łopusznie płacili na konto gminy 6 zł, podatku, za cielę i owcę - 2,50. Ubój koszerny gęsi kosztował mieszkanców 40 groszy, zaś kury - 20 groszy.

Pieniądze z rzezi koszernej i składki były właściwie jedynymi dochodami gminy. Opłaty z łaźni rytualnej i z opłat za cmentarz nie wpływały do zarządu gminy, lecz zachowywali je dla siebie grabarz oraz posługacz religijny i zarządca mykwy Berek Żarnowski. Pieniądze za śluby (40 zł w roku 1925), za obrzezanie (20 złotych) i za koszerowanie pieców (20 złotych) stanowiły dochód rabina.

Nic więc dziwnego, że należące do gminy budynki mykwy i domu modlitwy były w opłakanym stanie i wymagały natychmiastowego remontu.

Funkcję rabina gminy pełnił nieformalnie posługacz religijny Majloch Ejbuszyc. Gmina wypłacała mu za to pensję 150 zł miesięcznie. Pochodzący z miasteczka Szczercowa w powiecie Łask w województwie łódzkim

a month. Majloch Ejbuszyc, who came from Szczerców in the Łask poviat in the Łódź Province, had been taught by rabbi Chmielnik, who testified that he possessed all the needed qualifications and could act as a rabbi. The words of a renowned rabbi were sufficient for the Jews of Łopuszno. Despite the official standpoint of the Ministry of Confessions and the Public Enlightenment requiring elections of a rabbi, the commune was reluctant to hold elections because a rabbi would have to receive a higher salary – Majer Kopel received the salary of 3000 zloty – and the commune didn't have enough money.

In February 1926 the staroste of Kielce commissioned an inspection of the economy of the Jewish Community in Łopuszno. It results from the report made by Edward Trznadel that the commune worked unskillfully and the Jewish residents of Łopuszno still felt the results of the World War I.

In the reports on the inspection apart from the command to put the management of the finances in order it was also required that the election of a rabbi should be held. The commune couldn't postpone the elections any longer.

The election of a new rabbi

On August 8, 1926 the starosty of Kielce ordered rabbi election in the religious department of Łopuszno. The preparations for the election lasted for over six months. There was appointed an electoral committee consisting of 7 members and 3 deputies. The president of the committee was Mnyl Weltman, son of Herszla and grandson of tailor Izrael. The right to elect a rabbi had all male Jews over 25 who had been living in the commune for at least a year. The electoral lists prepared on the base of nominal declarations were hung in the seat of the commune for 8 days. The candidates for a rabbi had not only to submit a certificate entitling them to teach the Jewish religion but also had to prove their command of the Polish language.

On February 10, 1927 a list of candidates for a rabbi in Łopuszno was hung. There was only one name on the list – a young, 23-year-old religious attendant Majloch Ejbuszyc. Why were there no other candidates? Because the Jewish Community was poor and the rabbi couldn't expect a good salary. The document certifying the command of Polish was issued by the principal of the school in Łopuszno – Czesław Kalita, who had been a private tutor of Ejbuszyc and who had written in his opinion that Ejbuszyc *made a significant progress in relatively short time.*

Majloch Ejbuszyc odbywał naukę u rabina Chmielnika, który zaświadczył, że posiada on wszelkie kwalifikacje rabinackie, wymagane według religii mojżeszowej i może zajmować wszędzie stanowisko rabina. Takie zaświadczenie uznanego rabina w zupełności Żydom z Łopuszna wystarczyło. Mimo oficjalnego stanowiska Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, nakazującego dokonanie wyborów rabina w gminie Łopuszno, z wyborami zwlekano, gdyż rabin musiałby dostać wyższą pensję - rabin Majer Kopel miał pensję 3 tysiące zł, a w kasie gminy nie było pieniędzy.

W lutym 1926 roku starosta kielecki zarządził lustrację gospodarki gminy żydowskiej w Łopusznie. Ze sprawozdania, jakie sporządził wówczas referent starostwa Edward Trznadel, wynika, że gmina funkcjonowała bardzo nieporadnie, a żydowska społeczność Łopuszna bardzo mocno odczuwała jeszcze skutki I wojny światowej.

We wnioskach z lustracji, oprócz nakazu uporządkowania gospodarki finansowej, znalazł się nakaz przeprowadzenia wyborów rabina. Dłużej z wyborami nie można więc było zwlekać.

Wybory nowego rabina

8 sierpnia 1926 roku starostwo kieleckie nakazało przeprowadzenie wyborów rabina w łopuszańskiej gminie wyznaniowej.

Przygotowania do wyborów trwały przeszło pół roku. Ustanowiono komisję wyborczą, składającą się z siedmiu członków i trzech zastępców. W jej skład weszli najbardziej aktywni i szanowani żydowscy obywatele Łopuszna. Przewodniczącym komisji został Mnyl Weltman, syn Herszli i wnuk krawca Izraela. Prawo wyboru rabina mieli wszyscy Żydzi płci męskiej, mający powyżej 25 roku życia, mieszkający w obrębie gminy łopuszańskiej przynajmniej rok. Listy wyborców, sporządzone na podstawie imiennych deklaracji, wywieszone zostały w siedzibie gminy i synagodze na okres 8 dni. Z kolei kandydaci na stanowisko rabina musieli okazać się nie tylko świadectwem rabinackim, uprawniającym do nauczania zasad religii mojżeszowej, ale także świadectwem znajomości języka polskiego.

10 lutego 1927 roku wywieszono listę kandydatów na rabina w Łopusznie. Znalazło się na niej tylko jedno nazwisko - młodego, bo 23 -letniego posługacza religijnego Majlocha Ejbuszyca. Dlaczego nie było więcej chętnych? Ponieważ gmina żydowska była tutaj biedna i rabin nie mógł liczyć na dobry zarobek. Świadectwo znajomości języka polskiego wystawił Ejbu-

Later on, in the same public school Mejloch Ejbuszyc, already as a teacher employed by the local school authorities was teaching Jewish children their religion.

The elections took place on Mai 20, 1927 in the communal seat from 10 a.m. till 8 p.m. There were 83 voters, 78 of whom voted for Ejbuszyc and 4 against. One vote was void. The rest of the Jews who had the right to vote didn't participate in the elections.

In connection with the election of Ejbuszyc Jewish butchers Zsyman Gołębiowski, Jankiel Podliński and Moszek Podliński applied to the commune with a request to appoint a new religious supervisor who would control the kosher meat because the Jewish inhabitants began to buy meat in the neighboring towns not being sure if the slaughter was done according to the religious ritual. There was, however, no response to the request because the commune had not enough money to employ a supervisor.

Time of stagnation

In 1927 the board hired a room for an office of the Jewish religious department. The president of the commune Lejzor Rusinek used to leave Łopuszno for a long time and his duties were performed by Godel Cukier. Although not all members of the board were interested in the communal affairs, the board drew conclusions from the previous inspection and began putting the management of the finances in order. First of all, they reached an agreement with the butchers and for 1926 into the communal cash box there came in 6176 zloty out of expected 6500. It was, however, still impossible to make the members of the commune pay the overdue fees.

The work of the board was criticized for its being limited only to collecting money with no understanding of the religious needs of the society. The criticism concerned no interest in keeping the ritual bath and the prayer house in good conditions. Only under the threat of closing down the bath because of sanitary reasons the board decided to give 1000 zloty for its renovation.

The money was to be collected from raising the prices of the kosher butchering: 8 zloty for a cow and an ox, 3.50 for a sheep and a calf, 70 grosz for a goose. There were fixed also the prices of funerals – from 5 to 20 zloty depending on the wealth and of marriages – from 5 to 10 zloty. The poor didn't have to pay anything. At that time the salary of Mejer Kopel's widow was of 1740 zloty annually (she should therefore pay 145 zloty monthly but

szycowi kierownik szkoły w Łopusznie Czesław Kalita, u którego Ejbuszyc pobierał prywatne lekcje, i jak napisał w oświadczeniu *poczynił w krótkim stosunkowo czasie znaczne postępy*.

Później w tej samej szkole powszechnej Mejloch Ejbuszyc, już jako nauczyciel zatrudniony przez władze szkolne, uczył będzie żydowskie dzieci religii mojżeszowej.

Wybory rabina odbyły się 20 maja 1927 roku. Głosowanie w lokalu gminy trwało od 10 rano do 8 wieczorem. Głosowały 83 osoby, z których za wyborem Ejbuszyca opowiedziało się 78 osób, przeciw były 4 cztery, jeden głos był nieważny. Reszta uprawnionych do głosowania nie wzięła w nim udziału.

W związku z wyborem Ejbuszyca na rabina żydowscy rzeźnicy: Zysman Gołębiowski, Jankiel Podliński i Moszek Podliński, zwrócili się do gminy o ustanowienie nowego nadzorcy religijnego, prowadzącego nadzór nad mięsem koszernym, bo ludność żydowska zaczęła kupować mięso w okolicznych miastach, nie będąc pewna czy rzeź odbywa się według obrządku koszernego. Prośba rzeźników pozostała jednak bez echa. W budżecie gminy nie było pieniędzy na etat dla nadzorcy.

Czas stagnacji

W 1927 roku zarząd wynajął lokal na kancelarię gminy żydowskiej. Przewodniczący gminy Lejzor Rusinek wyjechał na dłuższy czas z Łopuszna i jego obowiązki przejął Godel Cukier.

Aczkolwiek nie wszyscy członkowie zarządu interesowali się sprawami gminy, zarząd wyciągnął wnioski z poprzedniej lustracji i zaczął porządkować gospodarkę finansową.

Po pierwsze porozumiano się z rzeźnikami i za rok 1926 z opłat za rzeź koszerną wpłynęło już do gminnej kasy 6176 zł, z zakładanych 6500. W dalszym ciągu nie udało się jednak ściągnąć zaległych składek od członków gminy.

Pracę zarządu oceniano nader krytycznie, wskazując, że ogranicza się tylko do inkasowania pieniędzy, a nie wykazuje zrozumienia dla potrzeb religijnych społeczności. Zwracano uwagę na brak troski o utrzymanie we właściwym stanie łaźni i domu modlitwy. Dopiero pod groźbą zamknięcia łaźni z przyczyn sanitarnych Zarząd Gminy zdecydował się przeznaczyć w budżecie na jej remont 1000 złotych.

she had to provide for 7 children), kosher butcher Abram Luftman earned 2580 zloty, fee-collector Moszek Aleksander – 150 zloty and undertaker Berek Żarnowski – 50 zloty. Out of expected 1000 zloty from the communal fees for 1926 only 433.29 zloty came in. No wonder then that the communal budget still lacked money and the communal officers got their salaries very irregularly. Another inspection of April 1927 showed that in the communal cash box there was only 1.41 zloty.

The following year brought no change. The board of the commune, in order not to discourage members of the community, didn't charge synagogue fees but charged the fee to tradesmen coming from other towns to the market in Łopuszno. It brought about many conflicts because the tradesmen had to pay higher fees than the Jews from the commune. An average annual fee was of 10 zloty. More money was collected from the kosher slaughter. In the whole 1927 butcher Luftman killed 150 cows, 1000 calves and sheep, 700 calves not older than 7 days, 414 geese, 2000 hens, ducks and 301 chickens. The meat was consumed mainly by the Jews from Łopuszno. Non-kosher back parts of cows, cheaper than the kosher ones, were willingly bought by the Poles. After the following inspection the staroste of Kielce wrote in his report to the voivode of Kielce: *The inhabitants are very reluctant to pay the synagogue fees, which have to be collected by force. The impossibility to pay the fees is explained by the argument that due to the wartime military operations the village had been completely burnt, which caused pauperization of its residents. The income from the kosher slaughter is so low that it is hardly enough to remunerate the butcher...*

The overdue fee for the years 1925-1927 were of 3115.21 zloty, whereas the communal expenses were increasing. The starosty of Kielce didn't agree among others to raise the pay of butcher Luftman explaining that he had additional annual income from feathers and other things of about 450 zloty a year.

In August 1928 the staroste ordered the commune to begin a renovation of the synagogue, which had already been in appalling conditions: a new floor should be put in the hall and a door; inside the walls should be plastered and painted and the stove needed repairing. The property of the commune constituted, apart from the wooden synagogue temporarily built after the war, also a wooden house in bad condition, where rabbi's widow Dwojra Kopel lived; 0,5 morg of land (morg – unit of land measure = 5600 square meter) used by the widow and religious attendant Berek Żarnowski. An equally rigorist order concerned the ritual bath. It was exceptionally agreed to continue the kosher butchering in a rented shed, inappropriate for that purpose.

Pieniądze miały pochodzić z podniesienia opłaty za ubój koszerny: do 8 zł za krowę i wołu, 3,50 za owcę i cielę i 70 groszy za gęś. Ustalono także opłaty za pogrzeb, w zależności od zamożności wynoszące od 5 do 20 złotych oraz za śluby - od 5 do 10 złotych. Biedni nie płacili nic. W tym czasie pensja wdowy po Majerze Kopelu wynosiła 1740 złotych rocznie (wypadało więc 145 zł miesięcznie, a miała ona na utrzymaniu siedmioro dzieci), rzezak Abram Luftman otrzymywał pensję 2580 złotych, inkasent opłat Moszek Aleksander - 150 złotych, a grabarz Berek Żarnowski 50 złotych. Ze składek gminnych za rok 1926 wpłynęło 433 zł 29 groszy zamiast planowanego 1 tysiąca złotych. Nic więc dziwnego, że w kasie gminy żydowskiej w Łopusznie ciągle brakowało pieniędzy, a gminni funkcjonariusze otrzymywali pensje bardzo nieregularnie. Kolejna lustracja z kwietnia 1927 roku wykazała, że w kasie gminy było tylko 1 zł 41 groszy.

Sytuacja nie zmieniła się przez następny rok. Zarząd Gminy, by nie zrażać do siebie członków społeczności, nie podnosił wymiaru składek bóżniczych, obciążając nimi równocześnie kupców zamiejscowych, przyjeżdżających na targ do Łopuszna. Powodowało to wiele konfliktów, ponieważ kupcy płacić musieli składki wyższe niż Żydzi gminy w Łopusznie. Średnia roczna składka wynosiła około 10 zł. Więcej pieniędzy udało się uzyskać z rzezi koszernej. W całym 1927 roku rzezak Luftman w Łopusznie zabił 150 krów, 1000 cieląt i owiec, 700 cielaków majacych do 7 dni, 414 gęsi, 2000 kur i kaczek i 301 kurcząt. Mięso w znaczącej większości zostało zużyte na potrzeby łopuszańskich Żydów. Niekoszerne tylnie części wołowiny, tańsze od części koszernej , chętnie kupowali Polacy.

Po kolejnej lustracji w sprawozdaniu do wojewody starosta kielecki pisał: *Ludność bardzo niechętnie odnosi się do płacenia składek bóżniczych, które trzeba ściągać w drodze przymusu. Niemożność płacenia składek tłumaczy się tym, że w czasie wojny światowej wskutek działań wojennych wieś została doszczętnie spalona przez co ludność miejscowa doszczętnie zubożała. Dochody z rzezi są tak niskie, że ledwie starczą na opłacenie rzezaka....*

Zaległości ze składek za lata 1925 -1927 wyniosły aż 3115 zł 21 groszy, natomiast wydatki rosły. Starostwo nie zgodziło się, m.in., na podwyższenie pensji rzezaka Luftmana, argumentując, że ma on dodatkowy roczny dochód z piór i różnych dodatków w wysokości około 450 złotych rocznie.

W sierpniu 1928 roku starosta nakazał gminie przystąpić do remontu znajdującej się już w bardzo złym stanie synagogi. Miały być wstawione: podłoga do sieni oraz drzwi zewnętrzne, wewnątrz nakazano ściany otynkować i wymalować oraz nareperować piec.

Majątek gminy, oprócz prowizorycznie wybudowanej po wojnie drewnianej bóżnicy, stanowił jeszcze drewniany dom w złym stanie, w którym

In 1929 about 750 people belonged to the Jewish Community in Łopuszno but the number of inhabitants was systematically decreasing. The residents of Łopuszno and the neighboring villages still had to look for a job in bigger towns because small trade and the markets couldn't give many people sufficient income.

At that time the activity of Zionist organizations intensified. The greatest influence among the Zionists enjoyed rabbi Majloch Ejbuszyc, who led a fraction of the party in Łopuszno. The group had about 30 members, mostly young ones. Their activity consisted in raising funds in order to buy lands in Palestine and help immigrants. Another social organization in Łopuszno was a branch of the Central Union of Jewish Craftsmen in Poland. It was set up by: tailor Zyndel Goldbust, baker Chaim Lejbuś Zwierz, baker Izrael Kapitulnik, undertaker Szlama Zajączkowski, tinsmith Chaskiel Weltman, baker Szmul Berek Zajączkowski, tailor Szymon Cukier and shoemaker Mordka Fiszel Grynbaum. Łopuszno was a village of craftsmen. As many as 21 shoemakers worked there, a part of who produced shoes on order of larger producers; 13 tailors, 5 butchers, 3 bakers, 3 leather-stitchers (sewed tops of boots on order) and 12 glaziers. There were also representatives of such occupations as: undertaker, tinsmith, saddler, cap maker and barber. It was thought that a union of craftsmen would be quite active in such circumstances. However, the organization didn't show much activeness and from 1937 on it entirely stopped its work and was therefore dissolved with the decision of the starost. The constant pauperization of the inhabitants was parallel to the deterioration of the religious department. The board wasn't still interested in development of the social life, upbringing of the youth and the religious life of the commune. For example, they didn't give any money for charity. The society got stuck in stagnation.

Among the members of the board only Godel Cukier and Herszla Rajzman did anything in order to maintain the Jewish Community in Łopuszno. The others, busy with earning money, weren't interested in the social life at all. Even rabbi Mejloch Ejbuszyc himself didn't show much concern about the social life of the Jews. His activity was limited only to care about his regular salary and he often wrote petitions to the authorities for a pay rise. The starosty knew the situation of the Jewish residents and didn't comply with his requests. There was not enough money even for regular obligations of the commune. The rabbi's widow, who was provided for by the commune and who received her money very irregularly, started a small outfitter's shop so as to keep herself and her family.

In 1930 there was hardly any life in the religious department. There had been only two meetings of the board in the whole year. The situation could

mieszkała wdowa po rabinie Dwojra Kopel oraz 0,5 morgi ziemi, użytkowanej przez wdowę i posługacza religijnego Berka Żarnowskiego.

Równocześnie rygorystycznie nakazano doprowadzić do porządku łaźnię. Warunkowo zgodzono się, by ubój rytualny dalej był prowadzony w wynajętej szopie, która nie odpowiadała temu celowi.

W roku 1929 do żydowskiej gminy w Łopusznie należało około 750 osób, jednak liczba członków gminy systematycznie malała. Mieszkańcy Łopuszna i okolicznych wsi musieli nadal szukać zarobku w większych ośrodkach, gdyż drobny handel i targi nie dawały utrzymania większej liczbie osób.

W tym czasie nasiliły się działania organizacji syjonistycznych. Największe wpływy wśród syjonistów miał rabin Majloch Ejbuszyc i on też był założycielem oddziału stronnictwa w Łopusznie. Grupa syjonistów liczyła około 30 osób, głównie młodych. Ich aktywność polegała głównie na zbieraniu funduszy na zakup ziemi w Palestynie i pomoc imigrantom.

Drugą organizacją społeczną, która powstała w Łopusznie, był oddział Centralnego Związku Rzemieślników Żydowskich w Polsce. Stworzyli go: krawiec Zyndel Goldlust, piekarz Chaim Lejbuś Zwierz, piekarz Izrael Kapitulnik, garbarz Szlama Zajączkowski, blacharz Chaskiel Weltman, piekarz Szmul Berek Zajączkowski, krawiec Szymon Cukier i szewc Mordka Fiszel Grynbaum.

Łopuszno było osadą typowo rzemieślniczą. Pracowało tu aż 21 żydowskich szewców, z których część wytwarzała towar na zlecenie większych nakładców, 13 krawców, pięciu rzeźników, trzech piekarzy, trzech kamaszników, (szyjących cholewy na zlecenie), dwóch szklarzy. Byli też przedstawiciele takich zawodów jak: garbarz, blacharz, rymarz, czapnik i golarz. Wydawało się, że związek rzemieślników będzie tu mógł wykazać się aktywnością. Organizacja nie przejawiała jednak większej aktywności, a od 1933 roku zaprzestała działalności zupełnie, wskutek czego decyzją starosty została rozwiązana w 1937 roku.

Wraz ze stałym ubożeniem ludności całkowicie podupadła też gmina wyznaniowa. Zarząd w dalszym ciągu nie interesował się rozwojem życia społecznego gminy, wychowaniem młodzieży i życiem religijnym. Na przykład na dobroczynność nie przeznaczono ani złotówki. Społeczność tkwiła w stagnacji.

Spośród członków zarządu tylko Godel Cukier i Herszla Rajzman robili cokolwiek, by utrzymać gminę żydowską w Łopusznie. Inni, zajęci zdobywaniem pieniędzy na utrzymanie, życiem społecznym zupełnie się nie interesowali. Problemami społecznym ogółu żydowskiego nie interesował się nawet rabin Mejloch Ejbuszyc, którego aktywność przejawiała się w dba-

be changed only by appointing new people as leaders of the commune. Such an opportunity arose in Mai 1931, when the board elections were held. The electoral campaign that started at that time and the invalidation of the elections by the staroste made Łopuszno famous not only in the poviat.

Disputes in the commune

The old board of the commune, although not interested in organizing the life of the Jewish community in Łopuszno, didn't want to give up control to other, more active members of the commune. There began conflicts also between the poorer and the richer. For the first time in the history of the commune in Łopuszno a real electoral fight started. At first, the conflicts concerned the composition of electoral committee, which finally consisted of the representatives of both groups. On Mai 1,1931 two lists of candidates for the board were registered. Soon afterwards, however, the committee dominated by the board cancelled list number 1 supposedly because it included close relatives: Jankiel Gancarski and his uncle Aba Płuciennik. The other reason constituted the fact that on the list there were signatures of Jews who couldn't write: Mendel Żarnowski, Jankiel Poliński, Dawid Zylberberg, Izrael Strawczyński and Eliasz Frajman. The electoral committee applied for permission to approve an election without voting since only one list was submitted. However, the staroste of Kielce didn't make such decision because after Berek Całczyński had announced that he had collected the signatures himself it became clear that it was a case of electoral manipulations. On list number 2 – of the poorer craftsmen figured: Chaim Lejbuś Żarnowski, Izrael Kapitulnik, Herszla Rajzman, Icek Aleksander, Moszka Grinbaum, Lejzor Rusinek, Jakub Josek Lewkowicz and Zajnwel Wajnsztok.

On Mai 12 the staroste ordered elections based on two lists. The elections were held on Mai 20. Out of 125 Jews entitled to vote 94 made use of their right. List number one received 73 votes and list number 2 - 21. In the new board were the following representatives from list number one: Jankiel Gancarski, Aba Płuciennik, Icek Finkler, Jankiel Oblęgorski, Mnyl Aleksander and Szmul Berek Żarnowski, and from list 2: Chaim Lejbuś Żarnowski and Herszla Rajzman.

The new board took over its duties on June 21, 1931. The communal property comprised: a square of about 0.25 hectare, wooden synagogue, a 3-room-flat of the religious attendant, 3-room rabbi's flat, ritual bath, ce-

łości o regularne otrzymywanie poborów - pisał on ciągłe petycje do władz o podwyżkę pensji. Starostowo, znając sytuację ludności żydowskiej, próśb tych nie uwzględniało. Pieniędzy brakowało nawet na stałe zobowiązania gminy. Pozostająca na utrzymaniu gminy wdowa po rabinie, która pensję otrzymywała bardzo nieregularnie, założyła nawet niewielki kramik galanteryjny, by utrzymać siebie i rodzinę.

W 1930 roku życie gminy wyznaniowej ledwie się tliło. Sytuację mogło zmienić powołanie do kierowania życiem gminy nowych ludzi. Taką szanse dawały wybory zarządu w maju 1931 roku. Walka wyborcza, jaka wówczas rozgorzała, i unieważnienie wyborów przez starostę i wojewodę sprawiły, że Łopuszno stało się sławne nie tylko w powiecie.

Zatargi w gminie

Stary zarząd , choć nie wykazywał zbyt dużego zainteresowania sprawami organizowania życia żydowskiej społeczności Łopuszna, nie zamierzał oddać władzy innym, bardziej aktywnym członkom gminy. Zaczęły się także tarcia miedzy bogatszymi i biedniejszymi członkami gminy.

Po raz pierwszy w historii gminy łopuszańskiej rozpoczęła się prawdziwa walka wyborcza. Najpierw trwały tarcia o ustalenie składu komisji wyborczej, w skład której weszli ostatecznie przedstawiciele obu opcji. 1 maja 1931 roku zarejestrowano dwie listy kandydatów do zarządu. Wkrótce jednak komisja wyborcza zdominowana przez Zarząd Gminy unieważniła listę nr 1 rzekomo z powodu tego, iż znaleźli się na niej bliscy krewni: Jankiel Gancarski i jego wujek Aba Płuciennik. Drugim powodem miało być to, że byli na niej podpisani niepiśmienni Żydzi: Mendel Żarnowski, Jankiel Poliński, Dawid Zylberberg, Izrael Strawczyński i Eliasz Frajman.

Komisja wyborcza wystąpiła o zgodę na zatwierdzenie wyboru bez głosowania z powodu zgłoszenia tylko jednej listy kandydatów, jednak starosta kielecki decyzji takiej nie podjął, gdyż po tym jak mąż zaufania, Berek Całczyński, oświadczył, że podpisy zbierał osobiście, stało się jasne, że dochodzi do manipulacji wyborczych. Na liście nr 2 - biedniejszych rzemieślników, znaleźli się: Chaim Lejbuś Żarnowski, Izrael Kapitulnik, Herszla Rajzman, Icek Aleksander, Moszka Grinbaum, Lejzor Rusinek, Jakub Josek Lewkowicz i Zajnwel Wajnsztok.

12 maja starosta nakazał przeprowadzenie wyborów na dwie listy. Wybory odbyły się 20 maja. Uprawnionych do głosowania było 125 Żydów,

metery, 8 Pentateuch rolls (5 in the synagogue and 3 rented without charges), 18 pews and 5 tables in the synagogue, a samovar in the bath, a kettle a cupboard and a wooden case for money.

There were, however, protests against the results of the elections and the staroste started an official investigation in order to explain their course. The most objections were against Jankiel Garncarski. The investigation lasted for almost a year.

On 14 Mai 1932 the staroste declared the results of the elections of 20 Mai 1931 null and void. Jankiel Oblęgorski and Szmul Berek Żarnowski appealed against the decision but the voivode supported the staroste's decision and the elections had to be held again.

During almost one year of its governing the board under the leadership of Gancarski caused disagreements among the people and wasn't able to organize the life of the commune. According to inspectors from the starosty, the people still lived in misery because their houses had been destroyed in the war and they didn't get any compensation. An income of the commune came mainly from the kosher slaughter and very low fees of the inhabitants. The synagogue and the bath were still in miserable conditions, although the material for their renovation had already started to be collected. The commune was still behind with the payments of the rabbi and Dwojra Kopel, who was treated badly and who still hadn't received 2300 zloty. The board moved a proposal to increase the prices of kosher slaughter. The rise, according to the board, shouldn't influence the prices of meat but it would help to pay the debts. The butchers immediately protested against the proposal. In nearby Radoszyce, where the kosher slaughter of a cow was more expensive than in Łopuszno and the butchers bought meat not from peasants but from agents, the prices were lower. In Łopuszno three butchers from one family fixed the prices of meat, which were lower than in the vicinity. The rise of prices wouldn't influence the non-kosher meat because in Łopuszno, where 3 of the inhabitants were Jews, there was very little demand on non-kosher meat. The butchers who were against the rise of prices explained that due to the long lasting crisis the demand on meat was lower and the prices of cattle were minimal, whereas the fees were too high in comparison to the prices. In Łopuszno, as it was written, mostly small animals were slaughtered, which was caused by the lack of consumers of larger amounts of meat. Because of high fees the butchers would have to limit the slaughter.

Some Jews started even having hens and geese slaughtered by a kosher butcher, who lived in Mnin, 7 km away from Łopuszno. Therefore the income from the slaughter fell instead of increasing. Also the butchers, attracted by lower fees, started going with their cattle to Mnin, which affected the

głosowały 94 osoby. Na listę nr 1 oddano 73 głosy, na listę nr 2 - 21 głosów. W skład nowego zarządu z listy nr 1 weszli: Jankiel Gancarski, Aba Płuciennik, Icek Finkler, Jankiel Oblęgorski, Mnyl Aleksander i Szmul Berek Żarnowski, zaś z listy nr 2 - Chaim Lejbuś Żarnowski i Herszla Rajzman.

Nowy zarząd przejął obowiązki 21 czerwca 1931 roku. W skład przekazywanego majątku gminnego wchodziły: plac o powierzchni 144 pręty (ok. 0,25 ha), drewniana bóżnica, mieszkanie sługi bóżniczego składający się z trzech pomieszczeń, mieszkanie rabina również składające się z trzech pomieszczeń, łaźnia, plac cmentarny, osiem rodałów (w tym pięć w bóżnicy i trzy dzierżawione bez opłat), 18 ławek i pięć stołów w bóżnicy, samowar w łaźni, kociołek, szafka i kasetka drewniana na pieniądze.

Wybory zostały jednak oprotestowane i starosta podjął oficjalne śledztwo w celu wyjaśnienia ich przebiegu. Najwięcej zarzutów wystosowano wobec Jankiela Gancarskiego. Śledztwo trwało blisko rok.

14 maja 1932 roku starosta unieważnił wynik wyborów z 20 maja 1931r. Od tej decyzji odwołali się Jankiel Oblęgorski i Szmul Berek Żarnowski, jednak wojewoda podtrzymał decyzję starosty i wybory trzeba było powtórzyć.

Przez blisko rok sprawowania rządów zarząd pod przewodnictwem Gancarskiego nie potrafił zorganizować życia gminy. Jak pisali lustratorzy ze starostwa, ludność nadal znajdowała się w nędzy, spowodowanej zniszczeniem w czasie działań wojennych domów, za które nie otrzymali żadnego odszkodowania. Dochody gminy w dalszym ciągu pochodziły głównie z rzezi koszernej i bardzo małych składek ludności. Budynki bóżnicy i łaźni znajdowały się wciąż w fatalnym stanie, choć zaczęto gromadzić materiały na ich remont. Gmina nadal zalegała z wypłatą pensji rabinowi i wdowie Dwojrze Kopel, którą traktowano po macoszemu i zalegano jej z wypłatą aż 2330 złotych. Zarząd złożył wniosek o podwyższenie opłat od rzezi koszernej. Podwyżka, zdaniem zarządu nie powinna była wpłynąć na ceny mięsa, ale pomogłaby uregulować długi. Wniosek jednak ostro oprotestowali rzeźnicy. W pobliskich Radoszycach, gdzie opłata za koszerny ubój krowy była wyższa niż w Łopusznie, a rzeźnicy kupowali mięso najczęściej nie od chłopów, ale od pośredników, ceny mięsa były niższe. W Łopusznie trzech rzeźników należących do jednej rodziny ustalało ceny mięsa wspólnie i były one wyższe niż w okolicy. Podwyżka opłat nie wpłynęłaby na ceny mięsa niekoszernego, ponieważ w Łopusznie, zamieszkanym w większości przez Żydów na mięso niekoszerne było bardzo mało nabywców. Rzeźnicy przeciwni podwyżce za ubój argumentowali, że z powodu dającego się we znaki kryzysu zapotrzebowanie na mięso jest mniejsze, a ceny bydła są minimalne, opłaty zaś wygórowane w stosunku do cen. W Łopusznie - pisano - ubijane są przeważnie małe sztuki, a to z braku konsumentów na większe ilości mięsa.

finances of the commune. From 1 to 18 January 1932 in Łopuszno 18 oxen, 13 calves, 16 geese, 56 hens and 14 chickens were slaughtered. In the whole 1932 238 oxen, 538 calves and sheep, 456 geese, 2533 hens and ducks and 1480 chickens were slaughtered in Łopuszno. The situation improved only after the negotiations between the butchers and the board of the commune.

On the list of the communal taxes prepared for 1932 from the 565 living in the commune Jews 232 were ordered to pay. On the list there were only 56 residents of Łopuszno, 68 tradesmen coming to the markets from Włoszczowa, 36 - from Radoszyce; there were also tradesmen from Małogoszcz, Przedborze, Krasocin and other towns, even people from Kielce. It brought about new conflicts and complaints about the high fees, the more that the tradesmen had to pay much higher taxes than the residents of Łopuszno, who usually paid 5 zloty. They were indeed poor, which can be proved by the fact that they didn't pay for graves at the cemetery simply because they didn't buy any!

At that time a goose cost 7 grosz, a hen - 2 zloty, a turkey - 9 zloty, beef - 1.25 zloty a kilo, an egg - 7 grosz, pearl barley - 55 grosz and rice 80 grosz a kilo; a kilo of bread cost 40 grosz, a kilo of sugar 1.70 zloty, tea - 20 zloty and coffee 8 zloty a kilo.

The situation of the Jews was strongly influenced by the economic crisis in the world and in Poland. First of all, the markets for the craftsmen's goods were shrinking because the village had less and less money.

The only attempts to put the financial policy of the communal board in order under the leadership of Jankiel Gancarski constituted an application for a loan in the starosty to finance the building of a synagogue and allocating 400 zloty to educate children from the poorest families.

Only one list

After the voivode cancelled the decision concerning the elections in the religious department in Łopuszno the following elections took place on 26 Mai 1932. This time only one common list was presented. The list included the following names: Jakub Josek Lewkowicz, Herszla Rajzman Chaim Lejbuś Żarnowski, Chaskiel Weltman, Herszel Kenigsztajn, Herszel Frucht, Mnyl Waldsztajn, Moszek Aleksander, Moszek Zylbnerberg, Eljasz Frajman, Zajnwel Wajnsztok, Icek Rozencwajg, Lejzor Rapoport and Szmul Szczerba. Jankiel Gancarski wasn't on the list. People described him in their complaints

Niektórzy Żydzi zaczęli nawet dokonywać rzezi kur i gęsi u rzezaka w odległym o 7 kilometrów Mninie, więc dochód z rzezi zamiast wzrosnąć znacząco zmalał. Także rzeźnicy z powodu niższych opłat wozili bydło na ubój do rzezaka w Mninie, co odbijało się na dochodach gminy.W okresie od 1 do 18 stycznia 1932 roku w Łopusznie dokonano uboju 18 wołów, 13 cieląt, 16 gęsi, 56 kur i 14 kurcząt. Przez cały 1932 rok w Łopusznie ubito 238 wołów, 538 cieląt i owiec, 456 gęsi, 2533 kury i kaczki oraz 1480 kurcząt. Sytuacja polepszyła się dopiero po pertraktacjach rzeźników z zarządem gminy.

W przygotowanej na 1932 rok liście składek na 565 Żydów mieszkających w gminie pociągnięto do płacenia 232 osoby. Na liście tej znalazło się tylko 56 mieszkańców Łopuszna, ale także 68 kupców przyjeżdżających na targ z Włoszczowy, 36 - z Radoszyc, byli też kupcy z Małogoszcza, Przedborza, Krasocina i innych miejscowości, a nawet mieszkańcy Kielc. Wywołało to nowe konflikty i skargi na wysokość składki, zwłaszcza że kupcy byli opodatkowani znacznie wyżej niż mieszkańcy Łopuszna i płacili przeważnie po 5 złotych składki. Byli zresztą oni faktycznie biedni, a przejawem ubóstwa był, m.in., fakt, że w do kasy gminy nie wpływały żadne pieniądze za pomniki na cmentarzu, bo tych po prostu nie stawiano. W tym czasie gęś kosztowała 6 złotych, kura - 2 zł, indyk 9 złotych, mięso wołowe - 1,25 zł za kilogram. Jajko kosztowało 7 groszy, kasza jęczmienna 55 groszy, a ryż - 80 groszy za kilogram. Kilogram chleba kosztował 40 groszy, a kilogram cukru - 1,70. Herbata kosztowała 20 złotych, a kawa 8 złotych za kilogram. Na sytuację Żydów w Łopusznie mocno wpływał kryzys gospodarczy. Kurczyły się rynki zbytu na towary rzemieślników, gdyż wieś miała coraz mniej pieniędzy.

Jedyną próbą porządkowania gospodarki gminnej przez zarząd pod przewodnictwem Jankiela Gancarskiego były starania o pożyczkę na budowę bóżnicy oraz przeznaczenie 400 złotych na zapłatę za naukę dzieci z najuboższych rodzin w chederach.

Tylko jedna lista

Po unieważnieniu przez wojewodę decyzji o wyborach w żydowskiej gminie wyznaniowej w Łopusznie kolejne wybory odbyły się 26 maja 1932 roku. Zgłoszono bowiem tym razem tylko jedną wspólną listę kandydatów do zarządu. Znaleźli się na niej: Jakub Josek Lewkowicz, Herszla Rajzman, Chaim Lejbuś Żarnowski, Chaskiel Weltman, Herszel Kenigsztajn, Herszel Frucht, Mnyl

in the following way: *He is such a man that everybody is afraid of him but everybody is also afraid to reveal what kind of a man he is." Gancarski told people that if they didn't vote for him he would cause some unpleasantness if he could.* He is said to have urged members of the Association of the Perec's Library in the previous elections to vote on him. As a security for fulfilling his promises he deposed with Chaim Lejbuś Żarnowski a golden chain, earrings, watch and the members indeed voted on him and persuaded people to follow him. Also the Association "Kultura" is said to have received 100 zloty for agitating for him. The cause why Gancarski didn't figure on the list was first of all the fact that in 1931 he was sentenced by the district court in Kielce to one year of imprisonment for forging bills of exchange, for illegal trade with hunting equipment and for selling ammunition to poachers.

Because only one list was presented there was no voting and the new board was composed of: tailor Jakub Josek Lewkowicz – as the president and Herszel Rajzman, Chaim Lejbuś Żarnowski, Szlama Zajączkowski. Chaskiel Weltman, Herszel Kenigsztajn, Mnyl Waldsztajn and Moszek Aleksander – as members of the board. It was a board of mainly young people (the oldest was respected in Łopuszno 60-year-old Herszel Rajzman, a farmer, owner of 17 hectares of land). All were loyal to the Polish state, only 32-year-old tailor Chaim Lejb Żarnowski was described as a communist hostile to the state.

On the verge of bankruptcy

The most important task of the new board was to put the communal economy in order and to find a cantor. The commune was involved in administrative lawsuits with tradesmen from Włoszczowa and Radoszyce concerning the fees. The debt resulting from the impossibility to collect fees was alarmingly growing; the people had not enough money to pay. Out of expected 1917 zloty for 1931 only 24 zloty came in. There was hardly any income from funerals, almost nobody bought graves. The communal budget was limited to the income from the kosher butchering, which was constantly deteriorating. The staroste ordered the constable of the state police several times to investigate if there was any illegal slaughter but it was never proved that butcher Abram Luftman was doing the slaughter without a receipt that a fee was paid to the commune.

In 1933 244 Jews were obliged to pay fees, only 63 from Łopuszno. From among the tax payers as many as 108 people paid the lowest fee – 5

Waldsztajn, Moszek Aleksander, Moszek Zylbnerberg, Eljasz Frajman, Zajnwel Wajnsztok, Icek Rozencwajg, Lejzor Rapoport i Szmul Szczerba. Nie umieszczono na niej Jankiela Gancarskiego, o którym pisano w skargach: *Jest to taki człowiek, że cały ogół boi się jego, a także boją się wydać co za jeden on jest. Gancarski mówił ludziom, że jeśli nie będą głosować na niego, to zrobi im różne przykrości, ile tylko będzie mógł.* Namawiał też ponoć w poprzednich wyborach członków Stowarzyszenia Biblioteki im. Pereca, aby na niego głosowali, za co obiecał wspomóc stowarzyszenie subsydium 200 złotych na rozwój biblioteki. W zastaw, że wypełni zobowiązanie, zdeponował nawet u Chaima Lejbusia Żarnowskiego złoty łańcuch, kolczyki i zegarek, i faktycznie członkowie Biblioteki im. Pereca agitowali za nim i na niego głosowali. Podobnie subwencję 100 złotych miało otrzymać za agitowanie Stowarzyszenie „Kultura". Przyczyną nieumieszczenia Gancarskiego na liście było jednak przede wszystkim to, że w 1931 roku wyrokiem Sądu Okręgowego w Kielcach został skazany na rok więzienia za fałszowanie weksli oraz za handel bez zezwolenia przyborami myśliwskimi i zaopatrywanie w amunicję kłusowników.

Z powodu zgłoszenia tylko jednej listy głosowanie nie odbyło się, a nowy zarząd utworzyli: krawiec Jakub Josek Lewkowicz - przewodniczący oraz Herszel Rajzman, Chaim Lejbuś Żarnowski, Szlama Zajączkowski, Chaskiel Weltman, Herszel Kenigsztajn, Mnyl Waldsztajn i Moszek Aleksander - jako członkowie. Był to zarząd stworzony głównie przez ludzi młodych. Tylko jeden z nich -tylko szanowany w Łopusznie Herszel Rajzman, rolnik, właściciel 17 hektarów ziemi, miał 60 lat). Wszyscy byli lojalni wobec państwa polskiego, jedynie 32-letni szewc Chaim Lejb Żarnowski określony został jako wrogo usposobiony do państwa komunista.

Na progu bankructwa

Najważniejszym zadaniem nowego zarządu stało się uporządkowanie gospodarki gminnej oraz znalezienie kantora. Gmina uwikłana była w administracyjne procesy o wymiar składek z kupcami z Włoszczowy i Radoszyc.

Zadłużenie opłat ze składek rosło lawinowo, ludność nie miała z czego płacić. Ze składki za rok 1931 w wysokości 1917 złotych do kasy gminnej wpłynęło tylko 24 złote. Prawie nie wpływały pieniądze z opłat za pochówki, nikt też nie stawiał pomników na cmentarzu. Budżet gminy praktycznie ograniczał się do wpływów z rzezi koszernej, a te systematycznie malały. Starosta kilkakrotnie nakazywał policji dochodzenia czy nie odbywa się

zloty. 10 zloty annually paid 110 people. It is apparent that few people were able to pay more. The fee paid by the richest Jew from Łopuszno – Lejzor Rapport – was 50 zloty and the richest member of the religious department – the owner of a big sawmill in Ruda – Lejzor Rozenberg – paid 400 zloty. Every year 25-30 people were released from paying any fee because of their poverty. The total income from the taxes – 2550 - was enough only to pay the rabbi's salary. Other expenses were covered from the fees for the kosher butchering. On discussing the budget for 1933 the board had to take into consideration the pauperization of the inhabitants and fixed lower fees for the slaughter: from 6500 to 5000 zloty. At that time slaughtering of an ox cost 8 zloty, a calf, and sheep – 3 zloty, a turkey – 1.40 zloty, a duck – 50 grosz, a hen – 40 grosz, a chicken – 20 grosz and a dove – 10 grosz. Because of the fees for the kosher butchering the prices of poultry and kosher meat were higher for Jews than for Poles.

The commune owed in 1934 2400 zloty to the rabbi. Butcher Luftman received 1456 zloty out of 2360 zloty due. In 1935 he wrote a complaint to the starosty: *I've been a butcher for 28 years and never before havel lived in such poverty. They pay me 100-110 zloty a month, which is not enough for a family of 10 people. It's even not enough for dry bread. I live in misery and have impossible debts.* Also widow of rabbi Gabriel Kopel - Dwojra Kopel, who had 7 children and her mother-in-law to provide for, applied to the staroste to intervene about her payment because she didn't have any money to live on. The writing was sent gratuitously by Leonid Górski – the owner of an office where petitions were written. The staroste promised during his visit in Łopuszno to care for a regular payment.

At that time the debts of the commune exceeded 10 000! The commune owed most money to Dwojra Kopel. The communal overdue debt for the fees were of over 2000 zloty and this amount was impossible to collect. Neither the authorities of the commune nor the supreme authorities saw a solution. It was impossible to carry out the budget plan. The religious department was on the verge of bankruptcy.

The situation was even worsen by the fact that the starosty complied with the appeals of the neighboring towns and lowered their fees or released them from paying anything to the commune in Łopuszno. Tradesmen from Włoszczowa and Radoszyce had even ready models of appeals written in the same office. It made the situation of commune of Łopuszno even harder because 75% of its budget plan concerned people without strong connections to Łopuszno. For example, tradesmen came to Łopuszno only once a week to the market and Lejzor Rozenberg – an owner of a sawmill in Ruda

w Łopusznie ubój potajemny, ale nigdy nie stwierdzono, by rzezak Abram Luftman dokonywał uboju bez kwitu dokonanej w gminie opłaty.

W 1933 roku wśród 244 osób zobowiązanych do zapłaty składek, z Łopuszna było tylko 63 Żydów. Spośród płatników najniższą składkę - 5 złotych rocznie - płaciło aż 108 osób. Po 10 złotych rocznie miało zapłacić 110 osób. Widać więc, że tylko nieliczni byli w stanie płacić więcej. Składka najbogatszego Żyda z Łopuszna, Lejzora Rapoporta wyniosła 50 złotych, a najbogatszego spośród członków całej gminy wyznaniowej, właściciela dużego tartaku w Rudzie, Lejzora Rozenberga - 400 złotych. Każdego roku z powodu ubóstwa zwalniano z płacenia jakiejkolwiek składki 25 - 30 osób. Wymiar składki - łącznie 2550 złotych - wystarczał zaledwie na pensję rabina. Inne wydatki pokrywane były z wpływów za rzeź koszerną. Przy ustalaniu budżetu na rok 1933 zarząd musiał uwzględnić ubożenie ludności i przyjąć mniejsze wpływy z rzezi. Zmniejszono je w budżecie z 6500 do 5000 złotych. W tym czasie za zabicie wołu opłata wynosiła 8 złotych, cielęcia i owcy - 3 złote, indyka 1,40 złotego, kaczki - 50 groszy, kury - 40 groszy, kurczęcia - 20 groszy i gołębia - 10 groszy. Z powodu opłaty za ubój koszerny cena drobiu i mięsa koszernego była wyższa dla ludności żydowskiej niż dla Polaków.

Zaległości w wypłacie pensji dla rabina wyniosły w 1934 roku 2400 złotych, Rzezak Luftman z pensji 2360 złotych otrzymał 1456 złotych. W 1935 roku napisał on w skardze do starostwa: *Jestem rzezakiem od 28 lat, a jeszcze nie doznałem takiej nędzy jak obecnie. Wypłacają mi 100-110 złotych miesięcznie, a z tego nie wyżyje rodzina składająca się z 10 osób. Na suchy chleb nie wystarcza. Żyję w nędzy i jestem niemożliwie zadłużony.* Również wdowa po rabinie Dwojra Kopel, mająca na utrzymaniu siedmioro dzieci i teściową, wdowę po rabinie Gabrielu Kopelu, zwróciła się do starosty o spowodowanie wypłacania jej pensji, bo nie ma za co żyć. Pismo bezpłatnie wystosował właściciel biura pisania podań Leonid Górski. Starosta podczas wizyty w Łopusznie osobiście obiecał, że zadba o regularną wypłatę

W tym czasie zaległości gminy urosły już do ponad 10 tysięcy złotych! Najwięcej wynosiły zobowiązania dla Dwojry Kopel. Tymczasem zaległości ze składek wyniosły niewiele ponad 2 tysiące złotych, przy czym kwota ta była niemożliwa do ściągnięcia . Ani władze gminy, ani władze zwierzchnie nie widziały możliwości wyjścia z sytuacji.

Gmina wyznaniowa stanęła na skraju bankructwa.

Sytuację pogarszał fakt, że starostwo uwzględniało odwołania kupców z okolicznych miasteczek i zmniejszało im wymiar składki, bądź całkowicie uwalniało ich od płacenia na rzecz gminy w Łopusznie. Kupcy z Włoszczowy i Radoszyc mieli nawet przygotowane wzory odwołań,

was a resident of Kielce. A tax was imposed also on the sawmill workers. A competition to the inhabitants of Łopuszno constituted not only people trading with cattle or flour but also tradesmen buying eggs, selling scythes or even soap. On each market there were 5-6 bakers from Włoszczowa and Radoszyce, tailors and shoemakers.

Conflict with rabbi

The commune of Łopuszno not only lacked money but there also existed a silent conflict with the rabbi. Finally, Abraham Luftman, who for 5 years served as a cantor in the synagogue but did not received any money for that, resigned and the commune was left without a cantor. Since the cantor's salary wasn't included in the budget plan it was impossible to employ anybody else who could lead prayers. On January 9, 1933 the board explained the need to find money for a cantor: *A cantor is needed to conduct certain prayers in the synagogue, which don't constitute rabbi's duties. Due to lack of a cantor last year there were disorders in the synagogue because nobody wanted to lead the prayers for free.*

Rabbi Mejloch Ejbuszyc, although he was well known in the society, didn't gain any authority among the Jews in Łopuszno. He wasn't interested in organizing the communal life; his activity in the starosty of Kielce wasn't favorable, either. He was criticized by the inhabitants for frequent absence from Łopuszno without appointing his substitute. The communal board accused him of tolerating import of kosher meat from other communes impeding the income of his own.

Rabbi Ejbuszyc was interested only in his regular salary, which can be proved by his lengthy writings to the starosty with complaints about the communal board. He wrote that they didn't pay his salary on purpose although the income from the slaughter was regular. He even declared that he would become an honorary inspector of slaughter fees so as to control the income. There is preserved a unique and a very interesting record reflecting the relations in the commune of Łopuszno, testifying to how rabbi Ejbuszyc understood his duties. In December 1934, when the starosty didn't agree to give him a pay rise, Ejbuszyc wrote:

I explain it to everybody who knows the Jewish law that the rabbi is obliged towards the Jewish Religious Department to fulfill the following things;

pisane w jednym biurze pisania podań według jednego wzoru. To jeszcze tylko pogarszało sytuację gminy łopuszańskiej, której plan składek w 75 procentach dotyczył ludności bardzo luźno związanej z Łopusznem. Np. kupcy przyjeżdżali tu tylko raz na tydzień na targi, a Lejzor Rozenberg - właściciel tartaku w Rudzie, był mieszkańcem Kielc. Podobnie podatek nałożono na pracowników tartaku. Konkurencję dla mieszkańców Łopuszna stanowili nie tylko handlarze bydłem czy mąką, ale także kupcy prowadzący skup jaj, sprzedający kosy czy nawet ... mydło. Na każdym targu było także 5-6 piekarzy z Włoszczowy i Radoszyc, krawcy, a także szewcy

Konflikt z rabinem

W gminie łopuszańskiej nie dość, że ciągle brakowało pieniędzy, to trwał cichy konflikt z rabinem.Abram Luftman, który od lat pełnił w łopuszańskiej synagodze funkcję kantora i nie pobierał za to pieniędzy, zrzekł się funkcji, a gmina została bez kantora. Ponieważ wynagrodzenie nie było uwzględnione w budżecie gminy, nie można też było przyjąć nikogo innego, kto by umiał prowadzić modlitwy. 9 stycznia 1933 zarząd gminy argumentując wydatek pieniędzy dla kantora pisał: *Kantor potrzebny jest do odmawiania specjalnych modlitw w bóżnicy, których rabin nie jest obowiązany odmawiać. Z powodu braku kantora w ubiegłym roku wynikły w bóżnicy zaburzenia, gdyż nikt za darmo modlitw tych nie chciał odmawiać.*

Rabin Mejloch Ejbuszyc, mimo iż doskonale znany w środowisku, nie zdobył wśród Żydów łopuszańskich żadnego autorytetu. Nie interesował się organizowaniem życia gminy, niekorzystnie oceniano jego działalność także w kieleckim starostwie. Ludność żydowska odnosiła się do niego wręcz nieprzychylnie, czyniąc mu zarzuty, ze często wyjeżdża z Łopuszna na długi czas nie ustanawia swego zastępcy. Zarząd gminy z kolei zarzucał mu, że toleruje przywożenie mięsa koszernego z innych gmin, przez co obniża dochody własnej.

Rabin Ejbuszyc z kolei interesował się tylko regularnym otrzymywaniem wynagrodzenia, czego dowodem są sążniste pisma, które regularnie wysyłał do starostwa ze skargami na zarząd. Pisał, że pensja jest mu nie wypłacana celowo, bo dochody z rzezi wpływają regularnie. Deklarował nawet, że zostanie honorowym inkasentem opłat rzezi, by mieć kontrolę

1. Answer different questions concerning ritual issues asked by the Jewish people, which are frequently asked even several times a day (małes paskiene)

2. Control over the ritual slaughter, everyday examining the knives

3. Acting as an arbitrary court between the Jews almost every day (dyn-tojre)

4. koshering stoves for the Pesach (Passover) and supervising the baking of matzoth

5. wedding ceremonies and keeping civil registers

The above mentioned five points constitute my duties on the base of an agreement (ksaw rabonu) with the board of the religious department in Łopuszno. I can openly say that I do my duties faultlessly.

Moreover, there is only one butcher and I can't count on that he sees to everything, therefore I have to be present 5 times a week at each kosher butchering, which takes me about one hour.

Frankly speaking, the members of the board limit me in many ways not allowing to see many illegal things. I suggest that I should receive 50% of the monthly income from the slaughter because otherwise I won't be able to feed my family.

I inform you that I'm often absent from the board's meetings because the board is hostile towards me and I can't bear it as a clerical."

The starosty knew, however, the relations in the commune and the state of the communal cash box and didn't comply with rabbi's request. What is more, it ordered him to explain his frequent absence from Łopuszno without formal asking for a day off in the communal board. He was also reminded that he had regular, although small income from teaching religion in the primary school in Łopuszno.

No chances for improvement

In 1936 new elections of the boards of religious departments took place in Poland. In Łopuszno a new committee was appointed under the leadership of Herszla Rajzman. Two lists of candidates were presented, the first of which was prepared by the communal board and the other was proposed by rabbi Ejbuszyc. On 27 August the electoral committee decided to cancel the second list because there were signatures of people who supported also the first list. After crossing out those people it turned out

nad wpływami. Zachował się bardzo interesujący dokument obrazujący stosunki w gminie łopuszańskiej. W grudniu 1934 roku, gdy starostwo nie zgodziło się na podwyższenie mu pensji, Ejbuszyc pisał:

Wyjaśniam każdemu, kto zna prawo żydowskie, że rabin wobec Gminy Żydowskiej jest obowiązany wypełnić niżej wymienione 5 punktów:

1) odpowiedzieć na różne pytania zadawane przez ludność żydowską w sprawach rytualnych, które zadaje się bardzo często, a nawet kilka razy dziennie (małes paskiene),

2) nadzór nad rzezią rytualną, badanie noży rytualnych codziennie,

3) załatwianie prawie codziennie sądów polubownych między ludnością żydowską dyn-tojre),

4) koszerowanie pieców na Pesach oraz nadzór nad wypiekiem mac,

5) załatwianie ceremonii ślubnych oraz prowadzenie ksiąg przedmetrykalnych stanu cywilnego.

Ww. pięciu punktów zmuszony jesetem przestrzegac na podstawie zawartej przeze mnie umowy (ksaw rabonu) z zarządem Gminy Wyznaniowej w Łopusznie i to właśnie każdego w Rzeczypospolitej Polskiej obowiązuje, a ja otwarcie powiem z całą sumiennością czynność tę wykonuję bez zarzutu. Ponadto jest tylko jeden rzezak, nie mogę polegać by wszystkiego dopilnował, wobec tego 5 razy w tygodniu jestem zmuszony przy każdym uboju bydła rytualnego być obecnym, tak iż ja przy tym uboju tracę więcej niż godzinę czasu. Otwarcie mówiąc członkowie zarządu GWŻ gnębią mnie w różny sposób, nie dopuszczając do różnych nielegalnych rzeczy. Zwracam się o 50 proc. miesięcznego wpływu z rzezi, gdyż w przeciwnym razie mnie i mojej rodzinie grozi głód.

Starostwo jednak dobrze znało stosunki panujące w gminie oraz stan gminnej kasy i stanowiska rabina nie uwzględniło. Więcej - kazało mu się wytłumaczyć z częstej nieobecności w Łopusznie bez formalnych próśb o urlop w zarządzie gminy. Zwrócono też rabinowi uwagę, że ma stały, choć niewielki dochód za prowadzenie nauki religii dla dzieci żydowskich w szkole podstawowej w Łopusznie.

Bez szans na poprawę

W 1936 roku w Polsce odbyły się nowe wybory zarządów gmin wyznaniowych żydowskich. W Łopusznie powołano komisję wyborczą pod przewodnictwem Herszli Rajzmana. Zgłoszono dwie listy kandydatów, z któ-

that the list was supported only by 11 people whereas the required number was 15. The rabbi didn't manage to find more supporters. Because one list was cancelled there were no elections held and the list was approved by acclamation. On November 30, 1936 the control over the commune was taken by a new board including: Jankiel Gancarski – the president, Izrael Kapitulnik, Chaskiel Weltman, Zajnwel Weltman, Mnyl Aleksander and Chaim-Lejb Żarnowski. The board took over the small communal property and faced a very difficult task to prevent the department from liquidation. The number of Jews in Łopuszno was decreasing. Moreover, the poverty was growing and there were less and less people able to pay synagogue fees. On the list of tax payers there were more and more people out of the commune. The starosty began to consider the liquidation of the department of Łopuszno and transferring the inhabitants to a bigger department of Chęciny.

The new board wanted to increase synagogue and slaughter fees but it met with a decided protest of craftsmen, who appealed for lowering the fees: *We kill only small animals, not heavier than 60-70 kg and we are in critical conditions because we can't even pay 5 zloty from such small animals*. Moreover, Jankiel Gancarski started using his position of the president of the board for his own purposes. In February a group of people from Łopuszno wrote a complaint about Gancarski: *Jankiel Gancarski makes people who he is angry with pay a fee that is three times higher than it was fixed. He says that he fears no one and boasts that as a leader of the board he must profit from it. He charges for iron things as much as he wants because he has many of them to sell.* The petitioners asked the starosty to organize a secret investigation. The complaint was signed by: Lejzor Rapoport, Icek Finkler, Chaim Szmul Sosnowski, Estera Gruszka, Ela Frajman, Jakub Oblęgorski and by members of the communal board: Izrael Kapitulnik and Jankiel Josek Lewkowicz.

In June 1937 the board decided to lower fees for the kosher butchering on the proposal of Izrael Kapitulnik, who explained: *The people here are so poor that they go to other towns to kill the poultry since the prices are lower there.*

Another hindrance in governing the commune constituted the introduction of an act limiting the kosher slaughter in 1937. Jankiel Gancarski resigned explaining that the limits would allow, according to the fixed quota, an income from the kosher butchering of only 840 zloty, which absolutely wasn't enough to make a budget plan. The fees would bring 2000 zloty whereas only the rabbi's salary was of 2400 zloty annually, the salary of butcher Abram Luftman – 2350 zloty and Dwojra Kopel was to receive 500 zloty

rych pierwszą przygotował zarząd gminy, a drugą zgłosił rabin Mejloch Ejbuszyc. 27 sierpnia komisja wyborcza postanowiła unieważnić drugą listę, ponieważ podpisały się na niej osoby popierające także pierwszą listę. Po ich odrzuceniu okazało się, że listę popiera tylko 11, zamiast wymaganych 15 osób. Rabinowi nie udało się znaleźć więcej zwolenników. Ponieważ zatwierdzona została tylko jedna lista nie odbyło się głosowanie, a listę przyjęto przez aklamację. 30 listopada 1936 władzę w gminie przejął nowy zarząd w składzie: Jankiel Gancarski - przewodniczący, Izrael Kapitulnik, Chaskiel Weltman, Zajnwel Weltman, Mnyl Aleksander i Chaim Lejb Żarnowski. Zarząd przejął niewielki majątek gminy i stanął przed karkołomnym zadaniem uchronienia gminy wyznaniowej przed likwidacją. Żydów w Łopusznie wciąż ubywało. W dodatku narastała bieda i zmniejszała się także liczba osób zdolnych płacić składki bóżnicze. Na listach płatników składki coraz więcej było natomiast osób spoza gminy. W starostwie zaczęto się zastanawiać czy nie zlikwidować samodzielnej łopuszańskiej gminy wyznaniowej, a mieszkańców przyłączyć do większej gminy w Chęcinach.

Nowy zarząd chciał podwyższyć stawki składek bóżniczych i opłat od rzezi, ale napotkał na zdecydowany opór rzeźników, którzy pisali podania o obniżenie opłat: *Bijemy tylko małe sztuki wagi 60-70 kilogramów i jesteśmy w krytycznym położeniu, gdyż nie możemy płacić nawet 5 złotych od tak małej sztuki.* W dodatku Jankiel Gancarski zaczął wykorzystywać stanowisko przewodniczącego do załatwiania własnych interesów.

W lutym grupa mieszkańców Łopuszna skierowała donos na przewodniczącego Gancarskiego pisząc: *Jankiel Gancarski na kogo ma złość stawia stawkę bóżniczą trzy razy tyle ile stała każdego roku. Mówi, ze nikogo sięnie obawia i chwali się, że o ile prowadzi zarząd musi mieć z tego korzyści. Za przybory żelazne liczy ile chce, bo ma ich do sprzedania.*

Pismo podpisali, prosząc starostwo o przeprowadzenie tajnego śledztwa: Lejzor Rapoport, Icek Finkler, Chaim Szmul Sosnowski, Estera Gruszka, Ela Frajman, Jakub Oblęgorski oraz członkowie zarządu gminy Izrael Kapitulnik i Jankiel Josek Lewkowicz.

W czerwcu 1937 roku zarząd postanowił obniżyć stawki za ubój koszerny na wniosek Izraela Kapitulnika, który argumentował: *Ludność tutaj jest tak biedna, iż udaje się do bicia drobiu do okolicznych miasteczek, gdyż tam opłaty są mniejsze jak w Łopusznie.*

Dodatkową przeszkodą w prowadzeniu gminy stało się wprowadzenie w 1937 roku limitu na ubój koszerny mięsa, jako skutek działania ustawy ograniczającej ubój rytualny. Jankiel Gancarski złożył dymisję, argumentując, że ograniczenie według przyznanego kontyngentu pozwoli na wpływy z rzezi koszernej jedynie 840 złotych, co absolutnie nie pozwala na sporzą-

a year. Besides, there were also expenses on the secretary of the commune, the collector of slaughter fees, heating and lightening of the synagogue.

The resignation of the president wasn't accepted. Soon the authorities limited the force of the act concerning the kosher butchering and postponed the discussion for the following years. Nevertheless, the question whether the existence of a religious department in Łopuszno made sense was becoming reasonable.

At that time people lived mainly from small trade and craftsmanship. A source of income constituted the weekly market but the competition of small tradesmen from the vicinity was growing. There were no warehouses and no bigger magazines. One of the biggest craftsman's workshops – Izrael Kapitulnik's bakery was equipped with a 1.5 square meters brick oven, two wooden stirrers and he produced 320 kg of rye bread and 160 kg of wheat bread a week.

Before the war the Jews owned several dozens properties. At the market place lived: Izrael Kapitulnik, Mnyl Aleksander and Josek Proszowski. In Kielecka Street: Chaskiel Blumenson, Aba Płuciennik, Izrael Rozencwajg, Herszel Wikiński, Zysman Gołębiowski.

The greatest number of Jewish properties was on Przedborska Street, on the area determined for Jewish settlements by heir Dobiecki. On Przedborska Street there was a synagogue. On that street there were houses of: Lejzor Rapoport, Ruchla Łaja Rapoport, Abram Waldsztajn, Jankiel Gancarski, Szaja Jakubowicz, Jankiel Podliński, Moszek Aleksander, Chana Cukier, Zajnwel Wajnsztok, Godel Cukier, Hersz Kenigsztajn, Majer Kenigsztajn, Josek Wrocławski, Majer Sosnowski, Majloch Sosnowski, Aron Promnicki, Berek Promnicki, Mendel Żarnowski, Abram Żarnowski, Abram Ryng, Moszek Podliński, Moszek Sosnowski, Wolf Sosnowski, Całel Gruszka, Szmul Frajman, Moszek Zylberberg, Eljasz Frajman, Jankiel Oblęgorski, Lejzor Rusinek, Moszek Goldlust and Eljasz Frajman. Rabbbi Majloch Ejbuszyc lived in the rabbi's house on the ground that belonged to the synagogue.

However, even owners of the houses weren't well-off. The situation of the Jewish inhabitants was getting difficult. More and more people were looking for a source of income out of their home town. The economy of the religious department crumbled into ruin. This situation prevailed until the World War II.

- - - - - - - - - -

We must bear in mind that the archives present only one side of the life of the Jewish society. The official documents include mainly facts, ordered

dzenie budżetu. Ze składek mogło wpłynąć jedynie 2000 złotych, a sama pensja rabina wynosiła 2400 złotych rocznie, pensja rzezaka Abrama Luftmana - 2350 złotych, pensja wdowy Dwojry Kopel - 500 złotych rocznie. Dochodziły jeszcze wydatki na sekretarza gminy, inkasenta opłat za rzeź, opłaty za opał i światło do bóżnicy.

Dymisja przewodniczącego nie została przyjęta. Władze wkrótce ograniczyły działanie ustawy o uboju rytualnym. Pytanie o sens istnienia gminy wyznaniowej w Łopusznie stawało się jednak coraz bardziej sensowne.

W tym czasie podstawą utrzymania ludności stał się już tylko drobny handel i rzemiosło. Dochód przynosił zwłaszcza cotygodniowy targ, jednak konkurencja drobnych kupców z okolicy stawała się coraz większa.

Jeden z większych „zakładów rzemieślniczych" - piekarnia Izraela Kapitulnika, wyposażony był w piec chlebowy z cegły o powierzchni 1,5 m. kw., dwa drewniane mieszadła, a produkcja piekarni wynosiła 320 kilogramów chleba żytniego i 160 kg chleba pszennego tygodniowo.

Przed wojną Żydzi byli właścicielami kilkudziesięciu posesji. Przy Rynku mieszkali: Izrael Kapitulnik, Mnyl Aleksander i Josek Proszowski. Przy ulicy Kieleckiej: Chaskiel Blumenson, Aba Płuciennik, Izrael Rozencwajg, Herszel Wikiński, Zysman Gołębiowski. Najwięcej nieruchomości żydowskich znajdowało się przy ulicy Przedborskiej, na posesjach, które wyznaczył na osadnictwo żydowskie dziedzic Dobiecki. Przy ul. Przedborskiej stała bóżnica. Swoje domy mieli tutaj: Lejzor Rapoport, Ruchla Łaja Rapoport, Abram Waldsztajn, Jankiel Gancarski, Szaja Jakubowicz, Jankiel Podliński, Moszek Aleksander, Chana Cukier, Zajnwel Wajnsztok, Godel Cukier, Hersz Kenigsztajn, Majer Kenigsztajn, Josek Wrocławski, Majer Sosnowski, Majloch Sosnowski, Aron Promnicki, Berek Promnicki, Mendel Żarnowski, Abram Żarnowski, Abram Ryng, Moszek Podliński, Moszek Sosnowski, Wolf Sosnowski, Całel Gruszka, Szmul Frajman, Moszek Zylberberg, Eljasz Frajman, Jankiel Oblęgorski, Lejzor Rusienek, Moszek Goldlust, Eljasz Frajman. Rabin Majloch Ejbuszyc mieszkał w domu rabina na posesji bóżniczej.

Nawet jednak właściciele domów nie byli ludźmi zamożnymi. Sytuacja ludności żydowskiej była coraz trudniejsza. Coraz więcej osób szukało źródeł utrzymania poza rodzinnym Łopusznem. Gospodarka gminy wyznaniowej legła w gruzach. Taka sytuacja miała miejsce aż do wybuchu II wojny światowej.

- - - - - - - - - -

Przy lekturze tych słów trzeba pamiętać, że archiwalia dają bardzo jednostronny obraz życia żydowskiej społeczności. Dokumenty urzędowe to

quite schematically but also concern unusual events, which disturbed the normal course of life. Therefore, on reading the preserved documents we may get an impression that there were conflicts among the Łopuszno Jews and they often fought with each other, which surely isn't true.

There are no documents concerning Jewish solidarity, charitable activity, mutual aid in difficult moments, education of children, looking for a job and the joys and sorrows - all that everyday life is comprised of.

It doesn't mean that we can forget that only because these aspects aren't mentioned in documents.

It had to be emphasized that both in the Polish and Jewish memory the coexistence in Łopuszno is described as friendly and peaceful. The daughters of domiciled in Argentina 104-year old Lea Sosnowska and Meir Kenigsztajn - Nacha and Rosita - remember from their mother's stories and from their own childhood that the Poles lived with the Jews without any conflicts. Each society lived its own life not disturbing the life of others. They all participated in the weekly markets. They used to trade with each other. The Jews would buy fruits of earth and the Poles: shoes, clothes, bread. Nach and Rosita remember that in their uncle's house - tailor Meir Sosnowski - there were always many Christians customers on market days, who used to come to be measured or to have their clothes re-tailored. Their other uncle - shoemaker Herszel Kenigsztajn - also had Christian customers. Only a few times it came to disputes with Christians, but they were never serious. Another childhood memory constitutes the fact that there wasn't any doctor in Łopuszno and medical advice was given by a pharmacist.

According to Łopuszno inhabitants the Jews were good and friendly.

A Łopuszno resident, Regina Mularczyk recollects that her father would often send her to Jewish shops: for example to buy nails at the Garncarskis or to buy meat for broth at the Gołębiowskis. Marianna Serafin remembers that they lived in friendship with the Jews. She remembers the Gołębiowskis from Kielce Street, who sold meat and rabbi Ejbuszyc, who had beautiful daughters. Near there Esterka, whose surname nobody remembers, had a shop with fabrics and clothes. On Przedborska Street lived male tailor, called Żółty and a general tailor Gruszka. Further lived Jew Łapa, who bought feathers and leathers and next to him lived Zysma, a butcher. On Włoszczwska Street Janklowa had her grocery, the Żarnowskis had a bakery and poor Berkowa, who had a little shop and was really poor but very kind. He used to go through villages and sell rolls, sugar, needles, threads and even herrings from the basket hung over her shoulder.

Regina Ciszek says that the Jews were very good and didn't quarrel and they treated the Poles as their good friends.

gównie sprawozdawczość, sporządzana nieco schematycznie, ale także relacje dotyczące zjawisk niecodziennych, zaburzających stały rytm życia. Stąd lektura zachowanych dokumentów może sugerować wrażenie, że Żydzi w Łopusznie byli bardzo skonfliktowani i ciągle walczyli ze sobą, co z pewnością nie jest prawdą. Nie ma bowiem dokumentów o żydowskiej solidarności, działalności charytatywnej, wzajemnej pomocy w trudnych chwilach, kształceniu dzieci, poszukiwaniu pracy, wreszcie o radościach i smutkach - tym wszystkim na co składa się codzienne życie. To nie zostało udokumentowane, co jednak nie znaczy, że o tych wszystkich dziedzinach możemy zapomnieć.

Trzeba podkreślić, że w zarówno w żydowskiej i polskiej pamięci wspólna egzystencja Łopusznie określana jest jako przyjazna i pokojowa. Córki mającej 104 lata i żyjącej w Argentynie urodzonej w Łopusznie Lei Sosnowskiej i Meira Kenigsztajna, Nacha i Rosita, pamiętają z opowieści matki i własnego dzieciństwa, że Polacy i Żydzi żyli w Łopusznie bez konfliktów. Każda społeczność żyła własnym życiem nie mieszając się w życie innych. Wszyscy razem uczestniczyli natomiast w tygodniowych targach. Handlowano wzajemnie, Żydzi kupowali płody rolne, Polacy - buty, ubrania, chleb. Nacha i Rosita pamiętają, że w dniu targu w domu ich wuja, krawca Meira Sosnowskiego w dniu targów zawsze było wielu klientów - chrześcijan, którzy przychodzili do miary albo przerabiać ubrania. Tak samo chrześcijanskich klientów miał drugu wujek, szewc Herszel Kenigsztajn. Tylko kilka razy zdarzyły się spory z chrześcijanami, ale nigdy poważne. Innym wspomnieniem z dzieciństwa jest fakt, że w Łopusznie nie było doktora, a porad medycznych udzielał wszystkim aptekarz.

W opinii mieszkańców Łopuszna Żydzi tutaj byli dobrzy i życzliwi.

Mieszkanka Łopuszna Regina Mularczyk wspomina, że ojciec często posyłał ją po zakupy do żydowskich sklepików: a to po gwoździe do Gancarskich, a to po mięso na rosół do jatki Gołębiowskich. Marianna Serafin pamięta, że z Żydami żyło się w przyjaźni. Pamięta nazwisko Gołębiowskich z ulicy Kieleckiej, którzy mieli masarnię, rabina Ejbuszyca - miał piękne córki. Niedaleko Żydówka Esterka, nazwiska nikt nie pamięta, prowadziła sklep z materiałami i odzieżą. Na ulicy Przedborskiej mieszkał krawiec męski zwany Żółtym i krawiec Gruszka. Dalej mieszkał Żyd Łapa, który skupował pierze i skóry, za nim Zysma, rzeźnik. Na Włoszczowskiej sklep spożywczy prowadziła Janklowa, piekarnię mieli Żarnowscy i biedna Berkowa, która miała malutki sklepik i była bardzo biedna, ale bardzo dobra. Chodziła po wsiach i z koszyka plecy sprzedawała bułki, cukier, igły i nici, a nawet śledzie. Regina Ciszek mówi, że Żydzi to byli dobrzy i bezsporni sąsiedzi, a Polaków traktowali jak życzliwych przyjaciół.

In my childhood my father sent me to learn religion to church in Łopuszno, 5 kilometers away from Czartoszów, where we lived The favorite place to have a rest was the Żarnowskis' bakery. I used to eat a roll eat in the bakery sitting on a comfortable bench and then go to the religion classes. On my way back from the church I used to call at Janklowa to buy salt, sugar or half a liter of kerosene. Janklowa knew every child, she would always give them a dozen or so acid drops in a paper tube. She never deceived anybody, on the contrary, knowing the child she always tried to find the best goods.

Janina Palacz recollects that the Jews were very honest. She says that there were no mixed marriages because it was unacceptable. In one village there lived a poor Jew, Dawid, who had two children with a Pole. He accepted the children and brought them up but marriage was out of question.

In the memories the Jewish Łopuszno is completely different from the one presented in the documents - it is not a site of disputes and quarrels but a place of poor but peaceful existence. We must remember that.

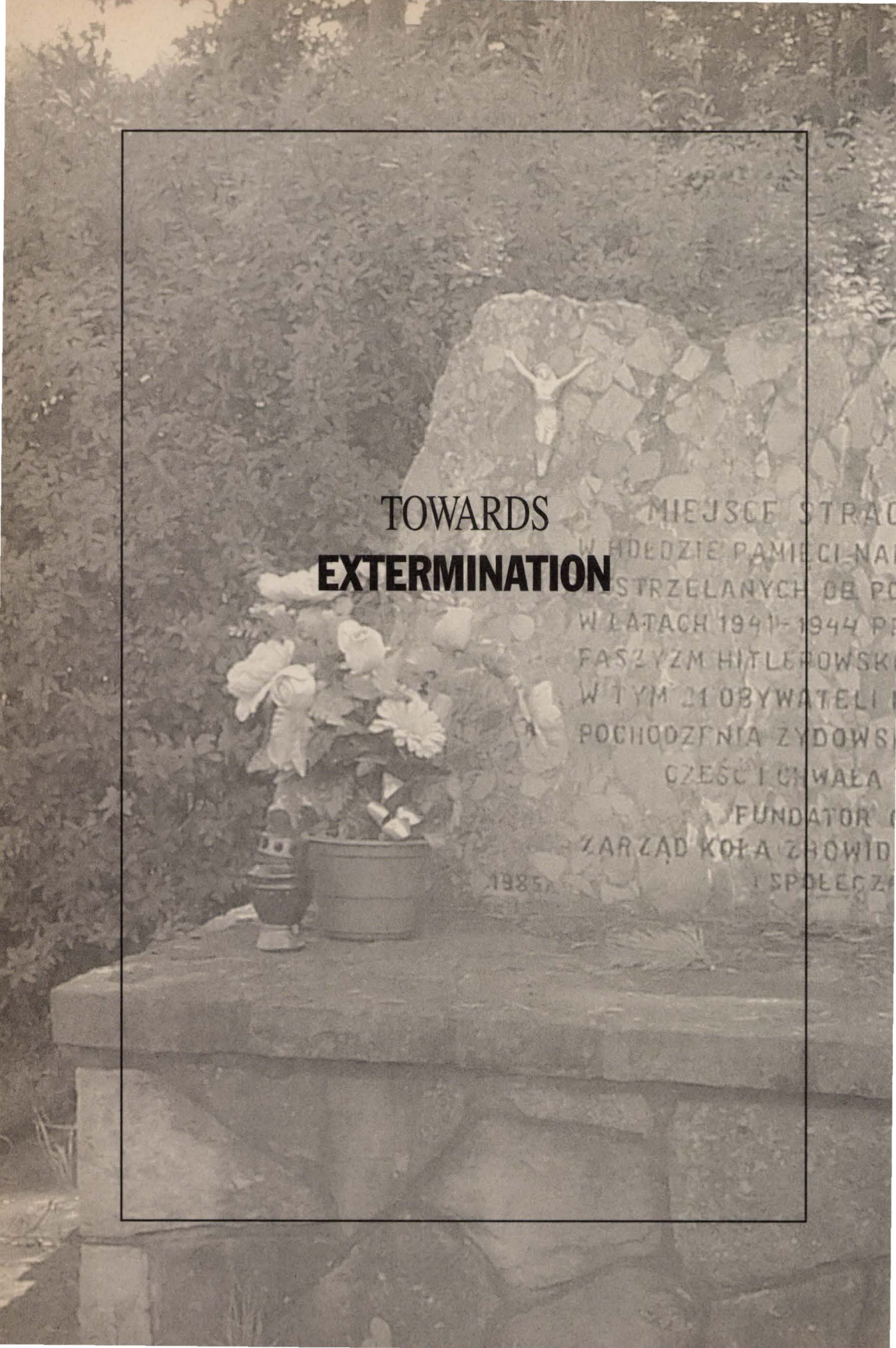
"The year 1942 shocked us", recollects Regina Ciszek. "When I saw a column of carts coming from Łopuszno towards the railway station Małogoszcz...,I felt creepy at that sight. Seeing all those familiar faces, the people I used to live with, now suddenly transported somewhere, waving with white handkerchiefs. The sorrow was so terrible and even today I can see that sight. We didn't know then where they were transported, it turned out later.. The Germans would say that they were transported to Palestine because people had to be sorted so as every nation would have its own place...

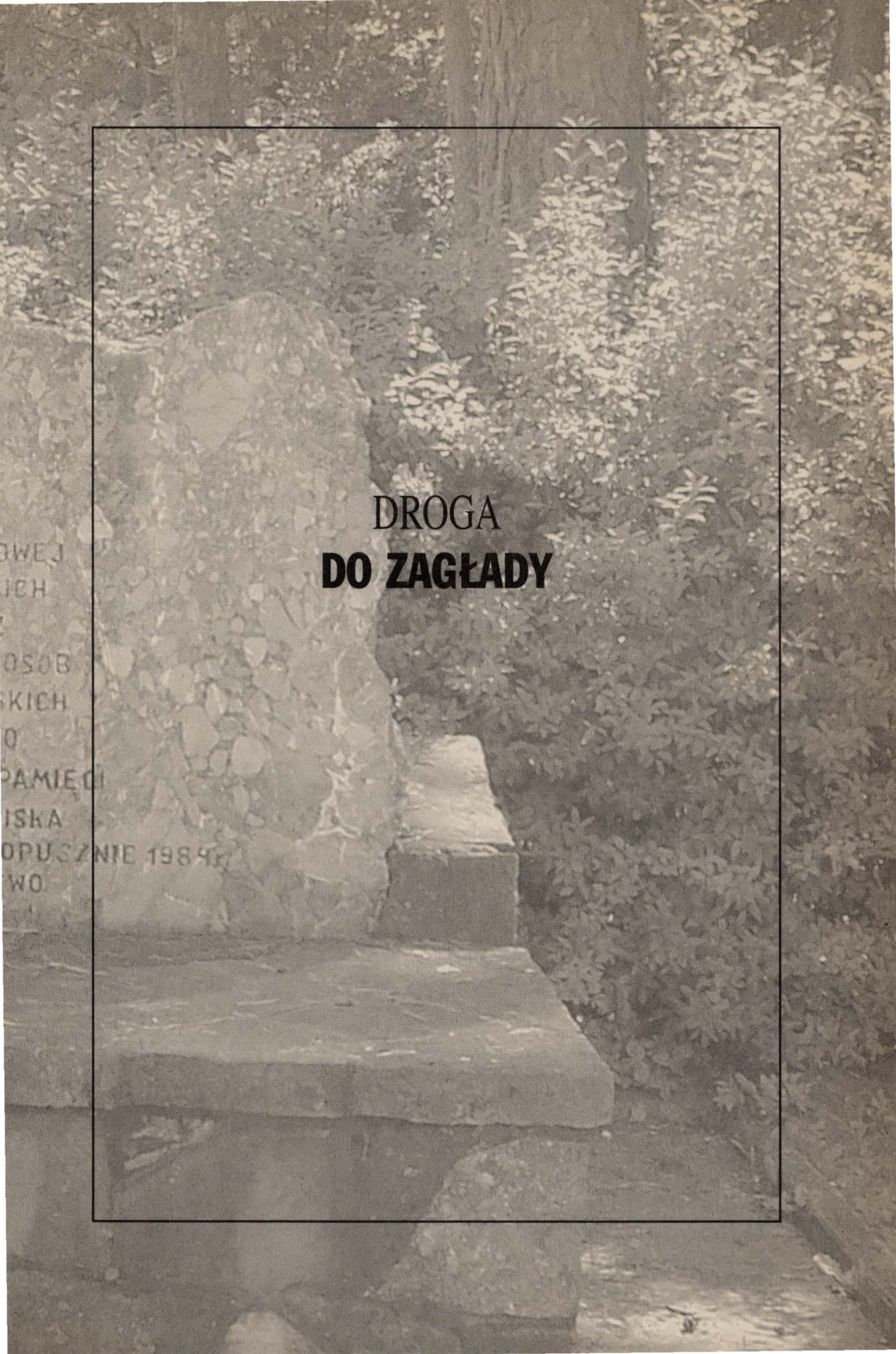
- Ojciec od dzieciństwa posyłał mnie na naukę religii do kościoła w Łopusznie, pieć kilometrów od Czartoszowa, gdzie mieszkaliśmy. Pierwszym miejscem mojego ulubionego odpoczynku była piekarnia Żarnowskich. Zjadałam tam bułke siedząc na wygodnej ławie, a potem szłam na religię. Wracając z kościoła u Janklowej kupowałam sól, cukier czy pół litra nafty. Pani Janklowa znała wszystkie dzieci i dawała zawsze w tubce z papieru kilkanaście landrynek. Nigdy nie zdarzyło się, żeby oszukała, a znając dziecko starała się dać najlepszy towar.

Janina Palacz wspomina, że Żydzi byli bardzo uczciwi. Mówi, że nie dochodziło do małżeństw między Żydami i Polkami, bo to było nie do zaakceptowania. W jednej wiosce Żyd Dawid miał dwoje dzieci z Polką. Dzieci zaakceptował, wychowywał, ale o ślubie nie było mowy.

We wspomnieniach żydowskie Łopuszno jest zupełnie inne niż to o jakim mówią dokumenty - nie jest to miejsce waśni i sporów lecz miejsce biednej, ale spokojnej egzystencji. Musimy o tym pamiętać.

- Rok 1942 nas zaskoczył - wspomina Regina Ciszek Gdy zobaczyłam kolumnę furmanek jadących od Łopuszna w stronę stacji kolejowej Małogoszcz , aż skóra cierpła na widok tak okropny. Kiedy widziało się wszystkie znajome twarze i nagle gdzieś ich wiozą, a oni tylko machają białymi chusteczkami. Żal był tak wielki i do dziś obraz ten się powtarza. Wtedy nie było wiadomo gdzie ich wywiozą, dopiero później się okazało. Niemcy mówili, że wiozą ich do Palestyny, bo ludzi trzeba posortować, żeby każdy naród miał swoje miejsce...

TOWARDS
EXTERMINATION

DROGA
DO ZAGŁADY

September 1939 is a tragic date. Hitler's Germany attacked Poland. Already on September 5 German soldiers reached Łopuszno. An occupation began. The village belonged to the district of Radom. Since the beginning of the war there had been a gendarmerie station in Łopuszno. Soon afterwards the Polish and Jewish residents met with severe repressions. For the Jews of Łopuszno, just like for all Jews in the occupied Poland a time of ordeal began. Hitler's plan to exterminate the Jews was being consistently carried out.

We know the tragic fate of the Jewish residents only thanks to scarce and scattered memories. Nobody recorded the war tragedies and the human memory turned out to be transitory.

In 1939 some Jews left Łopuszno and moved to their families in Kielce, Chęciny and Włoszczowa. In the village there stayed about 150-200 people. They were allowed to stay in their homes and to do their job. The school year didn't begin until October. The Jewish children didn't start school at all. One of the first restrictions imposed on the Jewish inhabitants concerned secret slaughter and illegal trade. Adolf Karl Landl, a gendarme cooperating with the Polish resistance movement, recalls that *: No proofs were necessary, even anonymous denunciations were enough to convict a Pole or a Jew without a court procedure. Finally, the term 'secret slaughter' meant every slaughter of a pig or another animal, because the Polish inhabitants didn't have the right to kill any animal for themselves. I don't want to embark upon the horrible fate of the Jews.* The ban on slaughter meant that the Jewish inhabitants were deprived of kosher meat and the ban on trade – also of the source of their existence.

In the course of time the Jews weren't even allowed to leave Łopuszno. Their houses were marked with the Star of David. One of the tragic events is related to Janklowa's (Jankiel's wife, whose surname nobody remembers) excursion to get some food. She was on her way back from a neighboring village when she was noticed by gendarmes. At first, they beat her mercilessly and then threw her into a cage where they kept a trained wolf-hound, which bit people. The dog literally tore her. Her screams could be heard in the whole village. She was buried on the Jewish cemetery.

Even long after the war people talked about the wolf-hound that terrified the whole vicinity.

Younger Jews were forced to work on building roads, on digging drainage ditches and on collecting ears of corn after the harvest on the court's field. They were watched by gendarmes.

Wrzesień 1939 roku to data tragiczna. Hitlerowskie Niemcy zaatakowały Polskę. Już piątego września niemieccy żołnierze zajęli Łopuszno. Rozpoczęła się okupacja. Wieś znalazła się w dystrykcie radomskim. Od początku wojny w Łopusznie zlokalizowano posterunek żandarmerii. Wkrótce dotkliwe represje dotknęły ludność polską i żydowską. Dla łopuszańskich Żydów, tak jak dla Żydów w całej okupowanej Polsce, nastał czas gehenny. Hitlerowski plan eksterminacji ludności żydowskiej zaczął być konsekwentnie realizowany.

Tragiczny los łopuszańskich Żydów znamy dziś tylko z nielicznych i rozproszonych wspomnień. Nikt nie spisywał tragedii czasów wojny, a pamięć po latach okazywała się ulotna.

W 1939 roku część Żydów opuściła Łopuszno, przenosząc się do rodzin w Kielcach, Chęcinach, Włoszczowie. We wsi zostało około 150 - 200 osób. Pozwolono im zostać w swoich domach i wykonywać swoją pracę. Nauka szkolna rozpoczęła się dopiero w październiku. Żydowskie dzieci nie poszły już do szkoły. Jedną z pierwszych restrykcji, jakie dotknęły ludoność, był zakaz tajnego uboju i pokątnego handlu. Jak wspomina współpracujący z polskim ruchem oporu żandarm Adolf Karl Landl: *Nie potrzebowano żadnych dowodów, wystarczyły nawet anonimowe denuncjacje, by skazać Polaka czy Żyda bez postępowania sądowego. Pod określeniem „tajny ubój" rozumiało się ostatecznie każde zaszlachtowanie świni czy innego zwierzęcia przeznaczonego do spożycia przez ludzi, ponieważ ludność polska nie miała w ogóle prawa bicia czegokolwiek dla siebie. Nie chcę się tu wdawać w straszny los Żydów....* Zakaz uboju oznaczał, że religijna ludność żydowska została pozbawiona także mięsa koszernego, a zakaz handlu - także pozbawienie podstaw egzystencji.

Żydom nie wolno było opuszczać Łopuszna. Ich domy oznaczono gwiazdami Dawida. Jedno z tragicznych wspomnień wiąże się z wyprawą po żywność Janklowej, której nikt już nie pamięta z nazwiska. Wracała z sąsiedniej wsi do domu, gdy zauważyli ją żandarmi. Zbili ją najpierw okrutnie, a potem wrzucili do kojca, gdzie trzymali tresowanego wilczura, który gryzł ludzi. Wilczur dosłownie rozerwał Janklową. Jej krzyk było słychać w całym Łopusznie. Została ona pochowana na cmentarzu żydowskim.

O psie żandarmów, który był postrachem całej okolicy, mieszkańcy Łopuszna opowiadali jeszcze długo po wojnie.

Młodszych Żydów Niemcy wykorzystywali do przymusowej pracy przy drogach, kopaniu rowów melioracyjnych i przy zbieraniu kłosów po żniwach na dworskim polu. Pracujących pilnowali żandarmi.

On their way to work the Jews had to sing in Polish. The Poles remembered the words of their song:

„Śmigły Rydz didn't teach us anythin'
Then golden Hitler came and taught us work"

In 1940 Jews from neighboring villages were displaced to Łopuszno: from Piotrowiec, Olszówka, and Gnieździsk; among others the family of Rachmil Rajzman consisting of 7 people, four-member family of Welwa Szkło and 5 other families from Piotrowiec They moved into homes of Jewish families. The living conditions of the displaced families were critical. In the same year the gendarmes killed 10 Jews hiding in a bunker near Korczyn. In 1940 the Jewish cemetery was destroyed. The stone graves were broken and used for a pavement of in front of the gendarmerie station on the market square. In 1940 three Jews, among them Jakub Oblęgorski, were arrested and transported.

In 1941 a horror began. The repressions intensified. The Jews were mercilessly abused and persecuted for minor infractions, for example for collecting ears in the fields and grinding corn in hand-mills. Among others the hairdresser Aniela Gołębiowska was arrested. There also began, in the beginning sporadic, and then more and more frequent shooting of Poles and Jews. Even a small offence was a good reason. One of the residents of Łopuszno witnessed as a child shooting of some older Jews. He says that he could see that horrible scene in his nightmares for several years. He may have seen the shooting of 13 Jews, whose names remain unknown, buried later in a common grave. The executions took place usually near the Jewish and Catholic cemetery. There were at least a few executions next to the Jewish cemetery. In the records there is also a case of arresting and shooting a Jew by a Volksdeutsch - Otto Sufin. Behind the Catholic cemetery, where the Germans used to shoot people, there is now a monument commemorating the death of Poles and Jews, which was founded by the society of Łopuszno.

Officially, any contact between the Poles and the Jews was prohibited. However, acquaintances maintained contacts and traded with each other. The Poles gave food and the Jews occupied themselves with illegal craftsmanship. There was no distance between the inhabitants. Both nations suffered a lot from the occupier's repressions.

On March 17, 1942 the Gestapo and the police from Kielce together with the gendarmes from Łopuszno carried out mass arrests of several important residents of Łopuszno in order to intimidate the people. They imprisoned in Kielce chief of the commune of Łopuszno – Władysław Kaczmarczyk, the secretary of the commune - Roman Przeniosło, the priest of the parish Aleksander Jankowski, the headmaster of the school Jan Rubik as

Gdy Żydzi szli do pracy musieli śpiewać po polsku. Słowa piosenki zapamiętali Polacy:

„Śmigły Rydz, nie noucył nos nic,
przysed Hitler złoty, noucył nos roboty"

W 1940 roku do Łopuszna przesiedlono Żydów z okolicznych wsi: Piotrowca, Olszówki, Gnieździsk. Trafiła tu, m.in., siedmioosobowa rodzina Rachmila Rajzmana, czteroosobowa rodzina Welwy Szkło i pięć rodzin z Piotrowca. Zamieszkali w domach żydowskich rodzin. Warunki życia przybyłej ludności były tragiczne. W tym roku żandarmi zabili dziesięciu Żydów ukrywających się w bunkrze niedaleko wsi Korczyn.

W tym też roku zniszczony został cmentarz żydowski. Kamienne tablice nagrobne zostały połamane i wykorzystane do budowy chodnika przed posterunkiem żandarmerii w rynku. W 1940 roku aresztowani zostali i wywiezieni trzej Żydzi, wśród nich Jakub Oblęgorski.

Koszmar zaczął się w 1941 roku. Represje uległy nasileniu. Żydzi byli bezwzględnie wykorzystywani i prześladowani za najmniejsze przewinienia. Takim przewinieniem było zbieranie w polu kłosów i mielenie zboża w żarnach. Aresztowana została, m.in., fryzjerka Aniela Gołębiowska. Zaczęły się także, najpierw rzadkie, a potem coraz częstsze, rozstrzeliwania ludności polskiej i żydowskiej. Często wystarczyło niewielkie przewinienie.

Jeden z mieszkańców Łopuszna, jako dziecko, był przypadkowo świadkiem rozstrzelania kilku starszych Żydów przy cmentarzu. Mówi, że ta koszmarna scena śniła mu się jeszcze przez kilka lat. Prawdopodobnie był świadkiem rozstrzelania 13 osób narodowości żydowskiej, nieznanych z nazwiska, pochowanych potem w zbiorowej mogile.

Miejscami kaźni były najczęściej okolice cmentarzy: żydowskiego i katolickiego. Przy cmentarzu żydowskim było przynajmniej kilka egzekucji. Odnotowano też przypadek aresztowania i zastrzelenia jednego Żyda z Łopuszna przez volksdeutscha Otto Sufina.

Za cmentarzem katolickim, w miejscu gdzie Niemcy dokonywali rozstrzeliwań, stoi ufundowany przez społeczeństwo Łopuszna pomnik upamiętniający śmierć Polaków i 21 obywateli polskich pochodzenia żydowskiego.

Oficjalnie kontakty między Polakami i Żydami były zakazane. Ale znajomi utrzymywali je, dalej odbywał się handel. Polacy przywozili żywność, Żydzi zajmowali się nielegalnie rzemiosłem.

Między mieszkańcami nie było dystansu. Obie nacje cierpiały i mocno odczuwały represje okupanta.

17 marca 1942 roku gestapo i policja z Kielc oraz żandarmi z Łopuszna w celu zastraszenia ludności dokonali masowego aresztowania ważniejszych mieszkańców Łopuszna. Do kieleckiego więzienia zostali zabrani wtedy,

well as members of the board of the religious department - Jankiel Gancarski and Izrael Kapitulnik. From Kielce they all were transported to a camp of extermination.

In August 1942 in the General Government there began an action of displacing Jews to 65 designated towns. The tragedy of the Jews from Łopuszno began with an action of the Kielce Gestapo. All Jews were ordered to leave their houses. They were driven onto the market square. They believed that they had to go to the ghetto only for some time; they believed that they would return.

However, they never returned. 30 people, old and disabled were shot by the wall near the gendarmerie station. A few days later, already in September 1942 everybody was driven to Małogoszcz and next to Chęciny. Older people and children were transported by provided carts. From there they got to a extermination camp in Treblinka. One of the Poles, who was a child during the occupation, recollects: *Before the transportation a neighbor came to my parents, undertaker Garlicki. He only said: "God bless you" and never returned.*

The property of the Jewish families was given to families of German settlers from neighboring villages: Eustachów, Marianów, Ludwików and Antonielowo. After the war none of the former Jewish residents came back to Łopuszno. Such was the end of Jewish Łopuszno – the world of a difficult, industrious and common existence. In people's memory remain only creatures wandering about on muddy streets somewhere in heaven:

Janklowa, who delivered herrings on credit. "You'll pay when you have money" she would say and she could always rely on her poor customers.

Fiszel, who used to buy beans; some of which he managed to sell earning his living.

Izrael, who could bake such good bread that the Poles would buy it willingly.

Manels from the shop at the bus stop on the market square, who always had a sweet for children.

Josek, who traded in oats with the heir.

Płuciennik, who had in his shop fabrics straight from Łódź

Gancarski – he had threads and material

Hunchbacked Szmul – he used to buy calves and sheep. He would wander about the villages and ask: *Gotta'a ram for a pagan*? And only this saying outlived him.

Zjawel – he made ice-cream loved by children.

Hairdresser Gołębiowska – good-looking, well-groomed. She and her husband weren't very religious, they had no children.

między innymi: wójt gminy Władysław Kaczmarczyk, sekretarz gminy Roman Przeniosło, proboszcz parafii ksiądz Aleksander Jankowski, kierownik szkoły Jan Rubik, a także członkowie zarządu gminy wyznaniowej Jankiel Gancarski i Izrael Kapitulnik. Z Kielc wszyscy trafili do obozu zagłady.

W sierpniu 1942 rozpoczęto w całej Generalnej Guberni akcje przesiedlania ludności żydowskiej do 65 wyznaczonych miejscowości. Tragedia Żydów z Łopuszna zaczęła się od akcji kieleckiego gestapo. Wszystkim Żydom nakazano opuścić domy i spędzono na łopuszański rynek. Wierzyli, że czasowo idą do getta, wierzyli, że wrócą.

Stało się inaczej. 30 osób, starych i niedołężnych, zostało rozstrzelanych pod murem koło posterunku żandarmerii. Kilka dni później, już we wrześniu 1942, wszystkich popędzonona stację kolejową w Małogoszczu. Starsi i dzieci jechali na podstawionych furach. Stamtąd trafili do Chęcin, a potem do obozu śmierci w Treblince.

Jeden z Polaków, będący w okupację dzieckiem, wspomina:

Przyszedł do rodziców sąsiad, garbarz Garlicki. To było przed wywózką. Powiedział tylko - zostańcie z Bogiem. Nigdy już nie wrócił.

Pozostały po żydowskich rodzinach majątek otrzymały rodziny kolonistów niemieckich z pobliskich wsi: Eustachowa, Marianowa, Ludwikowa i Antonielowa.

Po wojnie do Łopuszna nie powrócił żaden z jego żydowskich mieszkańców.

Tak skończył się świat żydowskiego Łopuszna - świat trudnej, biednej, pracowitej, wspólnej egzystencji.

Pozostały w polskiej pamięci postacie, błąkające się gdzieś w niebie po błotnistych ulicach.

Janklowa roznosząca wśród ludzi śledzie na kredyt. - Dasz jak będziesz miał, mówiła i nigdy się na swoich biednych klientach nie zawiodła.

Fiszel, kupujący gdzieś fasolę, trochę sprzedał, coś z tego miał.

Izrael, który piekł chleb dobry taki, że u niego chętnie kupowali Polacy.

Manela, ze sklepu koło przystanku w rynku, co dla dzieci zawsze miał cukierek.

Josek, handlujący z dziedzicem owsem.

Płuciennik, który w sklepie miał tekstylia prosto z Łodzi.

Gancarski co miał nici i piękne materiały

Szmul garbaty. Kupował cielęta i owce. Chodził po wsiach i pytał: *Mosz barana dla pogana?* I tylko to jego powiedzenie po nim zostało.

Zajwel - robił lody, uwielbiały je dzieci.

Fryzjerka Gołębiowska, przystojna, zadbana. Byli z mężem mało religijni, nie mieli dzieci.

Before the cruel war there were no disputes and no distance between the Poles, Jews and the Germans living in the vicinity. They used to trade together, sell, and buy fluff, feathers, corn and fish. They used to have their old clothes re-knitted by the Jewish tailors even four times. Sometimes people say that at summer nights one could hear clink of keys in Łopuszno. This is the ghost of strange Chaja, who would go about Łopuszno clinking with keys and saying her strange poem:

Buy a green tail coat,
Warsaw tail coat,
It's goin' to be so
Buy, buy a Warsaw tail coat
Green tail coat...

Jewish Łopuszno doesn't exist any more.

Przed okrutną wojną między Polakami, Żydami i Niemcami mieszkającym w okolicy nie było dystansu i sporów. Handlowali razem, sprzedawali, kupowali puch, pierze, zboże i ryby. U żydowskich krawców po cztery razy przerabiali stare ubrania.

Ludzie mówią, że czasem letnią cichą nocą słychać w Łopusznie brzęk kluczy. To ulicami błąka się duch dziwnej Chai, która przed laty chodziła po Łopusznie, pobrzękiwała kluczami i mówiła swój dziwny wiersz:

Kupić, kupić zielony frak,
Warszawski frak,
To będzie tak:
Kupić kupić warszawski frak,
Zielony frak.....

Nie ma już żydowskiego Łopuszna.

THE MEMORY
SURVIVED

PRZETRWAŁA
PAMIĘĆ

Jewish Łopuszno didn't survive the extermination. After the war none of its previous residents came back to Łopuszno. Those who had lived there during the war - died. But the home 'shtetl' hasn't fallen into oblivion. Its memory survived thanks to sons and grandsons of the Jewish residents of Łopuszno, who searched for bread and work in Poland and throughout the world. Not only in Kielce but also in distant Argentina did they remember their grandmothers and grandfathers who once led their poor and industrious lives in the peaceful villages of Świętokrzyskie.

One of Abraham Kotlicki's sons - Mosze, a tinsmith, settled in Kielce with his wife Chaja née Grafinkiel. In 1920 he died of typhoid. He was then 38. His wife took over his tinsmith's workshop.

- Almost everybody knew her in Kielce. Her nickname was Chaja Tinwoman. People were poor and would constantly have their leaky pots repaired. And she was very good at her trade – remembers in 2004 90-year-old Sinai Laichter - a honorary professor of the Hebrew University in Jerusalem, who used to live on Mała Street in Kielce, near Chaja's workshop.

The Kotlickis were poor. Chaja's son Herszel, whose passion were bicycles, didn't feel like learning and began a traineeship with Josef Goldszajder - a master, a valued in Kielce painter and a known activist of a craftsmen's union. He learned a trade which proved very useful in his later life.

On August 26, 1938 Herszel Kotlicki married Sura Goldszajd (born in Lopuszno in 1916), the daughter of a known in Kielce car businessman – Jakub - the son of already mentioned in our story Berek Goldszajd - melammed and a member of the religious municipal department of Łopuszno. Soon after the wedding Herszel Kotlicki went to Bolivia to look for a job. He returned at the end of August 1939. Then the war broke out. The Goldszajd family moved to the east but finally decided to come back. Herszel wanted to stay. Jakub and Rywka told their daughter Sura - you must go with your husband. They stayed. The family who returned to Kielce didn't survive the war. They all were murdered in Treblinka.

With Herszel and Sura went Sura's brother - Aba Goldszajd. They were transported to Siberia, and worked in a mine in Czelabinsk. Already being there they still received postcards from their family in Kielce, sent from ghetto. Then the contact broke off.

In Leninabad in 1945 was born Mosze Kotlicki. After the war they happily managed to return to Poland, to Gliwice. Herszel Kotlicki and Aba Goldszajd returned to visit Kielce. It was on 6 July 1946. In the city there was a terrible pogrom of the Jews on Planty Street. They escaped...

Żydowskie Łopuszno nie przetrwało zagłady. Po wojnie do Łopuszna nigdy nie przyjechał żaden z dawnych jego mieszkańców. Ci, którzy żyli tu w czasie wojny, zginęli.

Ale pamięć o rodzinnym sztetł przetrwała. Pielęgnowali ją potomkowie - synowie i wnuki żydowskich mieszkańców Łopuszna. Ci, którzy szukali chleba i pracy w Polsce i świecie. Nie tylko w Kielcach, ale i w dalekiej Argentynie czy Boliwii, pamiętano o swoich dziadkach i babciach wiodących swój biedny i pracowity żywot w spokojnej świętokrzyskiej wsi.

Jeden z synów Abrahama Kotlickiego - Mosze, z zawodu blacharz wraz z żoną Chają z Garfinklów osiadł w Kielcach. Miał 38, lat gdy zmarł w roku 1920. Żona przejęła po nim warsztat blacharski.

- W Kielcach prawie wszyscy ją znali. Miała przezwisko Chaja Blacharka. Ludzie byli biedni i ciągle naprawiali dziurawe garnki. A ona była w swoim fachu bardzo dobra - wspomina w roku 2004 90-letni Sinai Laichter - honorowy profesor Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, mieszkający w Kielcach na ulicy Małej, niedaleko warsztatu Chai.

Rodzina Kotlickich żyje biednie. Syn Chai - Herszel, którego pasją były rowery i nie chciał za bardzo się uczyć, zaczyna praktykę u Josefa Goldszajdera - cenionego w Kielcach mistrza malarskiego, znanego działacza związku rzemieślników. Poznaje tajniki fachu, który później okaże się bardzo przydatny w życiu.

26 sierpnia 1938 roku Herszel Kotlicki bierze w Kielcach ślub z Surą Goldszajd (urodzoną w Łopusznie w 1916 roku), córką znanego w Kielcach przedsiębiorcy samochodowego Jakuba, syna znanego już z kart tej historii Berka Goldszajda - mełameda i członka zarządu łopuszańskiej gminy wyznaniowej.

Niedługo po ślubie Herszel Kotlicki jedzie do Boliwii szukać pracy. Wraca pod koniec sierpnia 1939. Wybucha wojna. Rodzina Goldszajdów jedzie na Wschód, ale decyduje się wracać. Herszel Kotlicki chce zostać. Jakub i Rywka mówią córce Surze - musisz jechać z mężem.

Rodzina, która wróciła do Kielc, nie przeżyła wojny. Wszyscy zginęli w Treblince.

Z Herszlem i Surą został we Lwowie brat Sury - Aba Goldszajd. Wszyscy trafiają na zsyłkę na Syberię, pracują w kopalni w Czelabińsku. Tam docierają do nich jeszcze kartki od rodziny z Kielc, wysyłane z getta, min. z ulicy Nowy Świat. Potem kontakt się urywa.

W Leninabadzie w 1945 roku urodził się syn Sury i Herszla - Mosze Kotlicki.

By the building of the court on Duża Street an old janitor recognized Aba Goldszajd.

I recognize you, you are Berek's grandson, and he hid them in his cellar. In this way he saved their lives. They spent three days in the cellar. That is why Berek Goldszajd appears again on the pages of our history.

Nobody remembers the old janitor's name.

In 1948 Aba Goldszajd went to Israel. Although he was a tailor by trade, he started a bakery there and then a sweet shop. He had two children with his wife Sonia.

In 1948, in Gliwice, Poland, the light of the day saw Yaacov – the second son of Herszl and Sura. In 1950 the Kotlickis moved to Israel, where Herszel provided for his family by painting houses.

Their sons studied electronics and in 1972 they set up a small company named Visonic, which after years became a world's leading producer of modern electronic security and alarm systems.

Moshe Kotlicki died in 1995. In Israel live his son, daughter and grandchildren.

Moshe's brother - Yaacov - is chairman of the board and the company's owner. In his office there is a family tree on the wall, which as well as his beautiful paintings, which were made by his father Herszel, although he had never studied fine arts.

Sura Kotlicka née Goldszajd, worked in her sons' factory nearly till her death in 2000.

In Israel live also Yacoov's three sons and granddaughter.

***

A handsome 24-year-old man looks at us from a photo in the issued in 1935 identity card No.61of the Kielce Association of Cyclists; a confident look, wavy, combed back hair; signed – Herszel Kotlicki, born in Kielce in March 1911. A cyclist amateur, who in his amaranthine-green T-shirt would often cycle the Świętokrzyskie routes, whose friends used to call him Henryk, and that name figured in the identity card of the Polish Union of Associations of Cyclists, which entitled him to participate in the most important amateur races. The bicycle was his true passion till the end of his life. After many years people in Tel Aviv still remember the posture of an older well built man riding his sport bike.

It was Herszel Kotlicki who to a great extent saved the memory of Jewish Łopuszno. At the end of his life he began a meticulous reconstruction of Kotlicki - Wikiński family tree. Following the branches of the tree I traced back the history of the shtetl Łopuszno. It was thanks to him that the

Po wojnie szczęśliwie wracają do Polski, do Gliwic. Herszel Kotlicki i Aba Goldszajd przyjeżdżają do Kielc. Jest 6 lipca 1946 roku. W mieście trwa straszliwy pogrom Żydów przy Plantach. Uciekają...

Przy budynku sądu na Dużej stary woźny sądowy poznaje Abę Goldszajda.

- Poznaję cię, ty jesteś wnuk Berka - mówi i chowa ich w piwnicy.

W ten sposób ocala im życie. W piwnicy siedzą trzy dni.

W ten sposób Berek Goldszajd jeszcze raz wraca na karty naszej opowieści. Nazwiska starego woźnego nie znał nikt.

W 1948 roku Aba Goldszajd wyjeżdża do Izraela. Choć z zawodu jest krawcem, zakłada tu piekarnię, potem ciastkarnię. Z żoną Sonią mają dwoje dzieci.

W Polsce, w Gliwicach, w 1948 roku rodzi się drugi syn Herszla i Sury - Yaacov. W 1950 roku Kotliccy wyjeżdżają do Izraela. Tu Herszel utrzymuje rodzinę z malowania domów. Jego synowie studiują elektronikę. W 1972 roku zakładają niewielką firmę Visonic, która po latach stanie się światowym liderem w produkcji nowoczesnych elektronicznych urządzeń ochrony technicznej i systemów alarmowych.

Moshe Kotlicki umiera w 1996 roku. W Izraelu żyją jego synowie.

Brat Moshego - Yaacov jest prezesem zarządu i właścicielem firmy. W jego biurze na ścianach wisi drzewo genealogiczne rodziny sporządzone przez jego ojca Herszla i piękne obrazy przez niego malowane, choć nigdy nie kończył Akademii Sztuk Pięknych. Sura Kotlicka, z domu Goldszajd, pracowała w biurze firmy synów niemal do swojej śmierci w 2000 roku.

W Izraelu mieszkają trzej synowie i wnuczka Yaacova.

***

Z fotografii wklejonej do legitymacji Towarzystwa Cyklistów w Kielcach nr 61, wydanej w roku 1935, patrzy na nas przystojny 24-letni mężczyzna. Pewne siebie spojrzenie, falujący włos, zaczesany do góry. Podpis - *Herszek Kotlicki, urodzony w Kielcach w marcu 1911*. Kolarz - amator, zawodnik, który w amarantowo-zielonej koszulce często przemierza świętokrzyskie szlaki. Koledzy mówią na niego Henryk i takie imię zapisuje w legitymacji Polskiego Związku Towarzystw Kolarskich, upoważniającej do startu w najpoważniejszych amatorskich wyścigach. Rower to jego pasja, której pozostanie wierny do końca życia. Po latach w Tel Awiwie ludzie dobrze zapamiętają sylwetkę dobrze zbudowanego starszego pana jeżdżącego na kolarzówce.

To Herszel Kotlicki w dużej mierze ocalił pamięć o żydowskim Łopusznie. Pod koniec życia pracowicie zaczął odtwarzać drzewo genealogiczne

names written in some dusty records came into life and turned into real people who had once lived in Jewish Łopuszno.

In distant Chicago Nancy Gilbert, the daughter of Samuel – the grandson of Abraham Kotlicki, who used to own an oil factory in Łopuszno, initiated the difficult work of reconstructing the family tree. She found and encouraged Herszel to work. He picked up the phone and started writing to people scattered all over the world. Step by step, he traced back the history of his family as far as to his and his wife Sura's great grandfather tailor Izrael Weltman, who started our story.

Samuel Kotlicki was Max's son, who left Łopuszno to look for a job in the United States. Max was one of nine children of Abraham. One of his sons – Emanuel Kotlicki – after leaving Łopuszno made a considerable fortune in Łódź. Before the war he had left for Palestine. He had two daughters: Rywka and Chana, who happily survived the extermination camp and after the war lived in Israel. Their children live in Israel.

Another son of Abraham Kotlicki from Łopuszno – Dawid – had immigrated to Palestine before the war. His wife Rajzel remembered a lot and told the family history. Dawid had a daughter – Hanka, whose four children and grandchildren live in Israel.

Josef Kotlicki - Chaja the Tinwoman's son and Herszel's brother - was carried by his fate to Paris before tha war. He was a tailor, established his own tailor's workshop and then a shop. He had a daughter Helenn, who died very young, and a son Michel, who lives in Marseille and has three daughters.

Herszel's third brother – Izrael with his wife Henia and their two daughters as well as his sister Chana, who stayed in Kielce, were murdered in Treblinka.

Before the outbreak of the war in Palestine arrived Ichaskiel Goldszajd – brother of Sura and son of Jakub, the car businessman from Kielce. His father jakub was a Zionist who sent his son to Palestine so that he could build Jewish homeland. It was Ichaskiel who took care of his sister's family when the Kotlickis came to Israel in 1950. The descendants of Ichaskiel's two children also have their roots in Łopuszno. In Treblinka were murdered: Jakob Goldszajd, Sura Kotlicka's father and Yaacov's grandfather with his wife Rywka Smycha, his mother Lia (Berek Goldszajd wife) and their son Haim, who used to be a barber in Kielce, and their daughter Hanka.

***

Sura Kotlicka used to talk in Israel about her wonderful childhood and holidays in the country at her uncle's home in Łopuszno. The uncle, Fiszel Wikiński - Rywka Symcha's (née Wikińska) brother - was a poor tradesman

rodziny Kotlickich - Wikińskich. Po konarach tego drzewa poruszałem się odtwarzając historię sztetł Łopuszno. To dzięki niemu nazwiska zapisane gdzieś w zakurzonych dokumentach nagle ożywały i stawały się realnymi postaciami, współtworzącymi świat łopuszańskich Żydów.

Trudną pracę przy tworzeniu drzewa genealogicznego podjęła w dalekim Chicago Nancy Gilbert, córka Samuela - wnuka Abrahama Kotlickiego, właściciela olejarni w Łopusznie. To ona zainspirowała Herszla do pracy. Chwycił za telefon, zaczął pisać listy w świat. Krok po kroku doprowadził historię swojej rodziny aż do swojego i swojej żony Sury pradziadka, krawca Izraela Weltmana, od którego rozpoczęła się ta historia.

Samuel Kotlicki był synem Maxa, który z Łopuszna wyjechał za chlebem do Ameryki. Max był jednym dziewięciorga dzieci Abrahama - olejarza. Inny z synów Abrahama - Emanuel Kotlicki po wyjeździe z Łopuszna dorobił się sporego majątku w Łodzi. Jeszcze przed wojną wyjechał do Palestyny. Miał dwie córki: Rywkę i Chanę, które szczęśliwie przeżyły obóz i po wojnie mieszkały w Izraelu. Ich dzieci żyją tam do dziś.

Inny syn Abrahama Kotlickiego z Łopuszna - Dawid jeszcze przed wojną wyemigrował do Palestyny. Miał żonę Rajzel, która sporo pamiętała z historii rodziny i dużo opowiedziała o niej Herszlowi Kotlickiemu. Dawid miał córkę Hankę. Jej czwórka dzieci i wnukowie żyją w Izraelu.

Do Paryża jeszcze przed wojną los zaniósł Josefa Kotlickiego, syna Chai Blacharki, brata Herszla. Był krawcem, założył studio krawieckie, potem sklep. Miał córkę Helenn, która zmarła młodo i syna Michaela. Michael żyje w Marsylii, ma trzy córki.

Trzeci z braci Herszla - Izrael wraz z żoną Henią i dwójką dzieci oraz siostrą Chaną, którzy zostali w Kielcach, zginęli w Treblince.

Do Palestyny jeszcze przed wojną trafił też Ichaskiel Goldszajd, brat Sury i Aby, syn Jakuba, przedsiębiorcy samochodowego z Kielc. Ojciec był syjonistą, wysłał syna do Palestyny by budował żydowską ojczyznę. To Ichaskiel zajął się rodziną siostry, gdy Kotliccy przyjechali do Izraela w 1950 roku. Potomkowie dwójki dzieci Ichaskiela też mają swoje korzenie w Łopusznie.

Jakob Goldszajd, ojciec Sury Kotlickiej i dziadek Yaacova, wraz żoną Rywką Symchą, synem Haimem, który w Kielcach był fryzjerem, córką Hanką oraz swoją matka Leą - żoną Berka Goldszajda, zginęli w Treblince.

***

Sura Kotlicka jeszcze w Izraelu opowiadała o swoim pięknym dzieciństwie i wyjazdach na wakacje na wieś do wujka do Łopuszna. Tym wujkiem - bratem mamy Rywki Symchy z domu Wikńska , był biedny handlarz Fiszel

and had a house in Łopuszno on Kielecka Street. Fiszel had also six children. Only one of his sons - David survived the war. He was in Oświęcim and then got to Israel. After the war he didn't tell anybody what he had experienced. His three sons have never heard the name Łopuszno. All they knew about their father was that he was born in Poland.

Also Aba Wikińskithe nephew of Fiszel,the son of Ichaskiel, survived the war.He lived in Łódź. With his wife Fajga he had a son - Wewel. His wife and his son disappeared but he survived Auschwitz. He settled near Mannheim as a sick man. He died a few yars ago.

Another member of the Wikińskis found his family in Łopuszno. Dwora, the daughter of Chaim Wikiński – the brother of Fiszel, a shopkeeper from Łopuszno – married Menachem Bracławski, who in Palestine changed his name into Barlev. Their son, Haim Barlev, was a general in the Israeli army. He commanded many battles and became the Chief of Staff of the Israeli Army. When during the Yom Kipur war in October 1973 in the Sinai became very difficult the Prime Minister Golda Meir called him from his retirement and entrusted him the function of the commmander on the front in Sinai. In Israel he is said to have saved the country. Later on Haim Barlev was the minister of the interior, the minister of industry and commerce and an ambassador in Moscow. He died in 1994 at the age of 69. His son Omer Barlev was commander of the Elite a commando unit of the Izrael army. He participated in the famous operation of rescuing Israeli hostages from the airport Entebbe in Uganda - 4000 km far from the Israel's border - in July 1976.

***

Soon after Herszel Kotlicki left for Bolivia in search of a job, in April 1939 his friend Szmul - the son of a baker from Łopuszno Izrael Kapitulnik, whom we have already met – followed in his footsteps. Herszel returned to Poland whereas Szmul stayed in Bolivia and later on moved to Argentina. There he married Rywka Krysa from Włoszczowa. For many years he organized the social life and was secretary of Jewish compatriots of Włoszczowa and Łopuszno in Argentina. He possessed a wide knowledge of Judaism, which he acquired at "cheder" in Łopuszno. His son Haim, born in 1944 in Buenos Aires, immigrated to Israel in 1963. There he was received by his father's friend Herszel Kotlicki. Haim Kapitulnik is a professor of pharmacology in the institute of medicine of the Hebrew University in Jerusalem. He has three children and five grandchildren.

Szmul Kapitulnik followed his son Haim and came with his wife to Israel, where they died. Their sons, Haim's brothers – Izrael and Szaul live in Israel and their daughter Miriam lives in Argentina.

Wikiński, mający w Łopusznie swój dom na ulicy Kieleckiej. Fiszel miał sześcioro dzieci. Wojnę przeżył tylko jeden syn David. Był w Oświęcimiu. Trafił do Izraela. Po wojnie o tym co przeżył nie mówił nikomu. Jego trzech synów nigdy nie słyszało nazwy Łopuszno. O ojcu wiedzieli tylko, że urodził się w Polsce.

Wojnę przeżył także Aba Wikiński, siostrzeniec Fiszela, syn Ichaskiela. Mieszkał w Łodzi. Z żona Fajgą mieli syna Welwla. Żona i syn zginęli, on przetrwał Oświęcim. Schorowany, osiadł koło Mannheim w Niemczech. Zmarł kilka lat temu.

W Izraelu odnalazł rodzinę jeszcze jeden członek rodziny Wikińskich. Córka Chaima Wikińskiego, brata Fiszela, sklepikarza z Łopuszna - Dwora - wyszła za mąż za Menachema Bracławskiego, który w Palestynie przyjął nazwisko Barlev. Ich syn, Haim Barlev, został generałem armii izraelskiej. Dowodził wieloma kampaniami. Doszedł do stanowiska szefa sztabu armii. Gdy podczas wojny Yom Kipur, było już bardzo źle, premier Golda Meir powierzyła mu funkcję dowódcy frontu na Synaju. W Izraelu mówi się o nim, że uratował kraj. Potem Haim Barlev był ministrem spraw wewnętrznych, ministrem przemysłu i handlu, ambasadorem w Moskwie. Zmarł w roku 1994, w wieku 69 lat. Jego syn Omer Barlev był dowódcą elitarnej jednostki komandosów. Wcześniej był uczestnikiem słynnej operacji uwolnienia izraelskich zakładników z lotniska Entebbe w Ugandzie - 4 tys. kilometrów od granic Izraela w lipcu 1976 roku.

***

Gdy Herszel Kotlicki wyjechał w 1939 roku za chlebem do Boliwii, wkrótce po nim, w kwietniu 1939 roku, w jego ślady podążył kolega - Szmul - syn znanego nam z kart tej opowieści piekarza z Łopuszna, Izraela Kapitulnika. Herszel wrócił do Polski, Szmul został w Boliwii, skąd przeniósł się do Argentyny. Tu ożenił się z Rywką Krysa z Włoszczowy. Przez lata był organizatorem zycia i sekretarzem ziomkostwa Żydów Włoszczowa - Łopuszno w Argentynie. Miał dużą wiedzę o judaizmie, która wyniósł z chederu w Łopusznie. Jego syn Haim ,urodzony w 1944 roku w Buenos Aires wyemigrował do Izraela w 1963 roku. Tu przyjął go przyjaciel ojca - Herszel Kotlicki. Haim Kapitulnik jest dziś profesorem farmakologii w instytucie medycyny Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie. Ma troje dzieci i pięcioro wnuków. Szmul Kapitulnik wraz z żoną przyjechali do Izraela gdzie zmarli. Ich synowie, bracia Haima - Izrael i Szaul żyją w Izraelu, zaś córka Miriam - w Argentynie.

To właśnie Szmul Kapitulnik ocalił fotografie rodzinne z Łopuszna, które udostępnił prof. Haim Kapitulnik. Inne fotografie, wśród nich zdjęcie

It was Szmul Kapitulnik who saved the family photos from Łopuszno, which were kept and rendered available by Professor Haim Kapitulnik.

Other photos, among them a photo of Berek Goldszajd and his wife Lea, were found in ... Brazil. Berek Goldszajd's daughter, born in Gitel, after she was married, and got divorced in Kielce , she went to Argentinand then to Brazil, where she married again and had two sons, one of who was a very successful barrister. She visited her family in Israel several times. The photos preserved in family collections constitute a proof of rescue. It was thanks to them that the world of the Łopuszno Jews survived in memory.

Sometimes broken threads meet again and lead to a new trace. It turned out that it wasn't an accident that Herszel Kotlicki came across Josef Goldszajder's workshop to learn the painter's trade. Josef was his uncle as his wife and Herszel's mother were sisters. Josef's daughter Dora, born in Kielce in 1913, went to Prague to study medicine. In 1937 she obtained her degree. She contracted a factious marriage and as Sławka Kleinova she fought in the International Brigades in Spain. She worked in a field hospital till the evacuation of the brigades to France. Since 1939 she had been working there as a doctor in a hospital by Paris, where she met her husband Andrzej Lorski. She organized the Czech resistance movement and in 1943, arrested by the Gestapo, she got to Auschwitz-Birkenau. She was in block 10, where German doctors did pseudo medical experiments on women – prisoners. She cooperated with the Resistance Movement. Thanks to her reports the truth about Auschwitz reached London already during the war. She was sent to Ravensbruck and then to the camp Neustad Glewe. She returned to Prague but she was directed to France as a doctor of a repatriation mission. Since 1947 she had worked as a manager of an outpatients' surgery in the Czech Republic but at the beginning of 1950s she was arrested and imprisoned at the accusation of espionage.

After her rehabilitation in 1956 she came back to Poland and became a member of PZPR. She started to work in the Institute of Tuberculosis in Warsaw, took up a scientific work and wrote a lot about Auschwitz. Exhausted by her experiences, the camp, the prison and her illness she died in 1965 at the age of 52. Her briefly described life reveals the complicated paths of human fate.

How many similar paths did the descendants of the Łopuszno Jews have to follow?

***

Nobody knows today how many descendants of the Łopuszno Jews live in the world. Herszel Kotlicki meticulously collected scattered around the world pieces of information about the living and the dead members of his

Berka Goldszajda i jego żony Lei, ocalały w... Brazylii. Córka Berka Goldszajda - Gitel wyszła za mąż, rozwiodła się, pojechała do Argentyny, stamtąd do Brazylii. Tam powtórnie wyszła za mąż, miała dwóch synów, jeden był dobrze prosperującym adwokatem. W Izraelu w odwiedzinach u rodziny była kilka razy.

Zachowane w rodzinnych zbiorach fotografie są świadectwem ocalenia. To także dzięki nim świat łopuszańskich Żydów przetrwał w pamięci.

Czasem zerwane niegdyś nici łączą się, dają nowy ślad. Oto okazuje się, że Herszel Kotlicki nieprzypadkowo trafił w Kielcach na naukę zawodu malarskiego do Josefa Goldszajdera. Josef był jego wujkiem, bo jego żona i matka Herszla były siostrami.

Córka Josefa - Dora Goldszajder, urodzona w Kielcach w 1913 roku wyjechała studiować medycynę w Pradze. W 1937 roku otrzymała dyplom lekarza medycyny. Zawarła fikcyjny ślub i jako Sławka Kleinova walczyła w Brygadach Międzynarodowych w Hiszpanii. Pracowała w szpitalu polowym, aż do ewakuowania brygad do Francji. Tu od 1939 roku pracuje jako lekarz w szpitalu pod Paryżem i tu poznaje swojego męża Andrzeja Lorskiego. We Francji organizuje też czeski ruchu oporu. Aresztowana przez gestapo w 1943 roku trafia do Oświęcimia-Brzezinki, do osławionegoo Bloku 10, gdzie niemieccy lekarze dokonują pseudomedycznych eksperymentów na kobietach - więźniarkach. W obozie Dora współpracuje z Ruchem Oporu. Dzięki jej meldunkom prawda o Oświęcimiu jeszcze podczas wojny dociera do Londynu. Trafia do Ravensbruck, potem do obozu Neustad Glewe. Wraca do Pragi, skąd zostaje skierowana do Francji jako lekarz misji repatriacyjnej. Od 1947 roku pracuje jako kierownik przychodni w Czechach, ale z początkiem lat 50-tych zostaje aresztowana i uwięziona na cztery lata z powodu niesłusznego podejrzenia o szpiegostwo.

Po rehabilitacji w 1956 roku wraca do Polski, wstępuje do PZPR. Podejmuje pracę w Instytucie Gruźlicy w Warszawie, zajmuje się pracą naukową, pisze sporo o Oświęcimiu.

Wyczerpana przeżyciami, obozem, więzieniem i chorobą umiera w 1965 roku w wieku 52 lat.

Jej życie opisane tutaj tylko pokrótce, pokazuje jak zawiłe są ścieżki, ludzkiego losu.

Iloma takimi ścieżkami szli potomkowie Żydów z Łopuszna?

***

Ilu potomków łopuszańskich Żydów żyje dziś w świecie, tego nie wie nikt. Herszel Kotlicki pieczołowicie zbierał w świecie szczątki informacji o żyjących i nieżyjących członkach swojej rodziny. To on ocalił i pielęgno-

family. Sometimes one could come across dim traces of those who once left Łopuszno.

Maybe this book will help to find descendants of the Weltmans,Aleksanders, Borensztajns, Cukiers, Fruchts, Gołębiowskis, Gancarskis, Janklewiczs, Płucienniks, Podlińskis, Wajnsztoks and others, who used to lead their peaceful lives in Łopuszno.

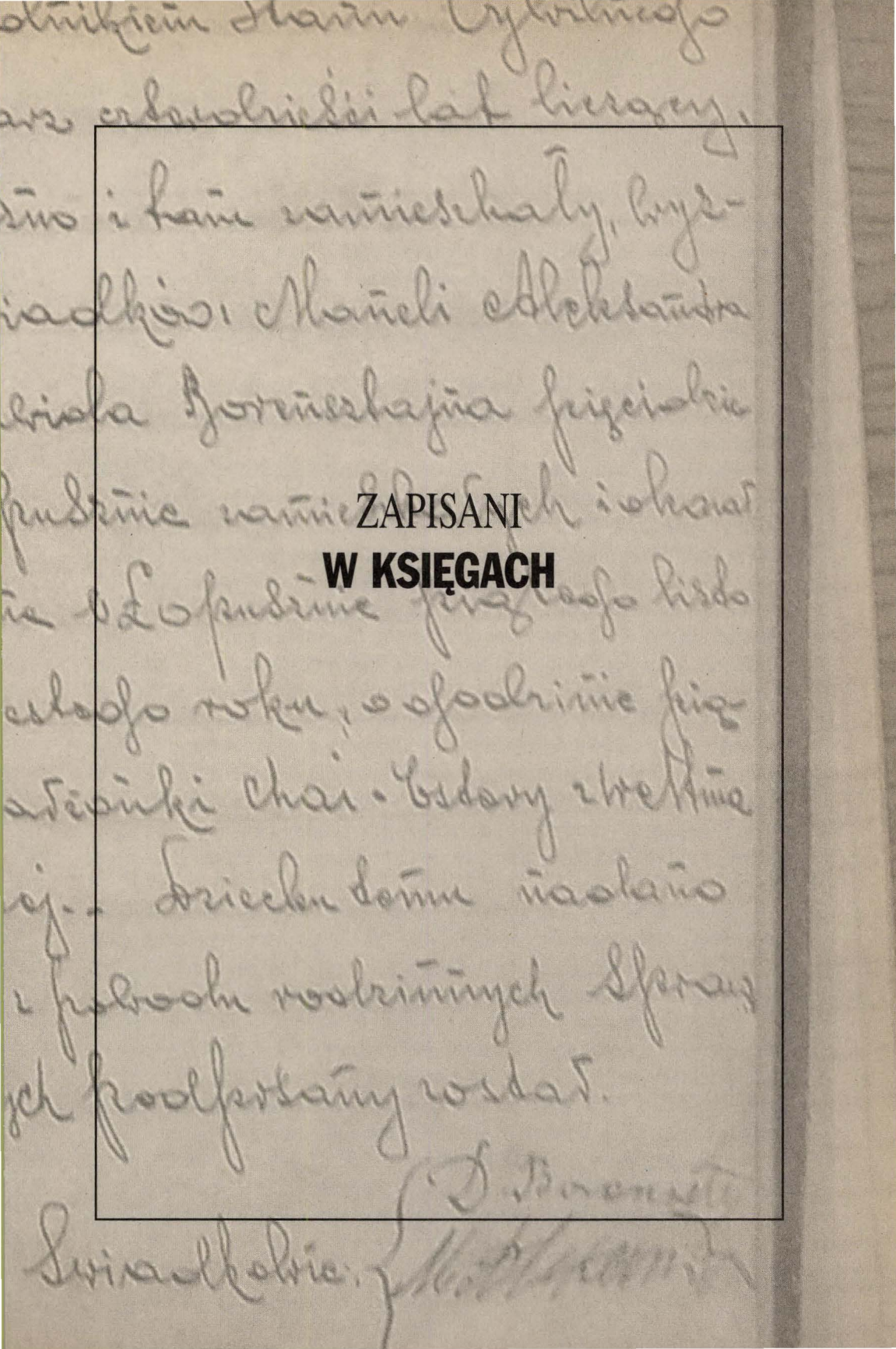
wał starannie pamięć o swojej rodzinie. Jego praca pozwoliła na odtworzenie historii żydowskiego Łopuszna.

Czasem spotyka się też nikłe ślady tych, którzy niegdyś z Łopuszna emigrowali.

Być może dzięki tej książce odnajdą się potomkowie rodziny Weltmanów,Aleksandrów, Borensztajnów, Cukierów, Fruchtów, Gołębiowskich, Gancarskich, Janklewiczów, Płuciennikków, Podlińskich, Wajnsztoków i innych, którzy niegdyś w Łopusznie wiedli swój spokojny żywot.

RECORDERED

IN THE REGISTERS

ZAPISANI
W KSIĘGACH

The list of people who were born, married and died in Łopuszno has been reconstructed on the base of civil records of the religious municipal department and the commune in Łopuszno dating back to 1874-1938. The files from the years 1874-1903 are kept in the State Archive in Kielce and the files from 1904-1938 in the Registry Office in Łopuszno. The files from the years 1913-1919 aren't preserved – probably they were burnt during the First World War.

From that period survived only the already mentioned *Books of death* written by the "corpse-observers", the barber-surgeons from Łopuszno - Krajskopf and Jakubowicz .

The martial status lists need, however, some comments. Firstly, the lists aren't complete although they constitute a full extract from the civil records, mainly because the Jews were reluctant to record in the public register and had an indifferent attitude to that obligation. Registrations of births and deaths were made at any moment, several or even several dozen years after the event. Therefore the dates figuring in the registers very often aren't true to the real date of birth. For example, Mindla Wikińska, born in 1888 was registered according to the testimonies of the witnesses in 1937, just like Chaim Szmul Wikiński, born in 1899. There are many similar cases. The registrations were done usually when they were necessary to regulate heritage and family matters or to obtain a passport or a certificate required to contract a marriage. For example, Izrael Kapitulnik registered his children after his first wife's death. Hence, the reader must bear in mind that the date of registration isn't always true. It's also worth mentioning that in the public register in Łopuszno there were recorded also marriages contracted in other towns.

Secondly, the registers weren't kept very carefully in Łopuszno and the authorities weren't too strict with obeying the obligation to register. In this way it is easy to understand why there are years in the registers that no births and no deaths were recorded, which would be hardly probable.

It was difficult to prepare the lists due to various spelling of Jewish names and surnames, both in Polish and in Russian. Therefore the reader will find many versions of the same names: Chaim and Haim, Hersz, Herszel, Herszla, or Icek, Icio, Icyk, very often spelled phonetically, as they were pronounced in Yiddish in Central Poland, for example: Szejwa (Szewa, Szewach), Mnyl (Emanuel), Lejbuś (Lejb, Lejba), Ajzyk (Izaak), Kałma (Kalman). Also the female names were spelled the way they were given by the parents. Hence there is Ester and Estera, Rojza, Roza and Raj-

Listy osób urodzonych, poślubionych i zmarłych w Łopusznie zostały odtworzone z akt stanu cywilnego okręgu bóżniczego i gminy w Łopusznie. Pochodzą z lat 1874 - 1938. Akta z lat 1874 -1903 przechowywane są w Archiwum Państwowym w Kielcach. Akta z lat 1904 -1938 znajdują się w Urzędzie Stanu Cywilnego w Łopusznie. Nie zachowały się akta z lat 1913 -1919, które najprawdopodobniej uległy spaleniu podczas działań I wojny światowej. Z tego czasu zachowały się jedynie wspomniane już wcześniej: *Księgi śmierci*, pisane ręką „oglądaczy zwłok", łopuszańskich felczerów - Krajskopfa i Jakubowcza.

Lektura list stanu cywilnego wymaga jednak pewnych komentarzy.

Po pierwsze - listy te, aczkolwiek stanowią pełny wypis z akt stanu cywilnego, nie są kompletne. Głównie z powodu tego, że Żydzi dosyć niechętnie rejestrowali się w księgach stanu cywilnego i traktowali ten obowiązek dość obojętnie. Wpisy urodzeń i zgonów dokonywane były w dowolnym terminie, kilka, a nawet kilkadziesiąt lat od wydarzenia. Stąd bardzo często data wpisu w aktach nie jest zgodna z faktycznym rokiem urodzenia. Np. Mindla Wikińska, urodzona w roku 1888, wpisana jest w aktach na podstawie zeznań świadków w roku 1937, podobnie jak Chaim Szmul Wikiński, urodzony w roku 1899. Takich przypadków jest bardzo dużo. Wpisu dokonywano zwykle w przypadku konieczności uregulowania spraw spadkowych i rodzinnych, konieczności uzyskania paszportu czy metryki potrzebnej do ślubu. Np. wspomniany już Izrael Kapitulnik dokonał wpisu urodzeń dzieci w roku śmierci pierwszej żony. Stąd czytelnik musi wiedzieć, że data wpisu niekoniecznie odpowiada rzeczywistej dacie urodzin czy zgonu. Warto także wiedzieć, że w księgach metrykalnych Łopuszna odnotowywano także śluby religijne jego mieszkańców, zawarte w innych miastach.

Po drugie - księgi w Łopusznie nie były prowadzone starannie, a władze nie były zbyt rygorystyczne w przestrzeganiu obowiązków rejestracyjnych. Stąd bierze się przyczyna istnienia w zapisach ksiąg lat, w których nie odnotowano ani urodzin, ani zgonów, co było rzeczą bardzo mało prawdopodobną.

Przygotowanie list nastręczało także sporo trudności związanych z niejednolitym zapisem żydowskich imion i nazwisk, zarówno w aktach w języku rosyjskim, jak i polskim. Stąd czytelnik znajdzie różne wersje imion, np. Chaim i Haim, Hersz, Herszel, Herszla, czy Icek, Icio, Icyk, bardzo często zapisywanych także fonetycznie, tak jak się mówiło językiem jidysz w centralnej Polsce, np. Szejwa (Szewa, Szewach), Mnyl (Emanuel), Lejbuś (Lejb, Lejba), Ajzyk (Izaak), Kałma (Kalman). Także imiona kobie-

zla, Sura, Sora and Sara, or the way the registering civil officer happened to write them, for example Chaja and Haja.

On reconstructing the martial status lists I preserved the original spelling (hence different spelling of the same names and surnames: Kenigsztajn, Kenigsztejn or Konotkiewicz, Konotkowicz). These inaccuracies don't, however, depreciate the value of the lists, which constitute today a lasting, material trace of those whose lives were connected to Łopuszno; a trace which hasn't been faded from memory or wiped out by the murderous hand of Nazism. Particularly the list of those who died in Łopuszno constitutes a symbolic monument at the Jewish cemetery which doesn't exist any more. Today there stands only a small forest and among the trees there is only one single stone.

ce zapisywane były tak jak podał rodzic. Stąd i Ester i Estera, Rojza i Rajzla, Sura, Sora i Sara, czy tak» jak akurat wpisał urzędnik stanu cywilnego, np. Chaja i Haja.

Przy odtwarzaniu list zachowałem pisownię oryginalną, stąd czasem różna pisownia tych samych nazwisk i imion, np. Kenigsztajn, Kenigsztejn, czy Konotkiewicz, Konotkowicz.

Wspomniane nieścisłości nie umniejszają jednak w niczym wartości list. Są one bowiem trwałym, materialnym śladem po tych, którzy swe życie związali z Łopusznem. Śladem, którego nie zatarł czas i którego nie zdołała zetrzeć w proch zbrodnicza ręka faszyzmu. Zwłaszcza lista zmarłych jest symbolicznym pomnikiem postawionym na żydowskim cmentarzu w Łopusznie, po którym nie został żaden ślad.

Urodzeni w Łopusznie
Born in Lopuszno

1874

1. Aleksandrowicz Herszla
2. Aleksandrowicz Fajgla
3. Ajndorf Henoch
4. Adler Hinda
5. Albirt Dawid
6. Albirt Herszel Lejba
7. Albirt Icio Majer
8. Borensztajn Dawid
9. Czerchowski Szaja
10. Feldsztajn Łaja
11. Guterman Abram
12. Gołębiowska Gołda
13. Godfrid Gołda
14. Kotlicki Chaskiel
15. Miodownik Bajla
16. Markson Efraim
17. Markson Josek
18. Mela Icek Mnyl
19. Paciorkowski Mortka Fiszel
20. Podliński Lejbuś
21. Rechtman Złata Łaja
22. Rotsztajn Mortka
23. Rajzman Izrael
24. Rozenwald Szlama Mortka
25. Rozencwajg Icek
26. Strawczyński Moszek Jankiel
27. Szkło Mindla
28. Szkło Izrael
29. Szlamowicz Cypla
30. Sztejn Ruchla Rajzla
31. Wajnsztajn Aron Henoch
32. Wajsblum Estera Chana
33. Wajsblum Pinkus Szlama
34. Wajsblum Icek
35. Weltman Szlama Henoch
36. Zylbersztajn Brandla
37. Zylbersztajn Cywa

1875

1. Aleksandrowicz Lejzor
2. Borensztajn Tauba
3. Borensztajn Icek
4. Borensztajn Rajzla
5. Cukrowicz Chawa
6. Chmielnicki Chaim
7. Gruszka Chaja
8. Gołębiowska Sura
9. Gutman Abram
10. Gutman Kalma
11. Dutkiewicz Aron
12. Krajskopf Brandla
13. Markiewicz Kajla
14. Młynarski Abram
15. Płuciennik Sura
16. Rajzman Frandla
17. Ryng Gitla
18. Strawczyński Szmul
19. Strawczyński Nuta
20. Skibowska Sura
21. Sznajdrowicz Pesla
22. Wajsblum Szaja
23. Wikińska Ewa
24. Żelazo Berek

1876

1. Albrit Herszla
2. Albirt Berek
3. Adler Aron
4. Aleksander Ajdla
5. Borkowska Estera
6. Waldsztajn Abram
7. Wolanowska Chana
8. Wajsblum Moszek
9. Wikiński Chaskiel
10. Gerszonowicz Estera
11. Gołębiowska Rajzla
12. Kotlicka Gołda
13. Karpusińska Małka
14. Linker Estera
15. Markson Chaja
16. Markson Eliasz
17. Markson Sura
18. Manela Zysla
19. Płuciennik Gerszon
20. Podliński Wolf
21. Rechtman Berek
22. Rajzman Mnyl
23. Skórnicki Daniel

24. Tajtelbaum Chemia
25. Henigman Estera Fajdla
26. Charendorf Gitla
27. Cymerman Moszek
28. Sztajn Majer
29. Feder Aron

1877

1. Aleksander Mojsze
2. Aleksander Estera
3. Albirt Bajla
4. Borensztajn Fajwel
5. Wajsblum Szmul
6. Wierzchowska Bajla
7. Wajnryb Sura
8. Herszlikowicz Gołda
9. Dutkiewicz Chana
10. Żarnowski Abram
11. Zarnowski Jankiel
12. Żarnowski Moszek
13. Zylbering Chana
14. Zylbering Rajzla
15. Zylbersztajn Szmul
16. Kotlicki Mortka
17. Laskowski Michael
18. Linker Icek
19. Lewkowicz Berek
20. Paluch Berek
21. Rajzman Josek
22. Rozenkranc Moszek
23. Rozenkranc Małka
24. Rozenwald Sura
25. Rozenblum Estera
26. Strawczyński Chimel
27. Strawczyńska Kajla
28. Sosnowski Lejbuś
29. Strawczyński Jankiel
30. Tajtelbaum Gołda
31. Charenzowski Izrael
32. Cukier Mnyl
33. Szkło Fajgla
34. Szjkło Mindla
35. Szkło Bajla
36. Szafir Nuchym
37. Feldsztajn Kajla
38. Feldsztajn Sura
39. Frajman Kasryl
40. Jakubowicz Jakub

1878

1. Albirt Berek
2. Albirt Szlama
3. Blumensztyk Gitla
4. Wajsblum Cyrla
5. Wołnowska Szajndla
6. Waldman Katia
7. Waldman Frandla
8. Gruszka Abram
9. Goldmer Icyk
10. Guterman Moszek
11. Guterman Dawid
12. Zylbering Nocha
13. Kozłowski Lejbuś
14. Krajskopf Sura
15. Markiewicz Lejba
16. Paciorkowska Rajzla
17. Pfefer Jankiel
18. Płuciennik Chana
19. Rutkowska Łaja
20. Skibowski Froim
21. Strawczyński Josek
22. Sytrawczyńska Chana
23. Feldsztajn Ruchla
24. Frydberg Icyk
25. Charenzowski Berek
26. Charenzowski Abram
27. Cukier Chaim
28. Sztajnfeld Wolf
29. Jakubowicz Lewek

1879

1. Aleksander Lejbuś
2. Aleksander Chana
3. Albirt Chaim
4. Borensztajn Szlama
5. Wajnryb Chaja
6. Gołębiowska Gitla
7. Godfrid Pinkus
8. Dutkiewicz Pesla
9. Kozłowska Chana
10. Zylbering Icek
11. Linker Icek
12. Markiewicz Ruchla
13. Manela Etla
14. Młynarska Gitla

15. Markson Majer
16. Płuciennik Abram
17. Rajzman Zyndel
18. Rozenkranc Uryn
19. Rozenkranc Towa
20. Rozenwald Chaim
21. Sosnowska Chana
22. Strawczyńska Małka
23. Feldsztajn Izrael
24. Charendorf Bluma
25. Chornung Perla
26. Cukier Uryn
27. Szkło Lubka

1880

1. Albirt Małka
2. Albirt Szmul
3. Aleksander Lejbuś
4. Blumensztajn Icyk
5. Borensztajn Liba
6. Wajsblum Dwojra
7. Wajsblum Jankiel
8. Wyrzychowska Rywka
9. Wikiński Fiszel
10. Weltman Chaja
11. Weltman Ruchla
12. Wajsblum Estera
13. Herszlikowicz Herszla
14. Gołębiowski Chemja
15. Zylbering Sura
16. Żelazo Chaja
17. Żarnowski Szlama
18. Kotlicki Moszek
19. Karpusińska Gitla
20. Konotkowicz Cyrla
21. Kostersztajn Abram
22. Lejwand Lejbuś
23. Miodecka Rajza
24. Markson Moszek
25. Młynarski Ajzyk
26. Miłecki Szmul
27. Miłecki Moszek
28. Proszowski Pinkus
29. Płuciennik Josek
30. Rutkowski Abram
31. Rajzman Rachela
32. Rozenblat Chana
33. Strawczyńska Chaja
34. Strawczyński Mortka
35. Skibowska Rywka
36. Tajtelbaum Szajndla
37. Feder Rajzla
38. Frucht Majer
39. Chmielnicki Alter
40. Cukier Chemja
41. Cukier Berek
42. Czerchowski Szmulk
43. Czerchowski Izrael
44. Czerchowski Majer
45. Sztajnfeld Ruchla
46. Jakubowicz Frymeta

1881

1. Aleksander Izrael
2. Aleksander Bajla
3. Aleksandder Szajndla
4. Albirt Liba
5. Blumenfeld Kopel
6. Borkowska Liba
7. Borensztajn Frymel
8. Blumenson Estera
9. Wołnowski Abram
10. Wołnowski Moszek
11. Wikińska Pesla
12. Wajsblum Szlama
13. Waldsztajn Szlama
14. Gołębiowski Zysma
15. Gruszka Jankiel
16. Goldmer Boruch
17. Dutkiewicz Mnyl
18. Dutkiewicz Icek
19. Zarnowska Hindla
20. Zarnowski Lejbuś
21. Zylberberg Dawid
22. Kotlicka Szaja
23. Kozłowska Bajla
24. Krajskopf Alma
25. Linkier Pesla, c. Chila
26. Linker Pesla, c. Berka
27. Linker Herszla
28. Linker Dunia
29. Markiewicz Izrael
30. Mortkowicz Bajla
31. Oblęgorski Szmerek

32. Oblęgorska Maria
33. Promnicki Abram
34. Paciorkowski Fajwel
35. Strawczyński Judka
36. Strawczyńska Chana
37. Strawczyńska Pesla
38. Sosnowski Szmul
39. Feldsztajn Maria
40. Frajman Zysma
41. Cukier Rajzla
42. Szkło Fajwel
43. Szkło Pesla

1882

1. Albirt Jankiel
2. Cymerman Wolf
3. Charendorf Mortka
4. Gołębiowska Chana
5. Herszlikowicz Abram
6. Lewkowicz Gitla
7. Miodecka Pesla
8. Manela Izrael
9. Markson Rywka
10. Margulis Dawid
11. Oblęgorska Ruchla
12. Oblęgorska Estera
13. Proszowski Judka
14. Rozencwajg Jankiel
15. Rozenblum Moszek
16. Rozenwald Izrael
17. Rajzman Szajndla
18. Rajzman Rajzla
19. Szejer Lejzor
20. Sztajnfeld Moszek
21. Szafir Jakub
22. Wikińska Rywka
23. Weltman Moszek Chaskiel
24. Wajsblum Boruch
25. Zylberberg Jakub

1883

1. Aleksander Małka
2. Aleksander Josek
3. Albirt Maria
4. Albirt Icyk
5. Borensztajn Tauba
6. Blumenfeld Moszek
7. Borkowski Cyna
8. Cukier Frandla
9. Cukier Kalma
10. Cukier Sura
11. Cukier Icek
12. Czałczyński Kisril
13. Czerchowski Lejba
14. Dutkiewicz Mariem
15. Feldsztajn Gitla
16. Frydman Chana
17. Frydman Hersz
18. Frydburg Maria
19. Guterman Szlama
20. Gołębiowska Jochwet
21. Gołębiowski Dawid
22. Jakubowicz Chana
23. Karupsiński Szmul
24. Kestersztajn Josek
25. Konotkowicz Chaja
26. Lubiński Chemja
27. Linker Chaskiel
28. Lejwand Icek
29. Młynarski Szmul
30. Promnicka Gitla
31. Rajzman Dawid
32. Rajzman Kajla
33. Rybowska Frymeta
34. Rozenkranc Frymel
35. Strawczyńska Fajgla
36. Strawczyński Szlama
37. Szkło Abram
38. Szkło Fajgla
39. Szkło Rywka
40. Szkło Tauba
41. Wajsblum Jankiel
42. Weltman Chana
43. Żelazo Sura

1884

1. Aleksandrowicz Josek
2. Aleksander Lejba
3. Aleksander Moszek
4. Albirt Bajla
5. Albirt Maria
6. Blumenfeld Masza

7. Blumenson Lejbuś
8. Bebelski Moszek
9. Borensztajn Icyk]
10. Borensztajn Maria
11. Cukier Icyk
12. Cukier Ruchla
13. Duńska Chana
14. Einhorn Izrael
15. Feder Icio
16. Feldsztajn Lejbuś
17. Frajman Chaja
18. Frucht Frajndla
19. Frydberg Brandla
20. Goldmer Ita
21. Gruszka Mariem
22. Herszlikowicz Szmul
23. Gołębiowska Gitla
24. Jakubowicz Gitla
25. Kozłowska Nacha
26. Laskowski Szlama
27. Lewkowicz Herszel
28. Linker Chana
29. Linker Pesla
30. Linker Jankiel
31. Manela Boruch
32. Miłecki Mortka
33. Miodownik Tauba
34. Oblęgorska Rachela
35. Oblęgorska Estera
36. Okowita Mariem
37. Płuciennik Estera
38. Podlińska Gitla
39. Promnicki Lejbuś
40. Promnicki Szmul
41. Proszowski Josek
42. Rajzman Nacha
43. Rozenwald Chaja
44. Rozenwald Ruchla
45. Skibowska Tauba
46. Sosnowska Sura
47. Sosnowska Szajndla
48. Strawczyńska Estera
49. Strawczyńska Fajgla
50. Strawczyński Fajwel
51. Strawczyński Izrael s. Berka
52. Strawczyński Izrael s. Herszla
53. Strawczyński Wolf
54. Sztajnfeld Moszek
55. Wajsblum Icyk
56. Waldsztajn Chaja
57. Weltman Abram
58. Wikińska Rajzla
59. Zylbering Chana
60. Zylbering Jankiel
61. Zylbering Jentel
62. Zylbering Majer
63. Żarnowska Cyrla
64. Żarnowska Szajndla
65. Żarnowska Złata

1885

1. Ainhorn Moszek
2. Albirt Izrael
3. Aleksander Hela
4. Aleksander Rywka
5. Aleksander Sura
6. Aleksandrowicz Chaim
7. Amburska Chaja
8. Blumenson Dwojra
9. Charendorf Chana
10. Dutkiewicz Rywka
11. Feldsztajn Josek
12. Feldsztajn Moszek
13. Fridman Frymel
14. Gołębiowska Chana
15. Gotfryd Pinkus
16. Guterman Mendel
17. Hentman Abram
18. Karpusińska Ruchla
19. Karpusiński Jankiel
20. Kaufman Fajwel
21. Lejwan Szaja
22. Margulis Ronia
23. Rozenberg Abram
24. Szkło Estera
25. Szafir Efroim
26. Sznajdrowicz Perla
27. Sztajnfeld Josek
28. Młynarska Chana
29. Wajsblum Sura
30. Weltman Chaja
31. Żarnowski Jankiel

1886

1. Ainhorn Hinda
2. Albirt Izrael

3. Albirt Perla
4. Borensztajn Estera
5. Bebelska Chana
6. Chmielnicka Gitla
7. Ciapa Bajla
8. Cukier Bajla
9. Weltman Bima
10. Herszlikowicz Chaja
11. Goldmer Izrael
12. Gołębiowski Izrael
13. Gołębiowski Aba
14. Dutkiewicz Izrael
15. Feder Szyfra
16. Krakowski Moszek
17. Kestersztajn Estera
18. Markson Izrael
19. Ossja Eliasz
20. Podliński Jaskiel
21. Pańska Chana
22. Rozenkranc Bendet
23. Sosnowska Chaja
24. Sosnowski Chaim
25. Sosnowska Sura
26. Strawczyńska Rywka
27. Strawczyńska Ruchla
28. Strawczyński Bendet
29. Sznajdrowicz Chaja
30. Żelazo Bajla

1887

1. Albirt Izrael
2. Albirt Sara
3. Aleksandrowicz Efroim
4. Aleksandrowicz Berek
5. Aleksandrowicz Gitla
6. Amburski Josek
7. Borensztajn Estera
8. Cukier Berek
9. Dutkiewicz Szajndla
10. Feder Dyna
11. Frajdman Pesla
12. Frydburg Pesla
13. Goldszajd Jakub
14. Goldmer Pesla
15. Gutman Maria
16. Gutwirt Małka
17. Jakubowicz Manuel
18. Kotlicki Mnyl
19. Linker Icyk
20. Markowicz Ruchla
21. Markson Icyk
22. Miodownik Chana
23. Miodownik Moszek
24. Markson Menachim
25. Promnicki Aron
26. Płuciennik Jankiel
27. Rybowska Chana
28. Rozenwald Jankiel
29. Ryng Chaim
30. Sadowski Moszek
31. Strawczyński Szmul
32. Wogman Icio
33. Waldsztajn Hendla
34. Waldsztajn Mindla
35. Żarnowski Jankiel

1888

1. Albirt Pesla
2. Aleksander Chenoch
3. Aleksander Gitla
4. Aleksander Małka, c. Moszka
5. Aleksander Zendel
6. Aleksander Małka, c. Icka
7. Aleksander Moszek
8. Aleksandrowicz Chana
9. Amburska Fajgla
10. Biderman Sura
11. Bojgen Sura
12. Boruchowicz Sura
13. Borensztajn Liba
14. Ciapa Szmul
15. Czałczyński Pinkus
16. Dutkiewicz Moszek
17. Feldsztajn Berek
18. Fridman Pesla
19. Frucht Fajgla
20. Gołębiowski Moszek
21. Goldlust Łacia
22. Henigman Moszek
23. Herszlikowicz Rajza
24. Konotkiewicz Rajza
25. Lewin Chaim
26. Linker Rachela
27. Linker Chaim

28. Lewkowicz Chaja
29. Manela Pesla
30. Miodecki Lejzor
31. Młynarski Icyk
32. Promnicki Moszek
33. Podlińska Maria
34. Rybowski Jankiel
35. Rybowska Rywka
36. Skibowska Chawa
37. Sosnowski Moszek
38. Sosnowski Mortka
39. Strawczyńska Itla
40. Spirytus Icyk
41. Weltman Abram
42. Weltman Rywka, c. Herszla
43. Weltman Rywka, c. Jaskiela
44. Wikińska Rywka
45. Żarnowski Abram
46. Żarnowski Wolf

1889

1. Albirt Pesla
2. Aleksandrowicz Chaja
3. Bebelska Fajgla
4. Borkowska Ela
5. Brok Herszla
6. Charendorf Aba
7. Czartoszewska Sura
8. Feder Estera
9. Ginsberg Szlomo
10. Gołębiowski Izrael
11. Godfrid Rachela
12. Godfrid Sura
13. Goldryng Icyk
14. Kestersztajn Łaja
15. Korpusiński Abram
16. Kotlicki Jankiel
17. Kozłowska Maria
18. Linker Lejzor
19. Linker Rywka
20. Markson Pinkus
21. Miodownik Chaja
22. Miodownik Izrael
23. Miłecki Boruch
24. Moszkowicz Chaja
25. Ossja Zysma
26. Rajzman Icyk
27. Rajzman Ruchla
28. Rozenberg Abram
29. Rozenberg Chaim
30. Rozenberg Gitla
31. Rusinek Chenania
32. Strawczyński Fajwel
33. Strawczyński Symcha
34. Szkło Chana
35. Szkło Fajwel
36. Wajnsblum Miłka
37. Wagman Dawid
38. Żarnowski Icyk
39. Żarnowska Pesla
40. Żelazo Izrael
41. Żelazo Maria

1890

1. Aleksander Dyna
2. Borensztajn Icyk
3. Cukier Sura Łaja
4. Cukier Sura Gitla
5. Fridman Łaja
6. Gołębiowski Chuna
7. Goldmer Bajla
8. Goldszajd Rebeka
9. Gołębiowska Chindla
10. Herszlikowicz Rywka
11. Dutkiewicz Icyk
12. Jakubowicz Icek
13. Konotkiewicz Jankiel
14. Konotkiewicz Rachmil
15. Łubiński Pinkus
16. Miodownik Icyk
17. Miodecki Eliasz
18. Marymont Chana
19. Płuciennik Izrael
20. Rajzman Dobra
21. Rozenberg Łaja
22. Rozenwald Lejzor
23. Strawczyński Srul
24. Spirytus Szaja
25. Szczerba Kasril
26. Waldsztajn Abram
27. Weltman Chaim Chanania
28. Zylberberg Icyk

1891

1. Aleksandel Abela
2. Aleksander Mnyl

3. Borensztajn Rachela
4. Bojgen Estera
5. Charendorf Herszla
6. Cukier Abram
7. Cukier Jankiel
8. Dembicka Chaja
9. Dutkiewicz pesla
10. Dutkiewicz Sura
11. Feldman Estera
12. Feder Jakub
13. Feder Rachela
14. Frydłowski Josek
15. Gołębiowski Chaim
16. Gruszka Chaja
17. Jakubowicz Jakub
18. Kenigsztajn Moszek
19. Karpusińska Maria
20. Krakowska Chaja
21. Markson Jankiel
22. Miodecki Chemja
23. Miodownik Abram
24. Pańska Gołda
25. Proszowski Abram
26. Proszowski Szaja
27. Rusinek Rucjhla
28. Rozenkranc Estera
29. Rajzman Josek
30. Strawczyńska Pesla
31. Strawczyński Szmul
32. Weltman Josek
33. Sosnowska Frajdla
34. Wikiński Szlama
35. Wikińska Mindla
36. Wołnowski Chemja

1892

1. Albirt Chana
2. Aleksander Chana
3. Aleksander Mejloch
4. Borkowska Mirla
5. Borkowska Frymet
6. Borkowski Moszek
7. Borensztajn Icyk
8. Borensztajn Szajdla
9. Boruchowicz Jankiel
10. Charenzowska Gitel
11. Cukier Cypra
12. Czerchowska Estera
13. Czerchowski Moszek
14. Fedman Lejzor
15. Feldsztajn Szmul
16. Karpusiński Chaim
17. Konotkiewicz Izrael
18. Lejwan Henia
19. Lewkowicz Icyk
20. Lewkowicz Jakub
21. Moszkowicz Lejzor
22. Oblęgorska Frymet
23. Rajzman Icyk
24. Rajzman Moszek
25. Rajzman Rywka
26. Sosnowska Chana
27. Sosnowski Kalma
28. Strawczyński Fajwel
29. Strawczyński Icyk
30. Strawczyński Szaja
31. Szkło Moszek
32. Sztajn Szlama
33. Waldsztajn Szlama

1893

1. Albirt Izrael
2. Aleksander Abram
3. Aleksander Gitla, c. Mnyla
4. Aleksander Gitla, c. Izraela
5. Aleksandrowicz Mortka
6. Aleksandfrowicz Szlama
7. Aleksandrowicz Szyja
8. Amburska Sura
9. Berger Chaim
10. Borensztajn Fajgla
11. Borensztajn Wigdor
12. Blumenson Chawa
13. Charenzowska Estera
14. Dutkiewicz Hersz
15. Frydłowska Czerna
16. Goldman Szlama
17. Goldsztajn Salomon
18. Gutman Frymet
19. Henigman Boruch
20. Kenigsztajn Liba
21. Konotkiewicz Abramn
22. Laskowski Calel

23. Lewkowicz Chana
24. Linker Maria
25. Markson Chaim
26. Markson Judka
27. Miodownik Chaja
28. Ossja Pesla
29. Rozenberg Szlama
30. Rozenberg Sura
31. Skibowska Estera
32. Sznajdrowicz Rywka
33. Weltman Gerszon
34. Weltman Chaskiel
35. Weltman Frymet

1894

1. Albirt Chil
2. Albirt Icyk
3. Albirt Jochwet
4. Aleksander Jakub
5. Aleksander Pesla
6. Aleksandrowicz Dawid
7. Aleksandrowicz Rajza
8. Amburska Małka
9. Bojgen Maria
10. Borensztajn Małka
11. Borkowski Szymon
12. Biderman Małka
13. Boruchowicz Herszla
14. Borensztajn Mria
15. Borensztajn Ruchla
16. Chęciński Berek
17. Dembicki Nuchym
18. Feder Chinda
19. Feder Icyk
20. Federman Szymon
21. Feldsztajn MOszek
22. Goldblum Chil
23. Gołębiowski Izrael
24. Gruszka Rywka
25. Gutman Gerszon
26. Kestersztajn Rajzla
27. Kenigsztajn Szlama
28. Markson Abram
29. Miodownik Fajgla
30. Miodownik Icyk
31. Mordkowicz Łaja
32. Oblęgorska Chaja
33. Oblęgorska Chawa
34. Oblęgorski Jakub
35. Podliński Moszek
36. Rechtman Chana
37. Rozenberg Jakub
38. Rybowski Chaskiel
39. Rybowski Zelman
40. Ryng Szlama
41. Sosnowska Chana
42. Sosnowski Chaim
43. Sosnowski Majer
44. Sosnowski Mortka
45. Strawczyńska Chaja
46. Szczerba Lejzor
47. Waksman Wigdor
48. Waldsztajn Chil
49. Weltman Maria
50. Weltman Maloch
51. Weltman Izrael
52. Wrocławska Pesla
53. Zylberberg Reuwen

1895

1. Aleksander Krusza
2. Aleksander Lejbuś
3. Aleksander Moszek
4. Aleksandrowicz Chemja
5. Biedny Chaim
6. Blumenson Izrael
7. Borensztajn Izrael
8. Borensztajn Kiwa
9. Charenzowska Estera
10. Cukier Elka
11. Czerchowska Ruchla
12. Dutkiewicz Josek
13. Fedman Izrael
14. Fridman Moszek
15. Gołębiowska Pesla
16. Gołębiowski Szoel
17. Gotlib Abram
18. Gutman Josek
19. Linker Moszek
20. Oblęgorska Gendla
21. Proszowska Ruchla
22. Rusinek Izrael
23. Sosnowski Chenanja
24. Strawczyński Dawid

25. Strawczyński Szmul
26. Waldsztajn Gołda

1896

1. Albirt Izrael
2. Aleksander Izaak
3. Amburska Rywka
4. Bebelski Izrael
5. Borensztajn Wolf
6. Borensztajn Josek
7. Bojgen Szajndla
8. Borensztajn Boruch
9. Borensztajn Kisril
10. Borkowska Chawa
11. Chęciński Mortka
12. Cukier Izrael
13. Cukier Jankiel
14. Cukier Szaja
15. Cukier Ulik
16. Frajman Szmul
17. Goldmost Berek
18. Goldryng Maria
19. Goldryng Chaim
20. Goldszajd Izrael
21. Gruszka Nuchym
22. Henigman Maria
23. Herszlikowicz Lejbuś
24. Kastersztajn Jankiel
25. Lewkowicz Szmul
26. Miodecki Izrael
27. Miodecki Zelik
28. Ossja Rajzla
29. Pańska Chawa
30. Pańska Łaja
31. Rajzman Szlama
32. Rechtman Abram
33. Rozenberg Perec
34. Rutkowski Jankiel
35. Sosnowski Mosiek
36. Sosnowska Sura
37. Strawczyński Udes
38. Strawczyński Kałma
39. Strawczyński Zelik
40. Szkło Welwek
41. Wajnsztok Moszek
42. Weltman Izrael
43. Wikiński Abram
44. Wierzchowska Chana
45. Żarnowski Aminel
46. Żarnowska Pesla
47. Żelazo Chindla
48. Żelazo Kisril

1897

1. Aleksandrowicz Aron
2. Aleksandrowicz Gitla
3. Aleksandrowicz Lejbuś
4. Borensztajn Liba
5. Borensztajn Kisril
6. Borensztajn Moszek
7. Blumenson Moszek
8. Blumentczyk Fajwel
9. Brzyski Zalman
10. Charenzowska Dwojra
11. Ciapa Boruch
12. Ciapa Dawid
13. Cukier Icyk
14. Cukier Lejzor
15. Dutkiewicz Łaja
16. Feldman Fajgla
17. Feldsztajn Frymet
18. Frydłowski Moszek
19. Gołębiowski Aba
20. Gołębiowska Gitel
21. Gołębiowska Pesla
22. Gołębiowski Zysman
23. Goldman Efroim
24. Gutman Chana
25. Jakubowicz Rywka
26. Kenigsztajn Izrael
27. Linker Aron
28. Markson Małka
29. Markson Wigdor
30. Miodownik Chaja
31. Oblęgorski Icyk
32. Oblęgorska Łaja
33. Podlińska Frajdla
34. Rajzman Chana
35. Rubinowicz Chaja
36. Rubinowicz Lejbuś
37. Rusinek Wolf
38. Rybowski Abram
39. Sosnowski Szmul
40. Strawczyńska Chaja

41. Strawczyński Herszla
42. Szkło Chaja
43. Szczerba Towia
44. Wajsblum Chawa
45. Weltman Berek, s. Chaskiela
46. Weltman Izreael, s. Berka
47. Wierzchowski Izrael
48. Żarnowski Szmul

1898

1. Aleksander Chaim
2. Aleksandrowicz Nuta
3. Aleksandrowicz Sura
4. Biderman Dawid
5. Borensztajn Szmul
6. Czerchowska Sura
7. Dębińska Ruchla
8. Fajgenblat Rachela
9. Fajgenblat Mendel
10. Feder Chawa
11. Feder Josek
12. Frajmel Herszla
13. Gancarski Chaskiel
14. Grinbaum Lejbuś
15. Gruszka Maria
16. Gofman Abram
17. Guterman Icek
18. Majzel Maria
19. Markowicz Brandla
20. Miodecki Jankiel
21. Ossja Perec
22. Płuciennik Josek
23. Rozenberg Perec
24. Rozenbaum Estera
25. Rechtman Tamara]
26. Sosnowska Chana
27. Strawczyński Lejbuś
28. Strawczyński Wolf
29. Waldsztajn Perec
30. Waldsztajn Szmul

1899

1. Albirt Chaja
2. Albirt Izrael
3. Albirt Herszla
4. Aleksander Abram
5. Aleksander Sura
6. Aleksandrowicz Abela
7. Borensztajn Izrael
8. Borensztajn Lejbuś
9. Borensztajn Lejzor
10. Borensztajn Sura
11. Borkowski Eliasz
12. Bojgen Małka
13. Blumenson Jankiel
14. Bebelski Chil
15. Boruchowicz Majer
16. Brzyski Icyk
17. Brzyska Sura
18. Charenzowski Abram
19. Charenzowska Estera
20. Charenzowski Herszla
21. Charenzowska Jochwet
22. Charenzowski Icek
23. Charenzowski Majloch
24. Charenzowska Szajndla
25. Cukier Moszek
26. Dębiński Judka
27. Feldsztajn Abram
28. Feldsztajn Dawid
29. Fridman Szlama
30. Frucht Chaja
31. Waldsztajn Symcha
32. Weltman Chil
33. Wikiński Rachmil
34. Wierzchowski Symcha
35. Gruszka Tauba
36. Herszlikowicz Aron
37. Goldryng Zysma
38. Gelbart Fajgla
39. Gelbart Moszek
40. Kenigsztajn Majer
41. Markson Estera
42. Moszkowicz Mindla
43. Pański Lejbuś
44. Podlińska Frymet
45. Rozencwajg Mortka
46. Rajzman Rywka
47. Rybowski Abram
48. Rybowski Dawid
49. Rozenberg Noach
50. Rozenfarb Szlama
51. Sosnowski Berek
52. Sosnowska Chana
53. Strawczyńska Chana

54. Strawczyński Lejbuś
55. Strawczyński Lejzor
56. Strawczyński Moszek
57. Szczerba Szmul
58. Żelazo Tojba

1900

1. Aleksander Abram Berek
2. Aleksander Abram Jakub
3. Aleksander Itla
4. Aleksander Maria
5. Aleksander Sura
6. Albirt Fajwel
7. Albirt Herszla
8. Borensztajn Aba
9. Borensztajn Berek
10. Bojgen Rajza
11. Ciapa Abram
12. Ciapa Judka
13. Cukier Jakub
14. Wajnsztok Icyk
15. Wajsblum Elka
16. Waks Abram
17. Goldman Beniamin
18. Gruszka Manela
19. Gruszka Sura
20. Grinbaum Abram
21. Gotfrid Maria
22. Guterman Moszek
23. Goldmer Chana
24. Gotlib Wolf
25. Dutkiewicz Rajza
26. Zilberszac Chana
27. Żarnowski Moszek
28. Żarnowski Szmul
29. Żarnowska Rajzla
30. Kuźnicki Jankiel
31. Miodownik Zajwel
32. Machtyngier Abram
33. Manela Mortka
34. Markson Chaim
35. Miodecki Fajwel
36. Oblęgorska Chawa
37. Oblęgorska Chaja
38. Oblęgorska Frymet
39. Oblęgorski Jankiel
40. Proszowska Estera
41. Proszowska Sura
42. Płuciennik Izrael
43. Rajzman Uryn
44. Rozenberg Moszek
45. Sosnowski Herszla
46. Sosnowski Moszek
47. Szejn Chaja
48. Szejn Moszek
49. Szkło Icio
50. Frajman Izrael

1901

1. Albirt Chilel
2. Albirt Izrael
3. Aleksander Zendel
4. Aleksanddrowicz Abram
5. Borensztajn Estera
6. Chęciński Jankiel
7. Chęcińska Lejba
8. Weltman Rywka
9. Weltman Chilel
10. Feldsztajn Chaja
11. Frucht Kajla
12. Gołębiowski Chilel
13. Goldszajd Gitla
14. Gruszka Chana
15. Guterman Kałma
16. Grinbaum Herszla
17. Dutkiewicz Mariem
18. Dutkiewicz Moszek
19. Dutkiewicz Chilel
20. Dutkiewicz Josek
21. Kotlicka Chana
22. Kotlicki Izrael
23. Lejbowicz Chana
24. Miodownik Chilel
25. Miodownik Josek
26. Oblęgorska Frymet
27. Oblęgorska Estera
28. Podliński Moszek
29. Rajzman Fajgla
30. Rozenwald Frymet
31. Rechtman Złata
32. Strawczyńska Chana
33. Strawczyński Abram
34. Zilbercat Symcha
35. Żarnowski Szaja

1902

1. Aleksandrowicz Lejbuś
2. Borensztajn Menachem
3. Borensztajn Chana
4. Ciapa Chana
5. Charenzowski Lejbuś
6. Cukierman Judka
7. Czuchowski Jankiel
8. Feldsztajn Chana
9. Feldsztajn Chaja
10. Frydbeg Moszek
11. Icykowicz Maria
12. Icykowicz Szajndla
13. Kenigsztajn Sara
14. Krakowski Moszek
15. Kopel Nuta
16. Mozes Dawid
17. Mozes Rywka
18. Markson Szewa
19. Majzel Aba
20. Miłecka Łaja
21. Miłecki Szlama
22. Pański Ajzyk
23. Paciorkowska Chaja
24. Paciorskowki Abram
25. Szkło Chinda
26. Szkło Moszek
27. Szkło Lejba
28. Szkło Szmul
29. Rozenberg Chilel
30. Strawczyński Lejbuś
31. Wikiński Szmul
32. Wikiński Lejbuś
33. Wikiński Berek
34. Wikiński Chilel
35. Wierzchowski Chilel
36. Borensztajn Szmul
37. Goldryng Chaskiel
38. Gruszka Nuchym Moszek
39. Gruszka Nuchym
40. Guterman Moszek
41. Grinbaum Jakub
42. Zylberberg Chilel
43. Żarnowski Wolf

1903

1. Albirt Chilel
2. Aleksander Fajgla c. Szlomy
3. Aleksander Gitla
4. Aleksander Fajgla, c. Mnyla
5. Aleksander Chana
6. Aleksander Bajla
7. Rozensztajn Zelik
8. Borkowska Chana
9. Borkowski Szmul
10. Borensztajn Moszek
11. Borensztajn Chilel
12. Borensztajn Fajgla
13. Borensztajn Izrael, s. Dawida
14. Borensztajn Izrael, s. Szlomy
15. Blumenson Izrael
16. Boruchowicz Pinkus
17. Cukier Sura
18. Ciapa Łaja
19. Ciapa Henia
20. Ciapa Kajla
21. Czerchowski Moszek
22. Dutkiewicz Chilel
23. Dutkiewicz Szajndla
24. Dutkiewicz Chaja
25. Feldsztajn Chilel
26. Fridberg Wigdor
27. Frajman Abram
28. Gruszka Rywka
29. Godfrid Nesia
30. Godfrid Maria
31. Guterman Izrael
32. Gutman Kałman
33. Hessel Abram
34. Kotlicki Jankiel
35. Korpusiński Michel
36. Lejwand Małka
37. Lubelska Hela
38. Lubelska Rojza
39. Lubelska Mindla
40. Płuciennik Jankiel
41. Rechtman Izrael
42. Rybowska Chana
43. Rybowska Perla
44. Ryng Chil
45. Ryng Josek
46. Ryng Moszek
47. Ryng Abram
48. Ryng Pesla
49. Rajzman Binem
50. Strawczyński Lejzor

51. Strawczyńska Tamar
52. Strawczyński Abram
53. Sosnowski Moszek
54. Sosnowska Rojza
55. Strawczyński Lejzor
56. Waksman Rywka
57. Waldsztajn Izrael
58. Weltman Pinkus
59. Waldsztajn Moszek
60. Zilbercat Ruda
61. Zilberbaum Frymet
62. Żarnowski Chaim
63. Żelazo Izrael

1904

1. Albirt Izrael
2. Albirt Abram
3. Albirt Fruma
4. Albirt Chilel
5. Albirt Moszek
6. Borensztajn Jankiel
7. Biderman Eliasz
8. Borkowski Jankiel
9. Brzeski Szmul
10. Wikiński Kasryl
11. Wikiński Chilel
12. Wikińska Liba
13. Weltman Jankiel
14. Gołębiowski Chilel
15. Gruszka Maria
16. Hercberg Josef
17. Gotlib Nuta
18. Dębiński Szmul
19. Zylbersztajn Ruchla
20. Zylberberg Frymeta
21. Zylberberg Moszek
22. Zylberberg Frymeta Idesa
23. Zylberberg Izrael
24. Zylberberg Chaja Estera
25. Zylberberg Chaim
26. Markowska Gitla
27. Markowska Rojza
28. Ickowicz Moszek
29. Kastersztajn Aron
30. Kotlicki Szlama
31. Kotlicki Michael
32. Kotlicki Mendel
33. Konotkiewicz Kasryl
34. Konotkiewicz Jankiel
35. Konotkiewicz Herszel
36. Konotkiewicz Icyk
37. Konotkiewicz Sura
38. Korman Estera
39. Korman Rywka
40. Korman Hinda
41. Korman Chaja
42. Miodecki Boruch
43. Miodecka Sura
44. Miłecka Tauba
45. Miłecki Moszek
46. Lewkowicz Lejbuś
47. Lewkowicz Fajwel
48. Nidziński Hersz
49. Paciorkowska Rywka
50. Rusinek Abram
51. Rozenberg Bajla
52. Rajzman Rojza
53. Ryng Tewje Berek
54. Ryng Pesla
55. Ryng Sura
56. Rusinek Chaja Łaja
57. Strawczyński Boruch
58. Strawczyński Szaja
59. Strawczyńska Sura
60. Strawczyńska Gitel
61. Starwczyńska Necha
62. Strawczyński Szejwa
63. Chęciński Herszel
64. Chęcińska Sura
65. Feldsztajn Frymeta
66. Feldsztajn Icyk
67. Feldsztajn Josek
68. Feldsztajn Gendel
69. Feldsztajn Estera
70. Feldsztajn Chinda
71. Frucht Jakow
72. Frucht Izrael
73. Cukier Chana
74. Cukier Rywka
75. Czerchowski Berek
76. Czerchowska Małka
77. Jakubowicz Sura

1905

1. Aleksander Boruch
2. Albirt Pesla

3. Albirt Chilel
4. Albirt Lejba
5. Borensztajn Szyma
6. Borensztajn Mnyl
7. Borkowski Jankiel Lejb
8. Wierzchowski Jankiel
9. Wikiński Jankiel
10. Wajnsztok Jankiel
11. Weltman Chaja
12. Wikińska Chaja
13. Fedman Izrael
14. Dutkiewicz Chaja
15. Dutkiewicz Pesla
16. Dutkiewicz Estera
17. Dutkiewicz Sura
18. Dutkiewicz Moszek
19. Żarnowski Moszek
20. Lejwan Emanuel
21. Markson Pesla
22. Markson Jente Sura
23. Miłecki Dawid
24. Miodownik Mortka
25. Podliński Chilel
26. Podliński Eliasz
27. Rybowski Chil
28. Frajman Estera
29. Frucht Chemja
30. Heses Judka
31. Żarnowski Fiszel
32. Cukier Frymeta
33. Cukier Josef
34. Cukier Abram
35. Czerchowska Ruchla
36. Szkło Estera
37. Jakubowicz Etel

1906

1. Aleksandrowicz Dawid
2. Aleksander Pinkus
3. Aleksander Hania
4. Aleksander Szlama
5. Borensztajn Icek
6. Borensztajn Majer
7. Blumensztyk Tauba
8. Boruchowicz Chaskiel
9. Wikińska Frajdla
10. Wikiński Herszla
11. Gutman Małka
12. Gutman Szmul
13. Gutman Machul
14. Gutman Szejwa
15. Gruszka Gitla
16. Goldmer Sura
17. Gryman Icyk
18. Zylberman Boruch
19. Kopel Jankiel
20. Lejwan Estera
21. Markson Josif
22. Markson Kalma
23. Ossja Szymon
24. Paciorkowski Gerszon
25. Rajzman Moszek
26. Strawczyński Ojzer
27. Strawczyński Chaim
28. Sosnowska Ruchla
29. Chęcińska Rachel
30. Feldsztajn Gitla
31. Feldsztajn Chawa
32. Feldsztajn Chaja
33. Feldsztajn Chaim
34. Feldsztajn Maria
35. Feldsztajn Lejbuś
36. Frydberg Chaim
37. Feldman Moszek

1907

1. Albirt Lejba
2. Albirt Sura
3. Albirt Łaja
4. Albirt Hanka
5. Albirt Chaja
6. Albirt Pesla
7. Albirt Moszek
8. Aleksander Fajgla
9. Apelsztajn Sura
10. Apelsztajn Kałma
11. Borensztajn Rywka
12. Blumensztyk Berek
13. Wikińska Chaja
14. Wikiński Aron
15. Wajnsztok Chaim
16. Waldsztajn Szlama
17. Feldman Kalman
18. Gruszka Abram

19. Grinbaum Josef
20. Goldman Szlama
21. Godfrid Estera
22. Żarnowski Moszek
23. Kopel Chana
24. Lejwand Abram
25. Miodownik Szejwa
26. Miłecka Dyna
27. Ossja Ruchla
28. Ossja Pesla
29. Płuciennik Herszla
30. Rusinek Mortka
31. Sosnowska Fajgla
32. Sosnowska Łaja
33. Sosnowska Złata
34. Solnik Efroim
35. Frajman Zelman
36. Ojzen Chaim
37. Ojzen Szejwa
38. Ojzen Manuel
39. Ciapa Estera
40. Cukier Estera
41. Czerchowska Estera
42. Sztejnfeld Izrael
43. Szkło Icek
44. Szkło Jankiel

1908

1. Aleksandrowicz Fajgla
2. Aleksander Ita
3. Aleksander Frajndla
4. Albirt Szaja
5. Borensztajn Kasryl
6. Borensztajn Moszek
7. Biderman Eliasz
8. Wikiński Izrael
9. Wajsblum Elka
10. Weltman Abram
11. Waks Berek
12. Gołębiowski Icek
13. Gruszka Chaja
14. Gruszka Fajgla
15. Gutman Ajdla
16. Gutman Rachla
17. Zylberberg Chana
18. Kenigsztajn Chilel
19. Markson Gendla
20. Młynarski Wolf
21. Manela Ruchla
22. Manela Fajgla
23. Ossja Izrael
24. Podliński Kałman
25. Ryng Chaim
26. Rozencwajg Moszek
27. Rajzman Szajndla
28. Rajzman Necha
29. Strawczyńska Idesa
30. Strawczyński Zelik
31. Strawczyńska Łaja
32. Strawczyński Icio
33. Sosnowski Szmul
34. Fridberg Judka
35. Frajman Szmul
36. Chucka Estera
37. Chgucki Chil
38. Cukierman Lejbuś
39. Cukierman Fajgla
40. Cukier Raszka
41. Cukier Małka
42. Ciapa Bajla
43. Ciapa Perla
44. Cukier Katia
45. Cukier Brucha
46. Cukier Estera
47. Cukier Rajza
48. Cukier Ruchla
49. Szkło Chaja
50. Czerchowski Herszla
51. Ojzen Chilel
52. Jakubowicz Abram

1909

1. Aleksander Kałma
2. Aleksander Gitla
3. Albirt Izrael
4. Albirt Mortka
5. Blumenson Jankiel
6. Blumenson Icio
7. Blumenson Szmul
8. Bebelska Sura
9. Waksman Bajla
10. Waldsztajn Maria
11. Waldsztajn Estera

12. Waldsztajn Rywka
13. Waldsztajn Ruchla
14. Wikiński Fajwel
15. Wikińska Ruchla
16. Wikiński Abram
17. Guterman Mortka
18. Gołębiowski Izrael
19. Zylberberg Izrael
20. Konotkowicz Pesla
21. Konotkowicz Gitla
22. Konotkowicz Łaja
23. Konotkowicz Lejba
24. Konotkowicz Icek
25. Konotkowicz Jankiel
26. Konotkowicz Abram
27. Lewkowicz Gitla
28. Luftman Chil
29. Markson Izrael
30. Markson Abram
31. Markson Jankiel
32. Majzel Sura
33. Oblęgorska Rywka
34. Oblęgorska Chaja
35. Rajsztejn Chaskiel
36. Rozenwald Moszek
37. Rapoport Ruchla
38. Rapoport Szaja
39. Rozenberg Chinda
40. Frydłowska Krusa
41. Horowicz Estera
42. Horowicz Jankiel
43. Chęcińska Małka
44. Czerchowska Kajla
45. Czerchowski Izrael

1910

1. Aleksandrowicz Czarna
2. Aleksandrowicz Szmul
3. Borensztajn Sara
4. Borensztajn Tauba
5. Borensztajn Abram
6. Blumensztyk Lejzor
7. Wajnsztok Lejbuś
8. Weltman Bajla
9. Weltman Rajzla
10. Weltman Chaja
11. Gołębiowska Estera
12. Gołębiowski Aba
13. Gołębiowska Rywka
14. Gołębiowska Genia
15. Gruszka Dawid
16. Goldmer Gołda
17. Gancarski Lejbuś
18. Dutkiewicz Lejba
19. Dutkiewicz Mendel
20. Dembińska Liba
21. Dembiński Rywen
22. Dembińska Gitla
23. Dembińska Sara
24. Kopel Ruchla
25. Nizińska Sara
26. Miodecki Berek
27. Ossja Chaim
28. Rajzman Szajndla
29. Rajzman Machul
30. Sosnowski Moszek
31. Feldsztajn Jankiel
32. Grinbaum Raszka
33. Grinbaum Wolf
34. Ciapa Lija
35. Cukier Liba
36. Cukier Liba Gitla
37. Cukier Estera
38. Czerchowski Majer
39. Sztajnfeld Chaja
40. Sztajnfeld Fajgla

1911

1. Albirt Maria
2. Albirt Dawid
3. Albirt Berek
4. Albirt Chaja
5. Ajzenberg Sora
6. Aleksandrowicz Chinda
7. Aleksandrowicz Efroim
8. Ojzen Icyk
9. Aleksander Szmul
10. Borensztajn Gabriel
11. Biderman Ajdela
12. Biderman Gitel
13. Gruszka Chana
14. Kotlicki Alter
15. Lewkowicz Jankiel
16. Lejwand Henia
17. Miłecka Chawa
18. Ossja Gołda

19. Ossja Bajla
20. Płuciennik Gitla
21. Podliński Lejbuś
22. Plaster Chil
23. Rechtman Fajgla
24. Rusinek Fajgla
25. Rajzman Endel
26. Rozenfarb Fruma
27. Strawczyńska Chinda
28. Strawczyński Menasze
29. Strawczyński Szmerek
30. Strawczyński Lejbuś
31. Strawczyński Jankiel
32. Strawczyńska Estera
33. Strawczyński Dawid
34. Strawczyńska Fajgla
35. Strawczyńska Ałta
36. Cukier Estera
37 Cukier Rywka
38. Cukier Rywka Małka
39. Cukier Maria
40. Sztajnfeld Kałma
41. Sztajnfeld Gitla
42. Sosnowski Josek
43. Sosnowski Chaim
44. Charenzowski Icyk
45. Charenzowski Moszek
46. Frucht Josek
47. Kotlicki Alter
48. Wikińska Estera
49. Wikiński Chaim
50. Wikińska Gitla
51. Wikiński Aron
52. Wikińska Sora- Brandl
53. Wikiński Aba
54. Wierzchowski Symcha
55. Wierzchowska Gołda
56. Wierzchowski Moszek
57. Waldsztajn Rywka
58. Żarnowski Aron
59. Żarnowska Dobra
60. Żarnowski Chaim
60. Żarnowski Berek

1912

1. Albirt Abram
2. Aleksandrowicz Fajgla
3. Aleksandrowicz Sara
4. Altsztajn Abram
5. Gruszka Chaskiel
6. Gancarski Eliasz
7. Grinbaum Aron
8. Grinbaum Perla
9. Dutkiewicz Estera
10. Dutkiewicz Lejbuś
11. Dutkiewicz Mariel
12. Dutkiewicz Majer
13. Zylbersztajn Fajgla
14. Zylbersztajn Szlama
15. Zylberberg Ajzyk
16. Żarnowski Nacha
17. Kastersztajn Gołda
18. Kastersztajn Pesla
19. Kasza Estera
20. Kasza Szlama
21. Liskowskai Icyk
22. Liskowska Mirla
23. Liskowski Herszel
24. Liskowska Złata
25. Liskowska Brandla
26. Liskowski Liba
27. Markson Chaskiel
28. Oblęgorski Icyk
29. Płuciennik Liba
30. Płuciennik Łaja
31. Proszowski Herszla
32. Podliński Gabriel
33. Rusinek Dwojra
34. Rafałowicz Abram
35. Rafałowicz Sara
36. Rajzman Abram
37. Feldman Dobra
38. Feldman Mendel
39. Feldman Berek
40. Feldman Izrael
41. Feldman Wolf
42. Feldman Załma
43. Cukier Moszek
44. Cukier Chinda
45. Cukier Gilda
46. Cukier Brucha
47. Cukier Moszek
48. Czerchowski Gitel
49. Strawczyński Zelik
50. Strawczyńska Brandla
51. Strawczyński Rubin

52. Strawczyński Szaja
53. Strawczyński Perec

1913-1915 ?

1916

Sura Goldszajd

1917-1919 ?

1920

1. Aleksander Berek
2. Aleksander Jefroim
3. Cukier Hendla
4. Feldsztajn Abram
5. Grynbaum Perla
6. Goldszajd Chaskiel
7. Grundman Izrael
8. Proszowski Pinkus
9. Proszowski Aron
10. Rusinek Tauba
11. Weltman Aba
12. Żarnowska Sura
13. Żarnowska Ajdla

1921

1. Aleksander Abram
2. Cisłowski Jakub
3. Kapłan Haim
4. Kopel Estera
5. Weltman Uryn Majer
6. Zylberberg Mordka

1923

1. Aleksander Hersz
2. Aleksander Załam
3. Borensztajn Wigdor
4. Feldsztajn Estera
5. Gołębiowski Lejzor
6. Kałmowicz Izrael
7. Lewkowicz Nuchym
8. Markson Abram
9. Norman Gida
10. Proszowski Ajzyk
11. Klingier Haim
12. Rozencwajg Haja
13. Sosnowski Mordka
14. Sosnowski Hilel
15. Sosnowska Estera
16. Sosnowski Jankiel
17. Sosnowski Majer
18. Żarnowski Wolf
19. Żarnowski Gabriel
20. Żarnowski Dawid

1924

1. Aleksander Zełma
2. Borensztajn Icek
3. Gancarski Chaim
4. Gancarski Chil
5. Gancarski Eliasz
6. Grinbaum Joel
7. Gołębiowska Sura
8. Gołębiowska Hana
9. Grinbaum Rywka
10. Herszkowicz Rywka
11. Manela Estera
12. Proszowski Josek
13. Proszowska Hawa
14. Rusinek jankiel
15. Rusinek Szlama
16. Strawczyński Pinkus

1925

1. Feldsztajn Kajla
2. Kapitulnik Szmul
3. Kapitulnik Chaim
4. Kapitulnik Łaja
5. Kapitulnik Gitla
6. Kapitulnik Herszla
7. Kapitulnik Jankiel
8. Kapitulnik Moszek
9. Kaufman Frula
10. Kaufman Haskiel
11. Kaufman Szul
12. Kenigsztejn Josek
13. Laskowska Haja
14. Laskowska Złata
15. Laskowska Liba
16. Laskowski Abram
17. Lewkowicz Chawa
18. Lejwand Moszek
19. Oblęgorski Aba

20. Rozencwajg Chaim
21. Strawczyński Abram
22. Weltman Chil

1926

1. Aleksander Rywka
2. Aleksander Jakub
3. Aleksander Liba
4. Aleksander Abram
5. Borensztajn Nacha
6. Finkler Chaim
7. Feldsztajn Moszek
8. Kałmowicz Moszek
9. Luftman Szmul
10. Proszowski Szulim
11. Rozencwajg Perla
12. Ścisłowska Maria
13. Strawczyński Lejba
14. Weltman Berek

1927

1. Aleksander Sura
2. Borensztajn Wolf
3. Borensztajn Wigdor
4. Cukier Chaja Liba
5. Cukier Dina
6. Dziadek Kajla
7. Grinbaum Chaim
8. Gancarska Sura
9. Konotkiewicz Dawid
10. Konotkiewicz Rywka
11. Oblęgorski Lejzor
12. Szkło Kopel
13. Wikiński Wolf
14. Żarnowska Chaja

1928

1. Feldsztajn Icek
2. Goldfeld Dwojra
3. Herszlikowicz Moszek
4. Herszlikowicz Rojza
5. Strawczyńska Estera

1929

1. Aleksander Ojzer
2. Frajman Sura
3. Kapitulnik Kałma
4. Zwierz Jentla

1930

1. Aleksander Lejzor
2. Grynbaum Mindla
3. Oblęgorska Estera
4. Proszowski Lejzor
5. Żarnowska Sura
6. Żarnowski Lejzor
7. Żarnowska Gitla

1931

1. Aleksander Estera
2. Borensztajn Lejzor
3. Borensztajn Herszel
4. Cukier Kajla
5. Frajman Moszek
6. Feldsztajn Chaja
7. Janklewicz Moszek
8. Lewkowicz Całel
9. Proszowski Zelik
10. Proszowski lejzor
11. Szczerba Abram
12. Szczerba Izrael
13. Weltman Abram
14. Weltman Jankiel
15. Wodzisławski Abram
16. Zylberberg Abram
17. Zylberberg Chaim Szmul
18. Zylberberg Chaim Ajzyk
19. Zwierz Estera
20. Żarnowski Abram
21. Żarnowska Nacha

1932

1. Albirt Lejbuś
2. Konotkiewicz Mendel
3. Cukier Masia
4. Gołębiowski Szmerek
5. Konotkiewicz Chana
6. Kaufman Chana
7. Mendlewicz Luba
8. Mendlewicz Szmul
9. Mendlewicz Nuchym
10. Wajnsztok Majer
11. Zylberberg Pinkus

12. Zylberberg Ajzyk
13. Zylberberg Majer

1933

1. Cukier Gitla
2. Czałczyński Jankiel
3. Grynbaum Gitla
4. Janklewicz Rajzla
5. Ostym Pesla
6. Rozencwajg Dawid

1934

1. Aleksander Chil
2. Feldsztajn Frymeta
3. Genat Estera
4. Genat Ruchla
5. Genat Dwojra
6. Gerszon Łaja
7. Gancarska Ruchla
8. Horenzowska Łaja
9. Horenzowski Kasryl
10. Kasza Jankiel
11. Rajzman Lejbuś
12. Sosnowska Pesla
13. Sosnowska Marjem
14. Zylberberg Chana

1935

1. Albirt Icek
2. Borkowska Chaja
3. Cukier Szmul
4. Czałczyński Szulim
5. Czałczyński Lejzor
6. Dębiński Abram
7. Frydman Liba
8. Feldsztajn Kałma
9. Gancarski Josek
10. Gancarski Izrael
11. Gancarski Josek Lejb
12. Gruszka Szulim
13. Ickowicz Szyma
14. Laskowski Szyja
15. Luftman Berek
16. Luftman Chawa
17. Ossja Sara
18. Proszowska Rywka
19. Rozenblat Hirsz
20. Strawczyńska Dobra
21. Szlamowicz Chaim
22. Sosnowska Łaja
23. Wajnsztok Bajla
24. Wajnsztok Mendel
25. Zylbersztajn Estera
26. Zylberberg Chaja
27. Żarnowski Moszek

1936

1. Aleksander Aria-Lejb
2. Albirt Rojza
3. Albirt Bina
4. Blumenson Lejb
5. Ciapa Załma
6. Frajman Lejbuś
7. Finkler Mordka
8. Finkler Blima
9. Goldszajd Chaim
10. Korman Chaja
11. Korman Moszek
12. Korman Herszel
13. Korman Mindla
14. Rajzman Rywka
15. Strawczyńska Nacha
16. Weltman Jankiel
17. Wajnsztok Chaja
18. Żarnowski Hilel

1937

1. Borycki Dawid
2. Borycka Ruchla
3. Czerechowski Uryn
4. Czałczyński Moszek
5. Feldsztajn Gitla
6. Finkler Basia
7. Frucht Masia
8. Finkler Chaja
9. Finkler Szejwa
10. Gołębiowska Genia
11. Goldlust Moszek
12. Goldszajd Aba
13. Goldszajd Sura
14. Laskowski Kopel
15. Luftman Josek
16. Markson Chaskiel
17. Paciorkowska Rojza
18. Proszowska Gołda

19. Rajzman Nucha
20. Rapoport Zysla
21. Rapoport Zysla Lapides
22. Rapoport Chaja
23. Rajzman Moszek
24. Rajzman Nycha
25. Strawczyńska Ruchla
26. Wikińska Mindla
27. Wikiński Chaim Szmul
28. Wikiński Gabryel
29. Wikiński Lejbuś
30. Weltman Hinda
31. Wodzisławska Mindla
32. Wodzisławska Sura
33. Wikiński Dawid
34. Wajnsztok Abram
35. Żarnowski Icek
36. Żarnowska Mindla
37. Żarnowska Estera
38. Żarnowska Chuma
39. Żarnowski Majer
40. Żarnowski Wolf

1938

1. Harendorf Estera
2. Halperin Wolf
3. Janklewicz Icek
4. Kenigsztajn Chaja
5. Kopel Majer Chil
6. Kopel Estera
7. Laks Abram
8. Luftman Adel
9. Luftman Chaja
10. Łapa Berek
11. Miodecki Chaskiel
12. Markson Jankiel
13. Najmiler Iser
14. Promnicki Aron
15. Promnicka Chaja
16. Proszowski Mordka
17. Rafałowicz Abram
18. Rafałowicz Sura
19. Rajzman Szmul
20. Rubinowicz Ruchla
21. Szczerba Abram
22. Strawczyńska Maria
23. Strawczyńska Pińcia
24. Strawczyński Dawid
25. Szkło Izrael
26. Sosnowska Sura
27. Trawa Lejbuś
28. Trawa Minda
29. Wikińska Estera
30. Waldsztajn Ałda
31. Waldsztajn Chaskiel
32. Wikińska Mariem
33. Wikiński Rachmil
34. Wikiński Moszek
35. Wikiński Chaim
36. Weltman Blima
37. Zylberberg Moszek
38. Zylberberg Szmerek
39. Zylberberg Zelik
40. Żarnowska Mindla
41. Żarnowski Szlama
42. Żarnowski Moszek
43. Żarnowska Złata

Śluby w Łopusznie
Weddings in Lopuszno

1874

1. Chorensłup Herszek, Zylbersztajn Estera Ewa
2. Kugler Eliasz Rafał, Frajman Małka
3. Szkło Dawid, Skibowska Ruchla
4. Sznajdrowicz Icek, Cymerman Ryfka

1875

1. Herszkowicz Abram, Czałczyńska Ruchla
2. Karpusiński Michael, Rajzman Chana
3. Rozenwald Majer, Charendorf Rywka
4. Segal Pinkus, Aleksandrowicz Chana
5. Sosnowski Jankiel, Charenzowska Rywka
6. Strawczyński Dawid, Szkło Gołda
7. Feder Moszek, Wajsblum Estera
8. Feldsztajn Wolf, Rozenwald Rywka
9. Henigman Mendel, Godfrid Rywka
10. Charendorf Herszla, Cukier Ruchla

1876

1. Białkowski Chil, Rajzman Małka
2. Wajnryb Moszek, Manela Bajla
3. Goldman Moszek, Albert Sura
4. Linker Berek, Weltman Estera
5. Mortkowicz Mortka, Strawczyńska Małka
6. Sztejnfeld Dawid, Feldsztajn Łaja

1877

1. Kozłowski Moszek, Miodownik Sura
2. Manela Moszek, Totelberg Małka
3. Rutkowski Uryn, Miodownik Estera
4. Sosnowski Mortka, Żarnowska Brandla
5. Sztajnberg Icek, Cukier Rywka
6. Chmielnicki Ludwik, Rozenwald Cywia

1878

1. Blumenson Beniamin, Gołębiowska Rywka
2. Wajngard Lejbuś, Promnicka Rywka
3. Gołębiowski Szoel, Ossja Chawa
4. Glajt Moszek, Czerchowska Estera
5. Goldlust Lejbuś, Aleksander Rywka
6. Kostersztajn Dawid, Płuciennik Łaja
7. Miodecki Chaskiel, Rozenberg Gołda
8. Głogowski Mortka, Szkło Pesla
9. Rozenberg Aron, Markson Małka
10. Zylberberg Josek, Handelman Szyfra
11. Fajngelblum Lejbuś, Strawczyńska Małka
12. Fajersztajn Abela, Rozenbaum Łaja
13. Sztajnfeld Cyna, Feldsztajn Ruchla

1879

1. Aleksander Moszek, Okowita Ruchla
2. Blumenson Beniamin, Gołębiowska Chana
3. Waldsztajn Izrael, Rosenberg Hindla
4. Waks Berek, Rozensztajn Chana
5. Linker Abram, Miłecka Rywka
6. Młynarski Chaskiel, Zylbersztajn Łaja
7. Oblęgorski Moszek, Zylberberg Frajdla
8. Promnicki Lejba, Cukier Rywka
9. Sosnowski Josek, Muler Rywka
10. Frajman Icyk, Pięta Rywka
11. Cukier Uryn, Skibowska Chana

1880

1. Blumenfeld Rachmil, Rozenblat Cyrla
2. Wikiński Lejbuś, Cymerman Maria
3. Kołtoński Lejzor, Sosnowska Sura
4. Lewkowicz Izrael, Weltman Małka
5. Minc Berek, Pintpulwer Emma

1881

1. Bimko Icyk, Miodownik Łaja
2. Weltman Herszel, Ruchla Markson
3. Guterman Icyk, Rusinek Sura
4. Pański Nuchym, Dutkiewicz Sura
5. Lejtman Lewek, Goldryng Etel
6. Lubelski Szaja, Ryng Gołda
7. Miłecki Icek, Borensztajn Chaja
8. Margulis Szmul, Szafir Chana
9. Nutkowicz Dawid, Gotfrid Brandla
10. Oblęgorski Icek, Zylberberg Estera
11. Cukier Majer, Wajsblum Estera
12. Sznylberg Icyk, Zylberberg Chaja
13. Sznajderman Icyk, Medman Judesia

1882

1. Albirt Icek, Miodecka Rajzla
2. Bebelski Kiwa, Sosnowska Ruchla

3. Masłowski Aron, Czałczyńska Małka
4. Frydman Szaja, Wajnryb Bajla
5. Szmulewicz Aron, Aleksandrowicz Brandla

1883

1. Biderman Zyskind, Ossja Pesla
2. Bodzechowski Joel, Rachtman Hania
3. Weltman Berek, Gołębiowska Chindla
4. Godfrid Icyk, Godfrid Chaja
5. Garfinkel Josek, Blumensztajn Ruchla
6. Miodownik Moszek, Boruchowicz Frandla
7. Podliński Zelman, Strawczyńska Pesla
8. Pański Mendel, Dutkiewicz Miłka
9. Strawczyński Szmul, Konotkowicz Chana
10. Finkelsztajn Szmul, Markson Rywka
11. Czerchowski Icyk, Czerchowska Rajzla

1884

1. Bebelski Ajzyk, Segal Szajndla
2. Borkowski Nuchym, Borkowska Hania
3. Gutwirt Hirsz, Wajsblum Frajndla
4. Żarnowski Mendel, Borensztajn Estera
5. Krakowski Herszel, Ciapa Ruchla
6. Lewkowicz Moszek, Rozencwajg Dyna
7. Muzykant Herszla, Gołębiowska Tauba
8. Mydlarz Majer, Zylberberg Gitla
9. Rozenberg Mortka, Okowita Gitla
10. Cukier Herszla, Borensztajn Małka
11. Feder Aba, Waldsztajn Ruchla
12. Feldsztajn Chaim, Cukier Łaja

1885

1. Fruchtowicz Berek, Wikińska Estera
2. Borensztajn Izrael, Frajman Tauba
3. Wajsblum Uryn, Zylbersztajn Łaja
4. Goldryng Moszek, Frydłowska Chana
5. Gracman Wigdor, Szafir Estera
6. Żarnowski Lejbuś, Wikińska Mindla
7. Ossja Nusym, Rozenberg Mindla
8. Sosnowski Moszek, Strawczyńska Cyma
9. Sas Chaim, Feldsztajn Fajgla
10. Frucht Herszlik, Strawczyńska Łaja
11. Szkło Lejzor, Frydłowska Cyrla

1886

1. Waksman Chaim, Ryng Estera
2. Wrocławski Josek, Albert Gitla
3. Markowicz Lejba, Krajskopf Chawa
4. Moszek Miodecki, Blumensztyk Cypla
5. Cisłowski Mendel, Skibowska Maria

1887

1. Albirt Mendel, Albirt Chaja
2. Konotkowicz Mendel, Proszowska Ruchla,
3. Barankiewicz Szmul, Altman Szajndla

1888

1. Rusinek Chaim, Sosnowska Luba
2. Feldman Abram, Frajnsztajn Ruchla

1889

1. Borensztajn Majer, Wikińska Miłka
2. Rajzman Alter, Szkło Gitla
3. Zylbering Majer, Rozencwajg Maria
4. Konotkowicz Szlama, Czerchowska Gitla
5. Krakowski Todrys, Żarnowska Estera
6. Marymont Fiszel, Rozenberg Łaja
7. Miodecki Chemja, Gołębiowska Bajla
8. Oblęgorski Jankiel, Oblęgorska Cymla
9. Herberg Juda, Okowita Sura
10. Cukier Icyk, Skibowska Chana
11. Cukier Godel, Chmielnicka Gołda
12. Szczerba Izrael, Borensztajn Ruchla
13. Jakubowicz Chaskiel, Frydłowska Cyrla

1890

1. Berger Szaja, Markson Estera
2. Borkowski Calel, Mordkowicz Łaja
3. Weltman Aminel, Miłecka Cypla
4. Dembiński Abram, Zylberberg Cyrla
5. Kenigsztajn Jankiel, Wikińska Frajndla
6. Rajzman Herszel, Rajzman Małka,
7. Rachtman Lejzor, Manela Małka
8. Frydłowski Chaim, Aleksandrowicz Estera
9. Czerchowski Icyk, Konotkowicz Gitla
10. Szkło Izrael, Borkowska Sura

1891

1. Borensztajn Szlama, Krawczyk Łaja
2. Zylberberg Zelik, Podlińska Chaja
3. Sadowski Kalma, Goldryng Łaja
4. Feldsztajn Josek, Krawczyk Łaja, c. Joska

5. Frajman Eliasz, Borensztajn Maria
6. Szajndrowicz Herszla, Borensztajn Łaja

1892

1. Aleksander Mnyl, Aleksandrowicz Frula
2. Aleksandrowicz Berek, Klajnerman Chaja
3. Wikiński Jankiel, Cukier Chawa
4. Gutman Szlama, Weltman Chaja
5. Rubinowicz Herszla, Charenzowska Gołda
6. Rosberg Zelman, Blumensztajn Mindla
7. Federman Icek, Feldsztajn Złata
8. Ciapa Lejzor, Skurnicka Szajndla

1893

1. Alterman Moszek, Skibowska Sura
2. Biedny Moszek, Wikińska Ruchla
3. Gotlib Chaim, Szkło Pesla
4. Rybowski Icek, Abramowicz Rywka
5. Sosnowski Froim, Wolanowska Chaja
6. Sosnowski Zajnwel, Rusinek Ruchla
7. Finkelsztajn Josek, Zylbersztajn Brajdla
8. Horman Pinkus, Promnicka Luba

1894

1. Arbesman Majer, Aleksander Estera
2. Gołębiowski Josek, Gołębiowska Sura
3. Goldfarb Josek, Czerchowska Kajla
4. Guterman Chenoch, Ryng Mindla
5. Ossja Chenoch, Herszlikowicz Gołda
6. Rozenfarb Jankiel, Aleksandrowicz Fajgla
7. Ajzensztajn Emanuel, Włoszczowska Rajzla

1895

1. Aleksandrowicz Herszla, Markowicz Kajma
2. Aleksandrowicz Moszek, Aleksander Krusa
3. Brzeski Mortka, Feldsztajn Łaja
4. Wajnsztok Zajwel, Wajnryb Sura
5. Gancarski Chaim, Płuciennik Sura
6. Ostrowiecki Abram, Wierzchowska Bajla
7. Strawczyński Icyk, Oblęgorska Maria
8. Fajnsztajn Zelman, Wierzchowska Chana
9. Szejer Szlama, Rozencwajg Małka

1896

1. Brzeziński Lejzor, Szkło Minda
2. Godfryd Lejzor, Blumensztajn Rajza
3. Dutkiewicz Amiel, Cytryn Ruchla
4. Żarnowski Szlama, Zylberberg Ruchla
5. Żelazo Berek, Rozensztajn Chaja
6. Strawczyński Moszek, Szlamowicz Cypla
7. Rozenwald Szlama, Oblęgorska Ruchla
8. Cukier Abram, Sosnowska Łaja
9. Szlajfer Jankiel, Paciorkowska Ruchla

1897

1. Albirt Herszla, Szterenzys Gindel
2. Wikiński Kałma, Młynarska Tauba
3. Wierzba Moszek, Miodownik Rajza
4. Herszlowicz Abram, Jakubowicz Frymeta
5. Dutkiewicz Aron, Wajnryb Chaja
6. Icykowicz Judka, Żarnowska Kajla
7. Płuciennik Abram, Blumenson Estera
8. Rajzman Herszla, Czuchowska Bajla
9. Feldman Josek, Feldman Pesla
10. Frajmich Uszer, Amburska Kajla
11. Szulewicz Jankiel, Edelsztajn Fajgla

1898

1. Borensztajn Jankiel, Strawczyńska Bajla
2. Grinbaum Wolf, Borensztajn Rajza
3. Gutman Kałma, Sosnowska Brandla
4. Manela Icyk, Hirsz Estera
5. Manela Rywen, Blat Cypla
6. Podliński Lejbuś, Strawczyńska Chindla
7. Rozencwajg Lejb, Kopel Chaja
8. Sajkiewicz Abram, Markson Sura
9. Feld Szoel, Okowita Łaja
10. Feldsztajn Jankiel, Feldsztajn Ruchla

1899

1. Waks Szlama, Aleksandrowicz Ajdla
2. Donersztajn Gimel, Żarnowska Kajla
3. Zylberminc Szlama, Gruszka Chaja
4. Zylberman Moszek, Kopel Chinda
5. Korman Josek, Kotlicka Gołda
6. Koźliński Michel, Lejwan Małka
7. Kasza Jakub, Linker Dyna
8. Machtyngier Nuszel, Manela Zysla
9. Nawarski Kamil, Linker Estera
10. Solnik Szul, Aleksander Chana
11. Strawczyński Szmul, Wajskopf Chana
12. Frajman Nusym, Dutkiewicz Perla

13. Cukier Uryn, Promnicka Fajgla
14. Cukierman Abram, Gołębiowska Jochwet

1900

1. Arkusz Chilel, Miodownik Chana
2. Wikiński Chaskiel, Krajskopf Ałta Gitla
3. Goldman Abram, Blumenson Gitla
4. Gruszka Abram, Ickowicz Szajndla
5. Ajnsztajn Aron, Moszkowicz Rajzla
6. Zylberberg Moszek Podlińska Sura
7. Kurcberg Boruch, Aleksandrowicz Gitla
8. Furman Szmul, Kuprowicz Chawa
9. Czerchowski Izrael, Szkło Mindla

1901

1. Aleksandrowicz Herszla, Lewkowicz Rajzla
2. Borencwajg Mendel, Strawczyńska Chana
3. Wikiński Dawid, Czałczyńska Gitla
4. Gołębiowski Zelma, Rajzman Szajndla
5. Gruszka Jankiel, Jakubowicz Chana
6. Krakowski Mendel, Ciapa Sura
7. Rajzman Josek, Strawczyńska Chana
8. Fridbegr Icyk, Ryng Gitla
9. Czerchowski Kasryl, Żelazo Chaja

1902

1. Luft Zelman, Feder Rachela
2. Paciorkowski Mortka, Herszlikowicz Ruchla
3. Rafałowicz Herszla, Skibowska Rywka
4. Rozenholz Lejbuś, Aleksandrowicz Gitla
5. Sosnowski Szmul, Rozencwajg Chaja
6. Teitenbaum Załma, Węgielnik Ruchla
7. Szejn Zajdel, Gołębiowska Ruchla
8. Heszel Moszek, Waldsztajn Chaja
9. Frydłowski Dawid, Edelsztajn Gołda
10. Frucht Szaja, Albert Majndla
11. Cukier Chaim, Gołębiowska Gitla,
12. Sztejnfeld Wolf, Weltman Frajdla

1903

1. Albirt Szmul, Markson Chana
2. Aplewicz Dawid, Aleksander Bajla
3. Fridberg Abram, Strawczyńska Małka
4. Kac Abram, Waldsztajn Chana
5. Miodecki Szmul, Miodecka Pesla
6. Pszenica Icyk, Strawczyńska Chana
7. Rapoport Boruch, Cukier Ruchla
8. Fajgenblat Szmul, Szkło Fajgla
9. Fajgenblat Szmul, Aleksander Rywka
10. Hercberg Szmul, okowita Bajla
11. Szajowicz Josek, Borensztajn Pesla

1904

1. Apelsztajn Chil, Feder Rywka
2. Borkowski Simon, Mordkowicz Bajla
3. Byk Mojsze, Fridman Chana
4. Laskowski Michael, Strawczyńska Pesla
5. Markson Szlama, Gołębiowska Chaja
6. Pakuła Szlama, Albirt Maria
7. Rajzman Herszel, Rajzman Kajla
8. Strawczyński Wolf, Wikińska Pesla
9. Fajgenblat Nuta, Feldsztajn Maria
10. Szkło Fajwel, Żelazo Sura

1905

1. Wikiński Moszek, Młynarska Ruda
2. Wajgart Zelma, Promnicka Kajla
3. Waksman Moszek, Miodownik Tauba
4. Dudkiewicz Icyk, Goldmer Ita
5. Żarnowski Lejbuś, Strawczyńska Kajla
6. Kopel Majer Chil, Blumenson Dwojra
7. Ossia Eliasz, Waksman Rywka

1906

1. Biderman Izrael, Herszlikowicz Chaja
2. Goldszajd Pinkus, Proszowska Chendla
3. Goldszajd Jakub, Rywka Wikińska
4. Kotlicki Mortka, Włoszczowska Ruda
5. Kersztencwajg Szlama, Okowita Maria
6. Lejwa Szaja, Miłecka Brandla
7. Mendlowicz Berek, Strawczyńska Fajgla
8. Plaster Icyk, Sosnowska Sura
9. Rajzman Gindel, Szpira Gitla
10. Rubinowicz Uryn, Rajzman Chawa

1907

1. Rozensztajn Szlama, Cukier Maria
2. Wajntraub Eliasz, Ciapa Bajla
3. Gancarski Jankiel, Blumenson Gitla
4. Fridman Abram, Skibowska Tauba

5. Ojzen Bendet, Pańska Chana
6. Lewkowicz Chaskiel, Weltman Ruchla
7. Macierkiewicz Lejbuś, Gołębiowska Chana
8. Ryng Menachem, Gancarska Bajla
9. Żarnowski Moszek, Aleksander Sura

1908

1. Wikiński Wolf, Wikińska Rajzla
2. Waks Josek, Cukier Pesla
3. Gbaum Mordka, Borensztajn Chana
4. Zylberberg Dawid, Rajzman Chana
5. Korpsuk Aron, Aleksander Małka
6. Luftman Abram, Chmielnicka Sura
7. Przednówek Szmul, Dudkiewicz Maria
8. Rajsztajn Jankiel, Jakubowicz Gitla
9. Rozenberg Abram, Waldsztajn Mindla
10. Rubinsztajn Jakow, Kestersztajn Chana
11. Szwelgerberg Moszek, Feder Sura

1909

1. Blumenson Beniamin, Sztejn Rywka
2. Lubiński Szulim, Żarnowska Szajndla
3. Proszowski Josek, Rajzman Ruchla
4. Strawczyński Izrael, Strawczyńska Fajgla
5. Sosnowski Majer, Czerchowska Sura
6. Handelsman Szmul, Majzel Sura
7. Horman Bajm, Sosnowska Sura
8. Eizenberg Abram, Waksman Pesla

1910

1. Amburski Chaim, Herszlikowicz Rojza
2. Aleksander Lejba, Aleksander Perla
3. Zajączkowski Chaim, Strawczyńska Ruchla
4. Kenigsztajn Jankiel, Sosnowska Mindla
5. Podliński Jankiel, Aleksandrowicz Łaja
6. Strawczyński Izrael, Podlińska Pesla
7. Cukier Berek, Brzechowska Roza
8. Fiszlewicz Szmul, Rajzman Dobra
9. Feder Moszek, Cukier Gitla
10. Fiszelski Josek, Szkło Chana
11. Szlezinger Lemiel, Cukier Sura

1911

1. Grauman Moszek, Zilbering Chana
2. Dutkiewicz Moszek, Pańska Ruda
3. Zylberberg Icek, Podlińska Maria
4. Zyskind Jakow, Markson Łaja
5. Nordon Szlama, Blumenson Chawa
6. Rechtman Aron, Goldman Pesla
7. Strawczyński Fajwel, Proszowska Ruchla
8. Sztajnfeld Josek, Oblęgorska Chesia

1912

1. Artman Berek, Konotkiewicz Rajza
2. Brajsbrot Michael, Aleksander Gitla
3. Dutkiewicz Amil, Zylberberg Chaja
4. Machtyngier Mortka, Strawczyńska Łaja
5. Scisłowski Majer, Czerchowska Miłka
6. Turski Gecel, Rajzman Chana
7. Trzebiner Szlama, Feder Dyna
8. Cukrowski Majer, Rajzman Rywka

1913 ?

1914 ?

1915 ?

1916 ?

1917 ?

1. Proszowski Szaja, Podlińska Rojza

1918

1. Weltman Haskiel, Podlińska Idesa
2. Żelazo Judka, Cukier Estera

1919

1. Kenigsztajn Szlama, Sosnowska Sara
2. Podliński Moszek, Borensztajn Ruchla
3. Ścisłowski Nuta, Żarnowska Rajza
4. Cukier Syma, Aleksandrowicz Krusa
5. Laskowski Calel, Czerchowska Rachela

1920

1. Aleksander Icek, Lewkowicz Cyrla
2. Goldszajd Salomon,Olsztejn Maria
3. Gołębiowski Aba, Rechtman Łaja
4. Goldfeder Nachman, Gołębiowska Mindla

1921

1.Gancarski jankiel, Gancarska Gitla
2.Kałmowicz Jankiel, Kenigsztajn Sura
3. Lewkowicz Jakub, Gruszka Chana
4. Najmiler Dawid, Korngold Szajndla
5. Laks Chil, Dębińska Chana
6. Rozenblum Izrael, Dutkiewicz Pesla
7. Wilczkowski Nuchym, Czerchowskla Sura

1922 ?

1923 ?

1. Frydman Chaskiel, Gancarska Estera
2. Konotkiewicz Kasryl, Czerchowska Kajla
3. Rybowski Dawid, Jakubowicz Gitla
4. Rozencwajg Chaim, Rozencwajg Chaja

1924

1. Ajhc Gecel, Żelazo Estera
2. Rozensztajn Moszek, Lewkowicz Frajdla
3. Rozencwajg Mordka, Cukier Rywka
4. Kenigsztajn Majer, Sosnowska Leokadia
5. Strawczyński Fajwel, Strawczyńska Chana

1925

1. Aleksander Abram, Borensztajn Chawa
2. Borensztajn Lejbuś, Podlińska Chaja
3. Cukier Uryn, Cukier Estera
4. Grosman Aron, Lejwand Estera
5. Kapitulnik Izrael, Weltman Chaja Estera
6. Laskowski Szlama, Żelazo Bajla
7. Strawczyński Szewek, Charenzowska Frandla
8. Szczerba Szmul, Cukier Sura

1926

1. Hercygier Hilel, Wajnsztok Pesla
2. Weltman Izrael, Wajnbaum Chana
3. Zylberszac Szlama, Frucht Chaja

1927

1. Cukier Chil, Rajzman Hinda

1928

1. Oleśnicki Josek, Szkło Hinda

1929

1. Janklewicz Abram, Strawczyńska Hinda

1930

1. Gołębiowski Hilel, Herszkowicz Rywka Jenta

1931

1. Cukier Josif, Rapoport Dina
2. Ostrym Lejzor, Waldsztajn Łaja
3. Strawczyński Lejbuś, Leśnicka Łaja

1932 ?

1933

1. Albirt Izrael, Krakowska Kajla
2. Borensztajn Hersz, Rajzman Szajndla
3. Blumenson Jankiel, Mondszein Brucha

1934

1. Dutkiewicz Moszek, Waksman Basia
2. Szlamowicz Abram, Kopel Ruchla

1935

1. Rozenblat Szymon, Cukier Rywka
2. Rozenbaum Szlama, Gancarski Berek
3. Sztajnszlajder Majer, Luftman Chana
4. Wajnsztok Boruch, Cukier Frymeta

1936

1. Blumenson Izrael, Lewit Ruchla
2. Grynbaum Josef, Minc Gołda
3. Rajzman Moszek, Proszowska Ruchla
4. Strawczyński Icio, Strawczyńska Icha

1937

1. Brajbort Abram, Ossja Pesla
2. Feldsztajn Berek, Cukier Estera
3. Frydman Zelman, Zylbersztajn Estera
4. Halperin Chaim, Kopel Chana
5. Kopel Jankiel, Zylbercan Chana

6. Tauman Aron, Płuciennik Liba
7. Żarnowski Chaim, Żarnowska Rojza
8. Żarnowski Chaim Szmul, Chrzanowicz Chaja

1938

1. Birenbaum Wigdor, Żarnowska Złata
2. Cukier Moszek Zelik, Rafałowicz Szwa
3. Chłopski Zucher, Finkler Liba
4. Faktor Chil, Luftman Estera
5. Paciorkowski Szukim, Cukier Raszka
6. Strawczyński Dawid, Frucht Kajla
7. Weltman Pinkus, Waldsztajn Estera
8. Zylberberg Jakub, Aleksander Fajgla
9. Wikiński Dawid, Cukier Maria

Zmarli w Łopusznie
Died in Lopuszno

1874

1. Borensztajn Maria
2. Cymerman Pesla
3. Charenzowska Szajndla
4. Gutman Josek
5. Paciorkowska Dyna Rajza
6. Paciorkowski Boruch
7. Sosnowska Sura Estera
8. Wajsblum Majer Lejba
9. Żelazo Dawid
10. Żelazo Izrael

1875

1. Aleksander Chana
2. Gołębiowska Chana
3. Pięta Sura
4. Płuciennik Chana
5. Rozenwald Rywka
6. Wajsblum Henoch
7. Wajsblum Josek
8. Wikińska Ewa
9. Wikińska Chana

1876

1. Albirt Berek
2. Aleksander Lejba
3. Borkowski Icek
4. Czerchowski Izrael
5. Gutman Fryma
6. Markson Efraim
7. Miodownik Gitla
8. Strawczyńska Chaja
9. Wajsblum Szyfra
10. Wikińska Chaja

1877

1. Borkowska Liba
2. Ciapa Szmul
3. Feder Szyfra
4. Guterman Icek
5. Ryng Pesla
6. Waldsztajn Chinda
7. Żarnowski Lejba
8. Żarnowski Wolf

1878

1. Guterman Dwojra
2. Cukrowicz Estera
3. Czerchowski Izrael
4. Dutkiewicz Chana
5. Kadsztejn Estera
6. Kozłowski Lejbuś
7. Płuciennik Chana
8. Rechtman Berek
9. Zimerfeld Jankiel
10. Zylbering Nacha

1879

1. Aleksander Rajzla
2. Blumenson Rywka
3. Charenzowski Berek
4. Cukier Mnyl
5. Feldman Dobra
6. Henman Abram
7. Jakubowicz Jakub
8. Krajskopf Brajdla
9. Manela Etla
10. Rozenblum Estera
11. Rusinek Jochwet
12. Skibowska Sura
13. Sosnowska Chana
14. Szkło Bajla
15. Szkło Herszel
16. Waldsztajn Chaja
17. Waldsztajn Zelman
18. Żarnowski Moszek

1880

1. Albert Małka
2. Cukier Ruchla
3. Czałczyńska Sara
4. Gerszonowicz Ruchla
5. Gołębiowska Sura

6. Gutman Dawid
7. Gruszka Maria
8. Oblęgorska Estera
9. Weltman Chaja
10. Żarnowska Ajdla

1881

1. Albirt Bajla
2. Cyna Zysma
3. Demba Herszek
4. Feldsztajn Gitla
5. Linker Pesla
6. Pański Dawid
7. Rajzman Rachela
8. Sznajdrowicz Berek
9. Sznajdrowicz Rywka
10. Wajnryb Moszek
11. Wołnowski Abram
12. Zylberberg Nacha

1882

1. Gołębiowska Chana
2. Gołębiowska Gitla
3. Laskowska Sura
4. Medman Małka
5. Rajzman Frajndla
6. Rozenblum Małka
7. Rusinek Chaja
8. Sztajnfeld Rywka
9. Weltman Moszek
10. Żarnowski Jankiel
11. Żelazo Mnyl

1883

1. Kotlicki Szaja
2. Linker Icek
3. Łubiński Icio
4. Rusinek Chenania
5. Strawczyński Dawid
6. Strawczyński Mortka
7. Weltman Jankiel
8. Zylberberg Moszek

1884

1. Albirt Izrael
2. Blumenfeld Kopel
3. Cukier Icyk
4. Cukier Szajndla
5. Gotfryd Chaim
6. Gołębiowski Chaim
7. Gutman Cyna
8. Linker Chaskiel
9. Herszlikowicz Szmul

1885

1. Albirt Chaim
2. Aleksander Zyndel
3. Borkowski Lejbuś
4. Borensztajn Chaskiel
5. Borensztajn Tauba
6. Feldsztajn Moszek
7. Fiszman Szmul
8. Kozłowska Nacha
9. Lewkowicz Herszla
10. Markson Małka
11. Promnicka Rajzla
12. Rajzman Szmul
13. Sznajdrowicz Perla
14. Wołnowski Moszek, s. Zelmana
15. Wołnowski Moszek, s. Lejzora
16. Żelazo Kopel

1886

1. Amburska Chaja
2. Borensztajn Szlama
3. Feldsztajn Perla
4. Fiszkowicz Lewek
5. Gutwirt Pinkus
6. Henigman Chaim
7. Krakowski Moszek
8. Manela Pesla
9. Szkło Tauba
10. Szkło Szlama
11. Zylbersztajn Szmelka
12. Zylbersztajn Małka

1887

1. Aleksandrowicz Aba
2. Cukier Abram
3. Cukier Icek
4. Frajman Mendel
5. Promnicki Moszek

6. Rozencwajg Nuchym
7. Rybowska Rywka
8. Strawczyński Szmul
9. Sznajdrowicz Pesla
10. Weltman Rywka
11. Zylberberg Gitla

1888

1. Albirt Izrael
2. Bimka Szaja
3. Borkowska Maria
4. Cukier Estera
5. Cukier Rajzla
6. Gałęzowska Chaja
7. Korpusiński Michael
8. Młynarski icek
9. Skibowski Wolf
10. Sosnowski Chaim
11. Szkło Szyfra

1889

1. Aleksandrowicz Chenoch
2. Biderman Sura
3. Borensztajn Kisril
4. Broks Herszla
5. Dajzman Lejzor
6. Gołębiowski Izrael
7. Linker Icyk
8. Notkowicz Rajzla
9. Rozencwajg Chaja
10. Wajsblum Josek
11. Zilberberg Fryszel
12. Żarnowski Abram-Lejba
13. Żarnowski Abram

1890

1. Albert Bajla
2. Borkowska Frymet
3. Borkowski Szmul
4. Chęcińska Bajla
5. Cymerman Bajla
6. Cukier Rywka
7. Czerchowska Sura
8. Czałczyński Berek
9. Wikiński Herszel
10. Gotfrid Maria
11. Gołębiowski Eliasz
12. Irlecht Josek
13. Markson Josek
14. Marymont Łaja
15. Promnicki Herszel
16. Podlińska Łaja
17. Rajzman Rywka
18. Ryng Wigdor
19. Szkło Fajgla

1891

1. Borkowska Fajgla
2. Barankiewicz Rajza
3. Cymerman Icek
4. Dutkiewicz Estera
5. Konotkiewicz Jankiel
6. Krakowska Sura
7. Łubiński Pinkus
8. Rajzman Josek
9. Strawczyńska Sura
10. Żarnowski Icek
11. Żelazo Idesa

1892

1. Borkowska Łaja
2. Baks Aron
3. Cukier Rywka
4. Gruszka Nusym
5. Żarnowski Icek
6. Lejwan Jankiel
7. Lewkowicz Chaja
8. Miodownik Bajla
9. Oblęgorska Cypla
10. Promnicki Lejba

1893

1. Borkowski Moszek
2. Kotlicka Chana
3. Korpusiński Jojsef
4. Miodownik Bajla
5. Rozenberg Sura
6. Feder Jankiel
7. Weltman Josek
8. Weltman Gerszon
9. Weltman Izrael
10. Wikińska Liba

11. Wikińska Rywka
12. Wikińska Sura

1894

1. Albirt Chaja
2. Arkusz Moszek
3. Aleksandrowicz Dawid
4. Brajndorf Brajndla
5. Pięta Hinda
6. Rusinek Moszek
7. Sosnowski Kalma
8. Strawczyńska Sura
9. Skibowska Chawa
10. Szkło Szmul
11. Waksman Sura
12. Wajsblum Elka
13. Wierzchowska Ruchla
14. Wikiński Herszla
15. Zylberberg Chaim

1895

1. Amburska Małka
2. Aleksander Lejzor
3. Albirt Maria
4. Blumensztajn Chana
5. Biedna Ruchla
6. Chęciński Berek
7. Cukier Chaja
8. Cukier Rajzla
9. Cukier Jankiel
10. Cukier Kałma
11. Czałczyński JAnkiel
12. Fedman Złata
13. Weltman Rywka
14. Gutman Chana
15. Korpusiński Fajwel
16. Linker Maria
17. Markson Majloch
18. Medman Perec
19. Młynarski Abram
20. Oblęgorska Frymet
21. Oblęgorska Chaja
22. Rybowski Abram
23. Sosnowska Chana
24. Strawczyński Szmuyl
25. Szkło Zelek
26. Szkło Wolf

1896

1. Herszlikowicz Frymet
2. Dębicki Nusym
3. Fedman Izrael
4. Frajman Gitla
5. Frucht Sura
6. Kestersztajn Jankiel
7. Miodownik Jochwet
8. Oblęgorski Izaak
9. Oblęgorska Estera
10. Ossja Gołda
11. Rozenberg Perec
12. Rechtman Izrael
13. Strawczyński Kałma
14. Strawczyński Lejbuś
15. Szkło Chaja
16. Wierzchowska Chana
17. Żelazo Moszek

1897

1. Aleksandrowicz Szaja
2. Borkowska Fajgla
3. Borkowski Izrael
4. Berger Estera
5. Cukier Lejzor
6. Cukier Szyja
7. Linker Icyk
8. Miodownik Sura
9. Rajzman Icyk
10. Rozenberg Bajla
11. Rybowski Abram
12. Strawczyńska Brandla
13. Sosnowska Frajdla
14. Szkło Lejzor

1898

1. Aleksander Icek
2. Aleksander Chana
3. Borensztajn Lewek
4. Charenzowski Abram
5. Czerchowski Herszla
6. Frajman Szmul
7. Gołębiowska Chawa
8. Grinbaum Lejbus
9. Manela Izrael
10. Rusinek Wolf

11. Rybowski Zendel
12. Rozencwajg Moszek
13. Rajzman Chaja
14. Strawczyński Szlama
15. Sosnowski Szmul
16. Szczerba Tojba

1899

1. Aleksander Chaim
2. Borensztajn Izrael
3. Borensztajn Chana
4. Borkowska Ela
5. Cukier Łaja
6. Cukier Moszek
7. Feder Josek
8. Feder Rajzla
9. Feldsztajn Gindla
10. Goldmer Sura
11. Gołębiowska Chaja
12. Gołębiowska Pesla
13. Goldman Liwa
14. Kochman Fajwel
15. Miodownik Sura
16. Miodecki Majer
17. Płuciennik Josek
18. Segal Chaja
19. Strawczyński Judka
20. Strawczyński Josek
21. Strawczyński Zelik
22. Szkło Izrael
23. Szkło Judka
24. Weltman Maria
25. Wajsblum Abram
26. Wolfsztajn Gołda
27. Wolfsztajn Aron

1900

1. Aleksander Abram
2. Aleksandrowicz Kajla
3. Blumenson Jankiel
4. Charendorf Abram
5. Icykowicz Rachela
6. Konotkowicz Icyk
7. Laskowska Złata
8. Miodecka Gołda
9. Miodownik Ruchla
10. Miodownik Zajwel
11. Majzel Maria
12. Markiewicz Izrael
13. Oblęgorski Abram
14. Strawczyńska Nucha

1901

1. Albirt Herszla
2. Aleksandrowicz Chaja
3. Brzyski Icyk
4. Chęciński Jankiel
5. Cukier Josek
6. Edelsztajn Szmul
7. Grinbaum Abram
8. Grinbaum Herszla
9. Gołębiowski Chilel
10. Gutman Wigdor
11. Goldmer Beniamin
12. Goldmer Chilel
13. Goldmer Majer
14. Krawczyk Izrael
15. Markson Chaim
16. Markson Icyk
17. Miodownik Josek
18. Sosnowski Mortka
19. Sosnowski Zainwel
20. Strawczyński Wolf
21. Sznajdrowicz Icyk
22. Szplit Rywka
23. Waks Frajndla

1902

1. Aleksandrowicz Lejbuś
2. Wikiński Chilel
3. Dutkiewicz Herszla
4. Zylbersztajn Gitla
5. Zylhorc Symcha
6. Lewkowicz Herszla
7. Młynarski Cyna
8. Rybowska Rywka
9. Rajzman Josek
10. Feldsztajn Wigdor
11. Szkło Lejba
12. Ajzenberg Abram

1903

1. Herszlikowicz Abram
2. Gotesman Icyk

3. Dziadek Chaja
4. Kotlicki Michel
5. Miodecka Cyrla
6. Ryng Josek
7. Rajzman Rywka
8. Szrajman Izrael
9. Hessel Abram
10. Ciapa Kajla

1904

1. Wikińska Hinda
2. Gutman Szejwa
3. Manela Izrael
4. Ossja Ruchla
5. Pański Ajzyk
6. Rajzman Małka
7. Ryng Towja
8. Sosnowski Josek
9. Strawczyński Szaja
10. Skibowski Efroim
11. Feldsztajn Fajwel
12. Frajman Wolf
13. Frucht Jakow
14. Cukier Moszek

1905

1. Borkowski Szul
2. Blumensztajn Fajgla
3. Bebelski Josek
4. Waksman Icyk
5. Waksman Chaim
6. Waldsztajn Rywka
7. Dudkiewicz Chaja
8. Żelazo Chaja
9. Zylberberg Mnyl
10. Zylberberg Frymeta
11. Kastersztajn Josek
12. Konotkiewicz Rywka
13. Markson Izrael
14. Miodecki Boruch
15. Okowita Zelman
16. Potasiewicz Gołda
17. Strawczyński Boruch
18. Żarnowska Sura
19. Żelazo Sura

1906

1. Blumenfeld Gitla
2. Borensztajn Manela
3. Blumenson Chana
4. Weltman Chaja
5. Weltman Sura
6. Waldsztajn Chaja
7. Grinbaum Jakow
8. Gołębiowski Icyk
9. Rozencwajg Chaim
10. Strawczyńska Chaja
11. Rajzman Gendla
12. Ciapa Kajla
13. Szmulewicz Perla
14. Waldsztajn Chinda

1907

1. Bebelska Łaja
2. Kotlicki Moszek
3. Luftman Chaja
4. Mortkowicz Herszla
5. Proszowski Pinkus
6. Podliński Zelik
7. Płuciennik Eliasz
8. Rusinek Mortka
9. Strawczyńska Bajla

1908

1. Aleksander Szmul
2. Waldsztajn Szlama
3. Gruszka Abram
4. Zylberberg Sura
5. Płuciennik Liba
6. Rusinek Wolf
7. Strawczyńska Chencia
8. Strawczyński Dawid
9. Feldsztajn Lejba
10. Cukrowicz Kałma
11. Żelazo Fajgla
12. Linker Gitla
13. Lewkowicz Gitla
14. Ciapa Abram
15. Szkło Mnyl
16. Miłecka Estera
17. Rajzman Sura

1909

1. Gutman Herszla
2. Krajskopf Małka
3. Manela Rywen
4. Medman Chana
5. Najfeld Berek
6. Rajzman Machul
7. Rajzman Moszek
8. Cukier Ruchla

1910

1. Aleksander Jankiel
2. Biderman Perla
3. Waldsztajn Sura
4. Wikiński Abela
5. Gruszka Małka
6. Dutkiewicz Ruchla
7. Zylberberg Abram
8. Kopel Gabriel
9. Kenigsztajn Nacha
10. Luftman Chil
11. Feldsztajn Godel
12. Cukier Abram

1911

1. Aleksander Herszel
2. Wikiński Jankiel
3. Gołębiowska Łaja
4. Duński Lejb
5. Promnicki Aron
6. Rozencwajg Abram
7. Jakubowicz Berek
8. Kac Rachmil
9. Miłecki Binem
10. Ossja Szlama
11. Podliński Moszek
12. Strawczyńska Nacha
13. Frajman Gdala

1912

1. Aleksander Kajla
2. Dutkiewicz Szyfra
3. Markson Gitla
4. Miodownik Lejbuś
5. Rajzman Mnyl
6. Rajzman Machul
7. Strawczyński Zelik
8. Strawczyński Szlama

1913 ?

1914 ?

1915 ?

1916

1. Gancarski Chaim
2. Frajman Sura
3. Lewkowicz Izrael
4. Grynbaum Toba

1917

1. Holdsztajn Moszek
2. Proszowska Pesla
3. Wikiński Lejbuś
4. Borensztajn Łaja
5. Brajsbrot Herszla
6. Szkło Icio
7. Blumenson Moszek
8. Goldlust Rywka
9. Oblęgorski Jojne
10. Wikiński Chaskiel

1918

1. Lewkowicz Jankiel
2. Linker Chil
3. Strawczyński Moszek

1919

1. Wikińska Ruchla
2. Lewkowicz Szmul
3. Strawczyńska Hinda
4. Zylberberg Chaja
5. Grundbaum Szmul
6. Gancarski Chaim
7. Wikiński Wólf
8. Strawczyński Berek
9. Ginat Josek
10. Feldsztajn Kajla
11. Kaufman Welwa

12. Frydlewska Bajla
13. Żarnowski Dawid
14. Rusinek Frymeta
15. Korman Josek

1920

1. Brajbort Estera
2. Bebelski Ejzyk
3. Feldsztajn Fajwel
4. Feldsztajn Abram
5. Goldlust Chana
6. Feldsztajn Frajndla
7. Gołębiowski Berek
8. Gancarski Lejbuś
9. Klajner Josek
10. Podlińska Nacha

1921

1. Podlińska Chaja
2. Proszowska Nacha
3. Proszowski Pinkus
4. Rajzman Symcha
5. Szkło Maria
6. Luftman Maria
7. Strawczyńska Gołda
8. Strawczyńska Fajgla
9. Borkowski Perec

1922

1. Ryng Chawa
2. Strawczyńska Frajdla

1923

1. Piaster Fajgla
2. Szajer Moszek

1924

1. Blumenson Rywka
2. Jakubowicz Frajdla
3. Szajer Chil

1925

1. Kapłan Frymeta
2. Kapitulnik Chana Cinda
3. Kopel Majer-Chil
4. Strawczyńska Perl
5. Szczerba Izrael
6. Żarnowski Lejbuś

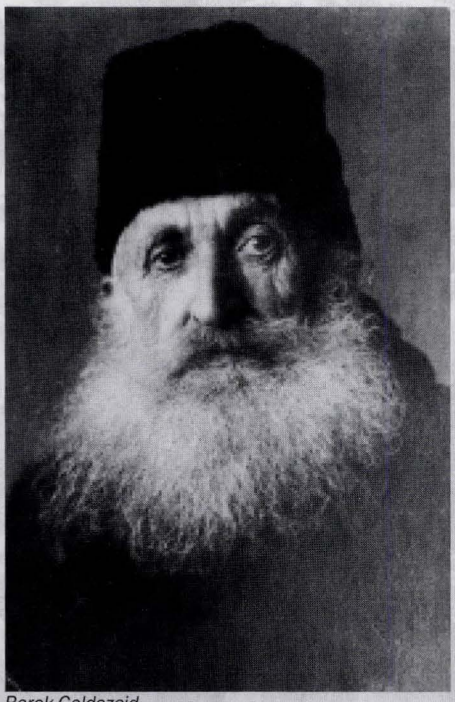
1926

1. Aleksander Josek
2. Frydlewska Gołda
3. Dębiński Szmul
4. Kenigsztajn Jankiel
5. Proszowski Szulim
6. Ścisłowska Maria
7. Zylberberg Lejbuś

1927

1. Borensztajn Achla
2. Czerchowski Kasryl

Goldszajd-Kotlicki family

Berek Goldszajd

Od lewej: Sura Kotlicka i Lia Goldszajd.
From left: Sura Kotlicki and Lia Goldszajd.

Kielce, 1913. Od lewej: Emanuel Kotlicki, Mosze Kotlicki z żoną Chają (Garfinkel) i trzema synami: Izreaelem, Zwi (Herszlem) i Josefem
Kielce, 1913. From left: Emanuel Kotlicki, Moshe Kotlicki, his wife Chaya Kotlicki (Garfinkel) and their 3 sons: Israel, Zwi (Herszel) and Joseph

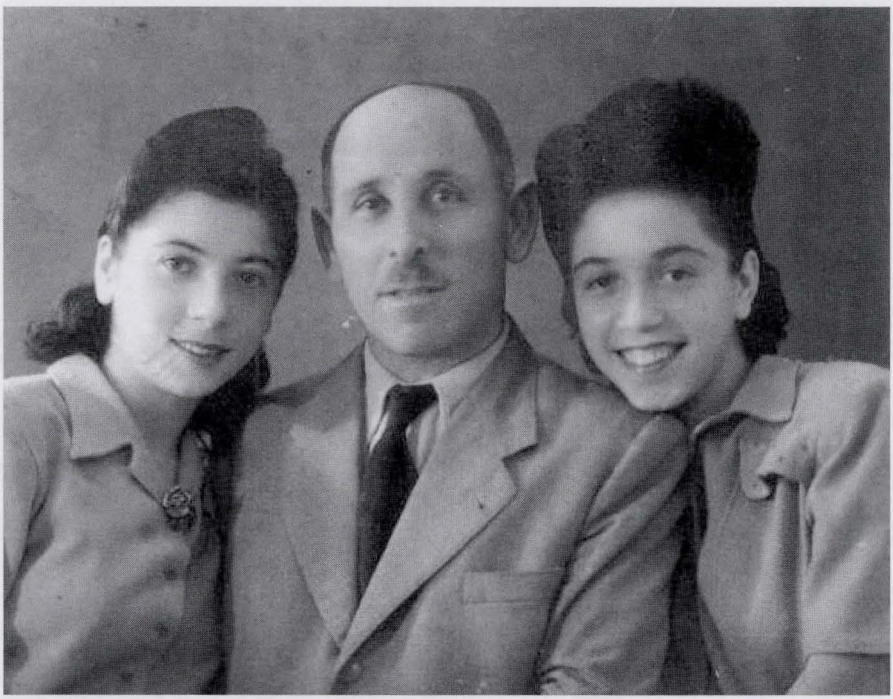
Rodzina przy grobie Moshe Kotlickiego na cmentarzu żydowskim w Kielcach.
Moshe Kotlicki family near his tomb on jewish cementery in Kielce.

Kielce, 1938. Na fotografii stoją od lewej stoją: Aba Wikiński, Haim Goldszajd,nieznany, Chana Goldszajd, nieznany, Aba Goldszajd, siedzą: Rywka Goldszajd, Sura Goldszajd - Kotlicka,Herszel Kotlicki, Jakub Goldszajd.
Kielce, 1938. On photo (from left).Standing: Aba Vikinski, Haim Goldszajd,unknown, Hana Goldszajd, unknown, Aba Goldszajd. Sitting: Rywka Goldszajd, Sura Kotlicki,Herszel Kotlicki, Jacub Goldszajd.

Paryż, 1938. Od lewej: Zwi (Herszel) Kotlicki, nieznana, Dora Goldszajder (Lorska) i Józef Kotlicki.
Paris, 1938. From the left: Zwi (Herszel) Kotlicki, Unknown, Dora Goldszajder (Lorska) and Joseph Kotlicki

Emanuel Kotlicki z córkami Haną (z lewej) i Rywką (z prawej).
Emanuel Kotlicki and his daughters Hana (left side) and Rivka (right side)

Chicago. Max (Mordechaj) Kotlicki z żoną Rudą i ich rodzina.
Chicago. Max (Mordechaj) and Ruda Kotlicki and their family

Od prawej: Zwi (Herszel) Kotlicki, Haim Barlev, Hanka Kotlicki (Murik), Sura Kotlicki
From the right: Zwi (Herszel) Kotlicki, Haim Barlev, Hanka Kotlicki (Murik), Sura Kotlicki

Israel Goldszajd's Bar-Mitzwa. Na zdjęciu od lewej stoją. On photo from left. Standing:Towa Kotlicki, Moshe Kotlicki, Aba Vikinski, Zwi (Herszel) Kotlicki, Yafa Wikinski,unknown, Menachem Barlev,Dawid Wikinski, Sura Kotlicki, Itzhak Goldszajd, Sonia Goldszajd, Yehudit Wikinski, Shimon Wikinski, Aba Goldszajd, Yaacov Kotlicki. Siedzą. Sitting: Zecharia Barlev,Esther Goldszajd, Israel Goldszajd, Gil Goldszajd, Ichaskiel Goldszajd, Emanuel Goldszajd, a family friend.

Ślub Yaacova Kotlickiego i Batji Kotlickiej w 1973 r. Yaacov and Batya Kotlicki wedding in 1973. Na zdjęciu od lewej stoją.On the photo from left. Standing - Family member, Towa Kotlicki, Zwi (Herszel) Kotlicki, Haim Kapitulnik, Elba Kapitulnik, Aba Goldszajd, Gil Goldszajd, Israel Goldszajd, Hillel Weltman, Sura Kotlicki, Esther Goldszajd, Ichaskiel Goldszajd. Siedzą. Sitting. Family member, Gitel Goldszajd, Maria Weltman, Batya Kotlicki, Sharon Kotlicki, Yaacov Kotlicki, Sonia Goldszajd, Emanuel Goldszajd.

Kapitulnik family

Izrael i Chana Hinda Kapitulnik (Izrael and Chana Hinda Kapitulnik).

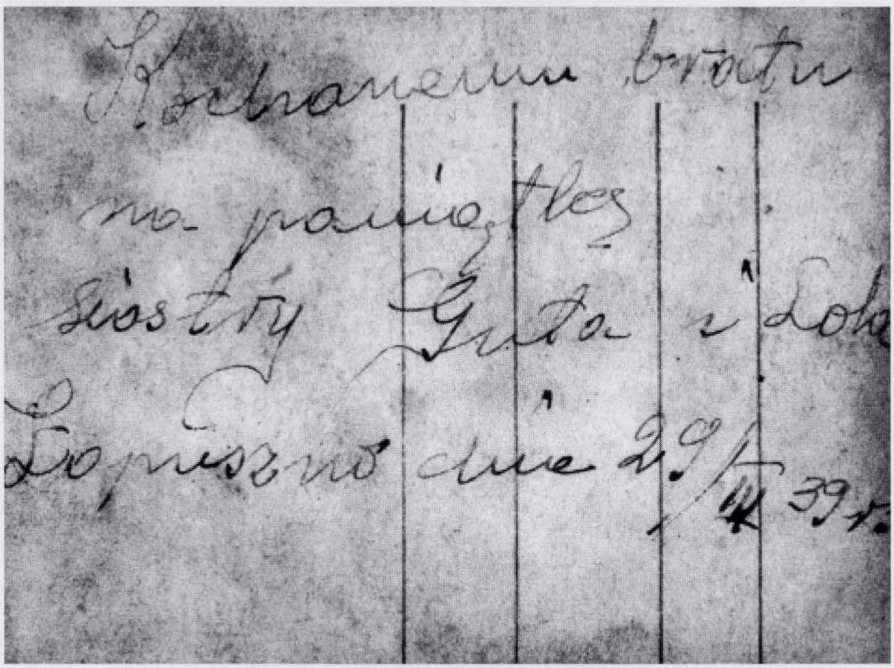
Szmul Kapitulnik z siostrą Gitel odmawia kadisz nad grobem matki Chany Hindy na cmentarzu w Łopusznie, przed odlotem do Boliwii 20.03.1939 r. Szmul Kapitulnik and his sister Gitel praying at the tomb of their mother Chana Hinda in Lopuszno, before his departure to Bolivia (20/3/1939

Łopuszno. Szmul Kapitulnik z macochą Chają Esterą i przyrodnim bratem Kałmą przed piekarnią Izraela. Lopuszno. Szmul Kapitulnik with his stepmother Chaya Ester and stepbrother Kalma.

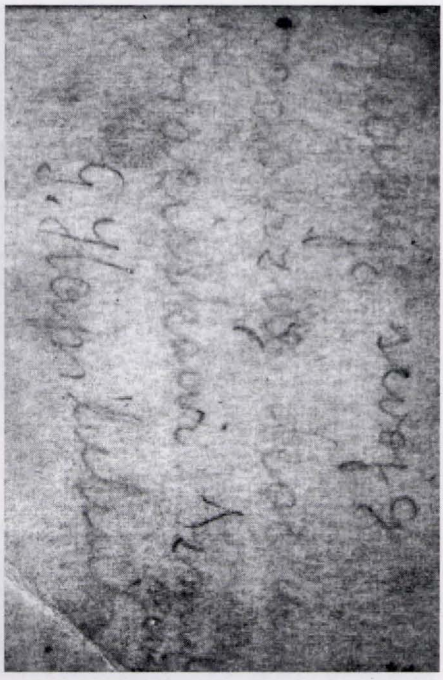

Od lewej: Gitl, Szmul i Lea Kapitulnik. From left: Gitl, Szmul and Lea kapitulnik

Back of the photo: For lovely brother Guta i Lola. (Gitel and Lea). Łopuszno 29.3.1939.

Gitel Kapitulnik

Szmul Kapitulnik (z laską) z siostrą Gitel i przyjaciółmi przed odlotem do Boliwii w 1939 roku.
Szmul Kapitulnik (with the cane) his sister Gitl, and friends, before his departure for Bolivia in 1939.

Sosnowski-Kenigsztein family

Lia Sosnowska i Majer Kenigsztein, urodzeni w Łopusznie, wyemigrowali do Argentyny w 1937 roku z trójką dzieci: Jose, który wemigrował potem do Izraela, gdzie zmarł przed ok.10 laty, Nachą i Rachelą (Rositą), która wyemigrowałą potem do Izraela wraz z mężem Henrykiem Wagnerem.
(Lia Sosnovski and Maier Kenigsztein, born in Lopuszno, emigrated to Argentina on 1937 with their 3 children: Jose (immigrated later to Israel and past away some 10 years ago), Nacha and Rachela (Rosita, immigrated to Israel lately with her husband Enrique Wagner).

Sura Sosnowska i Szlomo Kenigsztajn -, urodzeni w Łopusznie, wyemigrowali do Argentyny w 1925 roku.
Sure Sosnovski and and Sloime Kenigsztein, both born on Lopuszno emigrated to Argentina on 1925.

Sura Kenigsztein, urodzona w Łopusznie. Zamordowana wraz z mężem Jankielem Kalmowiczem i 5 dzieci w czasie Holocaustu. Troje jej starszych dzieci ocalało. Mosze i Aba żyją w USA, zaś Nacha w Argentynie.
Sure Kenigsztein, born in Lopuszno. Died with her husband Yankel Kalmowicz and 5 of their children in the Holocaust. The 3 elder children saved themselves and live today - 2 in the USA (Moshe and Aba) and 1 in Argentina (Nacha).

Zajwel Kenigsztein z rodziną wyemigrował w młodości do Niemiec, gdzie ożenił się i założył rodzinę. Wojnę przeżył w Belgii, ukryty z żoną w piwnicy. Ich córka, która przeżyła wojnę w klasztorze, mieszkaj w Paryżu.
Zavel Kenigsztein and family, emigrated to Germany as a youth, married there and created his family. Hide himself with his wife in a shelter - basement - in Belgium during the whole war and upon its end left the place. Their daughter was saved because she was hidden in a convent. Today lives in Paris.

Rywka Kenigsztein, urodzona w Łopusznie, w młodości wyemigrowała do Argentyny, gdzie wyszła za mąż za Jose Minesa. Zmarła w Memphis USA), gdzie wyjechała po śmierci męża.
Rivka Kenigsztein, born in Lopuszno, as young emigrated to Argentina, where she married with Jose Mines. Died in Menphis, USA where she emigrated after she became a widow.

Smil Sosnowski , urodzony w Łopusznie. Przeżył wojnę, wyemigrował do Izraela z żoną i dwojgiem dzieci.
Smil Sosnovki, born in Lopuszno, was saved and after the war emigrated to Israel together with his wife and their 2 children.

Herszel Kenigsztein z żoną i 7 dzieci, mieszkańcy Łopuszna. Wszyscy zginęli podczas okupacji.
Herszel Kenigsztein with his wife and 7 children - all died during the war when the Germans came with tanks and took them away. All were from Lopuszno.

Majer Sosnowski z żoną. Oboje urodzeni w Łopusznie, zamordowani w czasie Holocaustu. Ocalał ich syn Szlomo, który po wojnie wyemigrował do Argentyny.
Maier Sosnovski and wife, born in Lopuszno, died in the Holocaust. Their son was saved, Sloime, and after the war emigrated to Argentina.

Majtek Sosnowski z żoną. Urodzeni w Łopusznie. Zginęli wraz z 5 dzieci w czasie Holocaustu.
Maiteh Sosnovski, his wife and their 5 children, all born in Lopuszno, died in the Holocaust. The Germans took them away from their houses and on to trucks.

Łopuszno - widok ogólny. Łopuszno - general view.

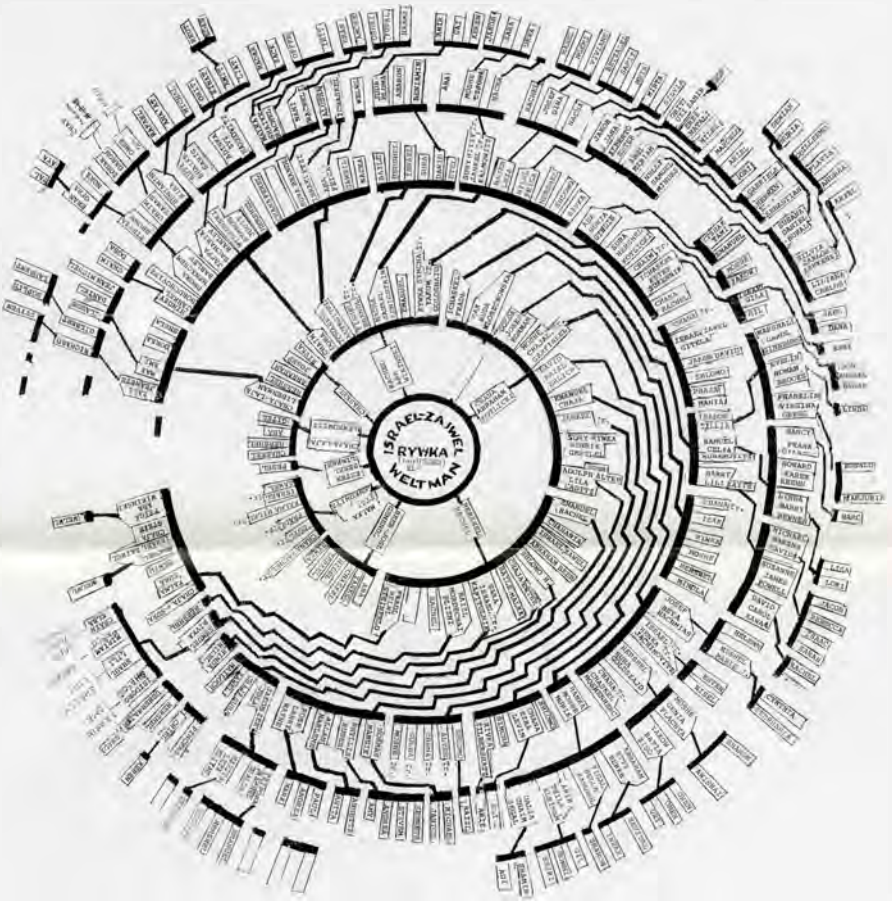
Pomnik w miejscu straceń, upamiętniający rozstrzelanych mieszkańców Łopuszna, w tym 21 obywateli żydowskich.
The monument in the place of executions citizens of Łopuszno,therein 21 Jews.

Łopuszno 2004. Ostatni kamień na zapomnianym cmentarzu żydowskim w Łopusznie.
Lopuszno 2004. The last stone on the damaged jewish cementery in Łopuszno.

Drzewo genealogiczne rodziny Goldszajd - Kotlicki
ułożone przez Zvi Herszla Kotlickiego

Goldszajd - Kotlicki family tree, prepared by Zvi Hershel Kotlicki.

BIBLIOTEKA ŻYD. im. I. L. PERECA
ŁAPSZYN
LOPUSZNIE

ISBN 83-921086-0-4